SUPRACOPERTA ŞI COPERTA DE MIHAI MĂNESCU

Dr. EMIL MIHULEAC

expertiza judiciară

Zg 461

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

LISTA ABREVIERILOR

C. D. — Culegere de decizii ale Tribunalului Suprem
„J. N." — Justiția nouă
„L. P." — Legalitatea populară
„R. R. D." — Revista română de drept
Buletin — Buletinul Înaltei Curți de casație
Cas. — Înalta Curte de casație

Tabla de materii

Cuvînt înainte 17

CAPITOLUL I

Noțiuni introductive 23

Secțiunea I

Despre expertiză în general. Expertiza extrajudiciară . . . 23

Secțiunea a II-a

Expertiza judiciară — mijloc de probă în procesul civil și penal 29

Secțiunea a III-a

Clasificarea expertizelor judiciare 37

§ 1. Criterii și opinii 37

§ 2. Diferite genuri de expertiză judiciară 40

CAPITOLUL II

Istoricul expertizei judiciare 82

Secțiunea I

Evoluția principalelor forme ale expertizei din cele mai vechi timpuri pînă în prezent 82

Secțiunea a II-a

Aspecte ale evoluției expertizei în România 116

CAPITOLUL III

Expertiza judiciară în dreptul procesual român . . 136

Secțiunea I

Temeiul legal al instituției în dreptul nostru procesual . . . 136

Secțiunea a II-a

[illegible] scopul și obiectul expertizei 138

Secțiunea a III-a
Expertiza în raport cu alte elemente de drept procesual . . . 145

Secțiunea a IV-a
Experții judiciari 155
§ 1. Noțiunea de expert judiciar 155
§ 2. Condițiile cerute pentru a fi expert 157
§ 3. Alegerea, desemnarea și numărul experților 162
§ 4. Incompatibilitatea, abținerea, recuzarea și înlocuirea experților 175
§ 5. Drepturile și obligațiile expertului 184
§ 6. Răspunderea experților. Modalități de constrîngere . . . 190
§ 7. Retribuția sau indemnizația expertului și restituirea cheltuielilor făcute de expert 196

CAPITOLUL IV
Admisibilitatea expertizei 203

Secțiunea I
Considerații generale 203

Secțiunea a II-a
Facultatea organului judiciar de a hotărî cu privire la necesitatea efectuării expertizei 205

CAPITOLUL V
Administrarea expertizei 210

Secțiunea I
Considerații generale 210

Secțiunea a II-a
Organizarea expertizei 212

Secțiunea a III-a
Desfășurarea sau efectuarea expertizei 225

Secțiunea a IV-a
Raportul de expertiză 235

Secțiunea a V-a
Căile de îndreptare folosite în cazul expertizelor neclare, necomplete sau inexacte 245
§ 1. Considerații generale 245
§ 2. Chemarea expertului pentru lămuriri 246
§ 3. Suplimentul de expertiză 247
§ 4. O nouă expertiză 248

Secțiunea a VII-a
Cauzele de nulitate a expertizei 258

Secțiunea a VIII-a
Critica adusă expertizei 262

CAPITOLUL VI
Caracteristica expertizei în cadrul aprecierii probelor de către organul judiciar 267

Secțiunea I
Forța probantă a expertizei 267

Secțiunea a II-a
Verificarea și aprecierea expertizei 273

CAPITOLUL VII
Aspecte de drept comparat privind reglementarea expertizei în țările socialiste 284

ANEXĂ
Decretul nr. 79/1971 privind expertiza contabilă și expertiza tehnică 309
Rezumat în limba engleză 323
Rezumat în limba rusă 327
Indice alfabetic pe materii 333
Bibliografie 339

Contens

Foreword 17

CHAPTER I

Introductory notions 23

Section I

On expertise in general. Extrajudiciary Expertise 23

Section II

Expertise as an evidence in the lawsuit and the criminal trial . . 29

Section III

The classification of juridical expertise 37

§ 1. Criteria and opinions 37

§ 2. Different types of juridical expertise 40

CHAPTER II

Juridical expertise — a historical account 82

Section I

The development of the main types of expertise from old times up the present 82

Section II

Some aspect in the development of expertise in Romania . . . 116

CHAPTER III

Expertise in the Romanian criminal law 136

Section I

The legal basis of legislation in our criminal law 136

Section II
The juridical character of expertise, its essence and object . 138

Section III
Expertise in relations to other elements in the procedural law . 145

Section IV
Juridical experts 155
§ 1. The concept of expert 155
§ 2. Conditions necessary te become an expert 157
§ 3. The choice, appointment and number of experts 162
§ 4. Cases of incompatibility. Ways of selecting challenging and replacing experts 175
§ 5. The expert's rights and obligations 184
§ 6. The expert's responsability. Coercion means 190
§. 7. The expert's remuneration or allowauce ; refundment of the expert's expenses 196

CHAPTER IV
The admisibility of expertise 203

Section I
General observations 203

Section II
The capacity of the judiciary body to decide and the necessity of expertise 205

CHAPTER V
The administration of expertise 210

Section I
General observations 210

Section II
The organization of expertise 212

Section III
The way of carrying on or accomplishing an expertise . . . 225

Section IV
Expertise report 235

Section V
Means of improving obscure, incomplete or inexact expetise . 245
§ 1. General observations 245
§ 2. To calling of the expert for explications 246
§ 3. The additional expertise 247
§ 248

Section VI
The expert's presence in court 253

Section VII
Causes for nullity in expertise 258

Section VIII
Criticism of expertise 262

CHAPTER VI
The characteristics of expertise as part of the appreciation of evidence by the judiciary body 276

Section I
The conclusive evidence of an expertise 267

Section II
The verification and evaluations of an expertise 273

CHAPTER VII
Different aspects of expertise in the comparative law of comunist countries 284

Alphabetical index 333
Bibliography 339

Содержание

Предисловие 17

ГЛАВА I
Общие понятия 23

Раздел I
Об экспертизе вообще. Судебно-дополнительная экспертиза . . 23

Раздел II
Судебная экспертиза — средство конкретных доказательств в гражданском и уголовном процессах 29

Раздел III
Классификация судебной экспертизы 37
§ 1. Критерии и мнения 37
§ 2. Различные категории судебной экспертизы 40

ГЛАВА II
Исторический очерк судебной экспертизы 82

Раздел I
Эволюция главных форм экспертизы, начиная с самых древних времен и до сих пор 82

Раздел II
Аспекты эволюции экспертизы в Румынии 116

ГЛАВА III
Судебная экспертиза в румынском процессуальном праве 136

Раздел I
Легальная база учреждения в нашем процессуальном праве . 136

Раздел II
Судебный характер, сущность и предмет экспертизы 138
Раздел III
Экспертиза и ее отношение с другими элементами процессуального права 145
Раздел IV
Судебные эксперты 155
§ 1. Понятие о судебном эксперте 155
§ 2. Условия, необходимые для того, чтобы быть экспертом . 157
§ 3. Выбор, назначение и число экспертов 162
§ 4. Несовместимость, выдержка, отвержение и замена экспертов 175
§ 5. Права и обязанности эксперта 184
§ 6. Ответственность экспертов. Методы принуждения . . . 190
§ 7. Оплата или вознаграждение эксперта и оплата расходов, сделанных экспертом 196

ГЛАВА IV
Допустимость экспертизы 203
Раздел I
Общие соображения 203
Раздел II
Способность судебного органа принять решение о необходимости проведения экспертизы 205

ГЛАВА V
Руководство экспертизы 210
Раздел I
Общие соображения 210
Раздел II
Организация экспертизы 212
Раздел III
Развертывание или проведение экспертизы 225
Раздел IV
Доклад об экспертизе 235
Раздел V
Пути исправления, используемые в случаях неясных, неполных или неточных экспертиз 245
§ 1. Общие соображения 245
§ 2. Вызов эксперта для выяснения некоторых ситуаций . . . 246
§ 3. Прибавка экспертизы 247
§ 4. Новая экспертиза 248
Раздел VI
Участие эксперта на судебном заседании 253
Раздел VII
Причины недействительности экспертизы 258
Раздел VIII
Критика экспертизы 262

ГЛАВА VI
Характеристика экспертизы в связи с оценкой конкретных доказательств судебным органом 267
Раздел I
Доказательная сила экспертизы 267
Раздел II
Проверка и оценка экспертизы 273

ГЛАВА VII
Аспекты сравнительного права что касается экспертизы, используемой в социалистических странах . . . 284
Алфавитный индекс по предметам 333
Библиография 339

Cuvînt înainte

Dezvoltarea științei și tehnicii, precum și tot mai larga lor aplicare în toate sectoarele vieții economice și sociale au dat posibilitate justiției să găsească un puternic sprijin pentru îndeplinirea misiunii sale în rezultatele oferite de cercetările științifice și tehnice.

Atît în procesul civil, cît și în procesul penal prima sarcină pe care o are de îndeplinit organul judiciar este aceea de a stabili exact situația de fapt supusă judecății. Astfel, în procesul penal urmează să se stabilească dacă infracțiunea s-a săvîrșit în mod real și dacă făptuitorul este cel învinuit, precum și împrejurările în care s-au petrecut faptele. În procesul civil, organul judiciar trebuie, de asemenea, să cunoască exact raporturile reale care au dat naștere conflictului de interese dintre părți.

Numai pe baza stabilirii exacte a împrejurărilor de fapt ale cauzei, organul judiciar poate să soluționeze pricina respectivă, aplicînd prevederile cuprinse în normele de drept corespunzătoare unei atare situații de fapt. Organul judiciar va pronunța, astfel, o hotărîre temeinică și legală, o hotărîre convingătoare atît pentru părțile din proces, cît și pentru cei din afară, ceea ce este necesar pentru a se asigura respectarea legalității și întărirea ordinii de drept.

Dar, dacă în ce privește aplicarea prevederilor legii nu se pun probleme dificile, întrucît cei chemați să judece posedă cunoștințe de specialitate, nu la fel de simplu se rezolvă problema dovedirii împrejurărilor de fapt ale unei cauze, împrejurări care, în general, țin de trecut și

pe care organul judiciar nu poate să le perceapă personal. Aceste împrejurări de fapt trebuie deci reconstituite în fața organului judiciar, operație care poate fi cu atît mai dificilă, cu cît faptele s-au petrecut într-un trecut mai îndepărtat, cu cît se leagă uneori de alte situații de fapt ce nu interesează propriu-zis cauza sau prezintă un caracter complex ori, pur și simplu, organul judiciar nu le poate descifra, întrucît nu posedă anumite cunoștințe de specialitate.

Intervine aci rolul deosebit al probațiunii judiciare, în desfășurarea căreia *„faptul de probat"* sau *„obiectul probațiunii"* (de exemplu, săvîrșirea unui omor de către X sau stabilirea paternității lui Y) *va fi dedus prin dovedirea unor „fapte probatorii"* sau *„probe"* (urmînd exemplele date: prin dovedirea lovirii intenționate a victimei cu un cuțit de către X, într-o regiune vitală a corpului; prin dovedirea convietuirii mamei cu presupusul tată, în perioada concepției) *care, la rîndul lor, sînt aduse la cunoștința organului judiciar prin intermediul unor „mijloace de probațiune"* (interogatoriu, martori, expertiză, cercetarea la fața locului).

Rezultă cu evidență din cele sus-arătate faptul că probațiunea este faza cea mai însemnată în desfășurarea activității organelor judiciare, constituind calea de stabilire a realității faptelor deduse spre soluționare.

Expertiza, mijlocul de probă care ne preocupă în această lucrare, este folosită de către organele judiciare în acele cazuri în care, pentru precizarea unor fapte, pentru stabilirea legăturii cauzale dintre ele, sînt necesare cunoștințe speciale din domeniul științei, tehnicii sau artei. Într-adevăr, nu i se poate cere organului judiciar să fie specialist în toate materiile, căci nici cea mai completă pregătire generală nu ar putea cuprinde (în actualul stadiu de dezvoltare al științei și tehnicii) în mod egal fiecare domeniu, în toate aspectele sale. La aceasta este necesar să adăugăm faptul că în unele situații se impune o activitate de cercetare deosebită care de regulă nu se poate efectua decît *în afara* instanței sau numai cu ajutorul unor mijloace tehnice speciale, de exemplu: fișe dactiloscopice sau antropometrice, imagini fotografice, înregistrări audio și video obținute prin procedee mecanice, electrice sau electromagnetice etc. Astfel, în materie de criminalistică, organele judiciare ar putea cunoaște, spre exemplu, metodele de cercetare ale inscrisurilor, dar nu au la îndemînă condițiile necesare pentru a efectua lucrările solicitate de acest gen de cercetare.

Faptul că nu se poate cere celor însărcinați cu opera de înfăptuire a justiției să aibă cunoștințe de specialitate universală, ei fiind judecători și nu tehnicieni, a fost subliniat în diferite lucrări de specialitate[1].

Evident că, dată fiind, pe de o parte, obligația organelor judiciare de a stărui prin toate mijloacele legale pentru stabilirea adevărului, pe de altă parte progresul rapid al științei și tehnicii care oferă, mereu, metode tot mai noi și mai complete de investigare, ar fi de neconceput ca justiția să nu folosească pentru atingerea scopului său înalt toate posibilitățile pe care le oferă dezvoltarea actuală a societății. În literatura juridică se evidențiază, de altfel, faptul că evoluția științei și progresul tehnicii caracterizează — în sfera dreptului — epoca pe care o trăim drept perioada de desfășurare științifică a probelor[2], precum și faptul, că „într-o epocă în care cunoștințele devin din ce în ce mai întinse și cînd specializarea ia forme dintre cele mai complexe, este natural ca expertiza să aibă un rol deosebit, așa cum nu l-a avut niciodată pînă acum[3]".

Într-adevăr, folosirea pe scară largă a razelor röntghen, infraroșii și ultraviolete, însușirea spectrofotometriei, spectrografiei, cromatografiei gazoase, electroforezei, lărgirea posibilităților de folosire a electronicii, introducerea mașinilor de calcul, dezvoltarea medicinii legale, introducerea metodelor matematice pentru diferite verificări legate de activitatea organelor judiciare, toate acestea confirmă denumirea de epocă a probelor științifice, dată perioadei în care trăim.

De altfel, noile înfăptuiri în sociologie și criminologie, psihologie, psihiatrie, biologie, ca și în domeniul altor

[1] v. A. Hilsenrad, I. Stoenescu, *Procesul civil în R.P.R.*, Editura Științifică, București, 1966, p. 220; I. Stoenescu, *Curs de drept procesual civil* (litografiat), Tipografia și litografia învățămîntului, București, 1955, p. 467.

[2] v. S. Screvens, *Réflexions sur l'expertise en matière pénale*, în „Revue de droit pénal et criminologie", nr. 2/1964, p. 110.

[3] P. Bouzat, J. Pinatel, *Traité de droit pénal et de criminologie*, vol. II, Librairie Dalloz, Paris, 1963, p. 922.

științe au avut drept rezultat nu numai acordarea unei importanțe deosebite folosirii probelor științifice, dar au determinat, totodată, și noi preocupări pentru juriști, îndreptate spre perfecționarea activității judiciare (cum ar fi în legătură cu problema minorilor sau a recidiviștilor sau privitor la principiul individualizării pedepselor), afirmîndu-se triumful ideilor cu privire la importanța primordială a măsurilor de prevenire a săvîrșirii unor fapte antisociale.

Expertiza constituie acel mijloc de probă prin care, pe baza unei activități de cercetare ce folosește date și metode științifice, expertul aduce la cunoștința organului judiciar concluzii motivate științific cu privire la fapte pentru a căror lămurire sînt necesare cunoștințe specializate.

Numeroși juriști au subliniat în scrierile lor importanța expertizei și tendința ei de dezvoltare[1] în dreptul modern.

Necesitatea folosirii expertizelor este atît de evidentă, încît nu poate fi discutată. Mai mult decît atît, s-a susținut că și în cazul în care în compunerea instanței ar intra un specialist, o asemenea situație nu poate înlătura necesitatea de a face apel la experți, deoarece judecătorul și expertul au funcții procesuale diferite[2]. De altfel, utilitatea folosirii acestui mijloc de probă în activitatea organelor judiciare este oglindită de însăși tendința de oficializare a expertizei.

Astfel, cuvîntul „tehnic" și „tehnico-științific" este citit frecvent în legi și alte acte normative, legiuitorul însuși prevăzînd obligativitatea recurgerii la expertize în anumite situații. În același timp, înființarea unor instituții statale destinate acestui scop, alegerea experților dintre specialiștii cu cea mai înaltă calificare, demonstrează evident importanța instituției[1].

Apreciind ca de necontestat rolul, importanța și necesitatea expertizelor, semnalăm însă și unele exagerări și chiar abuzuri în legătură cu folosirea lor[2]. De pildă, se exprimă opinii potrivit cărora, în stabilirea adevărului, importante ar fi numai probele obținute prin metodele matematicii, cu valoare de concluzie doveditoare, pe cînd argumentele inductive ale fizicianului, probele indirecte ale juristului, argumentele documentate ale istoricului și argumentele de ordin statistic ale economistului, toate acestea din urmă ar aparține raționamentelor plauzibile. Asemenea pretenții cu privire la precăderea metodelor matematicii în aflarea adevărului sînt, desigur, neîntemeiate.

Sublinierea făcută în rîndurile precedente în ce privește importanța acestui mijloc de probă cu caracter științific ne obligă însă să precizăm că opinia expertului nu are o forță probantă absolută, ea fiind supusă liberei aprecieri a organului judiciar în lumina conștiinței sale juridice socialiste și potrivit convingerii lui intime. Expertiza nu este deci hotărîtoare în dezlegarea unei cauze, nu obligă organul judiciar să dea o anumită soluție, ci îi oferă numai acestuia posibilitatea de a-și forma o opinie proprie[3]. Este evident însă că — dat fiind fundamentul de argumente științifice al opiniei exprimate de expert — respingerea concluziilor expertizei pe considerentul că nu ar fi convingătoare sau menținerea acestor concluzii, deși se cere de către una sau toate părțile din proces înlăturarea lor, va trebui să fie motivată cu deosebită grijă.

[1] v. L. J. de la Morandière, J. C. Salmon, *Code de procédure pénale commenté*, Paris, 1967, p. 185; P. J. Doll, *Despre expertiză*, Librairie Sirey, Paris, 1967, nr. 15, p. 246 și urm; G. Nadgorni, *Komplexnaia ekspertiza* [Expertiza complexă], în „Radeanske pravo", Kiev, nr. 3/1967, p. 78 și urm.; R. Garraud, *Traité théorique et pratique d'instruction criminelle et de procedure pénale*, vol. I, Librairie Sirey, Paris, 1907, nr. 320, p. 598 și nr. 317, p. 590; Tr. Pop, *Drept procesual penal*, vol. III, partea generală, Tipografia Națională. Cluj, 1947, p. 341; R. Merle, A. Vitu, *Traité de droit criminel*, Editions Cujas, Paris, 1963, nr. 793, p. 766.

[2] v. A. I. Vinberg, *Novîe knighi po voprosu ekspertizi v ugolovnom protesse* [Cărți noi în problema expertizei în procesul penal],

[1] În legătură cu această problemă, a se vedea și M. Rolland, M. Larocque, *Les rapports du juge pénal et du médecin expert. Rapports presentés aux „Journées de défense sociale"*, Rennes, 14 și 15 iunie 1963, în „Revue de science criminelle et de droit pénal comparé", Sirey, Paris, nr. 4/1963, pp. 754—755.

[2] v. J. Bonnecase, *Précis de pratique judiciaire et extra-judiciaire. Eléments de clinique juridique*, Sirey, Paris, 1927, pp. 390—391.

[3] v. V. Cădere, *Tratat de procedură civilă*, Editura „Cultura Națională", București, 1928, p. 247.

În legătură cu această problemă, în literatura juridică s-a precizat că judecătorul este considerat *peritus peritorum* (expertul experților), nu în sensul că ar avea o competență tehnică superioară aceleia a experților, ci „în sensul că are capacitatea de a cenzura și evalua concluziile experților în raport cu obiectul probei și cu scopul procesului" [1].

Desigur, expertiza poate fi folosită și în afara desfășurării unui proces (*expertiza extrajudiciară*), dar principala întrebuințare a acestui mijloc de probă își are locul în cadrul procesului civil sau penal, adică în cazul vătămării unor raporturi care reclamă intervenția justiției pentru restabilirea ordinii sociale încălcate.

Este motivul care ne-a condus să consacrăm în principal această lucrare studiului *expertizei judiciare*.

[1] v. V. Manzini, *Trattato di diritto processuale penale*, vol. III, Torino, 1931—1932, nr. 329, p. 316 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 383).

CAPITOLUL I

Noțiuni introductive

Secțiunea I

DESPRE EXPERTIZĂ ÎN GENERAL
EXPERTIZA EXTRAJUDICIARĂ

1. Noțiunea de expertiză înțeleasă ca activitatea de cercetare a unei probleme de către un specialist și ca rezultat al acelei activități este desemnată, în general, printr-un singur termen[1]. Totuși, în unele legislații întîlnim — pentru exprimarea aceleiași noțiuni — mai multe denumiri[2].

Cuvîntul expert, ca modalitate de desemnare a persoanei care efectuează expertiza, își are originea în vechime (în limba latină găsim expresiile *peritus* (experimentat, cunoscător, versat), *artis peritus* (experimentat în orice domeniu al artei, științei), *experior* (a încerca, a dovedi), precum și cuvîntul *expertus* (cel care a probat, care a încercat, care are experiență)[3]. Prin expert se înțelege, în general, un om versat în cunoașterea unui lucru, o persoană care, posedînd cunoștințe într-un anumit domeniu, este desemnată să cerceteze unele situații de fapt și să facă un raport bazat pe cunoștințele sale de specialitate.

[1] *Expertise* (fr.), *ekspertiza* (rusă), *perizia* (it.).

[2] *Expertise*, *Gutachter* (germ.), *Vizsgálat*, *szakértői* (maghiară). În limba engleză se folosesc și mai mulți termeni: *expertise*, care desemnează opinia sau referatul expertului în legătură cu o cauză (*Webster's new international dictionary*); *examination*, adică cercetarea amănunțită în acte (*Harrop's English-French*); *appraisement*, care se referă la actul despre (sau procedeul folosit în) evaluare; *survey*, adică o examinare critică, o constatare a faptelor pentru a obține o informație, un studiu într-un domeniu dat.

[3] Denumirile actuale sînt asemănătoare: *perito*, *esperto* (it.) *expert* (fr.), *ekspert* (rusă), *expert*, *expert witness* (engl.), *Expert*, *Gutachter*, *Sachverständiger* (germ.), *szakértő* (maghiară) etc.

Termenul de expert, ca și cel de psiholog, de pildă, poate juca rol și de substantiv, și de adjectiv. Folosit ca substantiv, termenul se referă la persoana care — avînd cunoștințe asupra anumitor lucruri — este chemată să le verifice și să tragă concluzii referitor la ele; ca adjectiv, cuvîntul expert desemnează pe cel care a cîștigat prin experiență o mare abilitate într-un anumit domeniu. De reținut însă că, în ambele înțelesuri, termenul de expert este legat de noțiunea de pricepere, de dobîndirea unor cunoștințe în teorie și practică [1].

Expertiza este socotită ca necesară numai în acele cazuri în care se pot da interpretări diferite unei probleme, iar pentru soluționarea ei sînt indispensabile cunoștințe de o deosebită competență tehnică, științifică sau artistică. De pildă, pentru o analiză în laborator a unei mostre dintr-o substanță, în scopul de a i se stabili anumite proprietăți, nu este nevoie de expertiză, fiind suficient doar avizul acelui laborator.

Deci expertiza cuprinde exprimarea punctului de vedere al unui specialist cu privire la faptul sau faptele supuse cercetării sale competente. Este, prin esență, o lucrare personală și critică, cuprinzînd nu numai rezultatul examinării faptelor din punctul de vedere al exactității lor în conținut și formă, dar și opinia expertului cu privire la problemele ce le ridică faptele cercetate.

2. De aci, nu trebuie însă trasă concluzia că expertiza este o operație inseparabilă de ideea de litigiu [2], deoarece în multe situații se efectuează expertize care nu au legătură nemijlocită cu un proces. Sînt așa-numitele *expertize extrajudiciare*.

Persoane denumite experți, deoarece pot da un aviz competent într-o anume materie, sînt chemate uneori să facă parte din diverse delegații diplomatice, comerciale etc. sau să dea — în alte împrejurări, dar tot în afara activității judiciare — explicații în legătură cu probleme tehnice, financiare, militare, etc. [3]. Se cunosc, de asemenea, experți maritimi aleși dintre inginerii de construcții navale, căpitanii de cursă lungă, ofițerii mecanici sau ofițerii de marină comercială, cu experiență recunoscută, însărcinați să supravegheze construcția unei nave de comerț. În porturile principale există așa-numiții căpitani-experți care dau avize cu privire la avariile de transport maritim sau fluvial [1]; ei se pronunță asupra cauzelor acestor avarii produse cu ocazia cărăușiei pe mare (care pot fi: furtuni, depozitări necorespunzătoare, vicii proprii ale mărfurilor etc.).

În legătură cu avariile avioanelor sau ale materialului rulant de cale ferată ori în cazul avariilor ce le-ar prezenta construcțiile speciale sau utilajele, se efectuează expertize tehnice pentru a se determina cu ajutorul specialiștilor cauzele care le-au produs.

Se cunosc, de asemenea, expertizele efectuate extrajudiciar de către anumite organe, în cazurile stabilite de lege, ca, de pildă, cele prevăzute pentru verificarea calității unor produse. Din aceeași categorie face parte și așa-numita expertiză tehnică preliminară fabricării unor instalații sau unor noi tipuri de mașini și utilaje, precum și cea preliminară efectuării unor construcții mari, cînd — pentru a se aproba, a se respinge sau a se modifica proiectul acestora — se folosesc observațiile unor experți numiți de forul tutelar din ramura industrială respectivă.

Tot expertiză extrajudiciară este și expertiza arhivistică a materialelor documentare [2], care constă în studierea amănunțită a conținutului unor acte pentru a se determina importanța lor politică, științifică sau practică. Aceste expertizări au ca scop alegerea materialelor documentare ce mai prezintă importanță pentru păstrarea lor permanentă în fondul arhivistic de stat [3] și, totodată, predarea

[1] v. M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 775.

[2] v. J. Reiser, *L'organisation du controle et la technique des verifications comptables*, Paris, 1933.

[3] v. *Dizionario enciclopedico italiano*, vol. IV, 1956 (sub cuvîntul *experto*). A se vedea și F. Heuhly, *Interference de l'autopsie scientifique et de l'autopsie médico-légale*, în „Annales de Médicine légale", nr. 1/1967, p. 43 și urm.

[1] Este vorba de așa-numita expertiză de avarie, cunoscută în multe țări: *expertise d'avarie* (fr.) *avarinaia ekspertiza* (rusă), *survey damage* (engl.), *Schadenbesichtigung* (germ.).

[2] Prin materiale documentare se înțeleg: documente originale, copiile sau fotografiile lor, corespondența oficială și particulară ce prezintă deosebit interes, hărți, planuri, schițe, desene, stampe, manuscrisele lucrărilor științifice, literare, artistice, memorii și jurnale, dosare, registre, condici, afișe, chemări, proclamații, sigilii de orice fel, negativele și pozitivele unor fotografii și filme, materiale de înregistrări fonice etc.

[3] Înființat prin decretul nr. 353/1967.

celor lipsite de valoare la D.C.A., în vederea retopirii. Expertizarea materialelor documentare ce aparţin organizaţiilor socialiste se efectuează de *comisii* de expertiză [1]; lucrările de expertizare a materialelor documentare ce aparţin organizaţiilor economice socialiste de interes republican se verifică, la rîndul lor, şi se avizează în vederea confirmării de către *comisia centrală* de experţi şi control [2], iar lucrările de expertizare a materialelor documentare aparţinînd celorlalte organizaţii socialiste se verifică şi se avizează de comisia de experţi şi control de la serviciul local al Arhivelor statului.

Ca expertiză extrajudiciară poate fi dispusă şi expertizarea pietrelor preţioase, care se efectuează prin folosirea diferitelor procedee ce permit deosebirea pietrelor preţioase de cele de sinteză [3]. În afară de cunoştinţele asupra caracteristicilor fizice, optice şi mineralogice ale pietrelor preţioase, experţii mai au în vedere faptul că pietrele de sinteză au în masa lor anumite bule gazoase şi striaţii, vizibile şi cu ochiul liber. Pentru expertizarea pietrelor preţioase se mai folosesc şi o seamă de procedee care au la bază cercetarea unghiurilor pe care le fac între ele faţetele pietrei [4]. În ţara noastră, expertizele tehnice asupra metalelor preţioase, obiectelor şi bijuteriilor confecţionate din metale şi pietre preţioase se efectuează exclusiv de unităţile Băncii Naţionale [5]. Faţă de termenii categorici ai prevederilor legale care fixează această competenţă, rezultă că şi expertizele care au de obiect evaluarea unor asemenea obiecte sau bijuterii trebuie să fie efectuate tot de unităţile Băncii Naţionale, deoarece evaluarea este şi ea legată de stabilirea unor elemente de ordin tehnic [6].

Tot expertiză extrajudiciară este şi aceea care se efectuează, în laboratoarele înzestrate cu utilaj şi aparatură de specialitate, cu privire la existenţa şi natura defectelor aparatelor de măsurat şi cîntărit, a cauzelor care le-au generat, precum şi a implicaţiilor lor.

Extrajudiciar se mai efectuează expertize în legătură cu anumite măsurători de teren sau cu stabilirea servituţiilor ori pentru determinarea cauzelor unei producţii necorespunzătoare calitativ sau neconformă cu stasurile.

Expertiza medicală a capacităţii de muncă este şi ea de multe ori o expertiză extrajudiciară, dacă pe această cale se stabileşte — în afara unui litigiu — capacitatea de muncă a unui bolnav sau accidentat. Cu ajutorul acestei expertize se poate stabili dacă incapacitatea de muncă este definitivă sau temporară şi, totodată, se pot indica măsurile de tratament în anumite cazuri, pentru recuperarea totală sau parţială a capacităţii de muncă.

Cu caracter tot extrajudiciar, expertizele medico-militare pot avea ca scop selecţionarea din punct de vedere medical a personalului capabil să îndeplinească misiuni de luptă, potrivit aptitudinilor lor fizice, intelectuale şi instruirii lor; de asemenea, pe baza unei atare expertize se hotărăşte scoaterea din armată a celor care nu mai sînt apţi din punct de vedere medical, stabilindu-se, totodată, gradul de invaliditate a celor clasaţi inapţi pentru serviciul militar, în vederea obţinerii pensiei de invaliditate. Asemenea expertize au un vădit caracter extrajudiciar, ele efectuîndu-se de către comisii speciale medico-militare în scopurile sus-arătate [1].

În afara procesului judiciar mai pot fi efectuate şi aşa-numitele expertize particulare, folosite de către cei interesaţi, fără intervenţia unui for superior. Asemenea expertize pot fi cerute chiar de conducătorii unei întreprinderi în scopul cunoaşterii activităţii economice sau al funcţionării unei secţii ori în vederea analizării situaţiei financiare a unei unităţi, a calităţii planificării, a concordanţei dărilor de seamă cu îndeplinirea reală a planurilor etc.

[1] Conform H.C.M. nr. 1119/1957 şi instrucţiunilor nr. 3813 din 27 decembrie 1961 pentru expertizarea materialelor documentare.

[2] Funcţionează în Direcţia generală a arhivelor statului.

[3] v. A. Maché, *Expertise scientifique des documents et des oeuvres d'art*, Paris (fără an), p. 155.

[4] *Ibidem*, p. 161.

[5] Instrucţiunile pentru aplicarea decretului nr. 210/1960, pct. 72.

[6] Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 583/1965, în „J. N.", nr. 11/1965,

[1] v. M. Minovici, *Tratat complet de medicină legală*, vol. I, Atelierele grafice „Socec", Bucureşti, 1928, p. 754; M. Iosipescu, I. Tudor, *Unele aspecte ale activităţii de expertiză medico-militară a tinerilor la recrutare şi incorporare, în perioada anilor 1965 — 1967*, în „Revista sanitară militară", nr. 2/1968, p. 179; I. Cîrciumaru, *Expertiza medico-militară şi tratamentul medico-chirurgical ce trebuie aplicat tinerilor*, în „Revista sanitară militară", nr. 2/1968, p. 292.

Expertiza extrajudiciară efectuată în domeniul economic se bazează pe documentele originale care sînt puse la îndemîna expertului (planurile anuale, planurile operative trimestriale sau lunare, balanțele, calculațiile de plan și gestionare, gestiunea anuală și trimestrială etc.). În literatura juridică se subliniază faptul că acest gen de expertiză extrajudiciară se apropie de cea judiciară, depășind uneori însemnătatea acesteia, expertul putînd îndeplini chiar oficiul de arbitru, dacă există două părți divergente care cad de acord și se supun concluziilor acestuia. Expertizele de acest fel mai poartă denumirea de expertize contractuale [1] sau amiabile.

În sectorul agricol, expertizele extrajudiciare pot avea ca obiect întregul complex de probleme în legătură cu organizarea culturii pămîntului: calitatea plantelor și a recoltei obținute, calitatea construcțiilor și a mașinilor agricole, a încăperilor destinate pentru însilozarea produselor etc.

Mai pot fi citate și alte exemple de expertize extrajudiciare.

Trăsătura generală a acestor expertize o constituie — după cum am văzut — faptul că ele nu se efectuează în cadrul activității organelor judiciare și nici după normele prevăzute în legile procesuale. Specialiștii folosiți pentru efectuarea lor sînt — ca și experții judiciari — persoane care posedă cunoștințe de specialitate științifice, tehnice sau artistice. Totuși, concluziile acestora, cuprinse în diferite acte oficiale (de exemplu: procesele-verbale ale organelor administrației centrale de măsuri și greutăți cu privire la starea aparatelor de măsurat; procesele-verbale ale organelor de administrație locativă cu privire la starea clădirilor de locuit sau cu altă destinație; încheierile comisiilor de expertiză a capacității de muncă; procesele-verbale ale birourilor de expertiză a mărfurilor cu privire la calitatea produselor și la concordanța lor cu standardele; concluziile autorităților veterinare cu privire la cauzele morții unor animale și la posibilitatea folosirii cărnii acestora etc.), nu au în fața organelor judiciare valoarea concluziilor unor expertize. Dacă se folosesc într-un litigiu concluziile unor experți extrajudiciari, acestea pot fi contestate de părți, ca și simplele declarații de martor, situație în care organul judiciar poate dispune expertizarea problemelor care formaseră obiectul cercetării extrajudiciare a unor specialiști, verificîndu-se pe această cale exactitatea concluziilor acestora.

[1] v. G. Moro, *Le iuzioni speciali de la regionerio*, Torino, 1929, p. 339.

Secțiunea a II-a

EXPERTIZA JUDICIARĂ — MIJLOC DE PROBĂ ÎN PROCESUL CIVIL ȘI PENAL

3. După cum am arătat în partea introductivă, dezvoltarea contemporană a științei și tehnicii a deschis larg drumul probațiunii științifice. Ca urmare, atît în litigiile civile, cît și în cele penale, expertiza judiciară este tot mai frecvent folosită.

În literatura juridică s-a subliniat de mult faptul că prin intermediul acestui mijloc de probă se poate trece de la posibilitatea cunoașterii la cunoașterea propriu-zisă controlabilă cu ajutorul mijloacelor puse la dispoziție de știință [1].

4. Se reamintește că faptele sau împrejurările care duc la stabilirea adevărului și deci la justa soluționare a unei cauze, constituie proba, iar căile admise de lege prin care se constată elementele de fapt ce pot constitui probe sînt mijloace de probă. Prin probă se mai înțelege însă și acțiunea de înfățișare a mijloacelor de convingere, precum și rezultatul acțiunii de înfățișare a mijloacelor de convingere admise de lege [2].

[1] v. Ch. Lagneau, *De l'expertise d base scientifique comme moyen de preuve en matière criminelle*, thèse pour le doctorat, F. Levitan, Paris, 1934, p. 35 și urm.

[2] În acest sens: Tr. Ionașcu, E. Barasch, S. Brădeanu, M. Eliescu, V. Economu, Y. Eminescu, M. Eremia, E. Roman, I. Rucăreanu, V. D. Zlătescu, *Tratat de drept civil*, vol. I, Editura Academiei R.S.R., București, 1967, p. 389; A. Ionașcu, *Drept civil, partea generală*, Editura didactică și pedagogică, București, 1963, p. 124. A se vedea și *Codul de procedură penală al R.S.R.*, art. 63, 64.

5. Atît în actele normative, cît și în lucrările de specialitate, denumirea cea mai frecventă a mijlocului de probă de care ne ocupăm este aceea de expertiză. Se mai întrebuințează însă și alți termeni, ca: proba prin experți [1], rapoartele experților [2], proba prin rapoarte de expertiză [3], rapoartele de expertiză [4], concluziile experților și altele.

6. În literatura juridică a celor mai multe țări, studiul acestui mijloc de probă a format de multă vreme obiect de preocupare deosebită.

Astfel, în Franța, încă din secolul trecut, expertiza a fost definită ca cercetarea prin mijloace științifice, de către un specialist, a unor situații de fapt în legătură cu un proces a cărui natură solicită unele lămuriri speciale, verificare inseparabilă de ideea de litigiu [5].

S-au dat și multe alte definiții expertizei: „o operație încredințată unor persoane, pe baza cunoștințelor lor speciale, asupra faptelor pe care judecătorii nu le-ar putea aprecia ei înșiși" [6] sau „operația făcută de unul sau mai mulți experți cu scopul de a constata unele fapte, de a verifica, de a examina, de a măsura și de a evalua anumite lucruri" [7].

[1] v. P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 915; P. Bouzat, *La preuve par expert*, în *Traité théorique et pratique de droit pénal*, Dalloz, Paris, 1951, p. 728 și urm.

[2] *Code de procédure civile*. Jurisprudence générale, Dalloz, Paris, 1967 art. 302.

[3] v. I. Stoenescu, Gr. Porumb, *Drept procesual civil român*, Editura didactică și pedagogică, București, 1966, p. 183 și urm.

[4] v. A. Ionașcu, *Probele în proces civil*, Editura Științifică, București, 1969, p. 237, nr. 121.

[5] v. Ed. Bonnier, *Traité théorique et pratique des preuves en droit civil et en droit criminel*, ediția a 5-a, Librairie Pion, Paris, 1888, nr. 30, p. 18.

[6] E. Glasson, *Précis théorique et pratique de procédure civile* (avec le concours, au point de vue pratique, de P. Colmet Daâge), vol. I, Librairie Cotillon, Paris, 1902, p. 16.

[7] O. Dejan, *Traite théorique et pratique des expertises en matrites civiles, administratives et commerciales. Manuel des experts*, ediția a 3-a, A. Chevalier-Marecsq et C-ie, Paris, 1901, nr. 1, p. 1. În același sens: Ch. Lagneau, *op. cit.*, p. 33; J. Tchernoff, J. Schonfeld, *Expertises judiciaires en matière pénale*, Sirey, Paris, 1932, nr. 12, p. 12.

Alți juriști au definit expertiza ca „mijlocul special destinat de a transmite sau a aduce în proces noțiuni tehnice sau obiecte de probă pentru relevarea cărora se cer cunoștințe speciale sau abilitate tehnică" [1] sau „procedura care are ca scop să folosească cunoștințele unui tehnician pentru a lămuri o cauză a cărei soluție cere o competență tehnică de care judecătorul este lipsit" [2].

În literatura juridică sovietică s-au dat, de asemenea, o serie de definiții expertizei: „investigațiile pe care le fac experții" [3], „cercetarea efectuată prin expert a diferitelor împrejurări și probleme care necesită cunoștințe speciale" [4], „prezentarea de către expert instanței sau organelor de urmărire penală a unei teze deduse din experiență, din domeniul specialității sale, în care încadrează faptele cauzei cercetate de el" [5]. Unii autori, ocupîndu-se numai de expertiza penală, o definesc ca o instituție de sine stătătoare, formată din „totalitatea normelor care stabilesc formele procesuale, condițiile și modalitățile aplicării cunoștințelor tehnice" [6].

7. Juriștii români au definit expertiza ca o cercetare „care constă din diferite operații specifice fiecărei specialități" [7], ca „o operațiune încredințată unor anumite persoane pe baza cunoștințelor lor speciale, asupra unor fapte pe care judecătorii nu le pot preciza personal" [8] sau ca fiind „constatarea, verificarea, prețuirea unor stări de fapt, de către oameni de știință sau de artă, cînd judecă-

[1] E. Florian, *Delle prove penali*, vol. II, nr. 175, p. 323 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 340).

[2] P. Bouzat, J. Pinatel, *op cit.*, p. 922.

[3] N. S. Abramov, *Procesul civil sovietic*, Editura de stat pentru literatură economică și juridică, București, 1950, p. 113.

[4] M. Strogovici, *Procesul penal sovietic*, Editura de Stat, București, 1950, p. 243.

[5] M. A. Celțov, *Procesul penal sovietic*, Editura de stat pentru literatura economică și juridică, București, 1954, p. 162.

[6] I. Z. Petruhin, *Probleme actuale ale expertizei judiciare*, în „Probleme de drept", nr. 6/1959, p. 139; M. Basarab, *Concluziile expertului criminalist și rolul lui în procedura penală*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Series jurisprudentia, Cluj, 1967, p. 133.

[7] Gr. Gr. Teodoru, *Curs de drept procesual penal* (Partea generală) Litorgrafia învățămîntului, Iași, 1959, p. 446.

[8] V. Cădere, *op. cit.*, p. 247.

torii găsesc de cuviință să fie luminați prin cunoștințe speciale" [1]. O parte dintre autori vădesc preocuparea constantă de a considera expertiza ca „un mijloc de investigație prin care se ajunge fie la obținerea unei probe, fie la evaluarea exactă a unei probe existente, fie, în fine, la echilibrarea a două sau mai multor elemente de probă disonante" [2]. Referindu-se la folosirea acestui mijloc de probă în procesul civil, expertiza a fost definită ca „un mijloc de dovadă, reglementat de codul de procedură civilă, la care recurge instanța în cazul că, pentru stabilirea adevărului obiectiv, este nevoie de lămurirea unor împrejurări de fapt, pentru a căror rezolvare se cer cunoștințe de specialitate în domeniul științei, tehnicii, artei sau vreunei meserii, pe care judecătorul nu le posedă" [3]. Alt autor român, penalist, definește expertiza ca „operațiunea procesuală, efectuată de o persoană cu o competență specială, tehnică sau științifică, și concluzia ei (declarația, opinia) pentru lămurirea unor fapte, persoane, lucruri sau evenimente, interesînd obiectul procesului, sau pentru fixarea sau evaluarea unei probe" [4].

Parte din definițiile citate nu sînt complete lipsindu-le unele elemente, iar altele conțin mențiuni discutabile.

Considerăm că expertiza judiciară poate fi definită ca un mijloc de probă prin care se aduce la cunoștința organelor judiciare opinia unor specialiști cu privire la acele împrejurări de fapt pentru a căror lămurire sînt necesare cunoștințe deosebite, opinie care se formează pe baza unei activități de cercetare concretă a cazului și a aplicării unor date de specialitate de către persoanele competente desemnate de organele judiciare.

8. Încercînd a scoate în evidență trăsăturile mai importante care conturează această instituție a dreptului procesual, este necesar să subliniem în primul rînd faptul că expertiza reflectă o anumită teză științifică confirmată de practică, neaducînd organului judiciar o părere interceptată pe calea simțurilor, ci un raționament ipotetic general; expertiza reprezintă o concluzie la care se ajunge prin aplicarea legilor stabilite de știință la un anumit caz particular. În general, împrejurările de fapt pe care le are în vedere expertul sînt stabilite prin alte mijloace de probă administrate în dosarul cauzei, dar, uneori, se pot stabili chiar cu prilejul efectuării expertizei date faptice noi (de pildă, un act care reprezintă ștersături neobservate de organul de urmărire penală sau de judecată și care au fost evidențiate de expert, prin examinarea cu aparatura de laborator). Expertiza poate deci îndeplini o funcție dublă: descoperirea — prin aplicarea unor metode tehnice — a unor date faptice interesante pentru obiectul procesului și expunerea unor concluzii științific argumentate asupra unor lucrări, evenimente sau persoane. Subliniem, în legătură cu modul de efectuare a expertizei, faptul că în dreptul procesual modern se remarcă o tendință tot mai mare spre oficializarea expertizei, ea fiind încredințată spre a fi efectuată unor instituții sau servicii de stat specializate [1].

Juristul francez Garraud subliniază în mod special trei caracteristici: orice expertiză judiciară se efectuează numai în baza dispoziției organului competent (organ de urmărire penală sau instanță judecătorească), expertul fiind calificat, drept mandatar al justiției; expertiza este dispusă, în general, pentru a prezenta o opinie fundamentată științific și, uneori, și pentru a executa o operație materială pe care instanța n-o poate îndeplini;

[1] P. Vasilescu, *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, Institutul de arte grafice „M. Eminescu", București, 1934, p. 613.

[2] I. Tanoviceanu, *Tratat de drept și procedură penală*, ediția a 2-a, vol. IV, Tipografia „Curierul judiciar", București, 1927, p. 628, citînd pe V. Manzini, *Trattato di diritto procesuale penale italiani*, p. 142; v. și M. Basarab, *op. cit.*, p. 132

[3] Gr. Porumb, *Codul de procedură civilă comentat și adnotat*, vol. I, Editura Științifică, București, 1960, pp. 437—438.

[4] Tr. Pop, *op. cit.*, p. 340.

[1] În țara noastră, conform decretului nr. 446/1966 pentru efectuarea expertizei medico-legale, cererile se adresează institutelor sau serviciilor medico-legale. În ce privește expertizele criminalistice, competența aparține laboratoarelor de expertiză criminalistică organizate, îndrumate și supravegheate de Ministerul Justiției, conform decretului nr. 43/1969, H.C.M. nr. 1885/1969 și instrucțiunilor nr. 547/1970. Pentru expertizele contabile, organul judiciar are obligația să numească experți numai dintre persoanele recomandate de birourile locale de expertiză, conform decretului nr. 79/1971. Expertiza tehnică asupra metalelor prețioase, obiectelor și bijuteriilor confecționate din metale prețioase se efectuează numai de către unitățile Băncii Naționale a R. S. R. conform instrucțiunilor pentru aplicarea decretului nr. 210/1960, privind regimul mijloacelor de plată străine, metalelor prețioase și pietrelor prețioase, pct. 72. A se vedea și Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 583/1965, C. D. 1965 p. 262.

nu se poate dispune o expertiză căreia să i se transfere sarcina de a judeca fondul procesului, deoarece expertul are misiunea să dea un simplu aviz asupra faptelor care îi sînt prezentate sau pe care el este însărcinat să le constate [1].

9. Este de necontestat faptul că, folosindu-se date ştiinţifice — prin intermediul expertizei — pentru dovedirea împrejurărilor de fapt ale unei cauze, se garantează obiectivitatea probaţiunii în cele mai dificile situaţii. De exemplu, se pot culege date în legătură cu pericolul social concret al unui anumit infractor (cercetare la care îşi dau concursul mai multe ramuri ale ştiinţei) sau se pot determina precis unele împrejurări de fapt (de exemplu, dacă o casă de bani a fost deschisă cu cheia originală sau cu o altă cheie, fapt care se va lămuri pe cale optică şi spectrofotografică).

În multe lucrări juridice s-a subliniat în mod deosebit faptul că, în calitatea sa de mijloc de probă cu caracter ştiinţific, expertiza exercită o influenţă însemnată şi deosebit de favorabilă asupra activităţii organelor judiciare, avînd un rol de seamă în soluţionarea rapidă şi obiectivă a cauzelor [2].

Într-adevăr, în plin progres, ca şi ştiinţa şi tehnica care-i stau la bază, expertiza judiciară aduce multiple garanţii în stabilirea adevărului, garanţii sporite în situaţia în care la efectuarea ei participă specialişti cu pregătire superioară, cu o competenţă deosebită şi cu multă autoritate. Ne alăturăm însă părerii generale conform căreia calităţile semnalate nu pot să confere expertizei caracterul unui mijloc de probă privilegiat şi, ca atare, nu pot să limiteze libertatea de apreciere a organelor judiciare.

Expertiza judiciară este admisă ca mijloc de probă, indiferent dacă o cer una sau toate părţile din proces, numai dacă organul judiciar o socoteşte necesară pentru rezolvarea cauzei respective sau dacă legea prevede obligativitatea ei în anumite situaţii (a se vedea dispoziţiile art. 117 din noul cod de procedură penală al R.S.R. sau ale art. 30 din decretul nr. 32/1954 pentru punerea în aplicare a codului familiei şi a decretului privitor la persoanele fizice şi juridice). Aceasta constituie una dintre trăsăturile specifice expertizei judiciare.

10. Cu privire la locul expertizei în numeroasele clasificări ale probelor, discuţiile au fost variate. De pildă, unii penalişti, socotind că toate probele utilizabile în procesul penal — exclusiv prezumţiile şi indiciile — sînt directe, au considerat concluziile experţilor ca probă directă [1]; alţii le-au socotit drept complement al unei alte probe [2].

Împărţind mijloacele de probă în scrise şi orale, unii juriști au încadrat expertiza între cele orale; această clasificare a fost considerată necorespunzătoare, deoarece raportul care urmează operaţiei de cercetare efectuate de expert este, de regulă, redactat în scris şi numai în mod excepţional se poate proceda la efectuarea orală a expertizei, în faţa organului judiciar [3].

[1] *Op. cit.*, nr. 317, p. 591.

[2] v. V. Cădere, *Curs de procedură civilă*, partea I, Universitatea Cluj, 1946, p. 197; M. A. Celţov, *Provedenie ekspertizi v sovietskom ugolovnom professe* [Expertiza în procesul penal sovietic], Gosiurizdat, Moscova, 1954; M. Marx, *Observations sur le problème de l'expertise*, Melanges Hugueney, 1964, p. 193 şi urm.; I. F. Krilov, *Sudebnaia ekspertiza v ugolovnom professe* [Expertiza judiciară în procesul penal], Izdatelstvo Leningradskovo Universiteta, 1963; I. Z. Petruhin, *Ekspertiza kak sredstvo dokazivania v sovietskom ugolovnom professe* [Expertiza ca mijloc de probă în procesul penal sovietic], Izdatelstvo juridiceskoi literaturî, Moscova, 1964; V. A. Prituzova, *Zakliucenie eksperta kak dokazatelstvo v sovietskom ugolovnom professe* [Concluzia expertului ca dovadă în procesul penal], Moscova, 1959; Retail şi alţii, *Principes et cadres juridiques de l'expertise judiciaire*, Paris, 1951.

[1] v. Donnedieu de Vabres, *Prècis de droit criminel*, ediţia a 3-a, Collection Precis Dalloz, 1953, nr. 1243 (citat de R. Merle, A. Vitu, *op. cit.*, p. 738); Vidalet Magnol, *Cours de droit criminel et de science penitenciaire*, vol. II, Paris, 1949, nr. 724; R. Garraud, *Précis de droit criminel*, Paris, 1934, nr. 382; R. Rahunov, *Probe directe şi indirecte*, în „L.P.", nr. 11/1959, pp. 122—123; Grophe, *L'appréciation de preuves en justice. Essai d'une méthode tehnique*, Paris, p. 42 şi urm.; J. A. Roux, *Cours de droit criminel français*, ediţia a 2-a, vol. II, Paris, 1927, nr. 74, p. 278 şi urm.

[2] v. P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 915; I. Tanoviceanu, *op. cit.*, pp. 54 şi 56; M. Aubry, C. Rau, *Cours de droit civil*, vol. XII, Marchal et Billard, Paris, 1922, p. 96.

[3] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 425.

Într-o altă clasificare a mijloacelor de probă (în două categorii: declarații ale persoanei și obiecte materiale), expertiza este considerată a face parte din grupa de declarații ale persoanei [1].

Au fost autori care au socotit expertiza în rîndul mijloacelor de probă așa-zise speciale [2], opinie eronată, deoarece fiecare mijloc de probă avînd particularitățile sale, toate ar urma să fie speciale. Au existat și păreri inconsecvente în ce privește clasificarea expertizei printre instituțiile dreptului procesual. Astfel, juristul sovietic A. F. Klainman, inițial, a exprimat opinia: este, mai just să considerăm expertiza ... nu ca o categorie de probe, ci ca un mijloc de verificare a probelor [3], punct de vedere la care același autor, în cele din urmă, a renunțat [4]. Alți autori consideră că expertiza este o procedură în examinarea indiciilor prin oameni de specialitate [5].

Opinia noastră cu privire la natura juridică a expertizei rezultă din însăși definiția pe care am dat-o în această secțiune. Considerăm expertiza un mijloc de probă, cu valoare probantă egală cu a celorlalte mijloace de probă.

11. Socotim necesar să subliniem aci faptul că, uneori, expertiza este folosită — la rîndul său — și pentru administrarea unui alt mijloc de dovadă, și anume pentru verificarea de scripte.

Procedura verificării propriu-zise de scripte este reglementată de dispozițiile art. 177 și urm. c. proc. civ., fiind folosită în situația în care una dintre părțile în litigiu nu recunoaște fie scrisul, fie semnătura unui înscris sub semnătură privată[1]. Dacă instanța, verificînd direct înscrisul, nu este lămurită, se va dispune — conform art. 179 c. proc. civ. — efectuarea unei expertize[2]. În practica judiciară s-a stabilit astfel că, în ipoteza în care se contestă semnătura de pe un testament olograf, instanța este obligată să facă o verificare de scripte, neputîndu-se pronunța numai pe baza unor depoziții de martori și fiind obligată, conform art. 179 c. proc. civ., să dispună efectuarea unei expertize grafice dacă nu este lămurită pe calea verificării de scripte[3].

[1] v. M. A. Celtov, *op. cit.*, p. 151.

[2] v. I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Drept civil român*, vol. II, Editura „Socec", 1934, p. 276; A. F. Klainman, *Osnovnie voprosi teorii dokazatelstv v sovietskom grajdanskom prave* [Probleme fundamentale ale teoriei probelor în procesul civil sovietic], Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1950, p. 48; K. S. Iudelson, *Iuridiceskie dokazatelstva v sovietskom grajdanskom professe* [Probele judiciare în procesul civil sovietic], Gosiurizdat, Moscova, 1956, (traducerea Institutului de cercetări juridice al Academiei R.S.R.), p. 40

[3] *Grajdanski professs* [Procesul civil], manual pentru școlile juridice, Moscova, 1937, p. 49.

[4] *Probleme fundamentale* ..., p. 48.

[5] v. P. Morle, A. Vitu, *op. cit.*, p. 757.

[1] În legătură cu această problemă, a se vedea și E. Glasson, *op. cit.*, pp. 525 și 534; Ed. Bonnier, *op. cit.*, p. 602; G. Chiovenda, *La riforma del procedimento proposta dollo commissione per il dopguerra*, Casa editrice N. Jovenne, Napoli, 1920, art. 51, p. 98.

[2] v. Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 409.

[3] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 264/1955, C.D. 1955, vol. 2, p. 204; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 119/1957, C.D. 1957, p. 322.

Secțiunea a III-a
CLASIFICAREA EXPERTIZELOR JUDICIARE

1. Criterii și opinii

12. Domeniile în care se recurge la sprijinul experților pot fi dintre cele mai variate, îmbrăcînd aproape toate laturile cunoașterii omenești. Din acest motiv, categoriile de expertize judiciare sînt tot atît de numeroase, ca și ramurile speciale ale științei, ale tehnicii și ale artei.

Stabilirea categoriilor de expertize are o importanță deosebită, întrucît arată ce posibilități se deschid organelor judiciare pentru folosirea acestui mijloc de probă. Avîndu-se în vedere aceste considerații, clasificarea expertizelor judiciare a format obiect de preocupare pentru mulți juriști.

13. Potrivit unei opinii se pot stabili două categorii: o primă grupă care cuprinde expertizele ce au la bază

constatări materiale și diferite date de specialitate, fără a se avea în vedere și elemente juridice (experții fac constatări pur tehnice și răspund la întrebările puse, ca, de pildă, în expertizele ce folosesc investigații cu caracter medical, chimic, bacteriologic etc.); în a doua categorie de expertize au fost incluse cele care trebuie — în mod obligatoriu — să aibă la bază și elemente juridice, ca, de pildă, în expertizele tehnice și contabile [1], la efectuarea cărora trebuie avute în vedere diferite norme speciale.

O altă clasificare, tot în două grupe, se referă la expertize pentru adunarea și evaluarea probelor și expertize care au ca obiect stabilirea stării infractorilor și identificarea lor; în prima categorie sînt înglobate expertizele tehnice, contabile, medico-legale etc., iar în cea de-a doua, expertizele bazate pe investigații anatomo-biologice, psihiatrice și de identificare [2].

Se mai cunoaște, de asemenea, împărțirea în expertize oficiale, efectuate de experți care și-au ales această activitate drept profesiune de bază, și expertize libere și cu jurămînt [3].

Cea mai mare parte dintre juriști nu se preocupă însă de o clasificare a expertizelor, ci numai le enumeră [4].

În unele lucrări cercetate au fost semnalate și alte referiri cu privire la împărțirea expertizelor: de pildă, un autor face o deosebire între expertiza nesigură, în care expertul interpretează subiectiv faptele, și expertiza pe bază științifică [1]; unii autori disting expertiza complexă de cea efectuată în așa-numita comisie de expertiză [2], iar alții se mai referă la expertiza tipică, specială [3] și expertiza secundară (accesorie) [4] sau la expertiza mixtă [5], întîlnită mai frecvent în cazul accidentelor de circulație, expertiza parțială și integrală [6], amiabilă sau prin înțelegere [7].

În ce privește expertizele care poartă diferite denumiri, considerăm necesar să subliniem că, de multe ori, numele folosit de unii autori pentru a desemna o expertiză nu determină o categorie deosebită, ci se referă la metoda folosită pentru efectuarea cercetărilor; de pildă, este greu a defini o expertiză ca fiind biologică, fizică sau chimică, deoarece, pentru efectuarea unei expertize criminalistice, medico-legale sau tehnice, se pot folosi diferite metode de cercetare și analiză biologică, chimică sau diferite metode combinate (botanico-farmacologice, biofizice, biochimice etc.).

[1] H. Villard (*Le control de l'expertise judiciaire en matière pénale*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1931, p. 34) arată: „Este imposibil de a separa tehnica specială a unor expertize de elementele juridice și de elementele de apreciere care trebuie să conducă metoda cercetărilor întreprinse..."

[2] În acest sens: I. Tanoviceanu, *op. cit.*, nr. 398[7] și 398[8], p. 638 și urm.; I. Ionescu-Dolj, *Curs de procedură penală romînă*, Editura librăriei „Socec", București, 1926, p. 224.

[3] v. A. V. Stepanov, *Chimia judiciară*, Editura de stat pentru literatură științifică, București, 1954, p. 25.

[4] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 447; M. S. Strogovici, *Procesul penal sovietic*, p. 248; P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 922; S. A. Golunski, *Criminalistica*, Editura Științifică, București, 1961, p. 372; R. Garraud, *op. cit.*, p. 349; G. Karnovici, *Nekotorîe voprosi ekspertizi materialnih ulik* [Unele probleme ale expertizei probelor materiale], în „Legalitatea socialistă", nr. 1/1958,

[1] v. Ch. Lagneau, *op. cit.*, p. 34.

[2] v. A. I. Vinberg, S. M. Mitricev, *Kriminalistyka* [Criminalistica] partea I, Editura de stat pentru literatură juridică, Moscova, 1950, p. 32; A. Paliașvili, *Kompleksnaia sudebnaia ekspertiza* [Expertiza judiciară complexă], în „Justiția sovietică", Moscova, nr. 19/1967, pp. 12 — 13; S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 374.

[3] v. V. Manzini, *op. cit.*, nr. 329, p. 342, nr. 330, p. 359.

[4] v. G. Stefani, G. Levasseur, *Procédure pénale*, Précis Dalloz, Paris, 1959, nr. 712, p. 598.

[5] v. M. Goldenberg, *Consultație. Întocmirea raportului de expertiza contabilă*, în „Evidența contabilă", nr. 2/1964, p. 49; M. Colin și alții, *À propas d'une observation d'infantricide. Intérêt de réaliser les expertises thanatologiques, chimiques, biologiques et psychiatriques, par une équipe d'experts collaborant dans le cadre de l'institut de Médicine légale*, în „Annales de Médicine légale", nr. 1/1967, p. 38 și urm. Ed. Vargas Alvarado, *Sinopsis de médicine légale y toxicologie* [Privire sinoptică asupra medicinii legale și toxicologiei], San José, 1965.

[6] v. Codul de procedură penală anterior: în situația art. 505[18], instanța nu putea dispune decît o expertiză parțială, în vreme ce pentru cazurile de sub art. 505[14] era obligatorie o expertiză integrală.

[7] v. O. Dejean, *op. cit.*, nr. 1504; I. Mecu, *Expertizele contabile*. Atelierele „Cartea românească", București, 1935, p. 26.

Au mai fost, în fine, deosebite expertizele după cum sînt legiferate de dreptul comun [1] (civil, penal, comercial) [2] sau de reglementări proprii, ca, de pildă, expertiza contabilă, medico-legală etc.

14. Opiniile la care ne-am referit aci cuprind numai o parte din numeroasele încercări de clasificare făcute în materie.

Considerăm că cea mai corespunzătoare ar putea fi clasificarea care folosește drept criteriu distinctiv domeniul de aplicare al expertizei respective. Din acest punct de vedere expertizele pot fi: tehnice, medicale, contabile, criminalistice, agricole, comerciale (merceologice), artistice etc.

Vom examina, în linii mari, în cele ce urmează, genurile de expertiză cele mai des folosite.

§ 2 Diferite genuri de expertiză judiciară

15. *Expertizele tehnice* — denumite uneori tehnico-științifice, mecanice [3], tehnologice sau după numele ramurii științei ale cărei date interesează în cauză — constau în cercetarea unui complex de probleme cu caracter tehnic [4].

Printr-o astfel de expertiză se poate determina calitatea celor mai complexe produse industriale, apartenența generică a obiectelor care constituie probe materiale, proprietățile acestora, cauzele defecțiunilor mecanismelor, starea de funcționare a unor aparate, procedeele de fabricare a unor substanțe chimice etc.

[1] v. P. A. Belvaux, *Thèorie et pratique de l'expertise judiciaire*, Editions Scientifique, Paris, 1933; I. Borodin, *Teoreticeskie i prakticeskie voprosi sudebnoi expertizi* [Probleme teoretice și practice ale expertizei judiciare], Moscova, 1966; L. Mallard, *Traité complet de l'expertise judiciaire*, Paris, 1911.

[2] v. L. Mallard, *Traité-formulaire de l'expertise judiciaire en matière civile, commerciale, criminelle, administrative et fiscale*, Librairie Technique, Paris, 1955; Franchi, *La perizia civile*, Padova, 1959; Aydalot, *Quelques questions à propos de l'expertise*, *Recueil* de droit pénal, 1958, p. 43 și urm.

[3] v. I. Tanoviceanu, *op. cit.*, nr. 398[7], p. 638.

[4] În țara noastră expertiza tehnică a primit recent o reglemen-

Expertiza tehnică este des întrebuințată în cauzele judiciare în care se pun probleme de construcții, transporturi, incendii, de tehnica securității și protecția muncii, accidente de circulație ș.a.

16. O expertiză tehnică în construcții va cerceta, de pildă, proiectele de construcții sau reconstrucții ale clădirilor, ale construcțiilor speciale, ale drumurilor, stăvilarelor, digurilor etc. Cu acest prilej, specialiștii vor aprecia justețea soluționării problemelor în raport de necesitatea, urgența economică și posibilitatea tehnică, corelarea capacităților de producție ale ramurilor conexe, alegerea locului pentru construcție, utilizarea tehnicii noi, introducerea mecanizării și automatizării, securitatea exploatării, asigurarea duratei clădirilor, coeficientul de economicitate a construcțiilor etc.

Tot unei expertize tehnice îi revine sarcina de a determina dacă instalațiile și clădirile ridicate corespund proiectelor pe baza cărora s-au construit, dacă s-au respectat normele de consum la materialele de construcții, cum a fost folosită forța de muncă față de norme, calitatea construcțiilor (pe părți și în ansamblu), cauzele care au dus la scumpirea construcțiilor față de planuri și devize, cauzele depășirii consumului de materiale etc. Uneori este necesar să se determine calitatea necorespunzătoare a construcțiilor, situații care pot avea sursa și în fapte penale, ca infracțiunea de neglijență sau aceea de delapidare ori de furt din avutul întreprinderilor de construcții, în afară de alte împrejurări care aparțin domeniului civil.

În unele situații, expertiza tehnică în construcții poate avea ca obiect cercetarea modalităților de lucru, a vicii-lor ascunse pe care le pot avea unele clădiri și construcții, a posibilităților de transformare etc. În alte împrejurări se vădește necesar ca, pe calea unei asemenea expertize, să se determine cauzele și consecințele dărîmării unei construcții, inclusiv pagubele produse clădirilor vecine, stabilindu-se în ce măsură acestea sînt urmările directe ale dărîmării primei construcții.

Expertiza tehnică în construcții se efectuează pe baza analizei materialelor, a proiectului, a verificării calculelor tehnice, a comparării proiectului cu obiectivele executate, a unor experimente (experiențe de laborator executate anterior sau în timpul expertizei) etc.

Deseori, în litigii în care se ridică probleme în materie de construcții, datorită complexității lucrărilor, expertiza tehnică trebuie să fie completată cu o expertiză contabilă, economică sau de alt gen.

17. O importanță deosebită are expertiza tehnică în legătură cu transporturile, pentru stabilirea împrejurărilor și cauzelor accidentelor, pentru determinarea stării tehnice a mijloacelor de transport și stabilirea vinovaților în legătură cu nerespectarea regulilor de circulație [1].

Foarte adesea, în cazul accidentelor de circulație, nu este suficientă numai expertiza tehnică-auto, de multe ori fiind necesară și o expertiză medico-legală sau o expertiză criminalistică [2]. Aceasta se întîmplă în situația în care au fost și victime (persoane rănite sau care și-au pierdut viața); în astfel de împrejurări medicul expert va trebui să refere, în mod deosebit, cu privire la urmele și dovezile materiale descoperite cu ocazia examinării cadavrului [3].

[1] v. B. I. Zotov, *Expertiza tehnică-auto în cercetarea accidentelor de circulație*, în „Probleme de criminalistică", nr. 1-2/1961, p. 150.

[2] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 669; L. Harsányi, Földes Vilmos, *A gyalogjárokon okozott balesetek felülvizsgálása a szakórvos által*, [Cercetarea de către medicul expert a accidentelor de circulație comise împotriva pietonilor], în „Belügyi Szemle", nr. 2/1965; H. Lischke, *Zur Prüfung der erheblichen Beeinträchtigung der Fahrtüchtigkeit* [Cu privire la importanța verificării capacității de conducere în cazul accidentelor de circulație], în „Neue Justiz Zeitschrift fur Rechtswissenschaft", Berlin, nr. 24/1965, p. 760 și urm.; M. Voleanski, *Ekspertiza opianeniia voditelei avtotransporta nujdaetsia v ulucișenii* [Este necesară îmbunătățirea expertizei făcută în cazul conducătorilor de vehicule de transport aflați în stare de ebrietate], în „Legalitatea socialistă", nr. 11/1965; H. Neuninger, *Chemische Materialuntersuchungen nach Verkehrsunfällen* [Analize chimice după accidente de circulație], în „Zeischrift fur Verkehrssicherheit", nr. 4/1968, citat în *Liste semestrielle d'articles sèlectionés, Organisation internationale de police criminelle*, nr. 75/1969, p. 7.

[3] v. Odön Szedlék, *Felülvizsgálás az autovezetö járadsága miatt okozott balesetekben*. [Expertiza în cazul accidentelor de circulație cauzate de oboseala conducătorului auto], în „Belügyi Szemle", 1965; A. A. Matisev, *Vozmojnosti sudebno-mediținskoi ekspertizî* [Posibilitățile expertizei medico-judiciară], în „Sudebno-mediținskaia ekspertiza", nr. 3/1966; R. Zelwianski, *Rola bieglich wposte powarim przygotowawczym i praktyce sadowej* w *sprawach o wypadki drogove* [Rolul experților în ancheta prealabilă și practica judiciară în cadrul accidentelor de circulație], în „Pro-

La expertiza tehnică-auto este obligatoriu să se stabilească modul de funcționare a sistemelor de frînare, direcție etc., precum și viteza din momentul comiterii accidentului; expertiza tehnică în aceste situații are un rol deosebit de important, întrucît timpul extrem de scurt în care se petrece un asemenea fapt înlătură posibilitatea unor depoziții obiective, precise și complete, date de martorii oculari [1]. Pentru lămurirea justiției, mai poate prezenta interes stabilirea caracterului distrugerilor și a deteriorărilor suferite de unele piese ale autovehiculului, ca urmare a accidentului, precum și determinarea posibilității de a fi apărut defecțiuni care nu puteau fi prevăzute la verificarea tehnică, elemente importante pentru stabilirea prejudiciului.

Rolul expertizei tehnice-auto poate fi deosebit de important în cazul în care nu se poate stabili cu certitudine, pe altă cale, dacă încălcarea unor reguli de circulație de către conducătorul auto constituie cauza unică a accidentului produs, întrucît este cunoscut faptul că, uneori, mai pot interveni și forța majoră, vinovăția pietonului sau a altui conducător de vehicule.

În multe situații, expertiza tehnică contribuie la identificarea autorilor unor accidente, atunci cînd alte mijloace de probă nu pot fi folosite. De pildă, descoperirea, pe furca bicicletei victimei, a urmelor de vopsea provenind de la un autovehicul bănuit că ar fi participat la accident, a urmelor lăsate de un tractor, a unor bucăți din rama sticlei de la farul unei biciclete pe care au rămas particule de vopsea de pe un autovehicul sau descoperirea pe un tractor a unor pete de sînge din aceeași grupă cu sîngele victimei și alte astfel de cazuri.

18. Expertiza tehnică mai poate fi efectuată în legătură cu producerea incendiilor, stabilindu-se, de pildă, în ce măsură normele pentru prevenirea incendiilor au fost respectate în timpul construirii clădirilor industriale și de locuit, dacă au existat posibilități de autoaprindere,

[1] v. C. Lupu, *În legătură cu expertiza tehnică-auto*, în „J.N.", 5/1961, p. 159.

ca rezultat al unor procese chimice, dacă se poate constata greșita folosire a unor instalații și aparate, mai ales a celor electrice, dacă s-a greșit în ce privește modul de întrebuințare a diferitelor dispozitive și materiale ușor inflamabile (capse, brichete, chibrituri, hîrtie, pulbere, paie, rumeguș de lemn, etc.). În funcție de natura și amploarea incendiilor, experții desemnați pot fi ofițeri-pompieri, chimiști, ingineri constructori, electrotehnicieni, mecanici, specialiști navali etc. Ca și în situația accidentelor auto, și în cazul incendiilor expertiza tehnică poate deveni complexă, angajînd și alte categorii de expertize : medicală, criminalistică etc. [1].

19. Un rol important îi revine expertizei tehnice și în legătură cu încălcările regulilor de tehnica securității și protecția muncii. Iată un exemplu care poate demonstra cum, pe calea expertizei tehnice, se pot lămuri cauzele unui accident de muncă : doi electricieni, coborînd în subteran pentru a repara instalația electrică ce se defectase, au intrat în apa de infiltrație care se strînsese. Unul dintre electricieni s-a salvat, urcîndu-se pe acoperișul ascensorului, în timp ce al doilea s-a înecat. Inițial, lipsa de îndemînare a persoanei care mînuia ascensorul, nou angajată, a fost considerată cauza accidentului de către organele în drept. Expertizarea instalației ascensorului a evidențiat însă grave defecțiuni : lipsa unui dispozitiv care să oprească coborîrea ascensorului sub un anumit nivel și a unei pîrghii de reazem care să împiedice ascensorul de a intra în apa infiltrată, nepomparea apei la vreme, precum și alte lipsuri, ajungîndu-se la concluzia că — în condițiile existente — accidentul ar fi avut loc chiar în cazul în care ascensorul ar fi fost mînuit de cel mai calificat mecanic.

Sînt situații în care și în domeniul securității și protecției muncii expertiza tehnică se efectuează în concurs cu altă expertiză, cum ar fi expertiza medicală, fie pentru a se stabili cauzele care au provocat vătămarea sau moartea într-un accident de muncă, fie pentru a se înlătura bănuielile unei autoaccidentări în scopul sustragerii de la lucru, fie pentru a se stabili dacă starea sănătății muncitorului îi permitea să lucreze în acel loc etc. În felul acesta, organul judiciar poate afla cauzele unui accident, legătura dintre consecințele vătămătoare ale accidentului și nerespectarea regulilor de protecție a muncii sau dacă o maladie este o boală profesională ce se încadrează în condițiile legii de asigurări sociale ori este consecința nerespectării regulilor de protecție a muncii. De pildă, juristul K. S. Iudelson citează ca exemplu cazul unui muncitor care mînuia de 6 ani, într-o uzină, un aparat de împrăștiat nisip și care, îmbolnăvindu-se de silicoză, a solicitat despăgubiri pe calea unei acțiuni civile, motivînd că nu au fost respectate în procesul de producție regulile de protecție a muncii. Cercetarea cauzelor îmbolnăvirii constituia însă o problemă mai complicată prin faptul că, în decursul celor 6 ani de muncă, în urma perfecționării procesului de producție, măsurile posibile de luat în materie de protecția muncii evoluaseră. Expertul tehnic a trebuit să stabilească dacă dispozitivele tehnice folosite în lupta împotriva silicozei corespundeau, în fiecare interval de timp, nivelului tehnicii din acel moment. Medicul expert, la rîndul său, a trebuit să rezolve problema datei la care s-a produs îmbolnăvirea. Numai prin colaborarea celor doi specialiști, tribunalul a putut avea la dispoziție un material care i-a îngăduit să ajungă la concluzii temeinice [1].

Accidentele de muncă nu se produc numai din cauza lipsei măsurilor de securitate și protecție privind diferitele instalații și utilaje : neamenajarea corespunzătoare a întreprinderilor, existența unor condiții neigienice (ca, de pildă : praful, vaporii, gazele toxice, trepidațiile puternice, zgomotul, iluminatul insuficient, temperatura joasă sau prea ridicată etc.) pot, de asemenea, influența munca și starea sănătății dînd naștere unor accidente

[1] S. Potyko, *Problematyka pozarów w świetle kryminalistycznych badań urzadzeń elektroenergetycznych* [Problematica incendiilor în lumina expertizei criminalistice a aparatelor electroenergetice], în „Problemy kryminalistyki", nr. 56—57/1965.

[1] v. *Op. cit.*, p. 255 și urm.

de muncă. În asemenea cazuri, se apelează la expertize efectuate atît de specialiști în domeniul tehnic, cît și medical.

20. Tot expertiză tehnică este socotită și cea care se efectuează în domeniul monetar, în cazul în care se ridică probleme referitoare la alterarea și contrafacerea monedelor, bancnotelor, sigiliilor [1]. Este un domeniu deosebit de dificil fapt pentru care, în cazurile de falsificare de monedă sau alte valori, organul de urmărire penală sau instanța de judecată, pot cere detalii institutului de emisie pentru a-și clarifica unele probleme și a fixa, apoi, corect obiectul expertizei tehnice. Pentru a se determina procedeul de imprimare a bancnotelor sau actelor incriminate se identifică instrumentele și materialele folosite, particularitățile și defecțiunile acestora. Analiza chimică a materialelor, în special a hîrtiei, măsurarea grosimii cu sferometrul, greutatea, sonoritatea (în cazul monedelor metalice), compoziția și, în special, structura permit expertului tehnic să stabilească dacă obiectele examinate sînt false și care a fost procedeul folosit la falsificare.

În afară de domeniile semnalate, expertizele tehnice mai pot fi folosite, pentru evaluarea bunurilor și formarea loturilor în caz de partaj judiciar [2] sau în alte diferite situații în care se pun probleme de evaluare de bunuri [3].

21. *Expertizele medicale* au drept caracteristică folosirea datelor științei medicale pentru obținerea unor informații legate de persoana omului sub aspectul sănătății fizice sau psihice. Faptul că starea sănătății omului poate suferi în mod continuu transformări, creează obligația efectuării la timp a acestor expertize sau — în orice caz — obligația pentru expert de a ține seama de posibila transformare în timp a persoanei cercetate [1]. Expertizele medicale sînt folosite atît în soluționarea unor cauze civile [2] (spre exemplu, pentru stabilirea duratei incapacității de muncă, stabilirea filiației sau în cazul punerii sub interdicție), cît și în cauzele penale unde putem spune că au un cîmp mai larg de aplicație. Astfel, se folosește acest mijloc de probă pentru precizarea identității unei persoane în viață, pentru examinarea stării mintale în scopul rezolvării problemei responsabilității, pentru stabilirea cauzelor unui deces, pentru determinarea gravității vătămărilor corporale suferite de victima unei infracțiuni etc.

Necesitățile social-juridice și dezvoltarea tot mai mare pe care a luat-o probațiunea științifică au făcut să se lărgească și să se diversifice mult cîmpul de aplicare al expertizei medicale, bazată pe investigații care fac apel la cele mai noi cuceriri ale științelor biologice și medicale [3]. În practică, pe lîngă expertiza medico-legală, în sensul ei cel mai cuprinzător, se cunosc expertizele medicale care se efectuează în cauzele ce au obiect stabilirea și tăgada paternității, sau expertizele psihiatrice, toxicologice, sanitar-alimentare, expertiza medicală a capacității de muncă, veterinară etc.

Semnalăm, în legătură cu denumirea de *expertiză medico-legală*, că adjectivul „legală" — adăugat cuvîntului medicină — a dat naștere la discuții. S-a spus, de pildă, că „legal" este atributul tuturor instituțiilor oficiale și al activităților reglementate în stat prin dispoziții cu caracter normativ și că pentru medicină, denumirea „legală" nu ar circumscrie aria de preocupări a unei anumite ramuri a medicinii, deoarece nu sintetizează corect și suficient domeniul și specificul respectiv. În acest fel s-a ajuns la denumirea de medicină judiciară,

[1] v. I. Tanoviceanu, *op. cit.*, nr. 398[7], pp. 638—639.

[2] v. C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. III, Editura Națională, București, 1928, nr. 770, p. 540 și nr. 783, p. 544; A. Mons delle Roche, *L'expertise judiciaire — formalités et procedure*, Établissement Emile Bruylant, Bruxelles, 1967, nr. 66, p. 57 și nr. 53, pp. 43—44; O. Dejean, *op. cit.*, nr. 847 și urm., nr. 780 și urm.

[3] v. M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 752, citînd pe J. Planques, *La médecine judiciaire*, p. 12; O. Dejean, *op. cit.*, nr. 762 și urm.; A. Mons delle Roche, *op. cit.*, pp. 54, 837 și urm., 857 și urm., 874 și urm.

[1] v. Gh. Simionescu, Geta Simionescu, *Aspecte ale expertizei psihiatrico-legale*, în „J.N.", nr. 7/1966, pp. 55—56.

[2] v. Ed. Alauze, *Du rôle de l'expert médical dans l'appréciation de la capacité civile*, thèse pour le doctorat, Imprimerie de la manufacture de la charité, Montpellier, 1927.

[3] v. L. Roche, *L'expertise médicale dans le nouveau Code de procédure pénale*, în „Revue de science criminelle", 1959, p. 657.

justificîndu-se că în acest mod se corectează terminologia [1]. În țara noastră, potrivit reglementării actuale, se folosește termenul de *medicină legală*.

22. *Expertiza medico-legală* — ca formă a expertizei medicale — este cercetarea efectuată de către medicii specialiști a problemelor cu caracter medical care se ivesc în procesul activității organelor de urmărire și judecată, precum și elaborarea unor concluzii bazate pe aplicarea datelor științei medicale la cazul concret. În acest fel, medicina legală este știința care, prin conținutul său profund social, realizează legătura dintre progresul tehnico-științific și aplicarea legii. Teoreticienii dreptului au subliniat, de altfel, faptul că medicinii legale îi revine rolul de a corela aspectele biologice și medicale cu cele juridice [2].

Cu ajutorul expertizei medico-legale se rezolvă astfel probleme complicate ce se ridică în fața organelor judiciare, ca : aspecte legate de cauza morții, de vătămarea sănătății oamenilor, de determinarea grupei de sînge [1] etc.

În general folosirea expertizei medico-legale constituie o facultate a organelor judiciare. Sînt însă situații în care legea însăși prevede obligativitatea unei asemenea expertize (a se vedea, de exemplu, prevederile art. 117 din noul cod de procedură penală), fiind evident faptul că anumite aspecte nu pot fi lămurite fără aportul unor specialiști.

În literatura de specialitate se află o vastă documentare în legătură cu expertiza medico-legală. În unele lucrări, expertiza este cercetată potrivit domeniului de aplicație (avîndu-se în vedere problemele de bază ale medicinii legale și conținutul actelor normative [2]), după cum cercetările se efectuează asupra unui cadavru sau asupra unei persoane vii [3] sau avîndu-se în vedere alte criterii, ceea ce a avut drept rezultat apariția a numeroase denumiri, ca : expertiza anatomobiologică și expertiza de identificare [4], expertiza anatomică, expertiza corporală [5] și altele. Explicația acestor subîmpărțiri constă în faptul că diverșii autori au denumit expertiza fie după obiectul ei, fie după metoda de cercetare folosită sau după organul ori partea corpului omenesc expertizată [6].

Domeniul expertizei medico-legale poate fi examinat, în general, sub aspectul a două laturi : expertiza asupra cadavrelor și expertiza asupra persoanei. Expertiza asupra cadavrelor cuprinde întreaga tanatologie medico-legală [7],

[1] În țările de limbă germană, s-a folosit întotdeauna denumirea de medicină judiciară *(gerichtliche Medizin)* și nu aceea de medicină legală *(gesetzliche Medizin)*; în U.R.S.S. se întrebuințează denumirea de medicină judiciară *(sudebnaia mediţina)*; în țările de limbă engleză, de regulă, se folosește aceeași terminologie — medicina judiciară *(forensic medicine)*, întîlnindu-se însă uneori și denumirea de medicină legală *(legal medicine)*. Ca și *forense* (it.), cuvîntul englez *forensic* își are originea în latinescul *forensis*, care se referă la o activitate în legătură cu dezbaterea juridică din instanțele de judecată. În Franța, Italia, țările de limbă spaniolă și portugheză, se folosește expresia de medicină legală (*médecine légale, medicine legale, medicina legal*). În ultima vreme, în Franța s-a folosit un termen compus : medicina legală judiciară (*médicine légale judiciaire*). Deci, de la „l'art de faire des rapports" a lui Ambroise Paré (1575) și pînă la „medicina legală judiciară", s-a parcurs un drum lung. La noi s-a folosit inițial denumirea de medicină legală, apoi decretul nr. 345/1953 a folosit termenul de medicină judiciară, pentru ca prin decretul nr. 446/1966 să se revină la terminologia inițială de medicină legală.

[2] v. I. Tanoviceanu, *op. cit.*, nr. 398[7], p. 638 ; J. J. Desmarez, *Manuel de médecine légale à l'usage des juristes*, Presses universitaires de Bruxelles et Presses universitaires de France, Bruxelles, Paris, 1967 ; R. Dussaix, *Les expertises médico-légales dans l'information judiciaire*, în „Annales de Médicine légale", nr. 5/1967, p. 549 și urm. ; F. I. Kanter, M. B. Tabakman, *Plenum pravlenia Vsesoiuznogo obscesta sudebnih medikov i sovescianie glavnih sudebno-mediţinskih ekspertov* [Plenara direcției Societății științifice a medicilor legiști și consfătuirea experților principali medico-legiști], în „Sudebno-med. ekspertiza", nr. 4/1967, p. 57 și urm.

[1] v. G. Karnovici, *op. cit.*, p. 119.

[2] v. M. Kernbach, *Medicina judiciară*, Editura medicală, București, 1958, p. 56 și urm. ; *Methods of Forensic Science* [Metode ale științei medico-legale], lucrare citată în „Revue de science criminelle et droit pénale comparé", nr. 3/1969, p. 760.

[3] v. Gh. Scripcaru, *Medicina legală pentru studenții facultății de drept*, I.M.F. (Institutul de medicină și farmacie), Iași, 1968.

[4] v. I. Tanoviceanu, *op. cit.*, nr. 398[8], p. 639.

[5] v. V. Manzini, *op. cit.*, p. 370 și urm.

[6] De aici, denumirea de expertiză : serologică, somatică, bacteriologică, traumatologică, obstetrico-ginecologică etc.

[7] *Tanathos* în limba greacă înseamnă moarte : naturală (neviolentă) și precoce (patologică sau prematură), violentă (omucidere, sinucidere, accidente, omor fără voie) cu fazele procesului tanatologic (agonie, moarte aparentă, clinică, biologică).

în literatura de specialitate subliniindu-se că, în cazul morții violente, cercetările pot fi foarte complexe mergînd de la factori externi cu caracter antisocial — ce lovesc în relațiile sociale care ocrotesc viața omului — pînă la cei cinci agenți (fizici, mecanici, psihici, biologici și chimici) [1]. Expertiza asupra persoanei se poate dispune atunci cînd se vădește necesară aprecierea medico-legală a vătămărilor corporale ce pot fi suferite de o persoană din diferite cauze sau verificarea grupelor sanguine, efectuarea probei dactiloscopice și a măsurătorilor antropometrice în materie de stabilire a paternității, precum și alte cercetări asupra persoanei, în cazul unor investigații ce apar necesare cu ocazia soluționării unei cauze judiciare.

Ultimele decenii au înregistrat însemnate realizări în dezvoltarea geneticii, ceea ce a avut urmări importante cu privire la folosirea expertizei ca mijloc de probă nu numai în materie civilă, ci și în penal, în descoperirea infractorilor după urmele biologice. În literatura de specialitate se subliniază utilitatea folosirii metodelor biologice, cu deosebită valoare informativă, considerîndu-se că progresele ce se întrevăd vor da posibilitatea ca anumite spețe judiciare să fie rezolvate cu ajutorul unor metode exacte [2].

23. *Expertiza medico-legală efectuată în materie de stabilirea filiației*, denumită și expertiza filiației, care are ca obiect cercetarea caracterelor genetice stabile ale unei succesiuni de generații umane, este una dintre cele mai folosite genuri de expertiză medico-judiciară, în țările ale căror legislații permit cercetarea paternității. Cercetările în această materie au în vedere legile mendeliene ale transmiterii caracterelor ereditare; cercetînd trecerea factorilor ereditari la cel puțin două generații, se determină astfel asemănările și deosebirile

[1] v. N. I. Gukovskaia, A. V. Svernikov, *Sudebno-meditinskaia ekspertiza v slucialah usilennoi smerti. Spravocinik dlea organov ugolovnovo issledovania.* [Expertiza medico-judiciară în cazurile de moarte violentă. Îndreptar pentru organele de urmărire penală], Gosiurizdat, Moscova, 1957.

[2] v. I. Moraru, C. Riscuția, *Metode de interpretare a datelor serologice în expertiza filiației*, în *Probleme de medicină judiciară și criminalistică*, vol. I, Editura medicală, București, 1964, cu ajutorul metodelor biochimice [1]. De fapt, este vorba de totalitatea probelor morfologice, fiziologice, biochimice și imunologice prin care se caută a se stabili filiația. Datorită importanței acordate în domeniul științific trăsăturilor genetice, experții în materie au început să folosească curent, în practică noțiuni și denumiri specifice geneticii [2], ca, de pildă, expertiza eredobiologică adică separarea caracterelor fonotipice morfofiziologice ale copilului în cele două grupe: unele asemănătoare mamei, altele asemănătoare tatălui necunoscut care trebuie căutat, pe baza unui maximum de concordanțe fonotipice cu copilul, dintr-o serie de presupuși ca tată [3].

În cazul acțiunilor pentru stabilirea paternității, mai ales în situațiile mai dificile (de exemplu, cele în care se face dovada că în perioada concepției mama copilului a avut relații intime cu mai mulți bărbați), practica judiciară s-a pronunțat în mod constant [4] pentru necesitatea administrării probelor științifice de care am vorbit mai sus: verificarea grupelor sanguine a mamei, a copilului și a presupusului tată, efectuarea probei dactiloscopice și a măsurătorilor antropometrice. Probele științifice (medicale) sînt folosite și în cazul acțiunilor de tăgadă a paternității [5] în situația în care reclamantul pretinde că nu poate fi tatăl copilului din motive imputabile lui (imposibilitate fizică de a procrea). Mai mult, chiar într-un domeniu mai delicat în legătură cu stabilirea filiației, și anume în materia contestării recunoașterii paternității

[1] v. I. Moraru, S. Antohi, V. Molnar, C. Riscuția, *Bazele teoretice și practice ale expertizei de filiație. Raport prezentat la Consfătuirea de medicină judiciară, București, 29-30 iunie 1964*, în *Probleme de medicină judiciară și criminalistică*, vol. II, Editura medicală, București, 1964, p. 19.

[2] v. S. Antohi, *Noțiunile de genotip în expertiza de filiație*, în *Probleme de medicină judiciară și criminalistică*, vol. III, Editura medicală, București, 1965, p. 53.

[3] v. C. Riscuția, *Analiza discriminatorie în toxicomanie și în diagnoze*, în *Probleme de medicină legală și criminalistică* vol. V, Editura medicală, București, 1966, pp. 61-62.

[4] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 47/1957, C. D. 1967, p. 187; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 54/1957, C. D. 1957, p. 190; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1333/1967, C. D. 1967, p. 166.

[5] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 81/1961, „J. N.", nr. 7/1962

unui copil născut în afara căsătoriei, trebuie folosite toate mijloacele de probă[1], deci inclusiv expertiza.

Este necesar să subliniem, în ce privește examenul serologic[2], faptul că rezultatul său are o valoare probatorie relativă atunci cînd conchide că o anumită persoană — ca și orice bărbat din grupa sanguină respectivă — poate fi tatăl copilului. Pentru acest motiv, rezultatul afirmativ al examenului serologic poate fundamenta admiterea unei acțiuni în stabilirea paternității numai dacă se coroborează cu alte probe.

Rezultatul expertizei medico-legale, bazată pe probe serologice, poate avea însă o valoare probatorie absolută într-o singură situație: atunci cînd exclude[3] posibilitatea ca bărbatul-pîrît să fie tatăl, întrucît face parte din altă grupă de sînge decît copilul. Progresele realizate în domeniul biologiei au determinat deci ca pe baza expertizei serobiologice să se dea hotărîri certe, cel puțin în cazul excluderii de la paternitate.

Expertiza efectuată în materie de stabilirea filiației se poate baza — după cum am semnalat mai sus — și pe investigații antropologice, care constau în cercetarea comparativă a caracterelor somatice și fiziologice. Se va efectua — în acest cadru — studiul taliei, al tipului morfologic și al altor elemente, ca aspectele și caracteristicile capului, indicii cranieni, figura, părul, pigmentația pielii, caractere și anomalii anatomogenetice, deci o analiză somatică. Specialiștii au precizat că expertiza — denumită impropriu antropologică, după metoda de cercetare — avînd ca obiectiv doar cercetarea comparativă a caracterelor exterioare ale individului, nu poate conduce la rezultate elocvente decît dacă copilul are vîrsta de minimum 3 ani, deoarece numai atunci se pot face comparații antropologice[1].

În literatura de specialitate se subliniază faptul că, deși există susțineri potrivit cărora expertiza pentru stabilirea paternității ar avea o componentă separată în expertiza antropologică (care se referă la alte caracteristici decît cele serologice), în realitate această ultimă așa-zisă expertiză ar fi numai un examen comparativ care se efectuează pe baza criteriului asemănării[2].

În acele state în care legislația îngăduie cercetarea paternității, centrele respective de expertiză, folosesc o întreagă gamă de metode: de la cele empiric senzoriale pînă la cele bazate pe calcule matematice.

În ce privește mijloacele științifice de probă, folosite în materie, se poate trage concluzia că, în timp ce expertizele bazate pe elemente serobiologice pot conduce uneori la rezultate certe (este vorba de cazurile de excludere de la paternitate, sus-semnalate), expertizele bazate pe cercetări antropologice nu dau niciodată certitudini, ci numai simple indicații, presupuneri în sensul unor posibilități[3].

24. Altă ramură a expertizei medico-legale este *expertiza psihiatrică*, care are drept obiect determinarea stării sănătății psihice a unei persoane[4]. Efectuarea

[1] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1076/1957, C. D. 1957, p. 185.

[2] v. I. M. Janconescu, *Stabilirea paternității și proba grupului sanguin*, în „J.N.", nr. 4/1957, p. 647 și urm.; M. Kernbach, *op. cit.*, p. 658 și urm.; H. J. Hammer, *Über die Beweiskraft des serobiologischen Gutachtens bei Unterhalts- und Anfechtungsklagen* [Despre puterea doveditoare a avizului biologic la menținerea și contestarea plîngerii], în „Neue Justiz Berlin", nr. 13/1964, p. 399 și urm.; Zenon Dudziak și alții, *Ecena wyników badań drup krwi przy dochodzeniu ojcostwa, wykonanych w Zakładzie Mikrobiologii Slaskiej Akademii Medycznek* [Cu privire la analizele asupra grupelor sanguine, efectuate în vederea stabilirii paternității de către laboratorul microbiologic al Academiei de Medicină din Silezia], în „Palestra", nr. 6/1966, p. 48 și urm.

[3] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 912/1966, C. D. 1966, p. 179; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 973/1967, C. D. 1967, p. 163; Plen. Trib. Supr., dec. nr. 6/1967, în *Repertoriul de practică judiciară civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1952—*

[1] v. Z. Swiatkowska-Orozykowska, Wysloucho-va, *Badania antropologiczne w sadowym dochodzeniu ojcostwa* [Expertiza antropologică în judecarea acțiunilor în căutarea paternității], în „Statul și dreptul", Varșovia, nr. 8—9/1967, p. 346 și urm.

[2] v. I. Moraru, S. Antohi, V. Molnar, C. Riscuția, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 25.

[3] v. Trib. reg. Oltenia, col. III, dec. civ. nr. 261/1963, în „J. N.", nr.12/1964, pp. 102-104, cu nota semnată de Const. Mihăilescu și I. N. Oprescu.

[4] v. H. Riser, dr. Riser, *L'expertise neuro-psychiatrique devant les jurisdictiones repressives*, 1956; V. Manzini, *op. cit.*, p. 367 (dreptul procesual penal italian conține norme speciale privind acest gen de expertiză); Dr. Heucqueville et Kah, *L'expertise mentale comparée*, Bruxelles, 1935.

acestui fel de expertiză este necesară atît în unele cauze penale, în care se ridică problema determinării existenței discernămîntului și — ca o urmare — a vinovăției persoanelor care săvîrșesc fapte antisociale, precum și în cauzele civile în care interesează stabilirea stării sănătății psihice a persoanei, cum este situația punerii sub interdicție[1] sau a desființării acestei măsuri.

Expertiza psihiatrică se mai vădește necesară în situațiile în care, potrivit decretului nr. 12/1965 și a H.C.M. nr. 39/1965, se dispune internarea în instituțiile de specialitate a bolnavilor mintali periculoși[2] (măsură preventivă dispusă în scopul apărării valorilor sociale ce ar putea fi puse în pericol prin comportarea bolnavului mintal, apărare care implică — în mod necesar — o apreciere a gradului de pericol social pe care acesta îl prezintă).

Dispunerea unei expertize psihiatrice poate fi determinată de conduita anormală a unei persoane (în fața organelor de urmărire penală, în fața organelor de judecată sau la locul de deținere), de declarația martorilor sau rudelor cu privire la faptul că persoana în cauză suferă de o boală psihică, precum și în toate cazurile cînd există suspiciuni asupra stării psihice a cuiva (de exemplu, în cazul în care există dovezi că a suferit de o boală care ar putea avea urmări grave asupra psihicului).

Probleme deosebite se pun în fața experților psihiatri în cazurile de simulare. Simplul fapt al constatării existenței simulării nu este suficient, fiind de datoria expertului să stabilească care este explicația acestei atitudini. Pentru a descoperi adevărul în aceste situații, în unele țări, în cadrul expertizei psihiatrice se folosește narcoanaliza[1], procedeu mult discutat în literatura de specialitate, deoarece se bazează pe întrebuințarea unor narcotice[2] în scop de a obține mărturii involuntare.

În legătură cu expertiza psihiatrică, se poate vorbi și de examenul medico-psihologic, despre care, în practica judiciară și în literatura de specialitate, există puncte de vedere diferite. Conform unei opinii, se refuză expertului psiholog competența de a da un aviz medical în această materie; în cadrul altei păreri se consideră că el poate da un aviz cu privire la stările de deficiență mintală, dar nu are competența de a pune un diagnostic de boală mintală și că deci, concluziile sale trebuie completate cu cele emise de un expert psihiatru, afară de cazul în care se constată că psihologul are reputația de a-și fi însușit atît experiența clinică, cît și competen-

[1] Art. 30 din decretul nr. 32/1954 impune, în mod obligatoriu, în cadrul procedurii de punere sub interdicție, luarea avizului unei comisii de medici specialiști (medici psihiatri). Fără existența la dosar a unei asemenea opinii în scris, nu se poate dispune punerea sub interdicție. În acest sens: Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 459/1957, C. D. 1957, p. 201; Trib. Supr., Col. Civ., dec. nr. 721/1956, C. D. 1956, vol. I, p. 427; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1281/1957, în *Repertoriul de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1952—1969*, p. 128.

[2] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 900/1966, în „J.N.", nr. 12/1966 p. 158; a se vedea și prevederile decretului nr. 12/1965 și ale H. C.M. nr. 39/1965 pentru punerea în aplicare a acestui decret.

[1] v. P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 916; Donnedieu de Vabres, *La justice française et l'emploi du penthotal*, în „Revue internationale de politique criminelle", 1949, p. 2; Vouin, *L'emploi de la narco-analyse en médicine légale*, Recueil Dalloz, 1949, Chronique, p. 101; Heuyer, *Narco-analyse et narco-diagnostic*, în „Revue de science criminelle et de droit pénal comparé", 1950, p. 7; Faucher, *Narcose et justice*, în „Revue pénitenciaire", 1950, pp. 3 și 549; Boucique, *La narco-analyse, méthode d'investigation criminelle*, în „Revue (belge) de droit pénal et de criminologie", 1960, p. 319; *La narco-analyse et la jurisprudence des tribunaux américains*, în „Revue de science criminelle et de droit pénal comparé", 1960, p. 139; H. Brantmey, *L'emploi des narcotiques et l'expertise médico-legale psyhiatrique*, în „Presse médicale", nr. 17/1949, p. 235.

[2] v. A. Marchal, J. P. Jaspar, *Droit criminelle. Traité theorique et pratique*, vol. II, Bruxelles, 1965, p. 1023, citînd pe: A. Mergen, *La narco-analyse et son emploi en instruction criminelle*, Editions des cahiers luxembourgeois, Luxembourg, 1949; J. van des Bossche, *La narco-analyse en psyhiatrie légale*, în „Journal des tribunaux", 1948, p. 505, cu notă de W. Kleinermann; J. Kreher, *La verité, le penthotal et la justice*, în „Revue de criminologie et de politique tehnique", 1949, p. 101; G. A. Menceaux, J. M. Sutter, *Sub narcoza chimică în expertiza medico-legală* (Congresul alieniștilor și neurologilor din Franța și țările de limbă franceză. A 46-a sesiune, 1948), în volumul de dări de seamă, p. 521 și urm.

ța științifică necesară pentru a pune un astfel de diagnostic [1].

În literatura de specialitate se discută dacă, în legătură cu stabilirea răspunderii persoanei ce se află în fața organelor judiciare, expertul psihiatru poate să aibă o opinie; pentru a se rezolva această problemă trebuie să se aibă în vedere faptul că răspunderea nu este o noțiune medicală, ci juridică și, ca atare, stabilirea sa constituie un atribut exclusiv al organelor judiciare, care, pentru a se pronunța, trebuie să țină seama nu numai de concluziile expertizei psihiatrice, ci și de întregul material probator strîns în cauză. Expertul psihiatru nu stabilește deci răspunderea, ci existența sau inexistența vreunei maladii psihice care ar putea influența asupra discernămîntului. Cu toate acestea, părerea expertului psihiatru este necesară, deoarece în cauză sînt două laturi ale aceleiași probleme, și anume: aprecierea științifică-psihiatrică pe de o parte, și dreptul de a hotărî cu privire la responsabilitate sau la iresponsabilitate, pe de altă parte. Aportul expertului psihiatru este însă necesar, întrucît pe această cale se aduce o garanție în plus, în desfășurarea muncii organelor judiciare [2].

Expertiza psihiatrică este solicitată deseori în cooperare cu alte genuri de expertiză. De pildă, se pot face

[1] v. R. Sadoff, *Psychiatry pleads guilty* [Psihiatria pledează pentru criminal], în „Amerikan Bar. Associations Journal", Chicago, nr. 1/1965, pp. 48-49; G. Lassen, *The psychologist as an expert witness in assering mental-disease or defect* [Psihologul în calitate de martor expert pentru alienație mentală — boală sau defect], în „American Bar. Association Journal", Chicago, nr. 3/1964, p. 239 și urm.; Gh. Simionescu, Geta Simionescu, *Aspecte ale expertizei psihiatrico-legale*, în „J. N.", nr. 7/1966, p. 54 și urm.; T. Bogdan, *Importanța studierii aspectelor psihologice ale infracțiunii*, în *Probleme de medicină judiciară și criminalistică*, vol. IV, Editura medicală, București, 1965, pp. 21-26.

[2] v. O. E. Freirov, *Zadaci sudebno-psihiatriceskoi ekspertizi* [Obiectivele expertizei de psihiatrie judiciară], în „Legalitatea socialistă", nr. 1/1968; Gh. Simionescu, *Orientări actuale în practica expertizei psihiatrico-judiciare în R.P.R.*, în *Revista societății de neurologie și neuro-chirurgie și a societății de psihiatrie*, 1963, vol. 8, p. 2; E. Tomorug, *Problema psihiatriei judiciare în R.P.R.*, în *Probleme de psihiatrie*, Editura medicală, București, 1957.

investigații de către un specialist în grafica scrisului asupra unor înscrisuri sau desene care emană de la cel expertizat, în scop de a stabili prezența unei stări psihice nenormale de moment sau chiar a unei boli psihice. Caracterele fizice ale scrisului sînt uneori elocvente din acest punct de vedere: scrierea poate fi contrastantă, trăsăturile demonstrînd că s-a scris repede sau anormal de încet, se pot constata încetiniri, în anumite locuri numai fraze incomplete, lipsa predicatului sau a subiectului, multe cuvinte subliniate, semne de mirare, exclamare, expresii stranii, cuvinte de neînțeles etc. Scrisul poate reflecta și unele împrejurări momentane, stări fiziologice (atenție, oboseală) sau afective etc. Din analiza ortografiei și a frecvenței greșelilor se poate demonstra gradul de cultură al autorului scrisului sau simularea lui. Înscrisurile ce emană de la presupușii bolnavi psihici pot furniza date importante despre starea lor mintală, mai ales în situația în care expertul are la îndemînă pentru cercetare texte mai lungi.

În cazurile de psihiatrie infantilă (domeniu deosebit de delicat) sînt solicitați adesea să intervină, în același timp, medicul legist, psihiatrul de copii, juristul, psihologul, pedagogul și sociologul.

25. O altă formă a expertizei medico-legale este *expertiza capacității de muncă* a cărei efectuare se vădește necesară în cazurile în care se pune problema acordării unei compensații pentru pierderea, temporară sau definitivă, totală sau parțială, a capacității de muncă sau în situația în care este nevoie de recomandarea unei munci posibile sau cu caracter reconfortant pentru invalizi [1].

[1] v. A. I. Averbach, A. Arnoldi, C. M. Babanski, B. I. Martinkovski, *Bazele generale ale expertizei medicale de muncă*, în *Expertiza medicală de muncă*, sub redacția lui A. I. Averbach și alții, vol. I, Editura de stat pentru literatură științifică, București, 1953, p. 7 și urm.; *Vracebno-trudovaia ekspertiza* [Expertiza medicală a capacității de muncă], Medghiz, Moscova, 1959; V. A. Ghiliarovski, *Psihiatria*, manual pentru medici și studenți, Editura medicală, București, 1956, p. 498; D. M. Sanghinov, *K voprosu sudebno-mediținskoi ekspertizi povrejdenii nekotorimi trudeașcimi orudiiami* [Despre expertiza medico-judiciară în cazul leziunilor provocate de unele unelte de muncă], în „Sudebno-med. ekspertiza", nr. 3/1964, p. 22 și urm.

Stabilirea capacității de muncă, înțeleasă ca posibilitatea funcțională a organismului uman de a îndeplini, în unitățile obișnuite de producție, o muncă de randament mediu, într-o anumită profesiune (deci, potențialul biologic raportat la necesarul profesional), reclamă, evident, aportul unor specialiști în cazurile în care organele judiciare se află în imposibilitate de a stabili legătura dintre producerea unei vătămări organismului uman și incapacitatea de muncă ce urmează. Efectuarea acestei expertize se impune și pentru stabilirea procentului și duratei acestei incapacități.

Este necesar a se face o deosebire între expertiza medico-legală efectuată în cazul accidentelor de muncă și expertiza capacității de muncă, fiecare avînd obiective diferite. Este evident că legătura cauzală dintre vătămările produse organismului printr-un accident de muncă și situația capacității de muncă a persoanei accidentate este cu atît mai greu de stabilit, cu cît efectele nefavorabile sînt separate în timp de presupusa cauză (vătămarea organismului). Pentru acest motiv organele judiciare recurg în mod obișnuit la expertiză.

În literatura de specialitate se citează un caz elocvent în acest sens: din imprudența mecanicului unei macarale, un monteur a fost prins între macara și perete. Mecanicul a îndepărtat repede macaraua, fără să țină seama că muncitorul se afla în pericol să cadă de la o înălțime considerabilă, lucru care s-a și întîmplat. Pentru moment nu s-au constatat nici un fel de urmări vătămătoare în ce privește sănătatea celui accidentat. Peste cîțiva ani însă monteurul a început să-și piardă treptat vederea și, în final, a orbit. Cauza a ajuns în fața instanței judecătorești și s-a ordonat efectuarea unei expertize. Expertului i s-a pus problema cercetării existenței sau inexistenței unei legături între căderea care a avut loc cu cîțiva ani în urmă și orbirea produsă, legătură care s-a și constatat. Este evident că,

fără ajutorul unor medici specialiști [1], instanța nu ar fi putut stabili o asemenea legătură de cauzalitate care reflecta realitatea.

26. *Expertiza toxicologică* [2], o altă formă a expertizei medicale, se efectuează pentru lămurirea unor probleme de specialitate ce se ridică în legătură cu intoxicațiile [3] voluntare și accidentale.

Toxicologia studiază un număr extrem de mare de substanțe care pot provoca intoxicații. Numărul acestor substanțe crește mereu o dată cu marea dezvoltare a industriei chimice și farmaceutice, cu extinderea sintezei substanțelor organice, cu aplicarea tot mai largă a mijloacelor chimice în scopuri de distrugere sau depozitare [4]. Ca o urmare a creșterii imense a numărului substanțelor toxice și a răspîndirii lor în cele mai variate dome-

[1] B. I. Martinenski, *Ekspertiza trudosposobnosti pri profesionalnih zabolevaniiah* [Expertiza capacității de muncă în bolile profesionale], Moscova, 1953. În legătură cu acest gen de expertiză, a se vedea și E. T. Andreeevna-Galanina, V. G. Artamanov, *Ekspertiza trudosposobnosti pri vibraționnoi bolezni* [Expertiza capacității de muncă în boala de vibrație], Leningrad, 1963; A. S. Berliand, *Ekspertiza vremennoi netrudosposobnosti* [Expertiza incapacității de muncă temporare], Medghiz, Moscova, 1961; V. J. Kurlandsky, *Klinika a expertiza práceschopnosti pri chorobach a zraneniach tvár a čelusti* [Clinica și expertiza capacității de muncă în bolile și rănile feței și maxilarelor], Bratislava, 1955, K. Uttl, *Posuzování pracovní schopnosti u neuros* [Expertiza capacității de muncă în nevroze], Zdravatnické aktuality, Praga, 1957.

[2] Toxicologia (a cărei denumire derivă de la termenii *toxikon*, care în limba greacă înseamnă otravă, și *logos*, adică studiu, cuvînt, vorbire) este o ramură a medicinii care se ocupă cu studiul toxinelor din punctul de vedere al proprietăților lor fizice și chimice și al acțiunii lor nocive asupra organismelor. Ea elaborează metode de evitare a intoxicărilor, pe baza studiului proprietăților substanțelor toxice și a modului lor de acțiune asupra organismului, a tulburărilor funcționale, a leziunilor pe care le provoacă; toxicologia se ocupă, de asemenea, de tratamentul stărilor toxice. Această știință se sprijină, la rîndul său, pe datele oferite de o serie de alte științe: chimia analitică, farmacologia, biochimia, fiziologia, patologia etc. Toxicologia judiciară este considerată de unii autori ca o ramură a chimiei judiciare, strîns legată de crearea și dezvoltarea medicinii legale.

[3] Intoxicație sau otrăvire înseamnă tulburarea provocată de acțiunea unui toxic. Toxicomania constă în obișnuința de a consuma continuu și în cantități progresive substanțe toxice medicamentoase (morfină, cocaină) sau alimentare (alcool), care dau o senzație de euforie.

[4] v. A. V. Stepanov, *op. cit.*, p. 47.

nii de activitate, toxicologia are astăzi numeroase subramuri, iar experții toxicologi întîmpină dificultăți mari pentru a izola toxicul — substanța căutată — de alte materiale [1].

Din această cauză experților toxicologi li se cere o pregătire multilaterală fiind necesar să posede cunoștințe temeinice în domeniul chimiei, al medicinei și al biologiei [2]. Majoritatea toxicologilor sînt farmaciști, care — prin întreita lor formație de analiști (chimie analitică), biologi și igieniști — sînt cei mai indicați pentru o asemenea activitate [3].

Despre caracteristicile, modul de organizare și de efectuare a expertizei toxicologice s-au făcut numeroase cercetări și s-au elaborat lucrări valoroase [4]. La fel cu celelalte genuri de expertiză, și expertiza toxicologică se completează — uneori — cu alte forme de cercetare, ajungîndu-se la o expertiză mixtă [5].

Multe expertize toxicologice, deoarece folosec metoda chimică, au fost denumite impropriu expertize chimice, deși noi considerăm că nu putem vorbi de o asemenea categorie de expertize, ci numai de metode de investigație aparținînd chimiei. În literatura de specialitate au fost elaborate unele lucrări în sectorul chimiei, cu

[1] v. D. Banciu, *Caracteristicile și posibilitățile expertizei toxicologice medico-judiciare*, în *Probleme de medicină judiciară și criminalistică*, vol. III, Editura medicală, București, 1965, p. 19. Autorul acestui articol de specialitate subliniază că în tratatul de toxicologie, vol. I, publicat de Academia națională de științe din S.U.A., se cuprind peste 2 300 de compuși chimici însoțiți de date experimentale în ce privește toxicitatea acută la animale, toate prezentînd deci interes toxicologic.

[2] D. Banciu, *op. cit.*, p. 20, citează o declarație făcută de Umberger, directorul Laboratorului de expertiză toxicologică medico-judiciară din New York, care subliniază că toxicologul „este un orfan rătăcit în vastul cîmp al științei".

[3] v. N. I. Ioanid, *Toxicologie*, Editura didactică și pedagogică, București, 1965, p. 15.

[4] v. R. Douris, *Toxicologie moderne. Conduite de l'expertise toxicologique*, ediția a 2-a, Vigot, Paris, 1951; Th. Gonzoles, M. Vance, M. Helpern and Ch. Umberger, *Legal Medicine. Pathology and toxicology* [Medicină legală. Patologie și toxicologie], ediția a 2-a, Appleton-Century Crafts, New York, 1954; S. Schilling-Siengalwicz, *Zarys medycyny sadowey i toksykology* [Medicină legală și toxicologie], Varșovia, 1950; W. F. Oettingen, *Poisoning* [Otrăvirea], Editura Sannder, Londra, 1958.

[5] v. N. I. Ioanid, *op. cit.*, p. 77.

scopul declarat de a folosi organelor judiciare, fapt care a făcut să se întrebuințeze termenul de chimie judiciară.

27. *Expertizele medicale care folosesc metodele și mijloacele chimice* se efectuează în cele mai diferite domenii, spre exemplu: pentru a cunoaște compoziția și calitățile unor substanțe stupefiante, avortive, explozibile, alimente toxice sau falsificate, cerneluri etc. sau pentru a identifica anumite pete de sînge, noroi [1] etc. Metodele de analiză chimică mai pot folosi pentru a identifica băuturile, medicamentele, preparatele cosmetice, apa și chiar aerul [2], fiind întrebuințate, de altfel, pentru efectuarea mai multor genuri de expertize [3]. Spre exemplu, în afara domeniului expertizei medico-legale, metodele chimice se folosec pentru efectuarea expertizelor criminalistice sau a celor cu caracter economic, merceologic, cum ar fi expertizarea unor produse textile etc.

28. *Expertiza sanitar-alimentară* se efectuează de către medici igieniști, cu sprijinul chimiștilor și al altor specialiști [4], în cazuri de toxiinfecții alimentare, de falsificare a produselor alimentare în rețeaua comercială, la restaurante, cantine etc., situații în care experții stabilesc nu numai falsificarea produselor, ci și mijloacele de falsifica-

[1] v. I. Tanoviceanu, *op. cit.*, nr. 398, p. 638.

[2] v. A. Eliakis și alții, *Dépistage des fumeurs par la dosage des thiocyanures dans le sang. Contribution au diagnostic étiologique de l'oxycarbonisme chronique*, în „Annales de Medicine legale", nr. 4/1967, p. 327 și urm.; A. F. Rubtov, *Osnovnie meropriiatiia po razvitiiu sudebno-himiceskoi ekspertizi* [Principalele măsuri pentru dezvoltarea expertizei chimico-judiciare], în „Sudebno-med. ekspertiza", nr. 7/1968, p. 28.

[3] v. S. M. Sokolm, *Sudebno-himiceskaia ekspertiza veșcestvennih dokazatelstv* [Expertiza chimico-judiciară a corpurilor delicte], Medghiz, Moscova, 1964, p. 7 și urm.; *Chimia judiciară în Elveția*, în „Kriminalistik", nr. 11/1965; H. S. Longio, *Increase in medullary index of human hair with the passage of time* [Creșterea indexului medular al firului de păr uman o dată cu trecerea timpului], în „The Journal of criminal law criminology and police science", Baltimore, nr. 2/1966, p. 221 și urm.

[4] v. R. Lecoq, *Manuel d'analyses alimentaires et d'expertises usuelles*, Editions Davu, Paris, 1965; N. P. Nefedaeva, *Expertiza icrelor negre tescuite*, în *Probleme de expertiză sanitar-veterinară a alimentelor de origine animală*, în „Biblioteca analelor române sovietice", seria agrobiologica, nr. 7/1960, p. 146 și urm.

re. Bineînțeles, una dintre condițiile necesare pentru desfășurarea în condiții optime a unei astfel de expertize este obligația de a se prezenta experților o cantitate suficientă de mostre din alimentele sau din produsele incriminate, ambalate cu grijă și ferite de condițiile alterării. Este necesar, de asemenea, să existe garanția că mostrele originale nu au fost înlocuite de cei interesați cu altele, alcătuite din produse alimentare corespunzătoare calitativ.

Este evident că, de multe ori, expertiza sanitar-alimentară se efectuează în strînsă legătură cu expertiza veterinară (ne referim la situațiile în care produsele alimentare în discuție sînt de origine animală); uneori sînt necesare cercetări mai complexe care solicită și sprijinul specialiștilor în toxicologie[1].

29. *Expertiza veterinară*, altă formă a expertizei medicale, poartă diferite denumiri ca: expertiza medico-veterinară[2], expertiza veterinară și zootehnică și, cel mai utilizat termen, expertiză sanitar-veterinară[3].

Expertiza medico-veterinară se dispune de către organele judiciare în acele cauze, civile sau penale, în care se ridică diverse probleme de specialitate în legătură cu: vătămările produse de animale sau unor animale (răniri, moarte), stabilirea identității unui animal (a speciei, a vîrstei, a unor defecte de conformație[4] etc.), transmiterea unor boli contagioase de la animale, stabilirea

[1] v. V. S. Bajenov, *Veterinarnaia toksikologhiia* [Toxicologia veterinară], ediția a 2-a, Moscova, 1958; I. Derivaux și alții, *Toxicologie veterinaire*, Paris, 1962.

[2] v. M. Minovici, *op. cit.*, p. 757; V. Z. Cerniak, M. A. Dobin și P. I. Koruriev, *Osnovi sudebno-veterinarnoi ekspertizi* [Bazele expertizei medico-veterinare], Editura de stat pentru literatură economică, Leningrad, 1954.

[3] v. D. V. Popovici, G. Popa, *Curs de expertiză sanitar-veterinară a produselor alimentare de origine animală*, vol. II, partea a III-a, Institutul agronomic „N. Bălcescu", București, 1960; G. V. Kolobolotski, *Praktikum po veterinarno-sanitarnoi ekspertize* [Noțiuni practice de expertiză sanitar-veterinară], Editura Kolos, Moscova, 1956.

[4] Subliniem că efectuarea unei expertize medico-veterinare poate prezenta deosebit interes în cauzele în care se pune problema viciilor redhibitorii (a se vedea prevederile art. 1352-1359 c. civ.).

răspunderii angajaților din cadrul serviciilor de alimentație publică pentru punerea în consum a cărnii alterate sau provenind de la animale bolnave, răspunderea medicului veterinar pentru aplicarea unui tratament medical eronat sau în cazul unei intervenții medicale greșite ori în legătură cu unele cazuri de stabilire a răspunderii proprietarului unui animal pentru prejudiciile cauzate de animal[1] etc.

Expertizarea sanitar-veterinară a produselor alimentare de origine animală se efectuează, de obicei, în combinatele de carne, în abatoare, în combinatele avicole, în fabricile de mezeluri și la stațiile de control sanitar-veterinare pentru carne și lapte[2].

Se folosesc diferite metode de investigație[3], o asemenea expertiză trebuind să reprezinte o sinteză armonioasă a cercetărilor din domeniul biologiei, biochimiei, bacteriologiei, parazitologiei, anatomiei patologice, tehnologiei etc. La efectuarea expertizei se are în vedere faptul că valoarea igienică și calitativă a unui produs poate fi afectată atît de materia primă folosită, cît și de procesul tehnologic sau de condițiile de consum.

Interesează în unele cauze și informațiile ce pot fi date de specialiștii zootehnicieni, ale căror cercetări pot fi efectuate asupra încăperilor destinate întreținerii animalelor sau asupra modului de organizare a hrănirii acestora, asupra inventarului folosit pentru îngrijirea lor, asupra felului de organizare a muncii la crescătoriile de vite etc.

[1] M. Minovici, *op. cit.*, p. 757, citează prevederile art. 1001 c. civ.: „Proprietarul unui animal, sau acela care se servește cu dînsul, în cursul serviciului, este responsabil de prejudiciul cauzat de animal, sau că animalul se află sub paza sa, sau că a scăpat".

[2] v. V. I. Volfert, *Veterinarno-sanitarnaia ekspertiza* [Expertiza sanitar-veterinară] ediția a 5-a, Editura de stat pentru literatură economică, Moscova, 1950, p. 129 și urm.; C. I. Scennikov, M. A. Podlegaev, *Veterinarno-sanitarnaia ekspertiza ptițeprodiktov* [Expertiza sanitar-veterinară a produselor avicole], Moscova, 1954, pp. 56—72 și urm.

[3] B. Celan, C. Laurescu, *Igiena și expertiza sanitar-veterinară a alimentelor de origine animală*, vol. I, Editura silvică de stat, București, 1956, p. 7; D. V. Popovici, G. Popa, *op. cit.*, p. 353.

În această materie sînt nenumărate lucrări de specialitate care studiază metodica efectuării expertizei [1], principiile și cunoștințele în domeniul sanitar-igienic care trebuie să stea la baza muncii experților.

30. *Expertiza contabilă* are drept obiect cercetarea de către una sau mai multe persoane, cu pregătire și practică de specialitate, a situației economice a unei întreprinderi, așa cum ea se reflectă în documente și în evidența contabilă, și în legătură cu activitatea în acest compartiment a celor chemați să răspundă — civil sau penal — în fața organelor judiciare.

Organizarea economică pe bază de plan impune o evidență amănunțită și precisă a tuturor activităților cu caracter economic, ținută pe baza documentelor întocmite în momentul sau ulterior efectuării operațiilor (analiză, informare, sinteză), în această evidență oglindindu-se întreaga situație economică a unei întreprinderi sau organizații. Evidența, pe lîngă funcția pe care o îndeplinește curent în rezolvarea problemelor economice, poate ajuta și la reconstituirea unor fapte care interesează rezolvarea unei cauze ce se soluționează de către organele judiciare.

Interpretarea evidenței cere însă cunoștințe de specialitate, motiv pentru care persoanele desemnate de instanțe sau de organele de urmărire penală în scopul lămuririi unor asemenea fapte, trebuie să aibă pregătirea necesară. În literatura de specialitate se subliniază faptul că, în prezent, în locul empirismului, caracteristic vechilor rapoarte de expertiză contabilă, se impune cercetarea științifică a fenomenelor economice supuse analizei [2].

[1] v. X. C. Goreagliad, V. P. Koriajnov, I. P. Slipakov, *Veterinarno-sanitarnaia ekspertiza i osnovi tehnologhii produktov jivotnovodstva* [Expertiza sanitar-veterinară și bazele tehnologiei produselor animale], Editura pentru literatură economică, Moscova, 1960, p. 66; B. N. Fedatov, *Veterinarno-sanitarnaia ekspertiza i tehnologhiia produktov jivotnovodstva* [Expertiza sanitar-veterinară și tehnologia produselor animale], Editura de stat pentru literatură economică, Moscova, 1952; H. Tohrnton, *Text book of meat inspection* [Manual pentru cercetarea cărnii], ediția a 2-a, Baillière et fils, Paris, 1952.

[2] v. A. Deboveanu, *Pe marginea unor schimburi de experiență interregionale în domeniul expertizei contabile*, în „Evidența

într-adevăr, numai un specialist în materie de contabilitate poate efectua cercetarea unor aspecte determinate ale activității economice, muncă complexă care necesită investigații pe baza documentelor, a registrelor și a scriptelor, a operațiilor de evidență, a bilanțurilor, a rapoartelor și a calculelor care rezultă din ele, a relațiilor economice între diferitele întreprinderi, organizații, instituții și persoane. Pe baza cercetărilor de specialitate, expertiza contabilă oferă organelor judiciare lămuriri exacte cu privire la existența și proporția unor lipsuri din patrimoniul unor întreprinderi [1], precum și o serie de elemente din care se pot trage concluzii cu privire la persoanele chemate să răspundă și la natura faptei generatoare de aceste pagube.

Este interesant de reținut faptul că în domeniul expertizei contabile au fost semnalate mult mai puține cazuri în care concluziile experților să aibă un caracter de probabilitate, decît în cazul altor feluri de expertize. Mai mult încă, în literatura de specialitate [2] se subliniază faptul că în materie contabilă elaborarea unor concluzii categorice de către expert este situația normală, precum și faptul că acele concluzii care au un caracter „probabil" sînt explicate fie prin aceea că materialul pus la îndemîna expertului a fost insuficient, fie prin formularea greșită a întrebărilor sau, în fine, pentru că expertul nu posedă calificarea necesară.

Însemnătatea deosebită a folosirii expertizei contabile pentru apărarea avutului obștesc a fost subliniată atît în practica judiciară, cît și în literatura juridică [3].

Expertiza contabilă, după natura litigiului, poate fi întîlnită atît în materie civilă, cît și în materie comercială sau penală; cîmpul său larg de aplicare a determi-

[1] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, p. 1.

[2] v. C. Popescu, A. Deboveanu, *Expertiza contabilă judiciară*, ediția a 2-a, Editura Științifică, București, 1960; S. Kahane, *Dreptul procesual penal în R.P.R.*, Editura didactică și pedagogică, București, 1963, p. 149 și urm.

[3] v. Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 2109/1967, în „L.P.", nr. 3/1958, p. 60; S. Georgescu, P. Ionescu, *Apărarea proprietății socialiste prin efectuarea controlului financiar și a expertizei judiciare cu stricta respectare a dispozițiilor legale*, în „J. N.", nr. 12/1964, p. 12; P. Ionescu, *Funcția expertului contabil recomandat de părți și rolul său în apărarea avutului obștesc*, în „Evidența contabilă", nr. 9/1965, p. 51 și urm.

nat ca în literatura de specialitate să i se consacre numeroase lucrări [1].

Ca și celelalte genuri de expertiză, și aceasta se efectuează frecvent în concurs cu alte expertize, mai ales cu cea tehnică; vom avea, în acest caz, o expertiză mixtă, situație în care munca specialiștilor se îmbină reciproc, concluziile fiecărui expert fiind însă independente. În asemenea împrejurări expertul contabil trebuie să cunoască din timp obiectivele celeilalte expertize, ceea ce îi îngăduie să aprecieze dacă efectuarea ei poate ajuta în desfășurarea lucrărilor expertizei contabile. Indiferent de felul expertizei care este alăturată celei contabile, expertul contabil va începe munca sa numai după efectuarea celeilalte expertize, pentru a putea folosi și concluziile acesteia și a putea deci să aducă elemente care să confirme sau să infirme constatările acelei expertize [2]. Autorii sus-citați subliniază faptul că dacă se folosesc concluziile unei alte expertize, de pildă, ale celei tehnice, apoi preluarea nu trebuie să fie mecanică, ci critică, reținînd numai elementele raționale, bine justificate sub raport tehnic; argumentele pe care se sprijină concluziile expertului tehnic trebuie analizate în concordanță cu legislația în vigoare, verificîndu-se, dacă este cazul, legătura dintre considerentele expertizei tehnice și evidența contabilă, precum și modul cum calculele expertizei tehnice sînt legate de constatările de care trebuie să țină seama expertul contabil. Evident că, în situația în care cele două expertize au fost dispuse împreună, dacă expertul contabil nu-și însușește concluziile expertizei tehnice, el trebuie să justifice această poziție arătînd modul în care datele contabile infirmă acele concluzii.

[1] v. A. Deboveanu, *Expertiza contabilă în R.S.R. și rolul ei în apărarea avutului obștesc*. Teză de doctorat (dactilografiată), Institutul de științe economice „V. I. Lenin", București, 1966; S. Ostroumov, F. Fortinski, *Bazele evidenței contabile și expertiza judiciară contabilă*, Editura de stat pentru literatură economică, București, 1955; C. Popescu, *Probleme ale activității de expertiză contabilă* (Materiale întocmite de un colectiv format din C. Popescu, A. Deboveanu, M. Goldemberg, pentru uz intern), București, 1965.

[2] v. M. Goldemberg, *Consultație. Întocmirea raportului de expertiza contabilă*, în „Evidența contabilă" nr. 2/1964, p. 49 și urm.; C. Popescu, *Probleme ale activității de expertiză contabilă*, p. 165.

31. *Expertiza criminalistică* este un gen de expertiză folosit mai ales în materie penală și care are drept conținut caracteristic cercetarea științifică a probelor materiale judiciare, în scopul identificării persoanelor, obiectelor, substanțelor, pentru determinarea anumitor însușiri ale obiectelor și substanțelor sau a unor schimbări intervenite în conținutul și structura lor, pentru stabilirea mecanismului acestor schimbări[1].

Deși expertiza criminalistică are principala sa aplicație în materie penală, practica a dovedit însă că metodele științei criminalistice se pot folosi și în procesul civil[2], în situațiile în care acțiunea civilă, care are ca obiect repararea prejudiciilor produse printr-o infracțiune, se judecă separat de acțiunea penală, în instanța civilă, sau în acele procese civile în care se poate ajunge la lămurirea unor probleme de fapt prin folosirea metodelor științifice proprii criminalisticii.

În literatura juridică există păreri care contestă existența expertizei criminalistice ca o categorie aparte de expertize. Pentru fundamentarea acestei opinii, s-a susținut, de pildă, că, deoarece expertiza criminalistică se efectuează de către specialiștii din diverse ramuri ale științei și tehnicii, nu este justificată concluzia că există o expertiză proprie criminalisticii. Alți autori — la a căror opinie ne raliem și noi — combat părerile sus-semnalate, cu argumentul că metodele și descoperirile diferitelor ramuri ale științei și tehnicii sînt folosite în criminalistică, deși nu aparțin acesteia, dar într-un mod cu totul specific criminalisticii. De pildă, cu ajutorul metodelor biologiei s-a descoperit configurația și numărul crestelor papilare, fără o importanță deosebită pentru biologie, dar cu un rol important în criminalistică [3]. Pe lîngă aceasta, criminalistica își creează metode și procedee proprii de cerce-

[1] v. Al. Buuș, *Unele probleme privind expertiza criminalistică în activitatea procesuală*, în „J.N.", nr. 5/1964, p. 39; V. D. Cruceanu, *Expertiza criminalistică și organizarea ei în R.P.R.*, în *Probleme de medicină judiciară și criminalistică*, vol. II, Editura medicală, București, 1964, p. 37.

[2] v. I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, pp. 203—204.

[3] v. A. I. Vinberg, *O prirode tehniki criminalistiki* [Cu privire la natura tehnicii criminalisticii], în „Statul și dreptul sovietic", nr. 9/1955, p. 134 și urm.

tare, folosite la efectuarea expertizelor de specialitate şi pe care nu le întîlnim la alte ştiinţe [1], întrucît „criminalistica este ştiinţa care are drept obiect studiul şi elaborarea mijloacelor necesare pentru descoperirea infracţiunilor, urmărirea şi identificarea infractorilor, pentru anchetarea infracţiunilor şi prevenirea lor" [2].

Literatura de specialitate a subliniat în mod deosebit importanţa expertizei criminalistice din punct de vedere practic [3]; obiectul expertizei criminalistice a fost prilejul multor dezbateri la consfătuiri, conferinţe, lucrări etc. [4], disputa între specialiştii în criminalistică şi cei în drept procesual nefiind încă soluţionată.

Întrucît, în acest domeniu, expertul are de rezolvat, de obicei, probleme foarte dificile, expertiza criminalistică presupune un proces complex de cercetare care se realizează pe etape. În literatura de specialitate se evidenţiază faptul că o primă etapă o constituie analiza separată, individuală a obiectului de expertizat, moment în care sarcina expertului este să desprindă dintre toate însuşirile şi caracteristicile pe cele esenţiale, care definesc şi individualizează obiectul cercetat. Urmează a doua etapă — examenul comparativ — care cuprinde confruntarea acestor însuşiri şi caracteristici şi, în fine, ultima etapă, cea hotărîtoare, care constă într-o apreciere complexă asupra celor cercetate, apreciere care ia o formă concretă în concluzia expertizei. Cu acest prilej, rezultatele analizei separate şi ale examenului comparativ sînt studiate temeinic în interdependenţa lor reciprocă [1]; aceasta necesită, pe lîngă cadre specializate, laboratoare şi aparatură corespunzătoare [2] din domeniul fizicii, chimiei, mecanicii, biologiei etc. [3].

În literatura de specialitate, expertiza criminalistică a fost împărţită în mai multe categorii, în raport cu natura şi specificul problemelor care sînt supuse expertului spre cercetare; expertiza grafică, expertiza tehnică a documentelor, expertiza dactiloscopică, expertiza traseologică şi expertiza balistică [4]. În cele ce urmează vom examina în mod sumar aceste forme ale expertizei criminalistice.

32. *Expertiza criminalistică a scrisului* are ca obiect studiul scrisului în scopul identificării autorului pe baza constatărilor de specialitate privind deprinderile grafice şi deprinderile de exprimare.

În lucrările de specialitate şi în practica judiciară, pentru desemnarea acestei expertize se folosesc, adese-

[1] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 10; V. K. Lisicenko, *Znacenie i mesto metoda estestvennih i tehniceskih nauk v kriminalisticeskoi ekspertize* [Importanţa şi locul metodelor ştiinţelor naturale şi tehnice în expertiza criminalistică], Alma-Ata, 1959, p. 59 şi urm.

[2] S. Georgescu, L. Tamaş, *Criminalistica în R. P. R. şi sarcinile ei actuale*, în *Probleme de medicină judiciară şi criminalistică*, vol. I, Editura medicală, Bucureşti, 1964, p. 10.

[3] v. A. Ertevţion, *Uveliciti roli kriminalisticeskoi ekspertizi* [Să sporim rolul expertizei criminalistice], în „Probleme de drept", nr. 3/1958, p. 116 şi urm.; T. Marković, *Uloga Kriminalistike — posebno vjestacenja — u dokaznom pravu socialisticke drzave* [Rolul criminalisticii — al expertizelor în special — în dreptul probator al statului socialist], în „Jugosl. Rev. Kriminalistike Krivicno Pravo", nr. 3/1968, p. 379 şi urm.

[4] *Materiali soveşcianiia kriminalistov 1955 goda* [Materialele consfătuirii criminaliştilor din 1955], în „Teoria şi practica expertizei criminalistice", Moscova, nr. 2/1962; S. P. Mitricev, *Glavnie teoreticeskie voprosi sovetskoi kriminalistiki* [Principalele probleme teoretice ale criminalisticii sovietice], dizertaţie pentru titlul de doctor în ştiinţe, Moscova, 1954; N. N. Poleanski, *Voprosi teorii ugolovnovo sovetskovo proţessa* [Problemele teoriei procesului penal sovietic], Moscova, 1956, p. 232 şi urm.; M. S. Strogovici, *op. cit.*, pp. 55-56.

[1] v. Al. Buuş, *Concluziile probabile în expertiza criminalistică*, în „J. N.", nr. 1/1965, p. 42.

[2] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 372.

[3] Aparate foto (obişnuite, cu filtru, raze infraroşii, ultraviolete, pentru fotografii în diferite zone ale spectrului, fotometrie); microscoape (binoculare, comparative, polarizate, metalografice etc.), aparate pentru roentghenografie, analize spectrale, tehnică electronică, electrografie, cromatografie. Cu privire la aceste probleme, v. şi A. I. Vinberg, *Kriminalisticeskaia ekspertiza v ugolovnom sovetskom proţesse* [Expertiza criminalistică în procesul penal sovietic], Moscova, 1956, p. 12 şi urm.; S. P. Mitricev, *Zadaci kriminalisticeskoi nauki v oblasti potverjdenia zakonnosti* [Sarcinile ştiinţei criminalistice în întărirea legalităţii, în „Statul şi dreptul sovietic", nr. 12/1958.

[4] Al. Buuş, *Unele probleme privind expertiza criminalistică în activitatea procesuală*, pp 39—40; G. Karnovici, *op. cit.*, p. 118, reţine numai expertiza grafologică, cea tehnică a documentelor şi cea balistică.

ori, vechile denumiri pe care le-a purtat în decursul timpului: expertiză grafică, grafogonică, grafologică, grafoscopică, grafometrică etc., ceea ce a produs uneori confuzii și greutăți.

Considerăm că unica denumire corespunzătoare este aceea de „expertiză criminalistică a scrisului", celelalte denumiri fiind criticabile, fiecare în felul ei.

Denumirea de expertiză *grafică* este una dintre cele mai răspîndite[1]. Ea nu corespunde, întrucît în practică poate da naștere la neînțelegeri cu privire la obiectul expertizei, această terminologie putînd desemna și alte activități materializate grafic (de pildă, desenul, graficele etc.). De asemenea, se mai critică folosirea acestei denumiri, deoarece ea pare să se refere numai la particularitățile scrisului și nu și la deprinderile de exprimare care, și ele, formează obiect de cercetare a expertizei criminalistice a scrisului. Alte denumiri ale expertizei scrisului au fost: *grafogonică (graphe* — scriere și *gonos* — știință), grafogonia avînd ca obiect studiul sistemului formațiunii scrierilor[2]; *grafologică (graphe* și *logos* — vorbire), denumire nepotrivită pentru o expertiză criminalistică, deoarece grafologia este, de fapt, studiul — pe baza scrisului — al caracterului și al aptitudinilor unui individ, pe cînd în materia care ne interesează scrisul este folosit pentru descoperirea identității unei persoane[3]; *grafoscopică* denumire criticabilă, deoarece, pe

[1] Cuvîntul *graphe* din limba greacă se traduce prin „scriere", fiind element de compunere cu sensul de scriere, în cuvinte ca grafoscopie, grafologie etc. A se vedea și Al. Buuș, *Observații privind obiectul și terminologia expertizei criminalistice a scrisului* în „J. N.", nr. 10/1966, p. 131; I. Tanovliceanu, *op. cit.*, nr. 3987, p. 638, citînd pe J. Destable, *L'expertise en écriture*, Paris, 1925; O. Sivieri, *L'indagine grafica*, ediția a 2-a, Padova, 1960; Ed. Locard, *Les faux en écriture et leur expertise*, Payot, Paris, 1959, pp. 293—294.

[2] v. I. T. Ulic, *Grafogonia*, ediția a 2-a, Atelierele grafice Socec, București, 1934, p. 11.

[3] v. A. Boia, *Introducere în grafologie și expertiza grafică. Elemente de anatomie grafică*, București, 1944, p. 6, citînd pe Ed. de Rougemont, *Une nouvelle science sociale, la graphologie*, p. 9.

de o parte, îngrădește aria cercetărilor expertului la o examinare a scrisului numai din punct de vedere grafic și, pe de altă parte, o traducere exactă a termenului de expertiză grafoscopică (dacă ținem seama că *graphe* înseamnă „din punctul de vedere al scrisului", iar *skopein* „cercetare, examinare"), ar fi: „cercetarea cercetărilor grafice", ceea ce este, desigur nepotrivit[1]; *caligrafică*, termen necorespunzător pentru că limitează cercetarea la precizarea gradului estetic al scrierii[2]; *grafometrică*, denumire, de asemenea, nepotrivită întrucît are în vedere stabilirea caracteristicilor scrisului pe bază de măsurători precise, întocmirea de diagrame complicate[3] etc., ceea ce nu este suficient pentru identificarea unei persoane pe baza scrisului.

După cum am arătat, expertiza criminalistică a scrisului constă în identificarea persoanelor după scris, prin „scris" înțelegîndu-se toate formele de manifestare grafică a unei activități de scriere (litere, cifre, semnături, inclusiv semnele de punctuație care sînt și ele, tot elemente ale scrisului).

Identificarea unei persoane după scris este posibilă datorită caracterului individual pe care îl are scrisul, fiind prea bine cunoscut faptul că nu există două persoane care să aibă unul și același scris. Într-adevăr în practica scrisului, omul capătă anumite reflexe motorii, care reprezintă o deprindere complexă, ce se formează în cursul dezvoltării ontogenetice, și care diferă de la un om la altul. Există o tendință la fiecare om de automatizare a deprinderilor scrisului, tendință care își are explicația în faptul că nimeni nu se poate concentra asupra „conținutului" (ceea ce constituie principalul) decît dacă tehnica scrisului a căpătat un anumit automatism de execuție. În acest proces se nasc caracterele individuale ale scrisului, caractere particulare care sînt folosite de experții criminaliști. În literatura de specialitate se subliniază importanța materialelor de compa-

[1] v. Al. Buuș, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 131; S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 194.

[2] v. I. T. Ulic, *op. cit.*, p. 11.

[3] v. Ed. Locard, *op. cit.*, p. 208

rație [1], adică a modelelor de scris ce provin de la persoana bănuită.

Semnăturile, cu particularitățile lor, sînt, de asemenea, elemente importante pentru expertiza criminalistică a scrisului, baza formării lor fiind dezvoltarea deprinderilor, caracterizate printr-o acțiune de scriere, indiferent dacă în aceasta se reproduce sau nu vreun semn grafic consacrat. Din practica lucrurilor se știe că, în executarea semnăturilor, de cele mai multe ori, autorii nu respectă un conținut literar și, de altfel, nici nu există vreo îngrădire în acest domeniu [2].

33. O altă formă a expertizei criminalistice este și *expertiza tehnică a documentelor*. În literatura de specialitate se precizează că obiectul acestei expertize îl constituie descoperirea diferitelor tipuri de falsuri, relevarea textelor șterse, devenite invizibile sau slab vizibile, identificarea mașinilor de scris, a ștampilelor, examinarea materialelor de scris (cerneală, pastă, creion etc.) [3]. De asemenea, pe calea unei asemenea expertize se cercetează existența ștersăturilor, adăugirilor în acte, refacerea conținutului inițial al unor acte scrise, a mențiunilor corodate, decolorate, radiate etc.

[1] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 196; Al. Buuș, Importanța *materialului de comparație în expertiza criminalistică a scrisului*, în „J. N.", nr. 10/1966, p. 128 și urm.; E. U. Zilter, D. I. Mirski, B. I. Sevcenko, *Kriminalisticeskaia ekspertiza* [Expertiza criminalistică], Moscova, 1948, p. 13 și urm.; V. P. Vlasov, *Podgotovka materialov dlia graficeskoi ekspertizi* [Pregătirea materialelor pentru expertizele grafice], Moscova, 1945; Ed. de Rougemont, *Les mèthodes d'expertise en écriture*, în „Mércure de France", 1922; F. Osadcii, L. Ciugunova, *Oformlenie materialov dlia pocerkovedceskih ekspertiz* [Prezentarea materialelor pentru efectuarea expertizei scrisului], în „Justiția sovietică", Moscova, nr. 24/1965, p. 17 și urm.

[2] Semnătura poate să conțină toate literele din compunerea numelui și prenumelui persoanei sau numai o parte din fiecare, după cum poate exista semnătură fără nici o literă, fiind alcătuită numai din cîteva trăsături. Pentru efectuarea expertizei criminalistice a scrisului studierea semnăturii este interesantă, întrucît constituie un semn de certificare care se obține printr-o acțiune de scriere, pe baza unor deprinderi grafice. În legătură cu această problemă, a se vedea S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 196.

[3] v. Al. Buuș, *op. cit.*, pp. 39—40; H. Stahl, *Falsuri, fraude și ... ultraviolete*, Institutul de arte grafice „E. Marvan", București,

34. Altă formă a expertizei criminalistice este *expertiza dactiloscopică* (denumirea vine de la termenii *daktylos* — deget și *skopein* — cercetare) care are drept scop identificarea unei persoane cu ajutorul amprentelor digitale. Dactiloscopia are la bază cercetarea lui Galton, care a arătat că desenele digitale sînt strict individuale [1]. Cînd impresiunile digitale sînt prea fragmentate, pentru a avea elemente suficiente de identificare dactiloscopică, se folosesc metodele poroscopice [2]. Datorită faptului că glandele sudoripare sînt repartizate în număr mare în pielea mîinii și a tălpilor picioarelor, se utilizează formarea impresiunilor digitale și palmare pentru identificare (deschizăturile acestor glande, porii, cu forme diferite și grupate într-un anumit sistem, permit identificarea persoanei respective).

35. Tot domeniului criminalisticii îi aparține și *expertiza traseologică* (sau a urmelor) care folosește pentru identificarea persoanelor, animalelor sau a obiectelor, urmele imprimate de către acestea în diferite locuri [3] (urme de mîini, de picioare, urmele lăsate de mijloacele de transport sau de mijloacele de efracție, urme de dinți, de unghii, păr, corpuri delicte în caz de incendii etc.). Obiectele care produc urme sînt denumite obiecte creatoare de urme, iar cele care le poartă sînt obiecte purtătoare de urme, aspecte luate în considerare de experți. Acest gen de expertiză folosește pe scară largă fotografiile, întrucît — pe această cale — se pot fixa punctele de coincidență sau deosebirile.

[1] v. *Dicționar enciclopedic român*, vol. II, Editura Politică, București, 1964, p. 5.

[2] v. C. Suciu, *Criminalistica*, partea I, Editura didactică și pedagogică, București, 1963, p. 110 (poroscopia, ca știință, se ocupă de studiul morfologic și funcțional al porilor în măsura în care construcția acestora interesează criminalistica, adică sub aspectul formării urmelor, cum și sub aspectul metodelor de examinare).

[3] v. Al. Buuș, *op. cit.*, în *loc. cit.*, pp. 39—40; S. A. Golunski, *op. cit.*, pp 83, 85; Traseologia este acea ramură a tehnicii criminalistice care studiază urmele, ca imprimări ale structurii exterioare a obiectului, în scopul stabilirii apartenenței de gen și a identificării acestora, precum și în scopul lămuririi împrejurărilor legate de folosirea acestor urme. După modul cum se formează, urmele sînt: de adîncime și de suprafață, statice și dinamice, locale și periferice.

Cu ajutorul expertizei traseologice se poate determina direcția mișcării sau a aplicării forței, momentul și succesiunea producerii anumitor evenimente, numărul de persoane sau obiecte. Semnalăm că unii autori socotesc ca urme numai acelea care reproduc configurația exterioară a obiectului [1].

36. Tot expertiză criminalistică este considerată și *expertiza balistică* prin care se identifică armele de foc, muniția, focoasele de proiectile, putînd să determine arma de foc cu ajutorul proiectilului, al tubului de cartuș sau al altor elemente. De asemenea, pe baza studiului urmelor lăsate de armele de foc pe obiecte (ca deteriorări create de încărcătură, urme de pîrlire și impregnare etc.), se poate uneori determina distanța de la care s-a tras, cum și direcția din care a pornit proiectilul, poziția în care s-a aflat trăgătorul [2] etc.

În afară de categoriile de expertize criminalistice bine definite, mai pot exista și altele [3] care interesează domeniul criminalisticii, știință care se ocupă de metodele și mijloacele științifice, pentru descoperirea, urmărirea și identificarea infractorilor, pentru urmărirea infracțiunilor și pentru prevenirea lor.

37. Deseori expertiza criminalistică se efectuează împreună cu alte categorii de expertize, ajungîndu-se la o expertiză mixtă. De pildă, în cazul unui accident rutier, prin care s-a cauzat moartea unor persoane, se vor deplasa mai mulți experți: medicul legist, un specialist în chimie pentru a stabili, eventual, gradul de ebrietate al conducătorului auto, un medic specialist pentru analiza histologică, expertul tehnic auto, care, de obicei, folosește sprijinul unui specialist fizician pentru analiza spectografică a microurmelor de vopsea, lac, sticlă de la faruri și, adesea, un specialist în dactiloscopie pentru identificarea victimelor. De asemenea, cu prilejul unor expertize, de multe ori prezintă importanță deosebită cercetarea particulelor de praf și de sol, de var, vopsele, ciment și de diferite alte materiale de construcții, părticele de metal și articole de mase plastice, părți din plante, reziduuri de produse petroliere, de produse alimentare, toxice și de substanțe chimice, pentru examinare cărora sînt solicitați experți din diferite ramuri ale științei [1]. Necesitatea unor cercetări complexe se ivește totdeauna în cazul morților subite, situație în care se pune problema determinării cauzei morții (omor, sinucidere, accident sau moarte naturală). Evident că, în cazuri de acest gen, experții criminaliști vor colabora cu medicii legiști, chiar dacă cercetarea locului faptei, examinarea cadavrului și a corpurilor delicte se face la început separat.

S-a susținut că, în asemenea situații, nu se poate vorbi de o expertiză mixtă, ci despre mai multe expertize efectuate de diferiți specialiști, și că metodele de cercetare ar aparține biocriminalisticii, denumire pe care o considerăm cu totul improprie, întrucît poate crea confuzii cu privire la caracterul și sarcinile criminalisticii ca știință. Expertiza mixtă a fost susținută în special de acei autori care s-au ocupat de problema expertizelor contabile. În fine, după cum am mai arătat, metodele criminalistice au aplicație și cauzele civile, ca, de pildă, pentru confirmarea

[1] v. B. I. Sevcenko, *Naucinîe osnovi sovremennoi traseologhii*, [Bazele științifice ale traseologiei moderne], Moscova, 1947, pp. 5—6 (Nu se socotesc drept urme diferitele pete, fire de praf, particule de vopsea etc.).

[2] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 142 (balistica judiciară, ramură a tehnicii criminalistice, constă în studierea și elaborarea materialelor de cercetare a armelor de foc, a muniției și a urmelor împușcăturii); A. I. Vinberg, S. M. Mitricev, *op. cit.*, p. 181; I. Lukin, *Sudebno-ballisticeskie ekspertizi* [Expertizele balistice judiciare], în „Legalitatea socialistă", Moscova, nr. 10/1968, pp. 45 și urm.; A. G. Margarida, *Los peritajes de balistica. Medios de comparación* [Expertize balistice. Metode de comparație], în *Guardia civil*, vol. 25, 1969, nr. 296, p. 22, în *Liste semestrielle d'articles selectionnés. Organization internationale de police criminelle*, 1969, nr. 75, p. 11.

[3] v. L. Ionescu, *Unele aspecte ale examinării impresiunilor formate de materiale textile*, în *Probleme de medicină legală și criminalistică*, vol. VI, 1968, p. 203; G. I. P'arșikova, *Ustanovlenie todo-sinteticeskih volocon* [Determinarea genului fibrelor sintetice],

[1] S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 53.

autenticității unui act, al refacerii unui înscris din părți rupte, în cauzele de stabilirea paternității [1] etc.

38. *Expertiza agricolă*, agronomică sau agrotehnică, se poate dispune pentru efectuarea unor cercetări în legătură cu calitatea materialului de însămînțat, cauzele care determină apariția tardivă a plantelor sau neapariția lor, consecințele nerespectării regulilor agrotehnice la semănat sau plantat, prelucrarea greșită a solului, infectarea culturilor cu dăunători, recoltarea defectuoasă, pierderi sau furturi din recoltă, păstrarea necorespunzătoare sau folosirea nejudicioasă a îngrășămintelor chimice și altele.

În practică necesitatea efectuării acestei expertize se vădește, de obicei, după ce s-au făcut unele crecetări și s-au luat mostre de materiale produse etc. În cursul desfășurării operațiilor de expertiză mostrele se selecționează cu participarea experților agronomi și apoi, pe baza avizului experților, probele de cereale sau alte plante agricole se trimit la laboratoarele de control al semințelor, ori al îngrășămintelor, sau la laboratoarele chimice.

În practică se efectuează și alte genuri de expertiză, care cercetează domenii înrudite, de pildă, expertiza limnologică [2] (efectuată, de exemplu, în acele procese în care se discută distrugerea peștilor din iazuri din cauza infectării apei cu reziduuri industriale) sau expertiza agrosilvică [3], vinicolă, agrobiologică, agroalimentară etc.

39. În activitatea organelor judecătorești se mai întîlnesc *expertize cu caracter comercial, merceologic, industrial, economico-financiar*, cu privire la însușirile produselor, starea și calitatea acestora, natura și calitatea ambalajului etc. Dintre acestea, expertiza *merceologică* se apropie mult de expertiza tehnică, fără a face

[1] v. I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, pp 203—204 (aici sînt citați: Al. Buuș, *Importanța materialului de comparație*, p. 56 și urm. și S. Abramov, Ceapurski, Skundin, *Manualul pentru institute juridice*, Moscova, 1948, p. 235, precum și Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 8/1961, în „J. N.", nr. 4/1962, p. 143).

[2] Limnologia este știința cercetării iazurilor.

[3] v. Gogu Popescu, *Curs de procedură civilă*, București,

însă apel totdeauna la analizele de laborator, cu excepția cauzelor în care se pune problema stabilirii calității și sortimentului diferitelor produse de consum [1]. De regulă, expertiza merceologică este dispusă pentru stabilirea cantității și calității mărfurilor textile, din piele, tricotaje, blănuri, pe timpul transportului, al depozitării și al dării în consum [2]. Adesea expertiza merceologică este folosită în cercetările criminalistice, cum ar fi, de pildă, în cazurile de furt de la consumatori, pentru a se stabili dacă mărfurile aflate în vînzare corespund standardului stabilit, care este intreprinderea ce a fabricat o anumită marfă, precum și timpul în care a fost produsă, dacă prețul de vînzare afișat sau pretins cumpărătorului corespunde cu cel din lista de prețuri etc.

40. *Expertiza economică*, căreia uneori i s-a dat — în mod nepotrivit — denumirea de expertiză industrială, singură sau în cooperare cu expertiza contabilă și tehnică cercetează probleme în legătură cu evidența produselor fabricate, aplicarea procentului stabilit pentru pierderea în greutate a produselor (de pildă, în procesul de răcire), apreciază calitatea produselor, corespondența lor cu standardele și tehnologia, examinează produsele declarate rebut etc. Dacă este nevoie să fie cercetată compoziția chimică a produselor se efectuează o expertiză care va folosi metode chimice, iar în cazul produselor alimentare de calitate necorespunzătoare expertiza va întrebuința procedee chimico-bacteriologice.

În asemenea expertize, în general, cercetarea poartă asupra a două probleme principale: calitatea produselor (în ipoteza unei stări necorespunzătoare din punct de vedere calitativ sau cantitativ) și cauzele care au determinat asemenea situații. Pentru verificarea normei de livrare a produselor fabricate se efectuează o expertiză tehnică, prin care se stabilește dacă dintr-o anume cantitate de materie primă s-a realizat — folosind un anumit regim tehnologic — cantitatea normală de pro-

[1] v. G. Karnovici, *op. cit.*, p. 119.

[2] v. M. D. Feodorenko, *Posobie po tovarovedceskim ekspertizam* [Material ajutător pentru expertizele merceologice], Editura de stat pentru comerțul exterior, Moscova, 1963, p. 26 și urm.

duse, care sînt pierderile în greutate a produselor și care este cauza lor (răcire, frecare etc.). Exemplu edificator de pierdere reală în greutate prin răcire este aceea înregistrată la coacerea pîinii. Cu ocazia unei expertize în materie, se procedează la coacerea unei probe de pîine în prezența exportului și cu respectarea unor anumite condiții: aceeași materie primă, același proces tehnologic, același regim de răcire a fabricatelor etc.

În practica lucrurilor, expertizele economice poartă diferite denumiri legate de diferitele ramuri și subramuri ale economiei [1].

41. *Expertiza artistică* se efectuează în situațiile în care se ivesc nelămuriri cu privire la operele de artă, cum ar fi în legătură cu autenticitatea sau cu originalitatea unor opere de creație artistică, ori privitor la valorificarea dreptului de autor sau în legătură cu executarea corespunzătoare ori necorespunzătoare a unor opere de artă în cazul unor contracte de comandă. Experții în materie de artă sînt persoane cu temeinică pregătire de specialitate și cu experiență recunoscută în acest domeniu, considerate competente să rezolve problemele ridicate de expertizele artistice. Se poate fixa, astfel, ca obiectiv al expertizei, să se stabilească dacă o operă artistică este autentică sau falsă, dacă este cazul a o atribui unui anume autor, de a stabili dacă autorul ei este recunoscut etc. Dacă opera este semnată, dar nu se poate descifra semnătura, se va recurge la o expertiză criminalistică a scrisului care va determina pe autorul semnăturii, ținînd seama și de elementele care se au în vedere la efectuarea expertizei artistice (materialul pe care este efectuată semnătura, locul rezervat față de compoziția desenului, instrumentul și substanța utilizată [1] etc.).

Ținînd seama de natura și de valoarea obiectelor de examinat, sînt interzise la efectuarea expertizei artistice metodele de analiză chimică, cele mai des folosite fiind metodele științifice, aparținînd fizicii [2].

Importanța expertizei artistice se vădește, în special, în litigiile privitoare la dreptul de autor. Vom reda în cele ce urmează un exemplu grăitor. O piesă scrisă de un dramaturg pentru un teatru de provincie, contrar clauzelor contractului, nu a fost reprezetată. În cadrul acțiunii intentate pentru valorificarea dreptului de autor, teatrul a invocat în apărare calitatea slabă a piesei. Instanța avea de rezolvat o problemă grea: aprecierea valorii artistice a lucrării dramatice. Pe baza unei expertize, acțiunea autorului a fost admisă, iar hotărîrea, motivată convingător, nu a fost atacată cu recurs. Același teatru, după cîțiva ani, a pus în scenă o piesă cu același titlu, dar scrisă de un alt autor. Piesa s-a reprezentat în două stagiuni și apoi a fost scoasă din repertoriu. După un timp oarecare, acest al doilea autor a aflat că într-un oraș se reprezenta o piesă cu același titlu și, văzînd-o, a ajuns la concluzia că de fapt era lucrarea sa, dar sub numele altui autor (al primului). Pentru acest motiv, a intentat o acțiune împotriva acestuia, în vederea recunoașterii calității sale de autor. Moștenitoarea primului dramaturg (care decedase între timp), intervenind în cauză, s-a apărat susținînd că scriitorul reclamant nu este cinstit, deoarece acesta folosise scenariul dramatic scris de către defunctul ei soț. S-a născut astfel un proces complicat de drept de autor, în care instanța de judecată a fost obligată să organizeze succesiv trei expertize literare.

[1] Spre exemplu, expertiza vamală care este astfel denumită de dispozițiile legale care o reglementează anume în unele țări; în Franța materia expertizei vamale a primit o ultimă reglementare prin legea nr. 68—1247 din 31 decembrie 1968 (citată în „Revue de science criminelle et de droit pénal comparé", Sirey, Paris, nr. 3/1969, pp. 690—691).

[1] În legătură cu această problemă, a se vedea articolul *Une expertise de l'ecriture pour l'identification d'un dessin de V. Van Gogh*, în „Revue internationale de criminologie et de police tehnique", Genève, nr. 3/1963, p. 231. Este vorba de singura operă a acestui pictor (un desen nesemnat, executat în cărbune), care nu figura în cataloagele din străinătate; experții au stabilit că desenul aparține lui Vincent Van Gogh, fiind realizat în jurul anului 1885. Pentru examinarea operei s-au folosit și reproduceri fotografice după lucrările artistului.

[2] v. A. Maché, *op. cit.*, p. 65 și urm.; P. Endel, *Le truquage. Altérations, fraudes et contrefaçons devoilées*, Rouveyre, p. 389.

Cazuri şi mai complicate se întîlnesc în acţiunile în cadrul cărora se pune în discuţie calitatea operelor muzicale, în situaţia în care instituţiile muzicale sau cinematografice consideră necorespunzătoare muzica scrisă la comanda lor etc.

42. Foarte apropiată de expertiza artistică este *expertiza filatelică*, a cărei însemnătate este determinată de implicaţiile pe care falsificările de timbre le pot avea nu numai cu privire la lezarea interesului colecţionarilor, dar şi statului (în practică fiind întîlnite atît cazuri de falsificare sau trucaj de timbre ce interesează pe colecţionari, cît şi falsificări de timbre poştale sau fiscale, în dauna statului).

Datorită folosirii mijloacelor tehnico-ştiinţifice moderne de către autorii falsurilor [1], este dificil a se obţine certitudine cu privire la falsificarea sau trucajul timbrelor, motiv pentru care cercetările efectuate de specialişti se impun — în mod deosebit — în această materie.

Cercetările experţilor cu privire la trucaj au ajuns la concluzia că această operaţie poate fi executată în două feluri: prin spălarea unei obliterări pentru a folosi ca nou un timbru deja întrebuinţat, deci o pagubă produsă statului, sau modificînd, printr-un procedeu oarecare, un timbru în scop de a-i mări valoarea sa filatelică, fapt ce păgubeşte pe colecţionari. În cazul ultim s-au întîlnit diferite forme: trucaj privind integritatea timbrului, obliterarea, supratiparul (surcharge), dantelura, poziţia (în coală sau pe scrisoare), nuanţa de culoare şi altele. Se mai cunoaşte ca un mod de trucaj repararea timbrelor în micile lor defecte [2]. Obliterările false constau din operaţia inversă, adică transformarea unui timbru obliterat în timbru neobliterat; mai sînt şi alte aspecte ale falsificării, pe care expertiza filatelică trebuie să le descopere [3].

[1] v. F. Serrane, *Vade-mecum du spécialiste — expert en timbreposte d'Europe*, Imprimerie de l'Eclaireur de Nice, 1926, p. 9; A. Maché, *op. cit.*, p. 23.

[2] Subţieri (epidermizări), îndoituri etc. care se pot constata de specialişti prin operaţii simple: pe un fond negru dat de filigranoscop se toarnă o picătură de benzină sau toluen, reparaţiile evidenţiindu-se foarte bine; dacă timbrul se introduce într-un recipient cu apă caldă, reparaţiile se văd şi mai uşor.

[3] v. Ed. Locard, *Manuel du philateliste*, Payot, Paris, 1942, pp. 342-343.

Pentru efectuarea în bune condiţii a unei expertize filatelice este necesar în primul rînd să existe piese de comparaţie. La timbrele foarte rare, lipsind — de obicei — aceste piese, expertiza uneori nici nu este posibilă sau oferă garanţii foarte reduse[1]. În al doilea rînd, experţii trebuie să aibă la îndemînă mijloace tehnice (în general orice laborator de criminalistică [2] este dotat cu tot utilajul), necesitatea folosirii în cadrul expertizei filatelice a metodelor de cercetare puse la îndemînă de ştiinţa modernă, precum şi a mijloacelor oferite de tehnica nouă fiind evidentă [3].

În al treilea rînd, expertul însuşi trebuie să aibă în afara cunoştinţelor de specialitate şi o preocupare continuă în acest domeniu. Într-adevăr, numărul mare de emisiuni şi varietăţi întîlnite (hîrtie, mod de imprimare, culori), timbre obliterate, neobliterate, eseuri, reimpresiuni, supratiparuri, falsuri, trucaje şi altele cer o experienţă deosebită, pentru a se putea da o părere autorizată în această materie.

[1] v. Ed. Locard, *op. cit.*, p. 3.

[2] Lampa Wood, microscoape, aparatură foto pentru a se mări în acelaşi timp şi piesa suspectă şi cea de comparaţie (autentică), în vederea studiului dantelurii; de asemenea, este necesar a se studia guma, în situaţia în care şi piesa autentică, şi cea falsificată sînt neobliterate; examinarea hîrtiei poate fi — la rîndul său — foarte importantă pentru rezultatele expertizei filatelice.

[3] *O expertiză completă şi autorizată*, în „Revista Filatelia", nr. 6/1961, p. 4.

CAPITOLUL II

Istoricul expertizei judiciare

Secțiunea I

EVOLUȚIA PRINCIPALELOR FORME ALE EXPERTIZEI DIN CELE MAI VECHI TIMPURI PÎNĂ ÎN PREZENT

43. Expertiza judiciară are o origine îndepărtată. Încă din antichitate se întîlnesc aspecte diferite ale unora dintre formele expertizei, limitate, bineînțeles, la nivelul respectiv de dezvoltare al cunoașterii științifice[1].

Expertiza medicală este aceea despre care se dețin cele mai vechi date, și aproape la toate popoarele. Documentele vremii atestă consultarea medicilor și moașelor în calitate de specialiști în cursul desfășurării activității judiciare, încă la începutul sclavagismului, chiar în timpul vechilor civilizații orientale (de pildă, la babilonieni, cunoscuta culegere de legi — codul lui Hammurabi[2]). La *babiloneni*, ca și la *asirieni* și *fenicieni*, istoria ne vorbește despre cercetări efectuate cu privire la animale, cercetări nefundamentate însă științific și avînd un caracter mistico-religios[3].

Folosirea expertizei o înregistrăm și în *Egipt*, unde legile lui Menes prevedeau îndatorirea ca o femeie condamnată la moarte, ce pretindea că este însărcinată — situație care, dacă era reală, împiedica executarea pedepsei — să fie examinată de o matroană[4]. Este interesant de semnalat faptul că egiptenii, împărțind animalele în două grupe (curate și necurate), le sacrificau în onoarea zeilor numai pe cele curate, carnea acestora fiind dată în consum, animalele destinate sacrificării fiind supuse unui control medical și ștampilate. Acest ritual al tăierilor și controlul cărnii s-au păstrat pînă tîrziu.

Și la alte popoare vechi, ca, de pildă, la *evrei*, anumite documente dovedesc participarea medicilor la rezolvarea cauzelor judiciare, deși asemenea acțiuni nu aveau caracter organizat[1]. Tot la vechii evrei, se mai cunosc ritualul sacrificării animalelor curate în cinstea zeităților, precum și controlul cărnii date în consum, ritual mistico-religios, dar care, alături de cel cunoscut la babiloneni, asirieni și egipteni, poate fi considerat că ar constitui începuturile expertizei sanitar-veterinare.

La *grecii antici*, medicina începe să cunoască o mai mare dezvoltare și — se pare — că și medicina legală nu a fost total necunoscută[2]. În cetățile grecești, medicul era în general funcționar municipal, fapt ce îndreptățea participarea lui la opera de distribuire a justiției. Constatarea asemănării dintre părinți și copii — importantă de stabilit în așa numita expertiză a filiației — apare ca o veche preocupare a omenirii de vreme ce poate fi amintit, ca elocvent din acest punct de vedere, chiar un citat din Odiseea, în care se arată că Menelau vedea pe fiul lui Ulise în persoana lui Telemac, datorită unei foarte pronunțate asemănări[3].

44. Deși în literatura de specialitate se afirmă că *romanii* — socotiți inițiatorii gîndirii juridice — n-au adîncit în studiile cunoscute materia probelor și, în mod deosebit, nici expertiza ca mijloc de probă, totuși datele care se dețin dovedesc întrebuințarea cercetărilor unor

[1] v. H. Lange, *Das Rechtsgutachten im Wandel der Geschichte* [Expertiza judiciară în cursul istoriei], în „Juristenzeitung", vol. 24, Berlin, 1969, nr. 5—6, p. 157, în *Liste semestrielle d'articles selectionnés. Organisation internationale de police criminelle*, 1969, nr. 75, p. 38.

[2] După numele regelui babilonean Hammurabi (1792—1750 î.e.n.).

[3] Aceste popoare nu consumau carne de vită, ci de cîine.

[4] v. M. Minovici, *op. cit.*, p. 3. Denumirea de matroană a fost dată de romani în semn de respect unei femei căsătorite din

[1] Referiri la expertiza medicală se găsesc în Exod, Deuteronom, Geneză, Talmud etc.

[2] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, p. 87. Autorii subliniază faptul că în mitologie găsim referiri la rolul lui Machaon, fiul lui Esculap, care a declarat mortală rana lui Pentesileu. În legătură cu această problemă, a se vedea și M. Minovici, *op. cit.*, p. 2.

[3] v. H. Schade, *Vaterschaits Begutachtung* [Aprecierea în cercetarea paternității], Schweizerbart, Stuttgart, 1954; C. Demolombe, *Traité de la paternité et de la filiation*, Paris, 1881, p. 192.

specialişti în rezolvarea cauzelor juridice [1]; este drept că, în condiţiile existente în acele vremuri, expertiza nu putea să fie folosită cu frecvenţa de mai tîrziu.

Unii autori semnalează faptul că în procesul penal roman, cel puţin în primele începuturi, expertiza era folosită mai rar [2]; în procesul civil *extraordinem* în cauzele de divorţ este cunoscută folosirea expertizelor obstetrice, numite *inspectio ventris* [3]. Pentru cercetarea unui caz de sarcină la o femeie văduvă sau divorţată, se alcătuia o comisie formată din 3—5 femei (moaşe) [4], femeile romane nefiind asistate la naştere decît de persoane de sex feminin.

Cunoscutele *leges regiae* prevedeau examinarea cadavrelor [5] de către medici, iar potrivit Digestelor lui Iustinian, medicii erau socotiţi mai importanţi decît martorii, deoarece în faţa explicaţiilor acestora, mărturiile obişnuite deveneau secundare, judecătorul călăuzindu-se după elementele de convingere stabilite de către specialişti. În Digeste erau, de altfel, prevederi exprese care recomandau judecătorilor să se prevaleze de avizul

[1] v. P. Vasilescu, *op. cit.*, pp. 613—614.

[2] Tr. Pop, *op. cit.*, p. 342, citează pe E. Florian, care merge pînă în a spune: „Este inutil a căuta expertiza în procesul penal roman".

[3] Tr. Pop, *op. cit.*, p. 342 „în cazul cînd soţul, care cerea divorţul, susţinea că soţia este gravidă şi aceasta nega: Digeste, XXV, 4, I princ. şi §§ 4-5, sau văduva afirma că a rămas gravidă de la soţul defunct: Digeste, XXV, 4, I, §. 10".

[4] v. Ed. Bonnier, *op. cit.*, p. 92; C. I. Bălan, *Proba testimonială la romani şi în dreptul civil român*, teză pentru licenţă în drept, Tipografia modernă „M. T. Dumitrescu", Focşani, 1899, p. 29; M. Minovici, *op. cit.*, pp. 3 şi 26 (vechile legi romane interziceau judecătorului de a supune la cazne pe femeia dovedită însărcinată pe baza mărturiei unei moaşe anume destinată în acest scop).

Despre o verificare medicală se face aluzie şi în Tacit, cu ocazia relatărilor privind presupusa otrăvire a lui Germanicus.

[5] M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 774; M. Kernbach, *op. cit.*, p. 13 (în anul 44 î. e. n., după cum ne spune Suetoniu, un medic numit Antistus a fost destinat să examineze cadavrul lui Cezar, cu cele 231 lovituri de pumnal primite de acesta, pentru a stabili care anume din ele a fost cea mortală. El a precizat că numai plaga penetrantă a toracelui a fost cauza

medicilor, în materie de căsătorie, impotenţă, separaţie de corp etc.

Despre investigaţiile de specialitate folosite încă din primele timpuri ale republicii romane vorbeşte şi Plutarh, descriind obiceiul de a se expune cadavrele în caz de moarte subită sau violentă [1]. De asemenea, un edict a lui Adrian, întemeiat pe avizul medicilor pe care i-a consultat, prevedea că judecătorii — în unele cazuri de succesiune — pot considera existentă legătura dintre decujus şi copilul născut după 11 luni de la concepţie. În caz de răniri, se recomanda judecătorilor să însărcineze medici cu experienţă — *medicos peritiores* — să vadă rana şi să refere [2].

Expertiza psihiatrică era şi ea cunoscută la romani; existau legi care pedepseau familia pentru faptele comise de copii sau de către bolnavii psihici. Ulterior, alte legi declarau iresponsabili de faptele lor pe copiii sub 7 ani şi pe bolnavii psihici, precizînd că ei *„nullum habent intelectum"*. În legea celor 12 table, în partea referitoare la tutela smintiţilor, era stabilită o gradare în slăbirea liberului arbitru [3], prevăzîndu-se obligaţia stabilirii gradului de iresponsabilitate al individului cercetat de către un om de ştiinţă, nu de judecător. În secolul I î.e.n., în *lex Cornelia*, edictată sub consulatul lui Sulla, se definea noţiunea de iresponsabilitate din cauză de boală, această lege avînd şi unele prevederi referitoare la atenuarea şi chiar inexistenţa responsabilităţii în caz de tulburare a facultăţilor mintale *(furiosus ipso furore satis punitur)*.

[1] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, p. 87. (Astfel a fost expus corpul lui Scipio Africanul, mort subit. Cadavrul lui Germanicus, presupus a fi fost otrăvit de Piso, a fost dus în piaţa publică din Antiohia. Deşi autopsiile de regulă nu erau admise, după moartea lui Tarquinius cel Bătrîn, o autopsie a permis soţiei sale să liniştească populaţia care bănuia că acesta ar fi fost omorît.)

[2] v. A. Aretinus, *De maleficiis tractatus Venetiis*, 1578, nr. 13, p. 164; Aug. Ariminius, comentatorul lui Aretinus, adaugă faptul că „un medic nu poate fi crezut decît în cazul cînd este salariat de public *(nisi sit salariatus de publico)*; idem, *op. cit.*, cap. Cicatrix et signum, nr. 4 şi 5, p. 155.

[3] *Furor, dementio, menti capiti, insania, fatuitas, moria.* Numai acei a căror sminteală era declarată incurabilă puteau fi loviţi de incapacitate.

Nu avem informații care să ateste faptul că romanii au cunoscut *expertiza cu caracter toxicologic*, în afară de unele discuții privind terminologia. În legătură cu aceasta, în secolul I, Dioscoride considera că termenul *toxic* derivă de la *toxikon* (în limba greacă — otravă), iar acesta la rîndul său de la *toxon-arc*, care se referea la săgeţile otrăvite şi aruncate cu ajutorul arcului. Alţii au susţinut că *toxon* şi *toxicare* vin de la *tako* (la egipteni — distrugere, moarte). Pliniu crede că toxic derivă din *toxicus*, iar acesta din *toxus* — o plantă foarte nocivă — spunînd că *sunt qui toxico appelato dicunt veneno, qui nunc toxico dicimus quibus sagittae tingutur* [sînt multe toxice care se numeau şi venine, iar acum le spune şi toxine cu care se ungeau săgeţile] [1].

În legătură cu *expertiza sanitar-veterinară*, se cunoaşte faptul că existau preocupări în materie, deoarece romanii aveau locuri special amenajate pentru sacrificarea animalelor, numite *macelli*, iar cei specializaţi în această îndeletnicire se numeau *macellari* [2].

Expertiza tehnică era, de asemenea, cunoscută de către romani fiind folosită pentru rezolvarea problemelor de grănițuire, prevăzute în legea a 8-a din Digeste. În caz de *finium regundorum*, judecătorul trebuie să trimită la faţa locului experţi pentru măsurarea fondului respectiv. Erau un fel de ingineri hotarnici, denumiţi *mensores* [3]. Se făcea, de asemenea, apel la experţi pentru estimarea imobilelor provenite din donaţii *ante nuptias*.

Expertiza criminalistică îşi începe şi ea istoria din vremea romanilor, prin expertiza scrisului, deoarece litigiile judiciare asupra autenticităţii deveniseră foarte obişnuite [4]. Grăitor cu privire la această problemă este faptul că în anul 539 Iustinian, prin două novele, se referă la expertiza unui act care iniţial a fost declarat de experţi

[1] v. N. I. Ioanid, *op. cit.*, pp. 11—12.

[2] v. A. Hanes, *Expertiza sanitară-veterinară* curs provizoriu, vol. I, Institutul agronomic Arad, Facultatea de medicină veterinară, Deva, 1955, p. 5 (cuvîntul *macellum* vine de la numele lui Marcellus, nobil roman, în casa căruia, pe la anul 300 î.e.n., s-a amenajat primul abator).

[3] v. Ed. Bonnier, *op. cit.*, ediţia 1888, p. 92.

[4] v. E. Bogdanovici, *Raport între grafologie şi expertiza grafică. Paralelism istoric*, Tipografia „Vremea", Bucureşti, 1944, p. 2. Autorul subliniază faptul că în lucrarea lui Suetoniu, *Istoria celor* [illegible] scrisului lui August.

fals, pentru ca ulterior să se dovedească că a fost autentic, reparîndu-se astfel o eroare judiciară [1].

Nici *expertiza cu caracter agricol* nu a fost ignorată de romani; novela 64 a lui Justinian atesta, de pildă, că în acele timpuri la Constantinopol existau experţi grădinari.

Cu privire la reglementarea procedurii expertizei în dreptul roman, nu avem decît puţine informaţii [2].

În lucrări de specialitate apărute mult mai tîrziu se subliniază faptul că la romani părerile erau împărţite în ce priveşte persoanele însărcinate să efectueze expertizele: unii susţineau că ele se puteau efectua nu numai de medici doctori, ci şi de simpli chirurgi sau chiar de bărbieri *(barbitonsores)* [3]; alţii, dimpotrivă, afirmau că dovada trebuie întărită, nu prin orişicine, prin neştiutori şi neexperimentaţi, ci numai prin medici învăţaţi şi prin chirurgi. Expertizele medicale erau considerate neapărat necesare pentru a lămuri dacă cineva a murit de lovitură sau ex *malo regiminae* [4]. Regula *testis unus, testis nullus* se aplica şi în materie de expertiză: un singur medic sau chirurg, chiar învăţat şi meşter în arta sa, nu era îndestul pentru a întări o atare dovadă, fiind necesar să fie cel puţin doi [5].

Istoria ne semnalează faptul că în Galia, druizii erau — în acelaşi timp — preoţi, magistraţi şi medici, cumul care

[1] v. J. Destable, *op. cit.*; Ed. Locard, *op. cit.*, p. 9.

[2] În legătură cu această problemă, a se vedea Ed. Bonnier, *op. cit.*, p. 92. Cînd era vorba de un concediu medical al unui militar, pentru caz de boală se cerea pe lîngă examenul judecătorului şi acela al oamenilor competenţi *Medicis denuntiantibus et judice competente diligenter examinate* (Gordianus, L6, cod. de re. milit.). Judecătorii nu erau ţinuţi a se convinge din raportul experţilor, care nu erau consideraţi judecători *edictum expertorum nunquam transit in rem judicatum*, ci, ca şi azi, numai auxiliari sau instrumente ale judecătorilor. În Digeste se prevedea că judecătorul nu se va pronunţa în cazuri legate de o sarcină dubioasă, fără avizul prealabil al unei moaşe.

[3] v. Ben. Carpzovius, *Practica nova rerum criminalium Imperialium* part. I, Qu. XXVI, Francofurti, 1758, nr. 36; la nr. 37 se citează şi o hotărîre din aprilie 1624.

[4] v. J. Clarus, *Opera omnia sive practica civilis atque criminalis*, Cartea a V-a, 1636, nr. 43; J. Novellus, *Tractatus criminalis*, Venetiis, 1575, nr. 47, p. 95.

[5] v. B. Carpzovius, *op. cit.*, part. I, Qu. XXV, nr. 34 (după I. Tanoviceanu, *Curs de procedură penală română*, Bucureşti, Atelierele grafice „Socec", 1113, p. 254).

îngăduia folosirea cunoştinţelor medicale ale acestora pentru dezlegarea unora dintre cauzele aduse în faţa judecăţii [1].

În legiuirile francilor, care s-au stabilit în Galia în secolul al V-lea, se cunosc, de asemenea, prevederi în legătură cu expertiza.

Este interesant de subliniat că în Capitulariile lui Carol cel Mare, edictate în anul 800 (prin care s-a reformat justiţia şi toate instituţiile create anterior), se proclamă formal necesitatea intervenţiei medicului în anumite cazuri deferite spre judecată.

45. Vom studia în continuare problema istoricului expertizei în diferite ţări, considerînd că în acest fel materia poate fi prezentată cititorului într-un mod mai ordonat. Semnalăm însă că nu întîmplător apare un aspect de inegalitate, ci pentru că în acele ţări despre care avem mai multe date au existat mai multe preocupări cu privire la expertiză, şi de mai multă vreme.

46. *În Franţa*, încă din secolul al IX-lea, se semnalează existenţa unui corp de chirurgi-experţi, aflaţi pe lîngă instanţele de judecată. Există, de asemenea, informaţii datînd de la sfîrşitul secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea, din timpul domniei regelui Filip cel Frumos, cu privire la medicii-chirurgi şi matroanele-jurate ale Curţii de la Châtelet.

Date despre expertiză găsim şi în dreptul cutumiar francez. Astfel, potrivit cutumei din Normandia, un număr de descinderi la faţa locului erau încredinţate medicilor. În cutuma din Maine, art. 462 prevedea condiţia ca: „aceşti oameni cinstiţi să nu fie suspectaţi, să fie instruiţi şi cunoscători în astfel de cazuri". Rolul medicilor se mărginea însă numai la verificarea rănilor exterioare, cunoştinţele lor fiind cu totul reduse datorită faptului că ştiinţa medicală nu era dezvoltată. Una dintre ciudăţeniile evului mediu este faptul că se intentau procese cadavrelor şi, de asemenea, se aplicau suplicii cadavrelor criminalilor morţi înainte de a fi deferiţi justiţiei, precum şi sinucigaşilor; corpurile cărora li se intentau procese erau încredinţate medicilor care, în caz de putrefacţie avansată, erau însărcinaţi să-i îmbălsămeze şi să-i săreze [1].

Se cunoaşte faptul că în Franţa medievală expertiza medicală era întrebuinţată ca mijloc de probă în faţa curţii cu juri. Cutuma din Paris şi ordonanţele lui Ludovic cel Sfînt (sec. XIII) se refereau la intervenţia medicilor în justiţie, dar nu poate fi vorba de o reglementare propriu-zisă a expertizei, aceasta făcîndu-se mult mai tîrziu (sec. XVII). Existau însă chirurgi cu renume, pe a căror părere se bazau judecătorii în rezolvarea cauzelor.

Un edict din anul 1311 a lui Filip cel Frumos şi o ordonanţă a lui Ioan al II-lea din anul 1352, referindu-se le experţi, îi denumeau *„mes chirurgiens bien aimés et jurés"* [2].

Expertiza medicală în Franţa ca instituţie procesuală independentă se conturează în secolul al XVII-lea. Astfel, printr-un edict al lui Henric al IV-lea (1606) se prevedea obligaţia de a se numi, în toate oraşele, tîrgurile şi satele regatului, unul sau doi chirurgi, care să asiste la vizitele şi rapoartele ce s-ar face din ordinul justiţiei. În 1692, un alt edict [3] l-a anulat, dar a înfiinţat instituţia chirurgilor juraţi, în concepţia redactorilor edictului aceşti medici fiind asimilaţi cu magistraţii [4]. Folosirea expertizei medicale pentru judecarea unor cazuri de vrăjitorie a dat naştere la numeroase proteste ale medicilor. În urma acestor proteste şi a unei consultaţii date de

[1] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, pp. 88-89; A. Paré, *Des rapports et des moyens d'embaumer les corps*, 1575.

[2] v. F. Oesterlen, *Über die frühere Entwicklung der gerichtlichen Medizin* [În timpul dezvoltării anterioare a medicinii judiciare], în „Schmidt's Jahrbuch", CL XXVI, 1877.

[3] v. M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 753, citînd pe Rouseaud de la Combe, *Traité des matières criminelles*, 1768, care spunea: „Există în toate marile localităţi şi marile cetăţi ale regatului, ne spune un vechi autor, doctori şi chirurgi, creaţi printr-un edict din luna februarie 1692, în mod oficial, pentru vizite şi rapoarte asupra profesiunii lor în afara altor medici care nu erau ca ei..."

[4] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 81—82, p. 91 şi urm. (Se numeau cîte doi chirurgi juraţi în oraşele cu parlament sau altă instanţă — episcopat, arhiepiscopat sau tribunal principal — şi cîte unul în fiecare oraş, tîrg sau sat, pentru a îndeplini serviciile cerute de justiţie; o ordonanţă din 1670 prevedea o organizare meticuloasă a atribuţiilor juridice ale medicului.)

îngăduia folosirea cunoştinţelor medicale ale acestora pentru dezlegarea unora dintre cauzele aduse în faţa judecăţii [1].

În legiuirile francilor, care s-au stabilit în Galia în secolul al V-lea, se cunosc, de asemenea, prevederi în legătură cu expertiza.

Este interesant de subliniat că în Capitulariile lui Carol cel Mare, edictate în anul 800 (prin care s-a reformat justiţia şi toate instituţiile create anterior), se proclamă formal necesitatea intervenţiei medicului în anumite cazuri deferite spre judecată.

45. Vom studia în continuare problema istoricului expertizei în diferite ţări, considerînd că în acest fel materia poate fi prezentată cititorului într-un mod mai ordonat. Semnalăm însă că nu întîmplător apare un aspect de inegalitate, ci pentru că în acele ţări despre care avem mai multe date au existat mai multe preocupări cu privire la expertiză, şi de mai multă vreme.

46. *În Franţa*, încă din secolul al IX-lea, se semnalează existenţa unui corp de chirurgi-experţi, aflaţi pe lîngă instanţele de judecată. Există, de asemenea, informaţii datînd de la sfîrşitul secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea, din timpul domniei regelui Filip cel Frumos, cu privire la medicii-chirurgi şi matroanele-jurate ale Curţii de la Châtelet.

Date despre expertiză găsim şi în dreptul cutumiar francez. Astfel, potrivit cutumei din Normandia, un număr de descinderi la faţa locului erau încredinţate medicilor. În cutuma din Maine, art. 462 prevedea condiţia ca: „aceşti oameni cinstiţi să nu fie suspectaţi, să fie instruiţi şi cunoscători în astfel de cazuri". Rolul medicilor se mărginea însă numai la verificarea rănilor exterioare, cunoştinţele lor fiind cu totul reduse datorită faptului că ştiinţa medicală nu era dezvoltată. Una dintre ciudăţeniile evului mediu este faptul că se intentau procese cadavrelor şi, de asemenea, se aplicau suplicii cadavrelor criminalilor morţi înainte de a fi deferiţi justiţiei, precum şi sinucigaşilor; corpurile cărora li se intentau procese erau încredinţate medicilor care, în caz de putrefacţie avansată, erau însărcinaţi să-i îmbălsămeze şi să-i săreze [1].

Se cunoaşte faptul că în Franţa medievală expertiza medicală era întrebuinţată ca mijloc de probă în faţa curţii cu juri. Cutuma din Paris şi ordonanţele lui Ludovic cel Sfînt (sec. XIII) se refereau la intervenţia medicilor în justiţie, dar nu poate fi vorba de o reglementare propriu-zisă a expertizei, aceasta făcîndu-se mult mai tîrziu (sec. XVII). Existau însă chirurgi cu renume, pe a căror părere se bazau judecătorii în rezolvarea cauzelor.

Un edict din anul 1311 a lui Filip cel Frumos şi o ordonanţă a lui Ioan al II-lea din anul 1352, referindu-se le experţi, îi denumeau *„mes chirurgiens bien aimés et jurés"* [2].

Expertiza medicală în Franţa ca instituţie procesuală independentă se conturează în secolul al XVII-lea. Astfel, printr-un edict al lui Henric al IV-lea (1606) se prevedea obligaţia de a se numi, în toate oraşele, tîrgurile şi satele regatului, unul sau doi chirurgi, care să asiste la vizitele şi rapoartele ce s-ar face din ordinul justiţiei. În 1692, un alt edict [3] l-a anulat, dar a înfiinţat instituţia chirurgilor juraţi, în concepţia redactorilor edictului aceşti medici fiind asimilaţi cu magistraţii [4]. Folosirea expertizei medicale pentru judecarea unor cazuri de vrăjitorie a dat naştere la numeroase proteste ale medicilor. În urma acestor proteste şi a unei consultaţii date de

[1] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, pp. 88-89; A. Paré, *Des rapports et des moyens d'embaumer les corps*, 1575.

[2] v. F. Oesterlen, *Über die frühere Entwicklung der gerichtlichen Medizin* [În timpul dezvoltării anterioare a medicinii judiciare], în „Schmidt's Jahrbuch", CL XXVI, 1877.

[3] v. M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 753, citînd pe Rouseaud de la Combe, *Traité des matières criminelles*, 1768, care spunea: „Există în toate marile localităţi şi marile cetăţi ale regatului, ne spune un vechi autor, doctori şi chirurgi, creaţi printr-un edict din luna februarie 1692, în mod oficial, pentru vizite şi rapoarte asupra profesiunii lor în afara altor medici care nu erau ca ei..."

[4] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 81—82, p. 91 şi urm. (Se numeau cîte doi chirurgi juraţi în oraşele cu parlament sau altă instanţă — episcopat, arhiepiscopat sau tribunal principal — şi cîte unul în fiecare oraş, tîrg sau sat, pentru a îndeplini serviciile cerute de justiţie; o ordonanţă din 1670 prevedea o organizare meticuloasă a atribuţiilor juridice ale medicului.)

Facultatea din Montpellier clericilor din Nimes, această procedură a fost abolită [1]. O circulară ministerială din 30 septembrie 1826 este grăitoare în această materie, întrucît recomanda să nu se recurgă pentru expertiză decît la specialiști în domeniul respectiv.

În anul 1845 a apărut primul tratat de medicină legală. Tot în acel an s-a modificat art. 317 din codul de procedură civilă, care prevedea, pentru situația în care expertul nu știa să scrie, obligația ca redactarea raportului să se facă de către judecătorul de pace care funcționa la locul unde a avut loc expertiza.

Reglementarea propriu-zisă a expertizei *medico-legale* în Franța [2] s-a făcut în anul 1875; legea din 30 noiembrie 1892, art. 14, paragraful I, precizează că „medicii experți de pe lîngă tribunale nu pot fi numiți decît dintre doctorii în medicină francezi" în condițiile prevăzute de lege [3]. La începutul fiecărui an judiciar, tribunalele de primă instanță erau obligate să delibereze asupra listei medicilor propuși, înaintînd-o apoi la curte și procurorului general [4].

În 1899 apare un tratat de instrucție criminală (la fel de important ca cel al lui Hans Gross), în care se arăta că judecătorul de instrucție trebuie să fie capabil să examineze singur amprentele, urmele, petele de sînge și să descopere falsurile în scris, nebuniile simulate etc. [5]. Cu privire la evoluția expertizei medico-legale în Franța, este de reținut propunerea legii Cruppi, în legătură cu recrutarea medicilor experți și expertiza contradictorie [6]. Semnalăm, de asemenea, legea din 9 aprilie 1898 care cuprinde dispoziții privind expertiza medicală în accidentele de muncă. Codul de instrucție criminală din anul 1908 consacră expertizei medico-legale numai două articole — art. 43 și art. 44 — foarte reduse. În literatura de specialitate se critică lipsa de preocupare a legiuitorului din 1908, cum și faptul că experților nu li se cerea nici măcar să știe a redacta un raport [1].

47. Una dintre formele expertizei medicale, *expertiza psihiatrică*, a fost privită în Franța cu interes, îndeosebi de la începutul secolului al XIX-lea, fiind legiferată în anul 1830. Se citează, ca un act important în reglementarea folosirii expertizei psihiatrice [2], circulara Chaumie din 12 decembrie 1905.

Pe măsură ce legislația penală s-a dezvoltat, s-a manifestat în practica judiciară tendința de a se depista cu certitudine bolile psihice, ceea ce a avut ca urmare acordarea unei importanțe deosebite expertizei psihiatrice. După cel de-al doilea război mondial, s-au organizat institute de psihiatrie judiciară, catedre și clinici de psihiatrie la facultățile de drept și medicină; de asemenea, la fiecare penitenciar s-au înființat servicii de psihiatrie judiciară și de criminologie [3].

48. Cu privire la *expertiza toxicologică*, este important a semnala în Franța cercetările toxicologice experimentale asupra otrăvurilor, făcute de Armand de Villeneuve, reluate în 1821 de Mathieu Orfila care indică o nouă metodă de cercetare.

În literatura de specialitate [4] se subliniază crearea unor condiții deosebite pentru efectuarea expertizelor toxicologice în Franța prin înființarea de institute și clinici de

[1] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld *op. cit.*, nr. 85, p. 96. (Autorii se referă la decizia parlamentului din Normandia din anul 1672 și la ordonanța de abolire definitivă din 1682.)

[2] v. Ch. Lagneau, *op. cit.*, p. 135.

[3] Aceste condiții au fost precizate prin decretul din 21 noiembrie 1893, modificat ulterior prin decretul din 12 aprilie 1904.

[4] v. Ed. Locard, *Manuel de technique policière*, Payot, Paris, 1934, p. 322; J. Drioux, *Étude sur les expertises médico-légale et l'instruction criminelle d'après les protejs du code d'instruction criminelle et les législations étrangères*, F. Pichon, Paris, 1866.

[5] v. M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 753; Dr. Maillon, *L'expertise devant la justice de paix dans les accidents du travail*, Masson, Paris, 1922.

[1] v. M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 753.

[2] *Ibidem*, p. 752.

[3] În urma reformei din anul 1957 a codului de procedură penală francez, dispozițiile art. 81 conțin prevederi referitoare la examenul medical și medico-psihologic al învinuitului. A se vedea și A. Hesnard, *Les syndromes nevropathiques*, Librairie O. Doin, Paris, 1927, p. 52 și urm.; R. Merle, A. Vitu, *op. cit.*, p. 766, citînd pe Stern, *Le jury technique*, Thèse, Paris, 1925.

[4] v. M. Minovici, *op. cit.*, p. 13; L. Barthe, *Toxicologie chimique*, Vigot Frères, Paris, 1900; Boyle, *Une affaire criminelle vul du laboratoire*. Edition criminalistique, 1927, pp. 3—4; *Méthodes actuelles d'expertises employées en laboratoire municipal de Paris et documents sur les matières relatives à l'alimentation*. Publiés sous la direction d'André King, Paris, 1923.

toxicologie la numeroase centre de informare și documentare toxicologică. Astfel, la Paris, a fost anexat un laborator la serviciul de identitate judiciară, depinzînd de prefectura de poliție [1], un altul identic funcționează la Lyon etc. Experții chimiști au fost înscriși — conform decretului din 31 iulie 1906 — în liste speciale, întocmite de curțile de apel și de tribunale, pe asemenea liste speciale figurînd, conform unei dispoziții legale anterioare din 1892, și medicii dentiști care efectuau expertize în materie dentară.

49. În ce privește *expertizele cu caracter tehnic* în Franța, primele date sînt semnalate mult mai tîrziu decît cele privind expertizele medicale. Astfel, se cunoaște faptul că vechiul drept francez prevedea folosirea experților pentru evaluarea imobilelor provenind din donații sau în cazul cererii de anulare a unui partaj succesoral ori în cazuri speciale, pentru care legea prevedea forme deosebite, ca, de pildă: pentru evaluarea imobilelor copiilor minori ai căror părinți au dreptul de folosință, în materie de lucrări lîngă zidul despărțitor, în cazul cererii de anulare a unei vînzări din cauză de leziune, pentru evaluarea mobilierului la inventarieri, în situațiile în care se discuta privilegiul arhitecților și antreprenorilor, în cazul clădirilor care amenință cu ruinarea, în cazul ocupării de terenuri pentru lucrări de fortificații etc. [2].

50. În materia *expertizei contabile* este interesant a semnala în Franța anul 1769, dată la care s-au creat primele oficii de experți contabili [3], suprimate însă în 1790. Pe linia unei organizări în această materie, a fost creată, la Paris, în anul 1912, Compania experților contabili, cărora în anul 1927 li s-au acordat brevete, fiind trecuți pe listele de experți.

[1] v. P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 922.

[2] v. O. Dejean, *op. cit.*, nr. 761 și 780.

[3] v. G. Raymondi, *Les experts-comptables devant d'opinion. Experts libres et experts judiciaires*, V. Gerard, F. Brière, Paris,

51. Primele date în legătură cu *expertiza criminalistică* se găsesc în dreptul cutumiar francez (se poate cita, astfel, un decret— *arrêt* — al lui Carol al V-lea din anul 1370, ce se referă la cercetarea unui fals în care era implicat chiar șambelanul regelui, de la Rivière). Prima informație privind expertiza criminalistică a scrisului o avem din anul 1569, cînd s-au întreprins cercetări asupra modului în care a fost falsificată semnătura regelui Carol al IX-lea. În anul 1570, experții scrisului s-au constituit într-o organizație sub formă de corporație, care unea persoane specializate în cercetarea judiciară, grupare denumită *communauté d'écrivains experts vérificateurs*; prin ordonanța de la Saint Germain-des-Prés, s-a confirmat calificarea membrilor acestei organizații ca maeștri jurați, scriitori experți, verificatori în scrisuri și semnături. Prima lucrare publicată în legătură cu expertiza scrisului și care are meritul de a fi fixat primele reguli și procedee de lucru a fost elaborată de François Demelle, în 1609, fiind intitulată *Avis pour juger les inscriptions en faux*. Ulterior, au apărut mai multe lucrări, dintre care mai importante au fost: în 1622, *Posibilitatea de a expune, a face o judecată după un grafism* de Camillo Baldo, în care problemele privind expertiza scrisului se amestecă cu cele de grafologie, autorul dovedindu-se mai degrabă un precursor al celei din urmă; în 1666, *Traité des inscriptions en faux* de Reveneau, reeditată în 1673, și care a constituit un adevărat îndreptar în materie de expertiză a scrisului, folosit și astăzi, după aproape 300 de ani; se citează, de asemenea, ordonanța penală a lui Ludovic al XIV-lea din 26 august 1670, care — în capitolul VIII — se ocupă de expertiză, precum și numeroasele scrieri de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și din secolul al XVIII-lea, în care unii autori apărau expertiza, în vreme ce alții își exprimau neîncrederea în acest mijloc de probă. Etienne de Blegny, în 1699, arăta diferite modalități de a se proceda în verificarea scrisului; Philippe de Rémusson, în 1700, a publicat *La preuve par comparaison d'écritures*, ca răspuns la un rechizitoriu îndreptat împotriva expertizei făcute de Rollane le Vayer de Boutigny; mai tîrziu, acea expertiză a fost folosită pentru a se combate criticile unor savanți

benedictini: Valain în 1761, d'Auterpe în 1770, Jumel în 1790 [1].

Ca urmare a unei ordonanțe din 1737, care cuprindea constatarea că expertiza nu poate constitui niciodată „probă întreagă", în anul 1776, Turgot desființează corporația maeștrilor experți scriitori și jurați, care, reînființată apoi pentru o scurtă perioadă de timp, a dispărut definitiv, o dată cu celelalte corporații. În 1792 s-a înființat o academie a scrisului, dar tot pentru scurtă vreme. Se înregistrează o scădere a progreselor realizate în acest domeniu, deoarece cu expertiza scrisului încep a se ocupa persoane din cele mai diferite profesiuni. Drept consecință se cunosc în secolul al XIX-lea o mulțime de curente și școli și tot atîtea insuccese ale expertizei scrisului [2]. În această epocă s-a folosit pentru prima dată denumirea de expertiză criminalistică [3].

Principalele curente întîlnite, în Franța, în secolul al XIX-lea, cu privire la expertiza scrisului sînt: curentul caligrafic, grafologic și cel bazat pe descrierea particularităților [4].

Curentul caligrafic, neavînd la bază un procedeu științific (examina numai deosebirea dintre litere), nu a avut rezultate pozitive.

[1] v. J. Bonzon, *La corporation des maitres-écrivains et l'expertise en écriture sous l'ancien régime*, Paris, 1899.

[2] Se pot cita bine cunoscutele cazuri: La Roncière în 1835, Boussinière în 1891 (actul fals se alcătuia prin decupare de cuvinte, judecătorii și experții dovedindu-se incapabili să descopere falsul), Dreyfus în 1894, despre care J. Crépieux-Jamin, în lucrarea *Libres propos sur l'expertise en écriture et les leçons de l'affaire Dreyfus*, spunea: „în principiu, în expertiza scrisului, experții au abuzat de posibilitatea de eroare și incapacitatea unora s-a evidențiat din plin prin răsunetul pe care l-au avut greșelile lor". Aceste cazuri au dovedit evident că se ajunsese la o situație critică în materia expertizei scrisului, prin încredințarea efectuării ei unor persoane necompetente.

[3] H. Gross (1847—1915) a folosit acest termen, la finele secolului al XIX-lea; încadrarea ei într-o ramură independentă a științei și realizarea acestei idei s-a înfăptuit în prima jumătate a secolului al XX-lea.

[4] v. E. Sollange Pellat, *Les différents stades de l'évolution de l'expertise en écriture*. Extrait de la revue „Le caractère", Lyon, 1927, p. 3; Magie Guirot, *La valeur de la preuve dans l'expertise d'écriture*, Lyon, 1927; E. Sollange Pellat, *Les lois de* [illegible] 1927.

Curentul grafologic, cu privire la care apăruseră lucrări din secolul al XVIII-lea, se conturează în secolul al XIX-lea, adevăratul său întemeietor putînd fi socotit abatele M. Michoud (1806—1881). Discuțiile asupra conținutului grafologiei [1] au determinat apariția a numeroase lucrări. Se citează eforturile dr. Hericourt în 1885 și ale lui J. Crépieux — Jamin, mai ales în primele decenii ale secolului XX, de a se aduce grafologia de la misticism la realism, de a convinge că grafologia este o știință [2]. În literatura de specialitate se subliniază faptul că, deși procedeele grafologice de examinare a scrisului în scopuri juridice se mai practică în prezent în unele țări capitaliste [3], părerea generală este că grafologia nu poate constitui un fundament științific pentru expertiza scrisului și deci toate eforturile sus-semnalate s-au dovedit sterile în final. În Franța, cu privire la grafologie, literatura de specialitate cuprinde numeroase lucrări [4], dintre care unele pledează cu tărie pentru folo-

[1] v. P. Humbert, *L'expertise en écriture. Étude théorique et pratique*, Paris, 1907, p. 4 și urm.; E. Sollange Pellat, *De l'évolution actuelle de l'expertise en écriture*, Paris, 1909, p. 4; idem, *La graphologie et ses méthodes de vérification expérimentale*. Société de graphologie, Paris, 1907, p. 25; idem, *Le rôle de la graphologie dans l'expertise en écritures*. Extrait du „Journal des parquets", Librairie A. Rousseau, Paris, 1908, p. 7; idem, *Archivistes ou graphologues... les experts en écritures?...: Troisième réponses a M. Brutails*. Extrait du „Journal des parquets", Librairie A. Rousseau, Paris, 1914, pp. 5-6.

[2] v. J. Crépieux-Jamin, *Les bases...*, p. 66 (autorul exprimă părerea că grafologia și expertiza scrisului sînt două științe, cu scopuri diferite, dar au aceeași origine, folosind resursele grafologiei); F. Michaud, *Ce qu'il faut connaître de l'homme par l'écriture*, Paris, 1929; Ed. de Rougemont, *L'analyse et la synthèse en graphologie*, conférence (Publications de la Société de graphologie), Paris, 1928, p. 44 (autorul afirmă că grafologia este o știință socială, indispensabilă expertului judiciar); idem, *La graphologie et la médicine*, leçon d'ouverture (Publications de la Société de graphologie), Paris, 1934, p. 8; P. Bouchard, *La graphologie et la médicine*, Librairie J. Rousset, Paris, 1905; R. Saudek, *Étude analytique sur la psychologie de l'écriture*, Extrait de la revue „Le caractère", Lyon, p. 58 și urm.

[3] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 200.

[4] R. Saudek, *Étude analytique sur la psyhologie de l'écriture. graphologique basée sur le tableau des signes graphometriques*, Paris, 1917, p. V; idem, *La graphométrie en graphologie*, Paris, 1911.

sirea grafologiei în expertiza scrisului, iar altele exprimă părerea contrară [1].

În secolul XX, expertiza criminalistică a scrisului în Franța cunoaște o epocă de discreditare, fenomen care a fost, de asemenea, analizat în multe lucrări de specialitate [2].

52. În legătură cu *expertiza artistică* în Franța, se semnalează dificultățile întîmpinate încă din secolul trecut, continuate și în prezent, cu privire la expertizarea lucrărilor artistice. Părerile specialiștilor referitoare la metode au fost diferite: Parenty a susținut metoda fotografică, în timp ce A. P. Laurré, Cheron și Ed. Bayle au opinat pentru microanaliza chimică și radiografie. Printr-un decret al Ministerului Artelor din Franța, s-a numit o comisie destinată să protejeze pe artiști și operele de artă modernă. Conform acestui decret, comisia trebuie să folosească pentru expertizarea operelor artistice amprentele digitale ale artistului, comparînd amprenta lăsată pe lucrare cu cea de pe o fișă anexată la declarația sa [3].

53. *Expertiza agricolă* este cunoscută în Franța încă din secolul trecut, fiind folosită pentru prima dată la descoperirea fraudelor practicate în comerțul cu îngrășăminte, pe baza regulamentului de administrare publică din 10 mai 1889, apoi cu privire la fraudele în comerțul cu unt și margarină pe baza legii din 16 aprilie 1897. În anul 1905 a fost elaborată *lex alimentaria* [1], care organiza o dublă expertiză: prima cu caracter administrativ și a doua judiciară [2]. În literatura de specialitate sînt indicate și alte legi care au prevăzut în Franța necesitatea de a se recurge la expertiza agricolă [3].

54. *Expertiza filatelică*, efectuată în prezent pe scară întinsă și prin mijloace tehnice avansate, în trecut nu s-a bucurat în Franța de o prea mare atenție [4]. Primul act important în acest domeniu îl constituie, la începutul acestui secol, crearea Asociației experților filateliști pe lîngă Federația Internațională de Filatelie, alcătuită dintr-un număr de specialiști a căror competență și probitate erau cunoscute în rîndurile filateliștilor. A fost o măsură de un deosebit interes, mai ales că din 1925 au apărut colecții de timbre false, chiar la expoziții [5]; ulterior, s-a organizat Comisia Superioară Internațională de Expertiză, pe lîngă acest for. Semnalăm, ca o ilustrare a importanței care se acordă astăzi specialiștilor în materie, faptul că la Paris, s-a organizat ziua experților filateliști.

Se poate trage concluzia că în dreptul francez expertiza are o veche tradiție, avînd inițial o mai mare utilizare în domeniul penal. De la sfîrșitul secolului al

[1] v. J. H. M. Michon, *Mémoire à consulter aux magistrats, aux avocats, aux avoués, aux hommes d'affaires sur la méthode vicieuse des expertises en écritures, suivie jusqu'a ce jour et sur l'intervention heureuse de la science graphologique pour découvrir le vrai en mathière contestée*, Paris, 1880, criticată de J. A. Brutails în *L'expertise judiciaire en écriture, souvenirs et réflexions*, Privot, Paris, 1925, p. 7.

[2] v. Ed. de Rougemont, *op. cit.*, p. 5; E. Sollange Pellat, *La cause primordiale de la faiblesse des expertises en* écriture, E. Bosset, Paris, 1928, p. 10; Ed. de Rougemont, *Les difficultés dans les progres de l'expertise en écriture*, în „Mercure de France", Paris, 1929, p. 59.

[3] v. A. Maché, *op. cit.*, p. 18 (Metoda indicată prin decretul amintit n-a fost aplicată niciodată, amprenta artistului putînd fi reprodusă cu ușurință printr-unul din procedeele fotomecanice și pusă pe copiile sau imitațiile operelor sale.) A se vedea și J. B. de la Faille, *Les faux Van Gogh*, Editions G. Van Oest, Paris, Bruxelles, 1930, p. 6 (se referă la falsurile din galeria de artă Otto Wocker din Berlin și expertiza făcută de olandezul H. P. Bremmer).

[1] Un fel de cod asupra represiunii fraudelor în vînzarea mărfurilor, în cazul falsificărilor de produse agroalimentare.

[2] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 105, p. 111; R. Garraud, *op. cit.*, nr. 358 și urm., p. 646 și urm.

[3] v. R. Garraud, *op. cit.*, nr. 357, p. 664; P. Caziot, *Expertises rurales et forestières. Traité pratique d'estimation de la propriété rurale*, ediția a 2-a, Librairie J. M. Baillière, Paris, 1924, p. [illegible] și urm.

[4] v. Ed. Locard, *Manuel du philatéliste*, Payot, Paris, 1924, p. 328.

[5] v. F. Serrane, *Vade-mecum du spécialiste — expert en timbre-poste d'Europe*, Imprimerie de l'Eclaireur de Nice, 1926.

XVIII-lea însă, expertul apare tot mai des în procesul civil, lucru semnalat și în literatura juridică de specialitate[1].

55. Cu privire la sistemul de numire a experților în materie penală, în dreptul francez a existat inițial sistemul expertizei controlate, sistem potrivit căruia inculpatul avea dreptul de a alege un expert care să controleze operațiile întreprinse de expertul instanței[2]. Nici codul de instrucție criminală din anul 1805 (care conține numai cîteva prevederi cu privire la expertiză, în art. 43 și art. 44), nici circularele cancelariei din anii 1826 și 1842 (care se referă la calificarea experților și la listele de experți), nici decretul din 21 noiembrie 1893 (care prevedea obligația — pentru fiecare curte de apel — de a întocmi liste anuale de medici experți) și nici jurisprudența franceză nu au fost de acord cu aplicarea sistemului expertizei contradictorii în cauzele penale, acest sistem găsindu-și însă utilizarea în cauzele civile.

Proiectul lui M. Cruppi referitor la aplicarea sistemului expertizei contradictorii în materie penală, adoptat de Camera deputaților în anul 1899, capătă formulare legislativă abia prin legea din 1 august 1905, ulterior prevederile referitoare la expertiza contradictorie fiind modificate[3] prin decretele din anii 1919 și 1938. Conform acestui sistem al expertizei contradictorii, inculpatul și organul judiciar pot desemna cîte un expert dintre specialiștii care figurează în listele existente la instanțe. Dacă inculpatul nu-și alege un expert, organul judiciar poate desemna doi experți, afectînd unul dintre ei pentru apărare. În caz de dezacord între cei doi experți, este posibilă numirea unui supraexpert pentru a arbitra diferendul lor.

Sistemul expertizei contradictorii a suscitat nenumărate controverse[1] în literatura juridică franceză de specialitate între partizanii celor două sisteme.

56. Cu privire la *Germania*, folosirea diferitelor forme de expertize este cunoscută dintr-o epocă îndepărtată.

Astfel, despre *expertiza psihiatrică*, una dintre formele expertizei medicale, se dețin informații încă din evul mediu[2], fiind cunoscut faptul că în secolul al XIII-lea a luat ființă o secție pentru bolnavii mintali la mănăstirea ordinului Sf. Alexandru din Colonia și apoi la alte mănăstiri, în acele locuri efectuîndu-se expertizarea bolnavilor psihici (expertiza „mintală", cum i se spunea).

Primele informații cu privire la expertiza *medico-legală* datează din secolul al XVII-lea, dar după unele păreri calificarea de medic legist apare[3] abia în anul 1799, medicul expert aparținînd tribunalului și neavînd voie să mai practice medicina privată. Germania a fost considerată, în acea vreme, leagănul medicinii legale organizate.

Este interesant de semnalat, tot în domeniul medical, descoperirea grupurilor sanguine de către Landsteiner (în anul 1911) și determinarea transmiterii lor ereditare de către Bernstein (în anul 1924), ceea ce a permis efectuarea în condiții mai bune a expertizelor privind stabilirea filiației.

[1] v. F. Laurent, *Principes de droit civil français*, vol. X, Editions Bruylant-Christophe, Bruxelles, Librairie A. Marescq, Paris, 1878, p. 539 și urm.; M. Poux-Legier, P. Pialat, *Traité de la compatie des juges de paix*, vol. II, Librairie A. Marescq, Paris, 1879, p. 594; G. Baudry-Lacantinerie, *Traité théorique et pratique du droit civil*, ediția a 20-a, vol. VIII, Sirey, Paris, 1899, nr. 2455 și urm.; Ed. Bonnier, *op. cit.*, nr. 114 și urm., p. 94 și urm.; Ad. de Bruyne, *Traité des expertises en toutes matières mis en rapport avec la jurisprudence belge et française*, H. Dessain, Liège, 1907.

[2] v. H. Villard, *op. cit.*, p. 62.

[1] v. J. Masquelin, *L'expertise contradictoire*, Paris, 1934, p. 182; Vumain, *L'expertise contradictoire en droit pénal français*, thèse dactilographiée, Rennes, 1947; R. Vouin, *Le juge et son expert*, Recueil Dalloz, 1955, nr. 31, Chronique, p. 131; *idem*, *De la contradiction dans l'expertise*, în „Revue de science criminelle", 1956, p. 242; J. Louis Chardons, *Dictionnaire des preuves*, Editions J.-Jaques Pauvert, Paris, 1960, p. 175; R. Garraud, *op. cit.*, p. 613; G. Stefani, G. Levasseur, *Droit pénal général et procédure pénale*, tom. II, Dalloz, Paris, 1968, p. 599; P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 923; A. Besson, *Rapport de la commission sur le projet d'expertise*, nr. 6—11, 1955 (citat de P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 924).

[2] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, pp. 95—96.

[3] v. Gh. Scripcaru, *op. cit.*, p. 15.

Cu privire la *expertiza sanitar-veterinară*, primele informații datează tot din evul mediu, o dată cu constituirea breslelor (primele bresle au fost ale măcelarilor). Cele dintîi abatoare publice se cunosc din anul 1276 la Ausburg și München; aci examinarea animalelor nu se făcea la început de medici, ci de *sinadri* (un fel de inspectori profesionali, fără multe cunoștințe de igienă). Din secolul al XIX-lea, conform unor dispoziții legale, elaborate în anul 1868 și completate succesiv în anii 1879, 1881 și 1898, acest gen de expertiză a fost considerat o sarcină a administrației locale.

În ce privește *expertiza contabilă* se poate vorbi de un caracter semioficial pînă la începutul secolului al XX-lea, experții contabili fiind numiți de tribunale și ulterior — în cele mai multe state — de Camera de comerț. În anul 1922 a luat ființă serviciul de experți contabili pe lîngă Ministerul de Finanțe, organ care efectua expertizele mai grele, numindu-se și 2—5 experți la fiecare administrație financiară. Prin legea din anul 1931 a fost organizat corpul așa-numiților experți contabili publici (Virtschaftprüfer), iar mai tîrziu se recunoaște și calificarea de experți economici, deși pentru existența lor independentă se pledase cu mult timp înainte[1].

Cu privire la începuturile *expertizei criminalistice* în Germania, se cunoaște faptul că, încă de la începutul feudalismului, comentatorii dreptului s-au preocupat de metodele întrebuințate de infractori la falsificarea documentelor. Printre regulile barbare ale dreptului germanic se cunosc și cîteva care se referă la cercetarea falsurilor în justiție, puține la număr însă datorită faptului că importanța probatorie a înscrisurilor era mică. Ulterior, dată fiind însemnătatea care i s-a acordat, expertiza criminalistică a fost reglementată legal, legile din 14 mai 1879 și 29 iunie 1887 ocupîndu-se special de folosirea acestui mijloc de probă în materie de fraude și falsuri.

[1] v. W. Prion, *Expertul economic în Germania. Știința între-*

Subliniem existența a numeroase lucrări de specialitate [1] elaborate în acest domeniu.

57. În *Anglia*, prevederi legale referitoare la expertiză apar abia în secolul al XIX-lea, împrumutate fiind de la francezi [2].

Este interesant de semnalat faptul că în Anglia, la început, efectuarea expertizei avea un caracter cu totul privat. Juriul asculta pe experți în calitate de martori, acești experți putînd să viziteze pe inculpatul în stare de detenție, lucru posibil tocmai din cauza acestui caracter privat al expertizei. Din timpul domniei reginei Victoria, *coroner*-ul [3] este cel care conduce anchetele, asistat de judecători, și tot el numește pe experți. De fapt medicii experți erau aleși cu acordul acuzatorului și al acuzatului; procedîndu-se la numirea din oficiu numai atunci cînd nu se ajungea la înțelegere.

Primele *expertize psihiatrice* au fost efectuate în Anglia, abia către anul 1830, deși se cunoaște faptul că, încă din anul 1247, bolnavii psihici au primit asistență medicală în mănăstiri.

Expertiza toxicologică, folosită la început pentru a da ajutor justiției în dovedirea morții prin otrăvire, a fost întrebuințată ulterior pe o rază mai mare, găsindu-și aplicația în terapeutică, industrie, agricultură. Este citat un caz deosebit de folosire a expertizei toxicologice în Anglia, și anume în legătură cu binecunoscutele intoxicații colective [4].

Folosirea *expertizei contabile* este cunoscută în Anglia din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o dată cu

[1] v. H. Scheikert, *Die Bedeutung der Handschrift in Zivil- und Strafrecht* [Însemnătatea scrisului cu mîna în dreptul civil și penal], Leipzig, 1906; W. Schneeberger, *Die Schriftexpertise* [Expertiza scrisului], P. Haupt, Berna, 1944.

[2] v. M. Minovici, *op. cit.*, p. 13.

[3] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 194, p. 216; H. Villard, *op. cit.*, p. 73; J. Székely, *Le rôle de l'expert dans la procédure pénale*, în „Revue de science criminelle et de droit pénal comparé", Paris, nr. 1/1958, p. 44 și urm.

[4] Cînd s-a permis în Anglia fabricarea berei fără malț, direct din glucoză, s-a folosit acidul sulfuric comercial, impur, cu cca. 1% arsenic, ceea ce a avut ca urmare intoxicații în masă. Diagnosticul a putut fi pus numai în urma expertizei toxicologice, abia după 6 luni de la ivirea fenomenului, cînd numărul celor intoxicați trecuse de 4000, dintre aceștia aproape 300 fiind cazuri mortale.

dezvoltarea industriei și a comerțului, cînd folosindu-se un număr tot mai mare de acte scrise, au sporit falsurile. Atunci au apărut primele corporații de experți contabili și grafici.

În Anglia, expertiza contabilă s-a dezvoltat inițial fără intervenția statului. Experții contabili erau organizați în asociații pe baza unei legi vechi, denumită *companies consolidation act*, care prevedea obligația pentru orice societate pe acțiuni să numească unul sau mai mulți *auditores*, cu dreptul de a controla registrele și piesele justificative. Era o profesiune liberă ca și cea de avocat, medic etc[1]. Ulterior, în materia expertizei contabile a intervenit o reglementare semioficială[2], camerele de comerț acordînd calitatea de expert contabil și experților liberi sau supuși regulilor unor instituții create prin inițiativă privată.

Titlul de expert contabil a fost recunoscut printr-un decret regal *(royal-chaster)*. Primele institute de experți contabili au fost înființate în Scoția în anul 1854, în Anglia în anul 1880 și în Irlanda în anul 1833, actele de constituire precizînd că numai personalul din aceste organizații putea să poarte titluri, ca : *chartered accountant, incorporated accountant.*

În materia *expertizei filatelice*, este interesant a semnala că au fost constituite organe speciale de expertiză pe lîngă Royal Philatelic Society din Londra.

Anglia cunoaște sistemul expertizei contradictorii. Totodată, trebuie subliniat că particularitățile deosebite pe care le prezintă reglementarea procedurii în Anglia se răsfrîng și asupra instituției de care ne ocupăm[3] (de pildă, experții, în calitate de martori, pot veni cu opinia lor în instanță).

[1] v. A. Gociman, *Le rôle et la ionction des experts comptables.* Expunere la al VII-lea Congres internațional de contabilitate, București, 5-9 sept. 1931, pp. 4, 5.

[2] v. P. G. Baxter, *The use and abuse of documents* [Uzul și abuzul de documente], în *Medicine science and the law, United Kingdom*, vol. 9, 1969, nrn. 1, p. 47, în Liste semestrielle d'articles selectionnés. Organisation internationale de police criminelle, 1969, nr. 75, p. 27.

[3] v. S. Ginossar, *Elementele probei judiciare în sistemul* [illegible] *englez*, în „Revue de droit international et de droit com-

Interesul unor investigații cu caracter istoric ne determină să subliniem faptul că în fosta *Austro-Ungarie* condițiile ce trebuiau îndeplinite pentru a fi medic expert erau foarte severe. Experților li se confereau grade militare ; de pildă, medicul de plasă avea grad de căpitan, iar cel de provincie era colonel. Acești medici-experți ocupau funcții oficiale, trebuiau să treacă un examen deosebit *Physical-Prüfung* și erau denumiți *Physicus Artz* sau *Bezirkus Artz* [1].

În situațiile în care se vădea necesitatea unor investigații în domeniul chimiei, acestea erau încredințate așa-numiților chimiști experți. Este interesant de subliniat faptul că, pe cînd codul de procedură penală austro-ungar din 1853 cerea ca expertiza să fie urmată întocmai de judecători, codul austriac din 1873 lăsa judecătorilor libertatea de apreciere.

58. Cu privire la *Austria* este interesant de semnalat faptul că, încă din anul 1904, a fost constituită o asociație numită „Gremium der Buchschwerstandingen", care asigura experți pentru societățile pe acțiuni, cei mai mulți dintre aceștia neexercitînd în mod exclusiv profesiunea de expert, ci ca o ocupație secundară.

În ce privește expertizarea timbrelor poștale, este de reținut faptul că la Viena a fost publicat, în anul 1958, statutul de organizare al Asociației Internaționale a Experților Filatelici. Conform statutului, puteau deveni membri ai acestei organizații cei care desfășuraseră timp de zece ani o activitate recunoscută în calitate de expert, ca îndeletnicire de bază, fără să fi avut altă profesiune, sau cei care absolveau un examen în fața unei comisii speciale instituită de către această asociație [2].

59. În ce privește *Belgia*, subliniem faptul că neexistența unui regim total organizat în materia *expertizei medicale* (cele două texte — art. 43 și art. 44 — din codul de instrucție criminală conținînd prevederi insuficiente) a creat neajunsuri în activitatea medicilor experți, ceea ce a determinat stabilirea unui regim de

[1] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 201, p. 219.

[2] v. Revista „Filatelia", nr. 5/1958, p. 13.

pedepse pentru cei care refuzau să presteze serviciile solicitate (art. 10 al legii din 1 iunie 1899).

Conform dispozițiilor legale, efectuarea expertizei este indicată în materie de: tutelă, declarații în lipsă, vînzare, partaj, licitații ale bunurilor incapabililor, exproprierea pentru motive de utilitate publică, drepturi de înregistrare, vicii redhibitorii, în materie comercială [1] etc.

În literatura de specialitate se subliniază faptul că în Belgia, încă din anul 1831, existau experți contabili însărcinați de instanțele judecătorești cu efectuarea cercetărilor de specialitate, în anul 1903 constituindu-se camera sindicală a experților contabili. Se subliniază, de asemenea, reglementarea efectuării expertizelor în diferite materii prin prevederi legale speciale care au intervenit încă din ultimele două decenii ale secolului trecut [2].

Sistemul expertizei în Belgia a fost, la început, necontradictoriu, nefiind admisă nici supraexpertiza și nici instituția consilierilor tehnici. Unele tribunale stabileau liste cu experți calificați pentru diferitele specialități, dar se puteau alege experți și în afara acestora.

Interesant este faptul că în Belgia, spre deosebire de sistemul francez, experții nu se puteau recuza; desemnați în mod legal, ei erau obligați să-și îndeplinească misiunea încredințată [3].

Dispozițiile legale procesuale în vigoare au păstrat în domeniul penal sistemul expertizei necontradictorii, organul judiciar putînd numi unul sau mai mulți experți. Deficiențele acestui sistem sînt într-o oarecare măsură corectate pe calea practicii judiciare. În domeniul civil, spre deosebire de cel penal, legea procesuală reglementează expertiza contradictorie, prevederile codului de procedură civilă fiind aplicabile și în materie comercială [4]. Este de reținut faptul că, potrivit unei reglementări legale din 30 martie 1936, prestarea jurămîntului de către experți se face în scris, în partea de jos a raportului, înainte de semnătură.

În legătură cu expertiza, se semnalează în ultima vreme, în Belgia, unele legiferări speciale, ca, de pildă, legea de apărare socială din 1964 și legea din 8 aprilie 1965, privitoare la ocrotirea tineretului, potrivit cărora se pun la dispoziția justiției serviciile specialiștilor în psihiatrie și psihologie [1].

Ne vom ocupa în continuare și de alte țări, subliniind că vom folosi aceeași metodă ca și pînă acum, adică ne vom opri numai asupra acelor date informative care au o semnificație din punctul de vedere al investigațiilor ce ne-am propus.

60. Cu privire la *Elveția*, este interesant a reține faptul că reglementările *expertizei medicale* se deosebeau după cantoane; în cantonul Neuchâtel nu era reglementat sistemul expertizei contradictorii, expertul calificat în problemele medico-legale fiind — în mod obligatoriu — unul dintre medicii însărcinați cu supravegherea sanitară; în cantonul Vaud, a fost organizat un serviciu sanitar însărcinat cu dirijarea și supravegherea a tot ceea ce era în legătură cu medicina legală [2], conform art. 62 din legea asupra organizării sanitare din 13 martie 1886.

Expertiza în materie de fraude și falsuri a fost reglementată prin legea din 8 decembrie 1905.

În ce privește *expertiza contabilă* este important anul 1913, întrucît la acea dată s-a înființat o asociație a experților contabili, cuprinzînd atît pe liberii profesioniști, cît și pe cei care aveau în principal o altă profesiune.

Situația anterioară, caracterizată prin existența unor texte referitoare la expertiză risipite în diferite legi, este corectată în prezent prin cuprinderea dispozițiilor care

[1] v. A. Mons delle Roche, *op. cit.*, nr. 53 și 66, pp. 43 și 57.

[2] v. De Richter, Tihon, *L'évolution de l'expertise en écriture*, în „Revue (belge) de droit pénale et criminologia", 1922; A. Mons delle Roche, *op. cit.*, nr. 60 și 61, p. 47 și urm.

[3] v. Ch. Lagneau, *op. cit.*, p. 127.

[4] v. A. Mons delle Roche, *op. cit.*, nr. 13 și 29, pp. 15—

[1] v. J. Ley, *La psychiatrie et les interventions medico-psychologiques et sociales dans l'administration de la justice pénale*, în „Revue de droit pénal et de criminologie", nr. 2/1967, p. 145 și urm.; *Repertoir notarial*, Larcier, Bruxelles, 1968, pp. 213-218.

[2] v. *Procédure fédérale. Organisation judiciaire, procédure civile, procédure pénale*, 31 decembrie 1966, în *Recueil édité par la chancellerie fédérale*, Berna, 1967, pp. 69 și 96.

interesează acest domeniu în cele două coduri de procedură. Astfel, codul de procedură penală elveţian se ocupă de expertize în capitolul intitulat „Inspecţiile locale şi expertizele" (art. 89 — 96), iar cel de procedură civilă în capitolul despre inspecţia oculară.

61. În *Italia*, primele date despre expertiză le furnizează dreptul canonic, în care găsim, de fapt, originea expertizei medicale. Astfel, într-o ordonanţă a papii Inocenţiu al III-lea din anul 1209, în legătură cu omorîrea unui hoţ cu ajutorul unei sape, se cerea medicilor experţi să constate dacă rana produsă constituia cauza morţii *(uz peritorium indicio medicorum talis percussio asseretur fuisse letalis)*. Aceasta este socotită ca fiind prima expertiză oficială efectuată într-un caz de crimă[1].

La început, dreptul canonic nu deosebea însă expertiza de mărturie; ulterior, ea s-a dezvoltat ca instituţie distinctă, fiind reglementată de diverse legiuiri[2]. În lucrările vremii se semnalează consemnări ale contemporanilor cu privire la *expertiza medicală*. Din aceste documente se cunoaşte, de pildă, faptul că Ugo Borgognone, reprezentant de seamă al Universităţii din Bologna, mort în 1252, fusese autorizat în mod oficial ca, sub prestare de jurămînt, să dea referinţe asupra calităţii medicilor municipali din Bologna. Tot în secolul al XIII-lea, jurisconsultul Durand afirma: *medico creditur in sua medicina*. Despre *expertiza medico-legală* unii jurisconsulţi spuneau: *quacumque in arte peritis credendum est*[3]. În secolul următor, Blade de Ubaldis (1324—1400) afirma: *recurritur ad judicium medicorum, peritorum in his quae ad artem medicorum pertined*. Renaşterea italiană ne oferă date care ilustrează un progres în materie de expertiză medico-legală. Acum apare în Italia primul tratat de medicină legală[4], ca şi diferite scrieri care interesează materia, semnate de Batista, Codranchi etc. Este de reţinut o lucrare în zece volume, care se referea la alienaţia mintală, moartea aparentă şi agonie[1], ca şi un tratat de aşa-numită medicină politică publicat sub numele lui Roderigo da Castro în anul 1614, în care sînt arătate îndatoririle medicului expert.

Italia este ţara cu cea mai veche organizaţie de *experţi contabili*; în 1874 s-a constituit *collegium dei ragioneri*, iar prin legea nr. 327 din 15 iulie 1906 s-a recunoscut în mod oficial profesiunea de expert contabil, pe măsura trecerii timpului înregistrîndu-se o îmbunătăţire a activităţii acestora. Legile din 1931 şi 1936, urmînd această linie, introduc cenzorul contabil, selecţionat dintre experţii oficiali *(revizori oficiali dei conti)*.

Expertiza scrisului, în secolul al XIX-lea, a cunoscut trei curente, ca şi în Franţa: caligrafic, grafologic şi cel bazat pe descrierea particularităţilor[2]. În Italia, curentul caligrafic a fost aspru criticat, afirmîndu-se că expertizele cele mai „divinătoare şi înşelătoare se recunoscuseră întotdeauna a fi ale experţilor vînători şi caligrafi"[3], aceştia fiind adesea denumiţi „empirişti periculoşi, halucinaţi prin credinţa lor într-o ştiinţă deşartă".

Se semnalează, de asemenea, în Italia folosirea *expertizei dactiloscopice*, cu cele două etape ale sale: una empirică (semnalată şi la chinezi, în Cambodgea, Siam şi alte state) şi cea de-a doua, socotită ştiinţifică, care a început cu anul 1866, o dată cu preocupările lui Marcello Malpighi.

În ce priveşte sistemul expertizei, semnalăm faptul că prevederile legale au fost diferite în decursul timpului. Astfel, codul de procedură penală din 27 februarie 1913

[1] v. Gh. Scripcaru, *op. cit.*, p. 15.

[2] v. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 342; J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 47, p. 88.

[3] v. *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*, seria a II-a, vol. V, Paris, 1872, p. 692.

[4] v. Fedele (Fidelis) Fortunato, *De relationibus medicorum liberi quator, in quibus ea omnia quae in forensibus ac publi-*
corum liberi quator, in quibus ea omnia quae in forensibus ac publicorum tractantur. Palermo, 1602.

[1] v. Paulo Zachia (Pauli Zachiae), *Medici romani questiones medico-legales, opus jurispontes maxime necesarium, medicis perutile, caeteris non in jucundum*, Roma, între anii 1621-1625.

[2] v. Fr. Carrara, *Programma del corso di diritto criminalle*, ediţia a 8-a, Florenţa, 1897; R. Garraud, *op. cit.*, nr. 353. A se vedea şi Pio Francios, *Il valore della prova nella perizia di scritura. Estratto della giustizia penale*, fasc. IV, Città di Castello, 1938.

[3] v. S. Ottolenghi, *La perizia di scritture e la identificazione gratica*, Roma, 1924.

a instituit procedura contradictorie [1], care n-a dat însă rezultate, motiv pentru care a fost ulterior înlocuită cu expertiza necontradictorie, fără supraexpertiză, dar cu posibilitatea de a se numi consilieri tehnici. Literatura de specialitate subliniază faptul că prevederile codului de procedură penală în vigoare admit numai expertul sau experții numiți de instanță, neîngăduind ca în efectuarea expertizei să intervină apărarea [2]. Caracteristic noii legislații [3] este deci faptul că organul judiciar are un rol decisiv în ce privește modul de organizare și efectuare a expertizei. Astfel, organul judiciar alege și numește din oficiu pe experți, dintre persoanele considerate competente, și, totodată, conduce operațiile de efectuare a expertizei, hotărînd, de exemplu, locul unde să se efectueze sau stabilind obligația pentru expert de a asista la diverse audieri de inculpați și martori. De asemenea, cu privire la consilierii tehnici, este de reținut că, indiferent de numărul părților, acestea nu pot beneficia decît de doi consilieri tehnici [4].

62. În *Spania*, codul de procedură criminală elaborat la 14 septembrie 1882, în urma celor din Germania și Austria conține primele dispoziții legale mai importante în legătură cu expertiza. Spre exemplu, art. 456 prevede dreptul judecătorului de instrucție de a decide efectuarea de expertize; art. 457 împarte pe experți în două categorii: titularii și netitularii, cei titulari fiind, de regulă, preferați de judecători. Condițiile numirii experților au fost apoi stabilite prin diferitele ordonanțe și decrete [1]. Prin decretul din 26 decembrie 1889 medicii legiști au fost organizați într-un corp de medici auxiliari pe lîngă administrația justiției și penitenciarelor, iar decretul din 22 octombrie 1891 a organizat special corpul medicilor legiști din Madrid. Un decret din 12 aprilie 1915 cuprinde, de asemenea, prevederi în legătură cu organizarea medicilor legiști într-un corp organizat. Deși socotit specialist, medicul nu era obligat să se consacre numai medicinii legale. Este interesant de semnalat faptul că în Spania a fost reglementat sistemul expertizei contradictorii, în această țară existînd la acea vreme regimul cel mai perfecționat [2]. Victimele erau îngrijite de însăși medicii legiști, ceea ce era discutabil. Important este însă faptul că acest cod de procedură penală, elaborat în anul 1882, prevede pentru părți dreptul de a desemna un expert care va lucra împreună cu cei numiți de organul judiciar. Interesant este, de asemenea, pentru această legislație care apare la sfîrșitul secolului trecut, faptul că prevede posibilitatea pentru părți de a recuza experții numiți de organul judiciar. Conform acestor prevederi, inculpatul putea desemna un expert, ales dintre experții netitulari, pentru a asista la expertiză, o dată cu judecătorul de instrucție, delegatul său, grefierul, precum și părțile, dar mai cu seamă inculpatul și familia sa, fiind obligatorie consemnarea părerilor celor prezenți în raportul de expertiză. Unii autori au criticat prezența părților la expertiză, mai ales în cazul cercetărilor de laborator, situație în care liniștea și calmul constituie condiții de seamă [3].

63. *Cehoslovacia* este una dintre țările în care expertiza a fost reglementată foarte tîrziu. Este de reținut faptul că reglementarea legală a fost precedată de apariția unor lucrări de specialitate. Astfel, în anul 1923, I. E. Purkinje a publicat la Praga o lucrare intitulată *De examene physiologica organe usus et sistemas cutanei*, urmată de alte lucrări scrise de Herschel, H. Faulds,

[1] v. H. Villard, *op. cit.*, p. 76; Lanzo, *La perizia nel giudizio penale*, în „Rivista di diritto penale", 1911; Alimena, *La perizia nel giudizio penale*, în „Rivista di diritto penale", 1911; Siracuzano, *Particolari profili inerenti alle perizie giudizioli*, în „Rivista it. di diritto e procedura penale", 1960, nr. 1025.

[2] v. M. Manzini, *Diritto processuale penale italiano*, vol. III, Torino, 1952, pp. 332, 336, 376 și urm.; Ch. Lagneau, *op. cit.*, p. 132.

[3] În codul de procedură penală au fost menținuți termenii tradiționali: *perizia* și *periti*; în codul de procedură civilă sînt folosiți termenii: *consulenza tecnica del giudice* și *consulenti tecnici del giudice*.

[4] Consilierul tehnic nu ia parte la expertiză, avînd în procesul penal o intervenție strict limitată, numai la cazurile prevăzute de lege în mod expres. Caracterul funcției consilierului tehnic este cel al prestării unui serviciu intelectual, în interesul exclusiv al unui particular.

[1] v. H. Villard, *op. cit.*, p. 76.
[2] v. Ch. Lagneau, *op. cit.*, p. 134.
[3] v. *Idem op. cit.*, p. 135.

Vucetich și alții. Prima prevedere legală în materie de expertiză este legea din anul 1929 care privește expertiza contabilă, în baza acestei legi organizîndu-se și corpul de experți contabili.

Ulterior a fost organizat un corp de experți filatelici, în cadrul Asociației filateliștilor cehoslovaci, alcătuit din 13 experți și 10 candidați experți, avînd și un regulament pentru expertizarea timbrelor [1]. Cu privire la Cehoslovacia, semnalăm în mod deosebit preocupările de organizare a expertizelor în sectorul filatelic. Pe această linie este de reținut faptul că, în anul 1967, Ministerul Justiției a numit primii șapte experți în acest sector [2].

64. În *U.R.S.S.*, instituția expertizei a fost folosită de multă vreme. Cu privire la *medicina legală* și expertizele în materie, primele informații datează încă din timpul domniei țarului Petru I (1682—1725). De reținut, în istoria medicinii legale în Rusia, anul 1730, dată la care s-a înființat subsecția de medicină legală și polițienească, precum și anul 1797 cînd au apărut regulamentele generale pentru examinarea medico-legală a cadavrelor și întocmirea certificatelor medico-legale.

După instaurarea regimului sovietic, modul de efectuare a expertizei medico-legale s-a perfecționat, o dată cu celelalte transformări din viața economică și social-culturală. Keresturi a organizat învățămîntul medicinii judiciare, au apărut lucrări importante asupra expertizei, cum au fost cele cu privire la expertizele medico-judiciare în general (Nijegorodțev) sau referitoare la expertiza obstetricală (Marseevski) ori privind examinarea cadavrelor (Buialski) etc. Între anii 1918—1920 s-au pus bazele organizatorice legale ale acestei forme de expertize prin regulamentul de funcționare al experților medico-legali, iar în anul 1922 a avut loc primul congres de specialitate. În fine în anul 1934 a apărut regulamentul pentru executarea expertizelor medico-legale, ulterior experții constituindu-se în societăți științifico-profesionale.

Codul penal al R.S.F.S.R., cu modificările din 15 noiembrie 1940, a precizat obligațiile experților și atitudinea justiției față de expertiză. Astfel art. 298 prevede: „Ele — expertizele — nu sînt obligatorii pentru judecată . . ." precizînd, totodată, faptul că dezacordul judecății cu expertiza trebuie să fie motivat detaliat.

Expertizarea efectuată în domeniul medico-legal este socotită o muncă grea, experții avînd un spor de salariu de 15%, pentru medicii epidemiologi prevăzîndu-se, în plus, unele avantaje. Art. 1 din regulamentul expertizelor medico-judiciare definește acest gen de expertiză [1].

Cu privire la *expertiza psihiatrică*, primele informații datează din anul 1690, an în care s-a efectuat prima expertiză de acest fel în Rusia, cunoscîndu-se și medicii care au executat-o (Carbunareos, I. Alexeev și I. Pilarcu, ce se prezenta drept finul țarului). În statul rus și în Ucraina, primele măsuri în legătură cu bolnavii psihici fuseseră luate încă din secolele XIV și XV, cînd anumite mănăstiri fuseseră destinate pentru îngrijirea acestora. În anul 1767 sinodul a hotărît ca bolnavii, înainte de a fi primiți în mănăstiri, să fie examinați de medici. Mai tîrziu, s-a înființat Institutul de psihiatrie judiciară „Serbski" din Moscova.

În U.R.S.S., conform prevederilor legale actuale, expertiza psihiatrico-judiciară se efectuează de către psihiatrii republicilor, regiunilor și orașelor, împreună cu psihiatrii spitalelor respective [2]. Expertiza se mai poate efectua în staționariile institutelor de psihiatrie. Conform instrucțiunilor „Despre efectuarea expertizei judiciare în U.R.S.S.", din 17 februarie 1940, se cunoșteau cinci modalități de efectuare ale acestui gen de expertiză: în cabinetul anchetatorului penal, în dispensar, în staționar (spitalicească), în instanța de judecată și în lipsă. Precizări privind importanța expertizei psihiatrice în procesul penal, în legătură cu stabilirea responsabilității, au fost aduse prin instrucțiunile cu privire la efectuarea expertizei psihiatrico-judiciare în U.R.S.S. din 31 mai 1954 și instrucțiunile speciale din 31 iulie 1954, cu privire la

[1] v. Revista „Filatelia", nr. 3/1960, pp. 10—11; nr. 3/1964, p. 14.
[2] *Ibidem*, nr. 4/1968, p. 16.

[1] v. M. Kernbach, *Rolul medicinei legale în justiția populară*, în „J.N.", nr. 3—4/1949, pp. 345—347.

[2] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 373; V. A. Ghiliarski, *Psihiatrid, Ucebnik* [Manualul de psihiatrie], ediția a 4-a, Editura medicală, Moscova; *Trata sudebnoi psihiatrii* [Tratatul de psihiatrie judiciară], Moscova, 1951, sub redacția A. N. Buncev, A. M. Haleţki și D. R. Lunț.

aplicarea tratamentului forțat și a unor măsuri cu caracter medical față de bolnavii psihici care au comis infracțiuni [1].

În legătură cu *expertiza toxicologică*, se cunoaște faptul că primul laborator a fost cel al cunoscutului chimist rus, M. V. Lomonosov, în anul 1748. Un rol de seamă în această materie l-au avut și laboratoarele farmaciilor, de la cercetările în legătură cu substanțele toxice ajungîndu-se la efectuarea curentă a expertizelor bazate pe metodele chimiei. În anul 1854, Pelikan publica lucrarea sa *Metode de expertiză în toxicologie și farmacologie*, urmată de scrierile lui Gromov, F. I. Ciatorici, Grozdev, N. V. Popov, Stefanov etc. De reținut faptul că, încă din anul 1917, pe lîngă laboratoarele medico-judiciare s-au constituit secții de chimie-judiciară.

Expertiza sanitar-veterinară a fost cunoscută în Rusia din anul 1683, data la care s-a expertizat materia primă alimentară, provenită din pescuit. În anul 1713, Petru cel Mare reglementează examinarea animalelor pentru tăiere, în anul 1717 apărînd primele dispoziții scrise în acest sens. De la controlul empiric s-a ajuns astfel la expertiza sanitar-veterinară. În anul 1904 s-a întocmit și un regulament pentru expertiza cărnii în abatoare, în anul 1912 și în anii următori semnalîndu-se apariția altor prevederi legale în acest domeniu. În anul 1918, la Institutul veterinar din Kazan și apoi la alte institute a luat ființă o catedră de expertiză [2].

Cu privire la *expertiza contabilă*, se semnalează folosirea ei încă din timpul țarismului. După revoluție a fost înființat la Leningrad, în octombrie 1921, sectorul expertizelor economice-financiare [3]. În materia efectuării expertizei contabile s-au înregistrat progrese deosebite după intrarea în vigoare a codului de procedură penală și juridico-civilă, la 1 ianuarie 1921. În anul 1924, a luat ființă la Moscova, Sectorul de consultații și expertize al Uniunii salariaților din evidență și Institutul experților contabili de stat, pe lîngă Comisariatul poporului al inspecțiilor muncitorești-țărănești (care în anii 1926-1927 a început să organizeze birouri locale). Institutul experților contabili de stat a fost transferat în anul 1936 pe lîngă procuratură și, apoi, în anul 1937 pe lîngă Comisariatul poporului pentru justiție. Un an mai tîrziu, acest institut al experților contabili a fost desființat, pentru ca în anul 1952 să se înființeze biroul expertizei contabile de stat, pe lîngă Ministerul Finanțelor, cu filiale în republicile unionale și autonome [1]. De la 1 ianuarie 1962, pentru toate formele de expertize judiciare, în R.S.F.S.R. s-a creat un institut special unic, pe lîngă Ministerul Justiției, iar apoi pe lîngă comisia juridică a Consiliului de Miniștri al R.S.F.S.R. Institutul are 8 laboratoare: de merceologie, agrobiologie, expertiză contabilă [2], medicină etc.

Folosirea *expertizei criminalistice* este cunoscută în Rusia încă din secolul al XIX-lea. În anul 1903 E. F. Burinski a propus folosirea metodei grafometrice în acest domeniu, metodă care a fost perfecționată mai tîrziu de E. Locard și A. Osborn, pornindu-se evident spre tehnicizarea metodelor folosite la efectuarea expertizei [3].

În U.R.S.S. primele cabinete de expertiză criminalistică, pentru examinarea actelor scrise, a ștampilelor și a bancnotelor au fost înființate în anul 1923; în anul 1944 s-a organizat laboratorul central de criminalistică al Institutului unional de științe juridice. În anul 1948, s-a înființat la Leningrad laboratorul științific de cercetări criminalistice al Ministerului Justiției R.S.F.S.R., iar în anul 1949 a fost creat Institutul unional științific de cercetări criminalistice, de pe lîngă Procuratura U.R.S.S.,

[1] v. E. Trestianu, *Unele probleme de expertize psihiatrice judiciare în dreptul penal sovietic*, în „L.P.", nr. 8/1957, p. 937.

[2] v. X. C. Goregliad, V. P. Koriajnov, I. P. Slipakov, *Veterinarno-sanitarnaia ekspertiza i osnovi tehnologhii produktov jivotnovodstva* [Expertiza sanitar-veterinară și bazele tehnologiei produselor animale], Moscova, 1960, p. 3.

[3] A. I. Vinberg, S. M. Mitricev, *op. cit.*, susțin că proiectul cu privire la folosirea expertizei contabile fusese întocmit încă din ianuarie 1912 la Petersburg și că între anii 1912 și 1914 luaseră ființă cabinete de expertiză la Moscova, Kiev și Odessa.

[1] v. S. Ostroumov, S. Fortinski, *op. cit.*, p. 197; S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 373.

[2] v. P. Ganeev, S. Fortinski, *Buhgalterskii uciot* [Evidența contabilă], Moscova, 1964, nr. 11; F. Krîlov, *op. cit.*, p. 150.

[3] v. Th. Bourinski, *L'expertise judiciaire des documents, son exécution et son interprétation*, Troud, Saint Petersbourg, 1920; V. P. Vlasov, *O primenenii matematiceskih metodov v pocerkovedceskoi ekspertize* [Despre aplicarea metodelor matematice în expertiza grafică], Moscova, 1967, p. 253 și urm.

preocupările în materie avînd în vedere toate formele de expertiză criminalistică. Importanța acordată în U.R.S.S. cercetărilor de specialitate în materie criminalistică este evidențiată de faptul că, încă din anul 1957, funcționau 15 laboratoare de cercetări științifice, elaborîndu-se numeroase lucrări[1].

Subliniem că U.R.S.S. cunoaște sistemul expertizei contradictorii, dispozițiile legale procedurale prevăzînd și posibilitatea efectuării contraexpertizei și supraexpertizei.

65. Cu privire la *Statele Unite ale Americii* putem semnala informații mai deosebite în legătură cu efectuarea expertizelor încă din secolul trecut. Astfel printr-o lege din anul 1896, s-a stabilit oficial existența profesiunii de expert contabil, deși experților nu li s-au recunoscut drepturi speciale, în afară de înființarea unei organizații numite „The American Society of certified public accountants". În materia *expertizelor criminalistice*, subliniem faptul că în prezent acestea se efectuează în laboratoarele foarte dotate ale F.B.I. (Federal Bureau of investigation), fiecare stat avînd cîte o secție F.B.I. (F.B.I. fiind cunoscut ca cea mai mare instituție de criminalistică, subordonată Ministerului Justiției din S.U.A.). Este interesant a semnala existența în S.U.A. a unei instituții destinate special *expertizelor filatelice*. Este vorba de „Filatelic Fondation" cu sediul la New York.

În S. U. A., experții sînt socotiți ca simpli martori, sistemul existent fiind cel al expertizei contradictorii, care se aplică însă în practică la fel ca și în Anglia: în fața judecătorului, arbitru pasiv, are loc un adevărat duel

[1] v. G. Gruzkova, *Licinosti i ustanovlenie șifrovalnoga pocerka* [Individualitatea și stabilirea scrisului cifrat], în *Referatele comunicărilor conferinței științifice comune*, Harkov, 1959, p. 34 și urm.; A. V. Dulov, I. F. Krilov, *Iz istorii kriminalisticeskoi ekspertizi v Rosii* [Din istoria expertizei criminalistice în Rusia], Editura de stat pentru literatura juridică, Moscova, 1960, p. 13 și urm.; A. Brodskaia, *Issledovanie prestupnikov i podobnih pocerkov* [Examinarea criminalilor și a scrisurilor asemănătoare], în „Probleme de expertiză judiciară", Moscova, nr. 2/1961, p. 41 și urm.

între apărare și acuzare, fiecare avînd expertul sau experții săi. Concluziile acestor experți, care de obicei au caracter contradictoriu, sînt de natură să discrediteze instituția expertizei. Pentru acest motiv se conturează în ultimii ani o tendință de părăsire a sistemului expertizei contradictorii folosit în acest mod.

66. În *Extremul Orient* trebuie subliniată *China*, ca țara în care se pot semnala foarte vechi preocupări în ce privește expertiza[1]. Se poate vorbi, astfel, despre începutul folosirii expertizei bazate pe urmele papilare *(dactiloscopică)*, încă din secolul al VIII-lea, în legătură cu întocmirea actelor de vînzare, sau în materie de divorț etc. (bineînțeles, într-o formă empirică). Au existat, de asemenea, foarte vechi preocupări în ceea ce privește *expertiza medicală*, preocupări care se oglindesc în diferitele documente ale vremii. Grăitor din acest punct de vedere este tratatul *Si-Yuan-Lu*, scris de consilierul penal Sun-ți, în anul 1247, apărut sub forma unei colecții, și considerat primul tratat de medicină legală. În acest tratat se analizau, într-un mod surprinzător pentru acele vremuri îndepărtate, multe probleme medicale printre care leziunile, avortul, identificarea, moartea prin strangulare, moartea prin rănire, intoxicațiile, precum și moartea survenită în cursul tratamentului medical prin acupunctură.

■

67. În cele scrise în această parte a lucrării nu am avut pretenția să epuizăm problema istoricului instituției în toate țările. Ne-am referit în special la datele informative care ni s-au părut mai semnificative și considerăm că scopul nostru este atins dacă am trezit interesul cititorului care, spre a se documenta mai mult, va merge la sursele indicate ca material bibliografic.

[1] v. Z. Ander, I. Bilegan, V. Molnar, *Medicina legală*, Editura didactică și pedagogică, București, 1955, p. 9; L. Sinkula, *Din istoricul activității de expertiză medicală*, vol. III, 1967, nr. 14, p. 369.

Secțiunea a II-a

ASPECTE ALE EVOLUȚIEI EXPERTIZEI ÎN ROMÂNIA

68. În țara noastră se poate semnala folosirea expertizei încă de multă vreme.

Astfel, în ce privește *expertiza medico-legală*, documentele vremii îi vădesc întrebuințarea din secolul al XVII-lea, fiind prevăzută în *pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu* din anii 1625 și respectiv 1646. Se arăta în aceste vechi legi că, în cazuri de răniri, experți erau vracii, fie că erau sau nu erau doctori, bărbieri, descîntători sau descîntătoare. În *Îndreptarea legii*, se spune: „cînd va zice vraciul că iaste rană de moarte, atunci îl vom crede mai vîrtos cînd se va afla că vraciul este dascăl, cum le zic acestora, atunci se crede și mai bine decît ar fi altul prost bărbier sau descîntător" [1].

În caz de otrăvire și de nebunie, pravilele prevedeau că expertizele vor fi făcute numai de vraci, iar în caz de deflorare, numai de moașe sau de femei „învățate bine în acest meșteșug" [2].

În pravile găsim și unele prevederi procedurale referitoare la expertiză, cum sînt cele care arătau modurile în care experții urmau să-și îndeplinească sarcinile. Dacă între vraci sau între vraci și martori, vraci și bărbieri sau descîntători se iveau divergențe, erau stabilite anumite reguli care determinau valoarea probatorie a opiniilor acestora. Contraexpertiza se efectua în acea vreme de comitetul carantinelor.

Prima expertiză oficială despre care s-au păstrat date este semnalată în anul 1832, fiind efectuată de Atanasie Bekeri, într-un caz de moarte prin hemoragie cerebrală, suspectată de intoxicație criminală cu sublimat [3].

[1] *Îndreptarea legii*, în *Adunarea izvorului vechiului drept român*, seria a VII-a, Editura Academiei, București, 1962, p. 252, glava 249, zacon 8, p. 366, glava 360; M. Minovici, *op. cit.*, p. 16 („În Pravila lui Vasile Lupu se arată despre expertiza vraciului").

[2] v. S. G. Longinescu, *Medicina legală în legile vechi românești*, Tipografia „Curierul Judiciar", București, 1924, p. 9.

[3] v. Gh. Scripcaru, *op. cit.*, p. 16.

Mult mai tîrziu, modul de efectuare a expertizei medico-legale a fost reglementat amănunțit, prin instrucțiuni, cum au fost, de pildă, instrucțiunile din anul 1895 pentru autopsiile medico-legale [1] sau instrucțiunile din anul 1940 pentru expertize și examinări medico-legale, autopsii și expertiza capacității de muncă [2]; preocupările deosebite în acest domeniu sînt dovedite prin apariția unor manuale și a altor lucrări de specialitate [3].

Prin decretul nr. 345 din 28 august 1953 sectorul de medicină legală a fost transformat în sectorul de medicină judiciară, format din servici medico-judiciare. Prin aceeași dispoziție legală a fost organizat Institutul de cercetări medico-judiciare, cu sediul în București. Au urmat apoi o serie de acte normative conținînd prevederi în legătură cu expertiza medicală, ca, de exemplu: H.C.M. nr. 2564 din 7 august 1953, privind dreptul inspectorilor sanitari de a recolta probe pentru analize de laborator sau expertize, H.C.M. nr. 2566 din 7 august 1953, cu privire la modificarea expertizelor medicului igienist șef de către organul sanitar antiepidemic superior [4] sau instrucțiunile aprobate prin H.C.M. nr. 1884 din 23 septembrie 1955, privind îndatorirea personalului autosanitarei de a păstra intacte corpurile delicte sau probele materiale necesare efectuării expertizei medico-judiciare etc.

Ulterior prin decretul nr. 446/1966 s-a schimbat din nou terminologia utilizată în acest domeniu, prevăzîndu-se denumirea de medicină legală, care reprezintă, de fapt, expresia încetățenită și utilizată și pe plan internațional. Prin acest act normativ s-a menținut, în principal, structura organizatorică a instituțiilor și serviciilor

[1] v. M. of. nr. 22 din 28 aprilie 1895.

[2] Instrucțiunile nr. 51718 din 13 aprilie 1940, în M. of. din 15 aprilie 1940, p. 1868 și urm.

[3] v. G. I. Pessicu, *Manuale pentru judecătorii de instrucțiune, însoțitu de unu formulariu*, Tipografia „G. Ghețu și I. Teodorescu", Craiova, 1872; C. Bogdan, *Curs de medicină legală*, vol. I, Editura „Cartea Românească", București, 1921, p. 90; P. Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II, Editura „Cultura", București, 1928, p. 430 citînd pe V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 529, I. Teodorescu, *Curs de drept și procedură penală*, vol. I, (litografiat), București, 1929, pp. 283 și 287.

[4] Ambele abrogate prin H.C.M. nr. 965 din 4 decembrie 1964.

medico-legale din cadrul reglementării anterioare: Institutul de cercetări științifice medico-legale, subordonat Ministerului Sănătății și Prevederilor Sociale, și serviciile medico-legale regionale de pe lîngă comitetele executive ale sfaturilor populare regionale.[1] Întrucît laboratoarele interregionale de criminalistică erau unități complexe de expertiză, contraexpertiză, cercetare științifică și avizare a actelor medico-legale, avînd atribuții asemănătoare cu ale Institutului de cercetări științifice medico-legale, au fost transformate în filiale ale acestuia. Serviciile medico-judiciare raionale și interraionale au fost transformate în cabinete medico-legale ale serviciilor regionale respective. În felul acesta instituțiile și serviciile medico-legale au dobîndit structura corespunzătoare organizării administrativ teritoriale existente în acea vreme, pe de o parte, iar pe de altă parte s-a reglementat mai bine expertiza medico-legală, asigurîndu-se, prin dispoziții precise, verificarea temeinică a expertizelor efectuate de către unitățile medico-legale.

69. În materia *expertizei psihiatrice*, cele mai vechi date le găsim în *Pravila lui Matei Basarab*, care o prevede ca fiind o preocupare a vraciului. Citățm însăși formularea din această veche lege românească: „pentru ca să-l cunoască judecătorul, că adevărat iaste nebun, să întrebe pe vraci, care foarte lesne îl vor cunoaște de va fi nebun adevărat".

70. Cu privire la reglementarea folosirii *expertizei sanitar-veterinare* în țara noastră, primele informații datează din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd apar o serie de legi și regulamente care conțin și dispoziții, cu privire la această materie. În acest sens, se pot cita: legea sanitară din anul 1874, cap. XXV (modificată în anii 1910 și 1926), legea sanitară din 3 aprilie 1885, cap. III, regulamentul pentru transportul de animale și produse animale, din anul 1886, impus de bolile contagioase și nevoile comerciale (motive care au determinat elaborarea, în anul 1890, a regulamentului abatoarelor de export). În anul 1892 este dictată prima lege veterinară, iar în anul 1895 regulamentul de aplicare a acestei legi (legea din anul 1892 a fost modificată succesiv în anii 1912, 1926, 1935 și 1954, iar din anul 1955 a căpătat o altă structură). Este interesant de menționat apariția, în anul 1915, a unui regulament general la legea de poliție sanitar-veterinară ce prevedea, între altele, și constituirea unei comisii pentru prețuirea animalelor moarte, comisie care se completa cu 2 persoane din localitățile binecunoscute și „mai greu impuse", purtînd denumirea de *experți* și obligați să depună jurămîntul legal[1]. Legea sanitară din 14 iulie 1930 (modificată în anii 1933 și 1934), ca și legea nr. 176 din anul 1947 pentru organizarea Institutului de cercetări zootehnice al României pot fi citate, de asemenea, ca reglementări interesante[2] în ce privește efectuarea expertizei sanitar-veterinare.

Celelalte forme ale expertizei medicale au fost folosite în țara noastră mult mai recent, dar atît prevederile legale, cît și literatura de specialitate și practica judiciară[3], care privește materia expertizelor medicale, vădesc importanța care se acordă acestor mijloace de probă cu caracter științific. Ne referim în mod special la expertiza medicală în serviciul stabilirii sau tăgăduirii paternității, precum și la expertiza medicală a capacității de muncă.

71. Referitor la *expertiza tehnică*, unele prevederi pot fi semnalate chiar în vechiul drept românesc. De exemplu, în codul Ipsilanti, art. 6 și 7 se refereau la hotărnicii,

[1] v. și regulamentul de aplicare al decretului nr. 446/1966, aprobat

[1] Regulamentul a fost aprobat prin decretul nr. 478 din 24 februarie 1915, publicat în M. of. nr. 272 din 10 martie 1915; a se vedea și D. Popovici, G. Popa, *op. cit.*, 1957, p. 11 și urm.

[2] Ca reglementări mai recente privind materia expertizei sanitar-veterinare se pot cita: decretul nr. 1156/1947, publicat în M. of. nr. 127 din 7 iunie 1947; H. C. M. nr. 1121/1955; H. C. M. nr. 1755/1958, decretul nr. 217/1957.

[3] Plen. Trib. Supr., decizia de îndrumare nr. 9/1963, C. D. 1963, p. 59; decretul nr. 807, publicat în B. of. nr. 22 din decembrie 1964, art. 4, lit. C.

iar facerea morilor era reglementată în codul Caragea [1], p. II, cap. III, art. 15.

Este interesant de subliniat faptul că Regulamentul organic al Munteniei, reglementînd hotărnicia în art. 391, prevedea — printre altele — că judecătorii, pentru descoperirea adevărului, recurg și la expertiză. Regulamentul organic al Moldovei, la rîndul său, cita și expertiza printre celelalte dovezi. Hotărniciile se efectuau de „ingineri hotarnici, care vor fi recunoscuți că, pe lîngă sciința ingineriei, au și pe aceea a înțelegerii documentelor și aplicațiilor pe facia pămîntului [2]". Este cunoscut faptul că hotărnicia, ca activitate practică, se efectua de către un inginer numit de tribunal; acesta era inginerul hotarnic, asemuit unui expert și care mai purta și denumirea de mensor (*mensores* — ingineri hotarnici pentru grănițuire).

Efectuarea expertizelor privind *evaluarea bunurilor* a fost reglementată pentru prima dată de Regulamentul organic care, în art. 335, prevedea că o asemenea expertiză se putea efectua în fața părților de către cel puțin trei experți. Codul civil a reglementat apoi în diferite texte această expertiză. Astfel, art. 1254 (abrogat) cerea ca prețuirea să fie făcută de experți, așa după cum experti-

[1] În legătură cu această problemă, a se vedea și *Pravila lui Vasile Lupu* (Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești), 1646, Iași, mănăstirea Trei Ierarhi; *Kondica de procedură criminalicească*, corectată ulterior în *Procedura condicii criminalicești*, Tipografia Colegiului Sf. Sava, București, mai 1841 (în litere chirilice), p. 59, titlul IV, cap. I, art. 245—260; *Condica criminală cu procedura ei*, întocmită în zilele și prin părintească îngrijire a Prea Înălțatului Domn stăpînitor a toată Țara Românească, Barbu Dimitrie Știrbei, întărită prin luminatul ofis cu nr. 1644 din 5 decembrie 1850, tipărită după înaltă slobozenie prin îngrijirea și cu cheltuiala cluceruluí St. Burke, ediția a 2-a, Tipografia lui Iosif Comainic, București, 1852.

[2] v. Regulament pentru facerea și executarea hotărniciilor, decretat la 24 februarie 1868, promulgat la 28 februarie 1868, art. 2, p. 30; I. Theodoru, *Regulamentele cele mai usuale asupra portăreilor, hotărniciilor, cheltuielilor pentru experți, martori etc. în materie civilă și decretul pentru costumele magistraților*, Imprimeria de stat, București, 1871; P. Vasilescu, *op. cit.*, pp. 613—614; D. Chebapci, *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, vol. I, Tipografia Nouă „Gr. Panaitescu", București, 1895, nr. 146, p. 325, nr. 148, p. 326; B. Boerescu, *Codicele române sau collecțiune de toate legile României*, ediția a 2-a, Tipografia Laboratoriloru Românu, București, 1871, p. 265.

tiza era considerată condiție esențială pentru schimbul imobilului dotal [1]; în art. 772 s-a prevăzut ca evaluarea bunurilor donate, în cazul reportului să se facă de către experți; în art. 734 și 735 se prevede, de asemenea: „estimația imobilelor de către experți [2]".

Codul de procedură civilă, la rîndul său, a prevăzut necesitatea expertizei pentru împărțiri și licitații [3]. Folosirea expertizei privind evaluarea bunurilor a fost prevăzută sub imperiul vechii reglementări și în materie de vînzare comercială prin ordonanță [4].

Pînă la apariția decretului nr. 79/1971 expertiza tehnică nu a fost reglementată în mod special în țara noastră; cu toate acestea, au existat instituții care au avut printre altele și atribuția de a efectua expertize cu caracter tehnic. Citățm, astfel: Institutul național de cercetări tehnologice care executa expertize tehnice cu personal propriu sau dinafara institutului (certificatele eliberate de acest institut și concluziile expertizelor efectuate puteau fi utilizate în fața justiției ca acte oficiale [5]) și Colegiul chimiștilor ai cărui membri erau considerați competenți să execute expertize în laboratoarele de control ale

[1] v. D. Alexandrescu, *Explicațiuni teoretice și practice a dreptului civil român în comparație cu legile vechi*, Atelierele grafice „Socec", vol. III, București, 1916, partea I, p. 413.

[2] În legătură cu această problemă, a se vedea: C. Hamangiu, *op. cit.*, nr. 777, p. 540; N. R. Danilescu, în colaborare cu V. C. Munteanu, C. Zeucianu, *Estimațiunea averii moștenitorilor Măriei Sale Doamnei Zoe B. Brincovan*, București, Lito-tipografia „Carol Gölb", 1894; C. Botea, J. Lupulescu și alții, *Act de expertiză pentru estimațiunea în împărțeala moșiei Rogova din județul Mehedinți*, Tipografia „Fr. Gölb", București, 1905.

[3] Asemenea prevederi au existat în codul de procedură civilă edictat în anul 1865, fiind menținute în codul de procedură civilă modificat și republicat în anul 1948, precum și în textul republicat în anul 1958. Ne referim la art. 660, 661, 665 și 666, cuprinse în cartea a VI-a, capitolul VII, secțiunea a VI-a intitulată „Împărțeli și licitații" din codul de procedură civilă, texte care trebuie întregite cu prevederile legii nr. 603/1943 privind împărțelile judiciare. În legătură cu această problemă, a se vedea Gr. Porumb, *op. cit.*, vol. II, p. 436, precum și practica judecătorească acolo citată.

[4] v. P. Vasilescu, *Camera de consiliu*, Tipografia „Curierul judiciar", București, 1929, p. 131.

[5] A se vedea legea nr. 516 și decretul nr. 2051 din 27 iunie 1945, publicat în M. of. nr. 145 din 30 iunie 1945.

statului [1]. Operatorii topometri, denumiți — nejustificat — și ingineri hotarnici (efectuau partaje și expertize de măsurători terestre ca și tehnicienii cadastrali autorizați) au fost, de asemenea, abilitați legal [2]. În afară de cele sus-arătate au mai existat o serie întreagă de acte normative care interesează materia expertizei tehnice [3].

De regulă, expertizele tehnice efectuîndu-se de către ingineri și arhitecți, înscrierea pe listele de experți s-a făcut în trecut pe baza recomandărilor emise de diferitele organizații profesionale care au existat în diferite forme, de la colegiul inginerilor și corpul arhitecților [4] pînă la A.S.I.T., desființat în 1962. După desființarea acestor colegii și asociații, înscrierile pe listele de experți tehnici s-au făcut pe baza unor simple cereri individuale; din această cauză s-a ajuns, uneori, la expertize discutabile sub raportul obiectivității și calității, fiind de multe ori efectuate de oameni cu calificări îndoielnice. Era de necontestat necesitatea reglementării speciale a acestui

[1] Atribuțiile chimiștilor experți au fost stabilite pentru prima dată printr-un regulament din 20 iunie 1898. Legea nr. 333/1945 pentru purtarea titlului, exercitarea profesiunii de chimist și înființarea colegiului chimiștilor, ca și decretul nr. 1533 din 25 aprilie 1945 au fost, de asemenea, importante în această materie.

[2] Legea nr. 995/1946 pentru exercitarea profesiunii de operator topometru și decretul nr. 3372 din 27 noiembrie 1946, publicate în M. of. nr. 278 bis din 30 noiembrie 1946; legea nr. 241 din 12 iulie 1947, publicată în M. of. nr. 157 din 12 iulie 1947.

[3] A se vedea: legea nr. 310/1947 pentru purtarea titlului, exercitarea profesiunii și înființarea colegiului naturaliștilor și decretul nr. 1802 din 25 august 1947, publicate în M. of. nr. 200 din 1 septembrie 1947, abrogate prin decretul nr. 52/1951, publicat în M. of. nr. 44 din 19 aprilie 1951; decretul nr. 455 din 28 decembrie 1949, art. 5 care prevede că ofițerii și subofițerii-pompieri militari pot fi numiți experți; instrucțiunile pentru stabilirea măsurilor și aparatelor de măsurat supuse verificării de stat și a taxelor pentru efectuarea acestora, emise în baza H.C.M. nr. 477 din 19 februarie 1953; extras din regulamentul de organizare și funcționare a Direcției Generale pentru Metrologie, Standarde și Invenții de pe lîngă Consiliul de Miniștri, aprobat prin H.C.M. 1164 din august 1958; decretul nr. 65464 din 10 iunie 1965 pentru alegerea experților în litigii din materia brevetelor și invențiilor.

[4] A se vedea legea pentru purtarea titlului, exercitarea profesiunii de inginer și înființarea colegiului inginerilor din 10 august 1938 și legea pentru înființarea și organizarea corpului de arhitecți din 12 mai 1932, abrogate prin decretul nr. 92, publicat în M. of. nr. 73 din iulie 1951.

fel de expertiză, lucru subliniat în nenumărate rînduri în literatura juridică [1].

În prezent expertiza tehnică este reglementată, alături de cea contabilă, prin decretul nr. 79/1971. Potrivit acestei reglementări, birourile locale de expertiză contabilă au o serie de atribuții și în legătură cu expertiza tehnică, forul superior care coordonează, controlează și îndrumă în materia expertizei tehnice fiind biroul central pentru expertize tehnice din cadrul Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie, care ține și evidența experților tehnici, pe specialități. Calitatea de expert tehnic se atribuie pe baza unui examen. Numirea experților de către organele ce dispun efectuarea de expertize nu se poate face decît dintre experții tehnici recomandați de birourile locale pentru expertiza contabilă, care țin evidența experților tehnici din acele birouri, pe baza comunicării făcute de C.N.Ș.T. — Biroul central de expertize tehnice. Decretul nr. 79/1971 reglementează amănunțit problemele principale ridicate de efectuarea expertizei tehnice, inclusiv sancționarea experților care nu-și îndeplinesc corect sarcina.

Prin edictarea decretului nr. 79/1971, s-a răspuns astfel unui deziderat de reglementare a materiei expertizei tehnice mereu exprimat în literatura de specialitate prin numeroasele propuneri pe *lege ferenda*.

72. Reglementarea *expertizei contabile* în țara noastră s-a făcut relativ tîrziu, deși au existat cu mult înainte experți contabili. Se semnalează încă de la începutul secolului al XX-lea cîteva încercări de organizare în acest domeniu, ca, de pildă, constituirea, în anul 1907, a uniunii absolvenților școlilor superioare de comerț, care, în 1908, a redactat un proiect de organizare a corpului contabililor, proiect care n-a fost încă definitivat [2]. Se cunoaște faptul că, încă din anul 1900, fusese adresat Camerei de comerț din București un memoriu privitor la reglemen-

[1] v. D. Mihăescu, *(Expertiza judiciară în procesul penal cu specială privire asupra modului de desemnare a expertului*, în „R.R.D.", nr. 3/1968, p. 47), propune reglementarea expertizei tehnice pe principiile și structura expertizei contabile.

[2] v. A. Gociman, *op. cit.*, p. 21.

tarea exercițiului dreptului de expert pe lîngă tribunalele din țară [1]. Către finele anului 1914 s-a înființat corpul absolvenților școlilor superioare de comerț, care printr-o lege din 17 februarie 1916 a devenit persoană juridică. În 1918 s-au mai constituit Asociația titraților în științe comerciale și Cercul de studii comerciale, care un an mai tîrziu au hotărît înființarea unui corp de experți contabili [2].

Legea din anul 1916 pentru organizarea corpului de contabili autorizați și de experți contabili din România nu conținea, de fapt, norme privind reglementarea expertizei contabile, ci se referea la stabilirea drepturilor celor ce obțineau titlul de expert [3]. Un prim congres al acestui corp s-a ținut în mai 1923, al doilea în anul 1925, la Cluj, urmate de altele, atît în țară cît și în străinătate, de studii, lucrări, proiecte de legi [4] etc., într-o vreme cînd în înseși documentele Federației Internaționale a Asociației de Experți, cu sediul la Bruxelles, se susținea că funcția de expert nu este o profesiune, ci o misiune [5].

Este cunoscut faptul că în țara noastră, în ce privește situația expertului contabil au existat trei concepții: poziția sa a fost privită ca o treaptă alături de alte cate-

[1] v. V. M. Ioachim, *Les comptables en Roumanie*, București, 1926, p. 5 și urm.; N. Butculescu, *Impresii de la New York și de la al II-lea Congres al experților contabili*, București, 1929; Le Bethoux, *Le rôle et la fonction des experts comptables*, Le VIII-iéme Congrès, București, 1931; P. Drăgănescu-Brateș, *Al IV-lea Congres Internațional, ținut la Londra, 15—21 iulie 1933*, București, 1933; *Congresul experților din România*, Editura Independența, București, 1935.

[2] v. P. Drăgănescu-Brateș, *Chestiunea experților contabili în România*, Conferință ținută la 5 mai 1919 la Camera de comerț din București, Tipografia „Dorneanu", București, 1919, p. 8 (Necesitatea și istoricul experților contabili).

[3] v. A. Deboveanu, *Expertiza contabilă* ..., p. 36.

[4] v. V. I. Ioachim, *op. cit.*, p. 33; N. K. Constantinesco, *La reglementation de la situation des experts-comptables*, raport la Congresul din 1936 al Confederației Internaționale a Lucrătorilor Intelectuali, în „Buletin informativ", anul IV, aprilie—septembrie 1936, al Confederației asociațiilor de profesioniști intelectuali din România, p. 9; I. Mărculescu, *Principii de contabilitate publică în România și U.R.S.S.*, 1945, p. 309 și urm.; I. Mecu, *op. cit.*, p. 25.

[5] Argumentele au fost publicate în „Revue générale des expertises", V, 25, janvrier-fevrier 1934, Bordeaux, p. 109, sub semnătura lui Geo Minville.

gorii contabile sau ca o profesiune independentă ori, în fine, ca o misiune temporară.

Pînă în anul 1948, în legislația țării noastre, nu se cunosc alte reglementări; în următorii zece ani (1948-1958) au apărut unele legi și decrete, ca, de pildă, legea nr. 113/1948 pentru înscrierea practicienilor contabili [1] în corpul contabililor autorizați și al experților contabili; circulara Ministerului Justiției nr. 2306 din 1951, care prevedea ca expertizele să se efectueze de către contabilii din instituțiile bugetare, întreprinderi și organizații economice, aleși de pe tabelele care vor fi întocmite de ministere; instrucțiunile comune nr. 200847 din 26 mai 1959 ale Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Justiției, Ministerului Finanțelor, Procuraturii Generale a R.S.R. și ale primului arbitru de stat [2]; instrucțiunile privind aplicarea dispozițiilor legale în vigoare în legătură cu munca de expert contabil (pentru uzul experților contabili din capitală), emise în anul 1959; circularele nr. 150937 și nr. 151097 din anul 1967 ale Ministerului Finanțelor etc.

Cel mai important act normativ apărut în această perioadă a fost însă decretul nr. 40 din anul 1951 pentru dizolvarea corpului contabililor autorizați și a experților contabili, corp care nu mai corespundea noilor condiții sociale; acest decret n-a rezolvat însă nevoile existente, neprevăzîndu-se pentru viitor o altă formă organizată de efectuare a expertizei contabile. Ministerul Justiției și Ministerul Finanțelor au elaborat instrucțiuni pe baza cărora expertizele trebuiau să se efectueze de contabili sau de pensionarii care au îndeplinit atribuții contabile. Acest mod de rezolvare a întîmpinat dificultăți în aplicarea lui, cei însărcinați a executa expertiza fiind, de multe ori, reținuți de îndatoririle profesionale în între-

[1] Această lege a fost pusă în aplicare prin decretul nr. 704 din 31 martie 1948, publicat în M. of. nr. 86 din 12 aprilie 1948, p. 985, modificată apoi prin decretul nr. 40/1951 (care a abrogat și cele două legi din anul 1921 și din anul 1932) și abrogată prin decretul nr. 473 din 5 decembrie 1958.

[2] v. N. Manolescu, I. Cioară, *Culegere de instrucțiuni ale de primul arbitru de stat, comentate și adnotate*, Editura Științifică, București, 1966, p. 265 și urm.

prinderile sau instituțiile la care erau angajați. La aceasta s-a adăugat constatarea faptului că cei selecționați pe tabelele ministerului pentru a îndeplini funcția de expert contabil s-au dovedit, deseori, nepregătiți, lipsa de calificare ducînd — de multe ori — la crearea de prejudicii avutului obștesc. Ca o consecință a acestei situații, Ministerul Finanțelor a solicitat întocmirea de noi tabele cu precizări, pentru îmbunătățirea situației privind expertiza contabilă (așa cum a rezultat la o consfătuire[1] organizată cu organele de procuratură și cele de control și revizie, la finele anului 1956).

Necesitatea reglementării expertizei contabile în acest moment dificil a fost evidențiată și de organele superioare de partid și de stat. În aceste condiții a fost edictat decretul nr. 434/1957, ulterior modificat prin decretul nr. 321/1958 și republicat în B. of. din 31 iulie 1958.

În prezent materia expertizei contabile este reglementată prin decretul nr. 79/1971 privind expertiza tehnică și contabilă, care prin art. 36 a abrogat în mod expres decretul nr. 437/1957.

73. Cu privire la *expertiza criminalistică* în România, se cunosc date mai numeroase despre expertiza scrisului, una din formele sale, în general, mai folosită.

Ca și în alte țări, și la noi a existat tendința spre a utiliza, în efectuarea expertizei scrisului, metoda grafologică[2], metoda caligrafică[3], publicîndu-se, în legătură

[1] v. C. Popescu, A. Deboveanu, *op. cit.*, pp. 39-40.

[2] v. D. Stoicescu, *Act de expertiză (grafologică) asupra testamentului defunctului P. Anastaslu*, București, 1904 (expertiza a fost făcută de un expert caligraf, profesor de desen și caligrafie la liceul „Gh. Lazăr", apoi la Berlin și Viena); H. Stahl, *Grafologia și expertiza în scrieri Anonimul-falsul*, Editura „Cartea Românească", București, 1926, p. 79 și urm.; P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 8.

[3] v. I. T. Ulic, *Expertiza grafică*, București, Institutul de arte grafice, „C. Göbl", 1914, p. 168; M. Kernbach, *Expertiza grafică și experții caligrafi*, Tipografia „Fondul cărților funduare", Cluj, 1928, p. 5.

cu această problemă, o seamă de studii și lucrări[1]. Nu au lipsit nici preocupările pentru metoda grafometrică[2], descriptivă.

Expertiza criminalistică n-a avut în țara noastră, în trecut, o reglementare unitară, diferitele ei forme fiind parțial reglementate, prin acte normative separate. De pildă, în anul 1946, experții grafici au fost constituiți într-un corp recunoscut prin legea nr. 498/1946, ulterior abrogată prin decretul nr. 472/1957; corpul experților grafici dizolvîndu-se[3], expertizele grafice sînt efectuate de laboratoarele de expertiză criminalistică. Altă formă a expertizei criminalistice, expertiza dactiloscopică, n-a cunoscut o reglementare deosebită[4].

Cercetările criminalistice cerînd o specializare deosebită și, totodată, mijloace tehnice adecvate, s-a creat inițial Institutul de criminalistică de pe lîngă Procuratura Generală a R.S.R., care nu efectua propriu-zis expertize, ci contribuia la ridicarea nivelului tehnico-științific al urmăririi penale. Acest institut, înființat prin decretul nr. 88/1956, a fost desființat prin legea nr. 60/1968 pentru organizarea și funcționarea Procuraturii R.S.R., care prin art. 61 abrogă expres decretul nr. 88/1956.

Din anul 1969 modul de efectuare a expertizelor criminalistice a fost organizat pe baze noi, creîndu-se două

[1] v. M. Kernbach, *Expertiza grafică*, în revista „Poporul", nr. 4-5/1921; I. Priescu, *Expertiza grafică*, Lugoj, 1938; H. Stahl, *Expertiza grafică*, în „Revista arhivelor", III, nr. 8/1938, p. 327 și urm.; A I. St. Dumitrescu, *Contribuțiuni la expertiza grafică. Studiul chimic și fizic al cernelurilor și creioanelor*, Tipografia „Tirajul", București, 1939; M. Kernbach, *Expertiza scrisului* (Grafistica) *Anonimul-falsul*, în revista „Poliția română", Editura „Cartea Românească", București, 1940, p. 4; A. Boia, *Exercitarea funcției de expert grafic. Constatări și propuneri*, Tipografia „Universul", București, 1943, p. 3 și urm.; idem, *Scrisul orbilor, Contribuțiuni la expertiza grafică*, București, 1943, p. 67.

[2] v. E. Bogdanovici, *Grafometrie*, în „Hrisovul", III, București, 1946, p. 109.

[3] Se cunoaște un tabel al experților grafici; a se vedea M. of. nr. 230 din 4 octombrie 1946. Se aprecia la vremea respectivă că acest corp era singura organizație de acest fel din lume (Din „Cuvînt înainte" tipărit înaintea tabelului).

[4] v. V. Sava, *Dactiloscopia în serviciul justiției*, în „Revista de drept penal și științe penitenciară", București, 1930, p. 3; D. Călinescu, *Dactiloscopia sau identificarea prin impresiunile digitale de la mîini*, Institutul de arte plastice, „Samitca", Craiova, 1914.

trepte[1], corespunzătoare celor două categorii de laboratoare criminalistice: laboratoarele interjudețene de criminalistică și laboratorul central de criminalistică care funcționează în subordinea Ministerului Justiției (a se vedea art. 4 lit. c, art. 18 și art. 19 din decretul nr. 648 din 28 septembrie 1969). În baza prevederilor sus-menționate din decretul nr. 648/1969, Ministerul Justiției a emis instrucțiunile nr. 547/1970 cu privire la organizarea, atribuțiile și funcționarea laboratoarelor de expertiză criminalistică.

74. *Expertiza artistică* în țara noastră, de altfel ca și în alte țări, nu a fost în mod special reglementată. În general însă efectuarea unor asemenea expertize a întîmpinat o seamă de dificultăți, între care și faptul că marii colecționari achiziționau și copii după operele originale, executate chiar la comanda lor[2]. O altă dificultate a constat în aceea că originea multor tablouri, autenticitatea lor era asigurată prin zvonuri că provin din colecțiile celebre[3]. O primă categorie de experți, care semnau și certificate de autenticitate, au fost persoanele din preajma artistului, uneori chiar membri din familia acestuia[4]. Ca experți au mai fost folosiți criticii de artă sau istoricii, care atestau, prin semnături pe spatele lucrărilor, autenticitatea lor[5]; multe dintre aceste semnături au fost însă date de circumstanță, la cerere, ceea ce a dus, uneori, la situații neclare care nu au putut fi lămurite de specialiști, mijloacele tehnice de expertizare nefiind dezvoltate, iar piesele de comparație lipsind de cele mai multe ori. Se semnalează faptul că, uneori, chiar autorii au semnat astfel de lucrări[1], sporind dificultățile efectuării expertizelor.

Cele mai corecte expertize artistice au fost efectuate de pictorii muzeografi, dar nu de regulă, pentru că și aici s-au comis erori[2]. Au existat, în fine, și „experți" care, contra plată, se pretau, cu „bună-credință", să ateste lucrarea falsă ca fiind originală[3]. Neajunsurile semnalate au fost sesizate de organele de resort și s-a luat măsura ca „în vederea expertizării, identificării și evaluării lucrărilor de artă aparținînd statului și colecțiilor particulare", să se numească experți oficiali[4]. Pentru expertize au fost organizate, astfel, achipe alcătuite dintr-un pictor, un colecționar și un critic, care, după cercetarea lucrării, trebuiau să consemneze rezultatele sub semnături proprii. Nu s-au obținut rezultate, deoarece comisia, după cîteva expertize îndoielnice, n-a mai fost

[1] v. Al. Buuș, *Unele probleme privind expertiza criminalistică în activitatea procesuală*, în „J. N.", nr. 5/1964, p. 39 și urm.

[2] În legătură cu aceasta, a se vedea: J. Wertheimer Ghika, *Gh. M. Tatarăscu — un pictor român și veacul său*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1958, pp. 60, 63, 86, 99; Faust, *Pictura la noi*, în „Dreptatea" din 17 mai 1896.

[3] *Colecțiile de tablouri*, în „Poporul", din 14/26 octombrie 1871.

[4] În galeria națională a Muzeului de artă a R.S.R., sînt 6 tablouri identificate în acest mod: trei, N. Grigorescu, autentificate de fiul său G. N. Grigorescu și de St. Popescu; unul, St. Dumitrescu, autentificat de soția sa Maria St. Dumitrescu; unul, Ip. Strîmbulescu, autentificat de Elvira Kofcinschi, care a fost unul dintre modelele sale; al șaselea, un St. Luchian, autentificat de pictorul Tr. Cornescu. La ultimul tablou, autenticitatea este declarată prin formula „Acest tablou cu spălătoreasa este pictat de St. Luchian, asistat de mine, Cornescu"; această categorică afirmație a fost privită cu neîncredere, deoarece unii specialiști susțin că lucrarea nu aparține pictorului St. Luchian.

[5] Pe lucrarea inventariată la nr. 7053 din Muzeul de artă al R.S.R., sub semnătura lui V. Cioflu, scrie „Macii de față sînt, fără [illegible] datorată maestrului St. Luchian".

[1] C. Ressu (*Însemnări*, București 1967, p. 41) relatează că a fost martorul următoarei scene: la pictorul Luchian s-a prezentat o persoană cu un tablou, cerînd pictorului să-l semneze. După ce l-a semnat și posesorul a plecat, pictorul, întrebat dacă el era cu adevărat autorul, a răspuns: „Da de unde, nu l-am văzut niciodată: V-auziși însă de cînd bietul om tot vrea să aibă un tablou de la mine?".

[2] P. Oprea, *Cu privire la expertizele tablourilor de artă românească (sec. XIX, XX)*, în „Revista muzeelor", nr. 2/1968, p. 115 (J. Al. Steriade, cunoscut ca expert, fost director al Muzeului Kalinderu, își exprima părerea pe carton, pînză sau șașiu, ci, deseori, pe o hîrtie separată, pe care cel ce o ceruse o lipea pe tablou. Din rea-credință, multe mențiuni de acest gen au fost lipite pe lucrări false. S-a ajuns astfel la situația că din cele 16 tablouri expertizate de I. Al. Steriade și aflate în depozitele Muzeului de artă a R.S.R, mai mult de jumătate sînt falsuri ușor de identificat).

[3] v. N. N. Tonitza, *Cronici fanteziste neliterare*, Editura Brănișteanu, București; K. H. Zambaccian, *Însemnările unui amator de artă*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1957, pp. 81—82.

[4] A se vedea decizia Ministerului Artelor nr. 8779 din 27 decembrie 1945, publicată în M. of. partea I, nr. 277 din 3 decembrie 1945, care prevede formarea unei comisii alcătuite din 12 persoane (critici de artă, colecționari de artă etc.); decizia 2788 din 28 noiembrie 1945, publicată în M. of. din 3 decembrie 1945 a Ministerului Propagandei.

solicitată și s-a autodizolvat. În mai multe situații, neputîndu-se stabili cu certitudine autenticitatea unor opere de artă, s-a ajuns la procese, unele de răsunet [1]. În prezent, dificultățile în expertizarea operelor artistice au fost mult diminuate prin folosirea metodelor de investigație oferite de știința și tehnica modernă.

75. Cu privire la folosirea *expertizei filatelice* în țara noastră, nu se poate semnala existența unei reglementări aparte. Periodicele de specialitate [2], apărute după primul război mondial, subliniau dificultățile ivite cu prilejul efectuării acestui gen de expertiză, dificultăți care se datorau lipsei unor specialiști în materie. Se arăta astfel că în țara noastră au existat numeroase persoane care s-au intitulat experți filatelici, fără a fi însă supuse unui examen și fără a poseda materialul comparativ strict necesar oricărei expertize și, mai ales, expertizei ștampilelor.

În literatura de specialitate [3] s-a subliniat, de asemenea, lipsa unor experți propriu-ziși în materie. Pe de altă parte, unii dintre puținii specialiști, C. Nămoloiu și G. Nosca, îndemnau fiecare colecționar să-și expertizeze timbrele [4]. Este cunoscut însă faptul că tocmai lipsurile vădite cu prilejul efectuării multor expertize filatelice au determinat, imediat după cel de-al doilea război mondial, luarea unor măsuri severe în acest domeniu. Astfel, pînă la noi dispoziții, președintele tribunalului Ilfov a dispus desființarea registrului de experți filatelici și ștergerea acestor experți din registrul tribunalului.

Efectuarea expertizelor în materie de filatelie constituie unul dintre domeniile în care metodele noi de cercetare științifică pot fi de mare ajutor.

[1] v. Al. Tzigara-Samurcaș, *Elemeride muzeografice*, în „Convorbiri literare", LXXI, 6—10, iunie-oct. 1938, p. 263 și urm. (la 25 mai-9 iunie 1938 a fost organizată o expoziție de Pinacoteca Municipiului București, cu tablouri false, pretinse ca fiind lucrările lui N. Grigorescu); C. Neculș, *În căutarea adevăratului Rembrandt*, în „Informația" din 27 ianuarie 1969.

[2] „Revista Societății filatelice române", nr. 11/1938, p. 3 și nr. 7/1940, p. 131.

[3] v. J. Wertheimer-Ghika, *Documentele poștei române*, vol. I, Editura „Cartea Românească", București, 1945, p. 7.

[4] „Revista societății filatelice române", nr. 12/1938, pp. 6 și 9.

76. *Reglementările cu caracter general în ce privește expertiza* se pot semnala în țara noastră o dată cu apariția codurilor de procedură: codul de procedură penală din timpul lui Barbu Știrbei (edictat în anul 1850 intrat în vigoare în anul 1852), căruia i-a urmat codul de procedură penală adoptat în anul 1864 și intrat în vigoare în anul 1865 și codul de procedură civilă promulgat și pus în aplicare în anul 1865. Întrucît prevederile privind expertiza, cuprinse în cele două legi procesuale din 1865, s-au vădit insuficiente, s-au adus completări prin diferite acte normative ulterioare, cum a fost legea XXXIII din anul 1896 sau regulamentul de cheltuieli pentru experți, martori și cercetări la fața locului din 28 martie 1868 ș.a. [1], prevederi care au fost unificate prin legile din 25 iunie 1924 și 14 aprilie 1925.

În codul de procedură penală, edictat în anul 1936 și intrat în vigoare în anul 1937, legiuitorul, a reglementat în mod amănunțit condițiile și modul de numire a experților, cît și drepturile și obligațiile lor. Astfel, s-a introdus instituția consilierilor tehnici despre care, în expunerea sa, Consiliul Legislativ arată că a fost făcută în vederea accelerării judecății penale [2].

Codul de procedură penală, cu unele modificări, a fost republicat la 13 februarie 1948. În materia care ne interesează (ca și în altele) au urmat o altă serie de modificări, cele mai importante fiind cele din anii 1957,

[1] v. G. G. Tocilescu, *Curs de procedură civilă*, București, 1893, p. 459; a se vedea, de asemenea: memoriul adresat Camerei de comerț din București, privitor la reglementarea exercitării dreptului de expertiză pe lîngă tribunalele din țară, Tipografia „Minerva", București, 1900 (pentru situația în care unii experți afirmă și alții neagă o anumită concluzie, se propunea să fie „crezuți cei mai mulți sau cei mai buni sau cei mai destoinici"); *Procedura penală din Ardeal*, conținînd legile și ordonanțele în vigoare, Tipografia Fondul cărților funduare, Cluj, 1924, art. 225 și urm.; *Procedura penală austriacă* din 30 iunie 1873 intrată în vigoare la 1 ianuarie 1874.

[2] C. Viforeanu, E. Petit și N. Ghimpa, *Codul de procedură penală*, Editura „Cugetarea", București, 1936.

1958 și 1960, prin care materia expertizei a fost reconsiderată în întregime, unele texte dînd o reglementare amănunțită modului de efectuare a acesteia [1]. Noul cod de procedură penală, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1969, cuprinde reglementarea expertizei în art. 116—127, precum și în alte texte (a se vedea și capitolul III, secțiunea I a acestei lucrări), dispoziții care în linii mari corespund cu cele din codul anterior, dar care au un conținut superior.

Vechiul cod de procedură civilă din anul 1865, cu numeroase abrogări și modificări, a fost — la rîndul său — republicat în anul 1948, verificîndu-se, cu acest prilej, numeroasele norme care erau în vigoare în materie procesuală civilă. Materia expertizei a fost cuprinsă în art. 201—214. Codul de procedură civilă, republicat în anul 1948, este în prezent în vigoare, dar după această republicare el a fost supus unor substanțiale modificări, necesare pentru întărirea raporturilor juridice socialiste. Măsura în care materia expertizei a fost afectată de aceste modificări va fi examinată de noi cu prilejul tratării diferitelor aspecte ale acestei instituții de drept procesual.

Pe planul literaturii juridice, deși nu găsim o lucrare care să trateze complet acest subiect, putem semnala faptul că în numeroase lucrări juridice publicate sînt

[1] A se vedea legea nr. 3 votată la 29 martie 1956, publicată în B. of. nr. 11 din 4 aprilie 1956, pentru modificarea codului de procedură penală al R.P.R. decretul nr. 473, publicat în B. of. nr. 26 din 30 septembrie 1957 (prin care au fost introduse art. 505^{12} — 505^{22}), completat prin decretul nr. 318 din 21 iulie 1958 (care modifică dispozițiile alin. 2 din art. 505^{14} și introduce alineatul final în art. 505^{18} și art. 505^{19} etc.); decretul nr. 213 din 18 iunie 1960, cu privire la dispozițiile art. 158 — 172^{5}. A se vedea și V. Dongoroz, S. Kahane, I. Oancea, I. Fodor, N. Iliescu, *Modificările aduse codului penal și codului de procedură penală prin actele normative din anii 1956—1960*, Editura Academiei, București, pp. 54—66; S. Kahane, *op. cit.*, p. 343.

examinate diferitele aspecte privind expertiza în procesul penal [1] sau în procesul civil [2].

Menționăm și unele lucrări care tratează în mod special expertiza efectuată în domeniul comercial [3].

77. În ceea ce privește procedura expertizei, considerăm interesant a sublinia faptul că în codul comercial a fost prevăzută o formă de expertiză conciliatoare, de competența așa-numiților experți socotitori care, sub conducerea unui judecător delegat, aveau obligația de a asculta părțile, a examina socotelile, înscrierile și registrele de comerț, consemnînd într-un proces-verbal declarațiile și recunoașterile părților. Acești experți aveau sarcina specială de a încerca să împace părțile, fiind obligați să raporteze în scris rezultatele activității lor [4].

Legiuitorul din 1936 a adoptat în materie penală (a se vedea codul de procedură penală din 1936 art. 165 alin. 3) sistemul expertizei supravegheate, inculpatul și partea civilă avînd dreptul să desemneze un consilier tehnic specialist, cu rolul de a supraveghea activitatea expertului numit de justiție, putînd interveni arătînd acestuia părerea sa cu privire la evidențierea adevărului și avînd dreptul să-și consemneze observațiile într-un raport pro-

[1] v. G. Tanoviceanu, *Tratat de drept și procedură penală*, pp. 628—640; Tr. Pop, *Drept procesual penal*, vol. III, pp. 340—400; S. Kahane, *Dreptul procesual penal*, pp. 146—150; D. V. Mihăescu, *Expertiza judiciară în procesul penal cu specială privire asupra modului de desemnare a expertului*, pp. 36—47.

[2] Cu titlu de exemplu citățm: G. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 449 și urm.; N. Mingopol, *Expertiza în materie civilă, principii și studii practice pentru arhitecți, ingineri, jurisconsulți*, București, 1941; A. Hilsenrad, I. Stoenescu, *Procesul civil în R.P.R.*, pp. 220—224; I. Stoenescu, Gr. Porumb, *Drept procesual civil român*, pp. 183—187; A. Ionașcu, *Probele în procesul civil*, pp. 237—254.

[3] v. Em. Dan, *Codul de procedură civilă adnotat*, ediția a 2-a, Librăria Universală „Alcalay", București, 1914, p. 287; I. Mecu, *op. cit.*, p. 13; S. Ionescu, L. Preuțescu, *Codul comercial adnotat cu jurisprudență română la zi*, București, 1933, p. 778.

[4] v. V. I. Ioachim, *op. cit.*, p. 47, citînd art. 909 din codul comercial.

priu alăturat celui al expertului numit [1]. În codul de procedură penală, republicat în anul 1948, reglementarea expertizei judiciare pe baza principiului expertizei supravegheate a fost inițial păstrată. Ulterior au intervenit o serie de modificări legislative prin care, în diferite materii, acest sistem a fost părăsit treptat și înlocuit cu cel al expertizei contradictorii, excepție făcînd cazurile în care cercetările sînt efectuate în instituțiile de specialitate.

Este necesar a sublinia faptul că în țara noastră, începînd din anul 1949, expertiza a fost folosită nu numai în cauzele soluționate de instanțele judecătorești, ci și în litigiile care sînt de competența organelor arbitrajului de stat, instituție specifică orînduirii socialiste [2]. Astfel, completul de arbitraj poate numi, din oficiu sau la cererea părților, experți pentru clarificarea anumitor împrejurări, dacă aceasta se vădește necesar după examinarea materialului din dosar [3].

[1] Prin decretul nr. 434/1957 privind expertiza contabilă se renunță în această materie la consilierii tehnici, adoptîndu-se sistemul expertizei contradictorii; decretul nr. 318 din 1958 prin introducerea art. 505[19a] referitor la procedura de urmărire și judecată în cazul infracțiunilor contra avutului obștesc, a prevăzut, de asemenea, că dispozițiile privitoare la consilierii tehnici nu sînt aplicabile; decretul 213 din 1960 a modificat art. 160 și 164 din codul de procedură penală, desființînd definitiv instituția consilierilor tehnici.

[2] A se vedea, în legătură cu arbitrajul de stat, decretul nr. 259/1949 publicat în B. of. nr. 40 din 25 iunie 1949, corectat prin legea nr. 19 din 14 iulie 1949, publicată în B. of. nr. 45 din 14 iulie 1949; decretul nr. 495 pentru organizarea Camerei de Comerț a R.P.R. și aprobarea regulamentului privind organizarea și funcționarea comisiei de arbitraj de pe lîngă camera de comerț, publicat în B. of. nr. 49 din 26 martie 1953; legea nr. 5/1954, publicată în B. of. nr. 37 din 5 august 1954, modificată prin decretul nr. 259/1959; regulile procedurii arbitrale pentru arbitrajul de stat, aprobate prin H.C.M. nr. 1397/1954, publicate în C.H.D. nr. 46 din 18 august 1954, p. 554, modificat prin H.C.M. 1183/1959.

[3] v. N. Manolescu, I. Cioară, *Culegere de instrucțiuni date de primul arbitru de stat*, p. 272 (instrucțiunea nr. 12); V. Prisăcaru, *Repertoriu de practică arbitrală* (1955—1964), București, 1965; D. Rădoi, *Probele în litigiul arbitral*, în „Arbitrajul de Stat", nr. 3/1966, p. 18.

Considerăm interesant a menționa și faptul că în diferitele tratate de asistență juridică încheiate de țara noastră figurează, printre dispozițiile care reglementează unele activități procesuale, și prevederi referitoare la efectuarea expertizelor, ascultarea și inviolabilitatea experților etc. [1]

[1] A se vedea, în legătură cu această problemă: decretul nr. 334 din 4 august 1958 (Tratatul între R.P.R. și U.R.S.S., art. 8); decretul nr. 496 din 25 decembrie 1958 (Tratatul între R.P.R. și R.D.G., art. 4 și 9); decretul nr. 505 din 17 ianuarie 1959 (Tratatul între R.P.R. și R.P. Ungară, art 4 și 9); decretul nr. 506 din 18 februarie 1959 (Tratatul între R.P.R. și R. S. Cehoslovacă, art. 4 și 9); decretul nr. 109 din 31 martie 1959 (Tratatul dintre R.P.R. și R.P. Bulgaria, art. 4 și 9).

CAPITOLUL III

Expertiza judiciară în dreptul procesual român

Secțiunea I

TEMEIUL LEGAL AL INSTITUȚIEI ÎN DREPTUL NOSTRU PROCESUAL

78. Principalele prevederi legale care reglementează materia expertizei se găsesc în codul de procedură civilă (art. 201—214) și în noul cod de procedură penală (art. 116—127).

În afară de aceste părți din cele două coduri de procedură — consacrate expres expertizei — mai găsim prevederi care interesează expertiza și în alte texte. Astfel citățm din codul de procedură civilă : art. 24, 130, 170, 179, 216, 235, 274, 322, 324, 650, 651, 661, 665, 732, iar din codul de procedură penală : art. 54, 162, 190, 196, 198, 239, 291, 319, 322, 327, 362, 394, 403 alin. 2, 429, 453, 455.

Considerăm că în mod just legiuitorul a dispus astfel materia, acele reglementări care sînt cuprinse în alte texte decît cele situate în partea care privește anume expertiza fiind, de fapt, așezate la locul lor firesc. Din acest punct de vedere, subliniem că noul cod de procedură penală merge la o sistematizare mai amănunțită pe acest criteriu (de pildă, dispozițiile privitoare la recuzare nu se mai găsesc în textele privind special expertiza, ci în capitolul unde în mod normal își au locul : capitolul II al titlului II al codului de procedură penală).

79. În afara acestor reglementări cuprinse în cele două coduri de procedură, în materie de expertiză mai există însă și unele prevederi speciale.

Astfel, în materia *expertizei medico-legale* [1] sînt aplicabile prevederile decretului nr. 446/1966 pentru organizarea instituțiilor și serviciilor medico-legale, precum și regulamentul de aplicare al decretului nr. 446/1966 aprobat prin H.C.M. nr. 1805/1966.

Cu privire la *expertiza sanitar-veterinară* urmează a se avea în vedere dispozițiile decretului nr. 167/1955.

În ce privește *expertizele criminalistice* interesează prevederile legii nr. 60 din 27 decembrie 1968 pentru organizarea și funcționarea Procuraturii Republicii Socialiste România (secțiunea a V-a a Capitolului III este intitulată „Studierea și introducerea în practică a metodelor și mijloacelor științifice de cercetare și prevenire a infracțiunilor"), dispozițiile înscrise în art. 4 lit. c, art. 18 și art. 19 din decretul nr. 648/1969 pentru organizarea și funcționarea Ministerului Justiției, precum și instrucțiunile nr. 547/1970 emise de Ministerul Justiției cu privire la organizarea, atribuțiile și funcționarea laboratoarelor de expertiză criminalistică.

La efectuarea *expertizei contabile* se vor avea în vedere prevederile decretului nr. 79/1971, care abrogă în mod expres decretul nr. 434/1957 care a reglementat pînă în anul 1971 materia.

Expertiza tehnică asupra metalelor prețioase, obiectelor și bijuteriilor confecționate din metale prețioase se va efectua în conformitate cu dispozițiile de la pct. 72 din instrucțiunile emise pentru aplicarea decretului nr. 210/1960, privind regimul mijloacelor de plată străine, metalelor prețioase și pietrelor prețioase (modificat prin : decretul nr. 382/1967, decretul nr. 885/1967, decretul nr. 46/1969, decretul nr. 25/1970).

În materia *expertizei tehnice*, reglementarea de bază o constituie decretul nr. 79/1971, recent edictat ca urmare a necesității imperioase resimțite în practică. Dispozițiile sale se completează cu prevederile codului de procedură civilă și ale codului de procedură penală, în măsura în care decretul nr. 79/1971 nu dispune altfel.

[1] A se vedea și H.C.M. nr. 756/1968, cu privire la organizarea Inspectoratului sanitar de stat central și a altor unități sanitare teritoriale, precum și H.C.M. 1758/1969, privind trecerea Institutului de cercetări științifice medico-legale de la Ministerul Sănătății, la Academia de științe medicale.

Secțiunea a II-a
NATURA JURIDICĂ, ESENȚA ȘI OBIECTUL EXPERTIZEI

80. În literatura judiciară română, autorii sînt în unanimitate de acord [1] în a considera că expertiza face parte din categoria mijloacelor de probă. Definind expertiza, noi ne-am exprimat, totodată, și opinia cu privire la această problemă, arătînd, de asemenea, că socotim expertiza ca unul dintre mijloacele de probă.

Deși acest punct de vedere se afirmă și în literatura juridică străină, totuși au existat și alte păreri.

Semnalăm, astfel, în cadrul literaturii juridice burgheze, păreri diferite și contradictorii. Spre exemplu, s-a susținut că expertiza nu poate fi un mijloc de probă cu o existență proprie [2], ea părînd mai mult un auxiliar al altor mijloace de probă. O altă opinie consideră, dimpotrivă, că „expertiza este o specie de probă distinctă de alte probe, este un mijloc de probă, în sine, specială, autonomă" [3]. Literatura rusă dinaintea revoluției (Vladimirov) îl asimila pe expert cu judecătorul, socotind expertiza ca o „sentință științifică" [4]. În literatura juridică engleză, s-a susținut (Stephen și alții) că expertul este un fel de martor cu o caracteristică specială, un martor științific, iar raportul său ar fi o depoziție științifică de martor. Existența unui asemenea punct de vedere se explică prin trăsătura specială, prea binecunoscută, de „contradictorialitate" a sistemului procedural anglo-american [5]. S-a mai susținut și părerea (Spasovici) că expertiza ar fi, de fapt, o cercetare la fața locului [6], asimilîndu-se într-un mod de neînțeles două acte procesuale complet diferite.

[1] v. Tr. Pop, *op. cit.*, pp. 349—350; I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, pp. 183—184; S. Kahane, *op. cit.*, p. 141; Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 437.

[2] v. Ch. Lagneau, *op. cit.*, p. 34.

[3] E. Florian, *Delle prove penali*, vol. I, nr. 81, p. 174 (citat de Tr. Pop, *op cit.*, p. 347).

[4] Citat de M. S. Strogovici, *Procesul penal sovietic*, Editura de stat pentru literatură juridică, București, 1950, pp. 244, 245.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

În cadrul literaturii juridice socialiste, o părere disparată susține că expertiza, ca și cercetarea la fața locului pot fi considerate mijloace de verificare a probelor [1]. Tot în literatura juridică socialistă, ideea unei asemănări între rolul expertului și al judecătorului este susținută de I. Gwiazdomorski și M. Cieslak, care consideră că această asemănare și-ar găsi expresia în datoria de imparțialitate și în posibilitatea de a recuza expertul [2].

Vom reveni asupra unora dintre aceste puncte de vedere în partea în care ne vom ocupa propriu-zis despre expert.

81. Conchidem însă aici asupra punctelor de vedere exprimate cu privire la natura juridică a expertizei, socotind că întemeiat poate fi considerat numai acela care situează expertiza printre mijloacele de probă, întrucît o examinare completă, științifică a instituției nu poate îngădui o altă părere. Într-adevăr, în cazul expertizei, pe baza unei activități de cercetare efectuată de un specialist, în temeiul dispoziției organului judiciar, se aduce la cunoștința acestuia o opinie întemeiată pe cunoștințele de specialitate și pe experiența expertului. Această opinie va fi luată în considerare în măsura în care organul judiciar apreciază că este cazul.

Deci expertiza este un mijloc de probă care își aduce aportul la înfăptuirea justiției, la fel ca toate celelalte mijloace de probă, concluziile expertului fiind și ele supuse liberei aprecieri a organului judiciar.

82. În literatura de specialitate [3], în legătură cu expertiza, a fost abordată și problema *esenței* ei, cu alte cuvinte problema particularităților care dau acestui mijloc de probă o configurație specifică, proprie. Ne vom ocupa în cele ce urmează de această problemă.

Putem să considerăm, în prim rînd, că însăși împrejurarea în care se dispune administrarea acestui mijloc de

[1] *Klainman*, *Procesul civil*, 1936, pp. 34, 35 (citat de M. S. Strogovici, *op. cit.*, p. 246).

[2] v. *La preuve judiciaire dans les pays socialistes à l'époque contemporaine*, Editions de la Librairie Encyclopedique, S.P.R.I. Bruxelles, 1963, p. 111 (citat de A. Ionașcu, *Probele în procesul civil*, p. 239).

[3] v. M. A. Celtov, *Procesul penal sovietic*, pp. 161—165.

probă îi este specifică. Într-adevăr, nu în toate cauzele care urmează a fi soluționate de organele judiciare se efectuează expertize, ci numai în acele în care lămurirea exactă a împrejurărilor de fapt reclamă cunoștințe deosebite din domeniul științei, tehnicii sau artei. Subliniem aici (vom reveni asupra problemei) faptul că, în unele cazuri, însuși legiuitorul prevede obligativitatea administrării acestui mijloc de dovadă, pentru restul situațiilor organul judiciar fiind acela care apreciază dacă este necesar sau nu să se recurgă la serviciile unui specialist. Este evident, de pildă, că experiența organului judiciar, rezultată din rezolvarea unor cauze asemănătoare, îl va ajuta deseori să înțeleagă o serie întreagă de probleme, dar nu se poate pretinde nimănui să fie specialist în toate domeniile. Pe de altă parte, folosirea expertizei este recomandabilă atît pentru considerentul unei mai mari certitudini pe care o dă folosirea ultimelor metode și date ale științei respective, cît și pentru faptul că raportul de expertiză poate fi discutat în contradictoriu, ceea ce oferă garanții deosebite de obiectivitate în rezolvarea cauzelor deduse spre judecare.

Specifice administrării acestui mijloc de dovadă sînt și condițiile pe care trebuie să le îndeplinească expertul: o persoană cu o competență specială în domeniul care interesează (știință, tehnică, artă) și care, în același timp, *nu a cunoscut în prealabil* împrejurările de fapt supuse cercetării sale.

Modul în care se efectuează expertiza constituie, de asemenea, o trăsătură caracteristică care o deosebește de celelalte mijloace de probă, întrucît include: o cercetare a situațiilor de fapt de către expert, cercetare în cadrul căreia acesta aplică cunoștințele sale de specialitate bazate pe ultimele date științifice, folosește metodele de cercetare specifice domeniului respectiv și, în fine, aplică și experiența[1] sa de specialist; într-o următoare fază expertul comunică organului judiciar în scris (în general) sau oral (arareori) constatările și concluziile sale motivate pe baza datelor de specialitate.

Prin luarea în considerare a tuturor trăsăturilor particulare care țin de esența expertizei, este evident că nu se poate ajunge decît la concluzia că avem în față un mijloc

[1] v. M. A. Celtov, *op. cit.*, pp. 162—164.

de probă de sine stătător, cu o individualitate distinctă de celelalte.

83. Socotim necesar a face — în această parte a lucrării — precizări cu privire la *obiectul expertizei.*

Examinarea trăsăturilor caracteristice care dau o configurație specifică acestui mijloc de probă ne conduce la concluzia că obiectul expertizei îl formează lămurirea unor împrejurări de fapt a căror cunoaștere reclamă o competență specială (științifică, tehnică, artistică)[1]. Asupra acestor împrejurări de fapt vor purta cercetările expertului și tot cu privire la ele expertul va formula concluzii motivate științific.

Din chiar prevederile legilor noastre procesuale se desprinde cu claritate conținutul obiectului expertizei: „Cînd pentru lămurirea unor împrejurări de fapt, instanța socotește de cuviință să cunoască părerea unor specialiști..." (art. 201 c. proc. civ.) sau „Cînd pentru lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei, în vederea aflării adevărului, sînt necesare cunoștințele unui expert..." (art. 116 c. proc. pen.).

84. În legătură cu obiectul expertizei se pune problema *limitării,* în sensul că nu se poate dispune folosirea acestui mijloc de probă pentru lămurirea oricărei probleme ce o ridică rezolvarea unor cauze.

Este evident, astfel, că nu se poate recurge la expertiză pentru rezolvarea problemelor juridice, și aceasta pentru două motive: în primul rînd, privind problemele juridice, organele judiciare nu au nevoie de experți, fiind ei înșiși specialiști în materie; în al doilea rînd expertiza, ca, de altfel, toate celelalte mijloace de probă, poate fi folosită numai pentru dovedirea *împrejurărilor de fapt.*

În ce privește cunoașterea legilor străine însă nu i se poate cere organului judiciar să fie un specialist, motiv pentru care s-a susținut că: „legea străină poate fi obiectul probei sau al expertizei; aceasta este o chestiune de fapt și nu de drept"[2].

[1] v. M. A. Celtov, *op. cit.*, p. 166; J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 13, p. 14.

[2] Tr. Pop, *op. cit.*, p. 352.

Deci obiectul expertizei îl poate forma numai clarificarea unor împrejurări de fapt ale cauzei și, mai mult decît atît, numai a acelor împrejurări de fapt *pentru a căror lămurire sînt necesare cunoștințe de o anumită specialitate* [1] (medicină, biologie, contabilitate, pictură, sculptură, tehnică etc.).

În unele țări obiectul expertizei este limitat prin lege în ce privește unele stări sau condiții [2]. În dreptul nostru nu există o asemenea interdicție, limitarea intervenind numai în cazurile sus-arătate, adică obiect al expertizei îl pot forma numai acele împrejurări de fapt care reclamă cunoștințe de specialitate. Desigur că nu se vor efectua expertize nici chiar cu privire la aceste împrejurări, dacă organul judiciar nu consideră necesar, asumîndu-și răspunderea lămuririi situațiilor de fapt ale cauzei cu ajutorul celorlalte mijloace de probă (aceasta este, bineînțeles, posibil numai dacă legea nu prevede obligativitatea expertizei în cazul respectiv).

Împrejurările de fapt pentru a căror lămurire este necesară expertiza (cînd organul judiciar consideră necesar sau în cazul în care legea obligă) pot fi foarte variate; mai frecvente sînt expertizele în materie de construcții, servituți, delimitări de proprietate, punere sub interdicție, partaje succesorale sau împărțiri de bunuri comune în caz de divorț, accidente de circulație, accidente de muncă, stabilirea paternității, în cazul infracțiunilor îndreptate împotriva persoanei sau a avutului obștesc.

Este evident faptul că, pentru a decide asupra necesității expertizei și pentru a-i stabili cît mai precis obiectul, organul judiciar va trebui să procedeze cu deosebită atenție, hotărînd, totodată, dacă este nevoie de investigații în cadrul unei singure specialități sau dacă se impun cercetări din domenii diferite.

[1] În mod greșit, Tribunalul popular al raionului Deta, în cauza ce forma obiectul dosarului nr. 2080/1961, a cerut laboratorului interregional de criminalistică Cluj să stabilească dacă un pumnal trimis spre examinare este armă albă sau nu; în această situație nu se impunea o expertiză, fiind suficientă cunoașterea decretului nr. 61/1959.

[2] Codul de procedură penală italian, art. 314, alin. 2, prevede că nu pot fi obiect al expertizei „condițiile individuale psihice și sociale", și anume acele calități psihice care nu depind de cauze patologice (v. E. Florian, *Diritto processuale penale*, vol. VIII, nr. 350, citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 350).

85. Strîns legată de examinarea obiectului expertizei este și problema modului în care organul judiciar face cunoscut specialistului obiectul expertizei. Într-adevăr dacă soluționarea problemei de specialitate este în sarcina expertului, formularea obiectului expertizei îi revine organului judiciar și aceasta constituie o etapă foarte importantă. Nu trebuie să scăpăm din vedere și faptul că atît în procesul civil, cît și în cel penal părțile își pot spune cuvîntul atît cu privire la necesitatea expertizei (afară de cazurile cînd legea prevede obligativitatea efectuării ei), cît și cu privire la obiectul expertizei.

O dată stabilite necesitatea și obiectul expertizei, expertul (sau experții) urmează să fie încunoștințați cu privire la cadrul investigațiilor ce urmează să întreprindă. Este neapărat necesar ca faptele sau împrejurările supuse cercetării expertului, chestiunile la care el trebuie să răspundă să fie prezentate acestuia în mod clar și sistematizat, o asemenea precizare riguroasă fiind o condiție de efectuare a expertizei în condiții optime (a se vedea, în acest sens, în legislația noastră, prevederile art. 201 c. proc. civ. și ale art. 120 alin. 2 c. proc. pen.).

Se evită în felul acesta greșeala, constatată uneori în practică, de a da experților așa-zisa sarcină „în alb" situație în care aceștia își pot alege singuri obiectul expertizei, transformîndu-se din experți în organe judiciare, depășindu-se astfel limitele atribuțiilor lor [1].

Desigur că întrebările formulate de organul judiciar în cadrul precizării obiectului expertizei nu trebuie să oblige pe expert să tragă concluzii care nu aparțin specialității sale. În literatura juridică de specialitate se subliniază diferite aspecte negative care se pot ivi în practică, arătîndu-se — între altele — că „ar fi desigur eronat că organul care ordonă expertiza să ceară lămuriri și în privința vinovăției sau nevinovăției persoanei în cauză" [2].

86. Deci, organul judiciar nu poate încredința expertului grija de a hotărî asupra unei probleme, nici măcar

[1] v. V. Dongoroz și alții, *Modificările aduse codului penal și codului de procedură penală* ..., p. 419; C. Zotta, *op. cit.*, vol. I., p. 339.

[2] Al. Buuș, *Unele probleme privind expertiza criminalistică în activitatea procesuală*, în „J. N.", nr. 5/1964, p. 41.

parțial. El nu poate cere expertului decît avize sau constatări care privesc stricta specialitate a acestuia [1]. Numit din oficiu sau propus de părți, expertul nu poate desfășura decît o activitate cu un caracter limitat de granițele pregătirii sale și de rolul conferit lui de legiuitor [2]. Uneori este dificil a preciza limitele între expunerea pe baze științifice a faptelor, a cauzelor și a consecințelor lor și între aprecierea juridică ce decurge din ele. De pildă, nu poate fi însărcinat expertul să stabilească cui revine răspunderea în cazul unui accident de circulație, dar este normal ca organul judiciar să obțină — pe această cale — constatările și părerile motivate științific ale unui specialist, cu privire la cauza accidentului [3]. În legătură cu obiectul expertizei, în literatura de specialitate s-a subliniat faptul că instanța judecătorească nu poate abdica de la misiunea de a împărți dreptate pentru a o încredința experților [4].

87. În acest moment al activității procesuale în care specialistul este încunoștințat asupra obiectului expertizei, organul judiciar are, totodată, obligația de a oferi expertului toate informațiile necesare pentru îndeplinirea sarcinii sale, dîndu-i posibilitatea să ia cunoștință de actele cauzei și să obțină toate datele necesare pentru efectuarea expertizei în cele mai bune condiții [5]. În legea noastră procesuală penală nouă, care are un conținut și o formă superioare, există un text expres (art. 121) sub titlul „Drepturile expertului", care prevede dreptul

[1] Cu privire la această problemă, a se vedea și G. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 199, p. 450.

[2] v. P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 615; L. J. de la Morandière, J. C. Salmon, *op. cit.*, p. 188.

[3] v. L. Cornil, *La mission de l'expert en matière criminelle* (citat de A. Marchal, J. P. Yaspar, *op. cit.*, p. 1022).

[4] v. P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 926; M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 757; O. E. Freirov, *O predelah kompetenții eksperta-psihiatra v ugolovnom professe* [Referitor la limitele competenței expertului psihiatru în procesul penal], 1964, nr. 8; M. A. Celțov, *O predelah kompetenții sudebno-mediținskogo eksperta* [Despre limitele competenței expertului medico-judiciar], în „Gosudarstvo i pravo", nr. 6—7/1958.

[5] v. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 351 I. Tanoviceanu, *op. cit.*, nr. 398[1], p. 634.

acestuia de a lua cunoștință de materialul dosarului necesar pentru efectuarea expertizei, precum și dreptul de a cere lămuriri organului judiciar și părților.

Secțiunea a III-a

EXPERTIZA ÎN RAPORT CU ALTE ELEMENTE DE DREPT PROCESUAL

88. Studiul trăsăturilor specifice ale expertizei a dat naștere în literatura de specialitate la numeroase discuții în ce privește legătura dintre expertiză și alte instituții de drept procesual.

S-a susținut, astfel, că expertul este un martor sau că este judecătorul problemei supuse cercetării sale, caz în care concluziile lui s-ar impune ca „o hotărîre științifică". S-a mai spus că expertiza poate fi asimilată cu cercetarea la fața locului [1].

89. Vom examina în această secțiune susținerile menționate, ocupîndu-ne în primul rînd de raportul dintre expertiză și depozițiile de martori.

În acest cadru, amintim de la început opinia potrivit căreia expertul ar fi un martor științific. Conform acestei teze — care își are originea și este răspîndită în Anglia și S.U.A. — expertiza nu constituie un mijloc de probă de sine stătător, fiind asimilată cu declarațiile martorilor. Se arată că examinarea distincției în lumina principiilor psihologiei și logicii duce la concluzia că între martor și expert nu există deosebire, întrucît martorul, chiar dacă se referă la fapte mărunte, nu face decît să exprime concluziile sale. La martor — se susține în cadrul acestei opinii — ca persoană cunoscătoare a împrejurărilor pe care le relatează se presupune, de asemenea, existența unor reprezentări asociative care au un caracter mai puțin complex decît la expert. Deci deosebirea ar fi de ordin cantitativ, iar expertul — după concepția pro-

[1] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 451; M. Strogovici, *op. cit.*, p. 244 și urm.; M. A. Celțov, *op. cit.*, p. 159.

cesului contradictorial anglo-american [1], în care fiecare parte își poate invita experții săi — ar fi un martor sui-generis (ar face parte dintr-o a doua clasă de martori).

Exceptînd sistemul procedural anglo-saxon, în celelalte sisteme de drept nu mai întîlnim o asemenea tendință de asimilare între depozițiile de martori și expertiză; în literatura juridică se examinează însă asemănările și deosebirile tocmai pentru a se determina individualitatea acestor două mijloace de probă.

Chiar în lucrări de literatură juridică mai vechi se subliniază că acea opinie potrivit căreia experții ar face parte din categoria martorilor („proeminenți între aceștia" și calificați ca „martori eruditi, raționali, istorico-raționali") este abandonată „ceea ce natural nu ar exclude ca expertul să poată funcționa și ca martor și ca expunerea expertului să poată apare și în materie testimonială" [2].

90. Pentru a demonstra individualitatea fiecăruia dintre cele două mijloace de probă le vom examina sub raportul asemănărilor și deosebirilor ce le prezintă.

O primă asemănare, evidentă la cea mai sumară examinare, o constituie faptul că însuși legiuitorul le încadrează în aceeași categorie procesuală a mijloacelor de dovadă. A se vedea astfel, în dreptul nostru, art. 186—200 și art. 201—214 din codul de procedură civilă, situate în secțiunea a III-a intitulată *„Administrarea dovezilor"* (din capitolul al III-lea al titlului III), precum și art. 78—86 și art. 116—127 din codul de procedură penală, situate în capitolul al II-lea intitulat *„Mijloace de probă"* (din titlul II).

O altă trăsătură de asemănare derivă din situația procesuală a expertului și a martorului: ambii sînt considerați „terți" (nu părți) în proces sau „subiecți secundari" ai raportului procesual, aceasta deoarece nu îndeplinesc activitatea procesuală principală, ci numai acte ajutătoare.

[1] v. A. S. Osborn, *Questioned documents* [Documente suspecte], Albany N. E., U.S.A., p. 264 (citat de M. Justice Ward, de la United States Districts Courts, New York City, 1908, p. 623).

[2] E. Florian, *Delle prove penali*, vol. I, nr. 81, p. 174 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 347).

Atît depozițiile martorilor, cît și concluziile experților au o putere doveditoare asemănătoare: nu au valoare probantă absolută ci relativă, fiind supuse liberei aprecieri a organului judiciar, ca toate celelalte probe.

Asemănarea dintre aceste două mijloace de probă a determinat aplicarea unor reguli procesuale comune: astfel, dispozițiile privitoare la citare sînt identice pentru martor și expert; de asemenea, obligațiile procesuale ale ambilor fiind considerate îndatoriri cetățenești, neîndeplinirea [1] lor este sancționată în ambele cazuri cu amendă civilă sau chiar cu pedeapsă dacă fapta îmbracă trăsăturile unei infracțiuni (a se vedea art. 205 c. proc. civ. cu modificarea adusă prin decretul nr. 52 din 31 ianuarie 1969, precum și art. 198 lit. c. și art. 198 alin. final c. proc. pen.); se poate constata și o mare asemănare între motivele pentru care anumite persoane nu pot fi martori sau experți (a se vedea și art. 46—54 c. proc. pen., precum și art. 189 și art. 203 c. proc. civ.).

91. Dacă elementele de asemănare dintre cele două mijloace de dovadă au preocupat mai puțin, în schimb problema deosebirilor dintre ele a dat naștere la multe discuții, fiind abordată în numeroase lucrări de specialitate. S-a încercat să se găsească un criteriu distinctiv.

Astfel, s-a considerat că — întrucît expert poate fi numai o persoană care are o competență specială, științifică sau tehnică — elementul de tehnicitate este cel care ar hotărî deosebirea. Dar deoarece s-a exprimat părerea că și o depoziție de martor poate avea caracter tehnic (de pildă, depoziția unui medic) și, de asemenea, întrucît și judecătorul poate aprecia faptele din punct de vedere tehnic, substituind părerea sa avizului expertului, s-a ajuns la concluzia că elementul de tehnicitate — care este propriu, dar nu exclusiv expertizei — nu poate constitui un criteriu de diferențiere [2].

[1] În legătură cu această problemă, a se vedea: R. Garraud, *op. cit.*, nr. 318, p. 591; M. S. Strogovici, *op. cit.*, nr. 6, p. 215; M. A. Celtov, *op. cit.*, p. 158; G. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 204, p. 455; Dem. Negulescu, *Curs de procedură civilă...*, pp. 31—32; P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 613.

[2] v. E. Florian, *Delle prove penali*, vol. II, nr. 175, p. 323 și nr. 92, p. 183; *ibidem*, vol. I, § 57, p. 349 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 345).

S-a mai emis părerea că spre deosebire de martor care relatează fapte *trecute*, expertul se referă la fapte *prezente* sau la fapte ale căror efecte mai subzistă [1]. Dar și acest criteriu a fost considerat nesatisfăcător, subliniindu-se că martorul poate fi folosit și pentru arătarea unor fapte prezente, iar expertului i se poate cere avizul și cu privire la fapte din trecut care pot fi reconstituite cu ajutorul altor mijloace de probă [2].

Elocvent pentru deosebirea dintre expert și martor a mai fost considerat faptul că martorul, fiind produsul împrejurărilor cauzei, nu poate fi înlocuit, în timp ce expertul ar fi *persona fungibile*, întrucît un mare număr de persoane pot fi competente să aducă lămuriri de specialitate cu privire la anumite fapte. La o analiză severă însă, nici aci nu găsim un criteriu diferențial, deoarece în situația în care mai multe persoane au avut posibilitatea să cunoască împrejurările de fapt care trebuie dovedite, martorul poate fi substituit; invers, dacă în domeniul în care organul judiciar are nevoie de lămuriri de specialitate nu există decît o singură persoană competentă, evident că acest unic expert nu mai poate fi *persona fungibile* [3]. Desigur că, în cazul în care un expert a fost martorul evenimentelor ce interesează, va primi calitatea sa de martor, fiind înlocuit din funcția de expert, cu condiția să nu ne aflăm în situația de excepție pe care am evidențiat-o mai sus, cînd nu mai există un alt specialist în domeniul respectiv.

O altă susținere, potrivit căreia declarațiile martorilor privesc fapte *trecătoare*, iar expertiza se referă la fapte *permanente*, a fost combătută pe motivul că și un martor poate da relații cu privire la un fapt permanent necunoscut organului judiciar, iar expertul — la rîndul său — poate să se refere la fapte trecătoare, prin reconstituire, sau să evalueze un fapt trecător dovedit cu acte sau martori [4].

[1] v. V. Manzini, *op. cit.*, III, nr. 322, p. 286 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 345).

[2] v. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 345.

[3] v. E. Florian, *Diritto processuale penale*, § 57, I, pp. 342, 349 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, pp. 346—347); M. A. Celtov, *op. cit.*, p. 158; Gr. Gr. Teodoru, *op cit.*, p. 453.

[4] v. Fr. Carnelutti, *Sistema diritto processuale civile*, vol. I, nr. 209, p. 533 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 346); P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 613.

92. Se pot semnala însă multe trăsături cu adevărat diferențiale între cele două mijloace de probă.

S-a arătat, astfel, că spre deosebire de expert, a cărui muncă își are izvorul în activitatea desfășurată de organul judiciar, martorul relatează fapte percepute în afară de orice proces, mărturia sa avînd rădăcini în întîmplarea că a văzut sau a auzit lucruri care interesează direct sau indirect cauza respectivă. Cu alte cuvinte, informațiile deținute de martor sînt independente de vreo activitate judiciară [1], în timp ce prestația procesuală a expertului este urmarea unei sarcini trasate lui de către organul judiciar [2]. Expertul este deci o persoană complet străină raporturilor dintre părți și, prin urmare, neinteresat in cauză [3].

Un expert nu trebuie să descrie faptele așa cum s-au petrecut, ci să le explice proveniența, să-și spună părerea sa de specialist cu privire la ele; martorul, dimpotrivă, nu trebuie să opineze asupra evenimentului cercetat, ci să relateze faptele exact așa cum le-a perceput. Dacă expertul, din întîmplare, a cunoscut direct împrejurările de fapt pe care trebuie să le expertizeze, el va deveni — după cum am mai arătat — martor al cauzei, primind această ultimă calitate.

Altă deosebire ne este relevată de faptul că martorul trebuie să aibă în vedere — în relatările pe care le face în fața organului judiciar — numai percepțiile dobîndite, îmbogățind cunoașterea organului judiciar cu un fapt izolat, pe cînd expertul este obligat să pornească în activitatea sa de la împrejurările de fapt stabilite în cauză, pe care le va cerceta în lumina principiilor și metodelor aplicabile în specialitatea sa și va formula — ținînd seamă și de experiența sa — răspunsuri științific argumentate la chestiunile care constituie obiectul expertizei.

[1] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 264/1955, C. D. 1955, pp. 204—205. (S-a decis astfel că pentru a stabili dacă semnătura de pe un testament olograf este a testatorului, instanța — dacă nu este lămurită — nu trebuie să se mulțumească cu depoziții de martori, ci este obligată să facă o verificare de scripte, conform art 179 c. proc. civ.)

[2] v. V. Manzini, *op. cit.*, vol. III, nr. 322, p. 286; E. Florian, *Delle prove penali*, vol. I, nr. 80, p. 171 și urm. (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 346).

[3] În legătură cu această problemă, a se vedea și: Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 438; S. Kahane, *op. cit.*, p. 148; Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 453; G. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 204, p. 455.

Din această caracteristică specială, decurg o serie de drepturi ale experților, pe care martorii nu le au : dreptul de a cerceta dosarul cauzei, de a asista la dezbateri, de a cere lămuriri organului judiciar și chiar părților și — în situația în care sînt mai mulți experți — dreptul de a se consulta între ei și a redacta un raport comun.

Tocmai trăsăturile caracteristice evidențiate în alineatul precedent au dus la concluzia că deosebirea dintre expert și martor are un caracter funcțional, nu structural [1] : martorul are o poziție procesuală *pasivă* fiind *examinat* asupra unor fapte pe care întîmplător le-a cunoscut ; expertul are dimpotrivă o funcție *activă*, fiind cel care examinează — din însărcinarea organului judiciar și în lumina cunoștințelor sale — acele fapte ale cauzei care reclamă lămuriri speciale.

93. În literatura juridică, unii autori, comparînd activitatea expertului cu cea a judecătorului, au susținut identitatea activității acestora.

Astfel, asimilat cu judecătorul, expertul a fost considerat ca un „judecător savant", „judecător științific", iar raportul de expertiză ca „o sentință sau o hotărîre științifică" [2].

Ca argumente în sprijinul acestei teze s-au susținut următoarele : expertul și judecătorul trebuie să fie la fel de dezinteresați și obiectivi în ce privește cauza ; drept consecință, ambii pot fi recuzați pentru aceleași motive [3] ; expertul nu aduce păreri personale asupra problemei care formează obiectul cercetării sale, ci emite o opinie motivată științific ; ca urmare, organul judiciar nu ar putea pune la îndoială constatările expertului, ci trebuie să le accepte ca atare și să dea o hotărîre în sensul lor ; unica deosebire care s-ar putea constata ar rezida în faptul că pe cînd organul judiciar soluționează cauza în întregime, expertiza ar oferi concluzii decisive numai cu privire la

[1] v. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 347.

[2] v. Vouin, *Le juge et son expert*, Recueil Dalloz, 1955, p. 131 ; J. Hall, *The expert and the jury. General principes of Criminal Law* [Expertul și juriul. Principii generale ale dreptului penal], Bobbs Merril, New York, 1960, p. 464 și urm. ; R. Garraud, *op. cit.*, nr. 318, p. 592 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 438).

[3] v. I. Gwiazdomorski, M. Cieslak, *op. cit.*, p. 111 (citat de A. Ionașcu, *op. cit.*, p. 239).

o anumită chestiune pentru care sînt necesare cunoștințele unui specialist.

94. Această opinie care asimilează pe expert cu judecătorul a fost criticată în mod întemeiat, în numeroase lucrări juridice [1].

Într-adevăr, expertul nu poate fi asimilat cu judecătorul întrucît, spre deosebire de acesta care are obligația să *soluționeze din punct de vedere juridic întreaga cauză*, expertul nu face altceva decît să cerceteze, conform însărcinării primite din partea organului judiciar, *date izolate* ale cauzei și să întocmească un raport bazat pe cunoștințele sale de specialitate. În acest fel, expertul are răspunderea științifică (limitată la specialitatea sa) a concluziilor expertizei, pe cînd judecătorul are răspunderea juridică și morală a soluției date cu privire la întreaga cauză.

De altfel și metodele folosite în munca expertului și a judecătorului demonstrează diferența : expertul care nu este jurist (căci, după cum am mai arătat, în materie juridică nu se efectuează expertize, organul judiciar posedînd cunoștințe de specialitate) va folosi numai metodele proprii specialității sale. Spre deosebire de expert, organul judiciar va folosi pentru cercetarea întregii cauze toate căile îngăduite de lege (declarații de martori, interogatorii), iar în final va aprecia întreg materialul probator strîns în cauză, inclusiv concluziile expertizei (dacă s-a efectuat), dînd o soluție bazată pe intima sa convingere.

Desigur, libertatea de apreciere a judecătorului cu privire la concluziile expertizei nu înseamnă că îi în-

[1] v. Glaser, *Handbuch der Strafprozesse* [Manual al procesului penal], Leipzig, 1883, nr. 116, p. 676 ; E. Glasson, A. Tissier, *Traité theoretique et practique d'organisation judiciaire, de compétence et de procedure civile*, ediția a 3-a, vol. II, Sirey, Paris, 1925—1926, nr. 708, p. 853 ; P. Vasilescu, *op. cit.*, vol. III, nr. 397, p. 615 ; M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 770 ; M. S. Strogovici, *Procesul penal sovietic*, București, 1950, pp. 244—245 ; M. A. Celțov, *Procesul penal sovietic*, pp. 160—161 ; I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 183 ; S. Kahane, *op. cit.*, p. 149.

găduie amestecul în operațiile tehnice pe care le îndeplinește expertul și nici influențarea acestuia [1].

Trebuie să reținem, de altfel, că însăși practica lucrurilor a demonstrat că nu se poate conferi concluziilor expertului o valoare de hotărîre în problema încredințată, deoarece de multe ori expertizele nu au ajuns la concluzii conforme cu realitatea. De altfel, uneori, în cauzele în care sînt numiți mai mulți experți, concluziile acestora pot fi atît de deosebite, încît este evident că nu se poate vorbi de o hotărîre. Dar, mai elocvente sînt situațiile în care experții refuză să dea problemei, dată lor spre cercetare, o soluție categorică (și nu sînt rare cazurile de acest fel). Cum rămîne, în aceste situații, cu caracterul de hotărîre al concluziilor expertizei? Cunoaștem din practică că tot organul judiciar ia o hotărîre decisivă în toate situațiile sus-arătate, verificînd dacă faptele concrete se încadrează într-una din tezele formulate în raportul de expertiză.

Deci opinia care asimilează pe expert cu judecătorul nu poate rezista criticilor multiple adresate ei.

Este necesar să subliniem, în final, un argument deosebit și specific dreptului nostru: a considera opinia expertului asupra problemei date lui spre cercetare drept o „hotărîre" ar însemna a nesocoti principiul fundamental al intimei convingeri a organului judiciar, a stînjeni dreptul acestuia de a aprecia liber probele și a reînvia *teoria probelor formale*, ceea ce este *incompatibil cu esența dreptului socialist*.

95. Unii autori [2] au fost preocupați și de deosebirea dintre activitatea experților și aceea a consilierilor tehnici, instituție care nu mai există astăzi în dreptul procesual român. Consilierul tehnic nu era un expert, ci un apărător tehnic al părții care îl alesese, bineînțeles specialist în materia care interesa, cu drept de a urmări operațiile experților numiți de organul judiciar și de a

[1] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 17, p. 17; A. Sleahov, *Komu rešati: avtotehniku ili sledovateliu i sudu* [Cine să rezolve: expertul specialist în probe tehnice auto sau anchetatorul penal și instanța judecătorească], în „Justiția sovietică", Moscova, nr. 7/1967, pp. 13—14.

[2] v. Tr. Pop, *op. cit.*, pp. 396—197; V. Manzini, *op. cit.*, vol. III, nr. 330/bis, p. 337 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 397).

depune observații scrise, alăturate raportului de expertiză. Deci sarcina consilierului tehnic nu era o îndatorire publică, ci una cu caracter particular, poziția procesuală a acestuia fiind mai apropiată de cea a apărătorului, decît de a expertului.

Reamintim că această instituție a consilierilor tehnici, păstrată de legislația procesuală penală republicată în anul 1948, a fost treptat desființată în diferite materii prin reglementări succesive și, în final, desființată total prin decretul nr. 213/1960. Noul cod de procedură penală din 12 noiembrie 1968 nu mai prevede această instituție.

96. Activitatea expertului a mai fost comparată cu aceea a organului de urmărire penală [1].

Este însă evident că aceste activități nu pot fi confundate, întrucît, în îndeplinirea însărcinării sale, expertul nu se poate transforma într-un organ de urmărire penală, limitele activității lui fiind fixate de lămurirea problemei de specialitate ce i s-a încredințat, granițe pe care le fixează însuși legiuitorul.

În ce privește stabilirea înlănțuirii tuturor faptelor cauzei și aprecierea gravității lor pe plan penal, acestea nu pot fi decît de competența organului de urmărire penală sau a instanței de judecată, numai în acest mod fiind asigurate garanțiile prevăzute de lege în desfășurarea procesului penal.

97. Rapoartele scrise care se întocmesc în cadrul urmăririi penale, cu prilejul culegerii indiciilor (urme, pete, corpuri delicte etc.), nu trebuie confundate cu rapoartele experților, întrucît nu pot avea decît valoarea pe care o au toate celelalte constatări făcute de organele de urmărire penală.

98. De asemenea, nu pot fi considerate expertize nici constatările medicale cuprinse într-un certificat, dacă nu au fost dispuse de către organul judiciar cercetări de specialitate [2]. Această condiție este firească, deoarece pentru efectuarea unei expertize se respectă o serie

[1] v. J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 22, p. 20.

[2] v. I. Tanoviceanu, *op. cit.*, nr. 398[10], p. 640; G. Stefani, G. Levasseur, *op. cit.*, p. 287; R. Merle, A. Vitu, *op. cit.*, p. 738.

de măsuri prevăzute de lege în scopul garantării unor concluzii obiective.

99. Socotim necesar să examinăm în această secțiune și prevederile art. 112—115 din noul cod de procedură penală, prin care s-au introdus ca mijloace de probă (deosebite de expertiză) constatarea tehnico-științifică și constatarea medico-legală, completîndu-se astfel o lacună care existase în legislația procesuală penală anterioară.

Din cuprinsul textelor sus-arătate, rezultă că spre deosebire de expertiză — care implică punerea în mișcare a acțiunii penale, cunoașterea și citarea părților, prezența unora dintre părți la efectuarea expertizei, precum și desemnarea de experți care fac parte din alt sistem decît cel al organului de urmărire penală — atît constatarea tehnico-științifică, cît și cea medico-legală pot fi folosite de către organul de urmărire penală înainte de punerea în mișcare a acțiunii penale, dar numai în prezența unor condiții prevăzute de lege[1].

Astfel, constatarea tehnico-științifică va putea fi folosită numai „cînd există pericol de dispariție a unor mijloace de probă sau de schimbare a unor situații de fapt și este necesară lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei" (art. 112 alin. 1 c. proc. pen.).

La rîndul său, constatarea medico-legală este dispusă „în caz de moarte violentă, de moarte a cărei cauză nu se cunoaște ori este suspectă, sau cînd este necesară o examinare corporală asupra învinuitului ori persoanei vătămate pentru a constata pe corpul acestora existența urmelor infracțiunii" (art. 114 alin. 1 c. proc. pen.).

Dispozițiile legale conțin precizări și cu privire la persoanele competente să efectueze aceste constatări.

Astfel, conform art. 112 alin. 2 c. proc. pen., constatarea tehnico-științifică „se efectuează, de regulă, de către specialiști sau tehnicieni care funcționează în cadrul ori pe lîngă instituția de care aparține organul de urmărire penală" sau — în lipsa acestora — „și de către specialiști sau tehnicieni care funcționează în

[1] v. V. Dongoroz și alții, *Noul cod de procedură penală și codul de procedură penală anterior*, Editura Politică, București, 1969, p. 75; V. Rămureanu, *Noul cod de procedură penală*, în „R. R. D.", nr. 12/1968, p. 9.

cadrul altor organe". Potrivit art. 114 alin. 1 c. proc. pen., constatarea medico-legală se efectuează de către organul medico-legal „căruia îi revine competența potrivit legii să efectueze această constatare".

Unele asemănări care există (efectuarea acestor constatări de către persoane „cu pregătire de specialitate" și consemnarea operațiilor și concluziilor într-un „raport") nu pot conduce la concluzia unei identități între expertiză și constatarea tehnico-științifică sau cea medico-legală, deoarece ne aflăm în prezența unor mijloace de probă deosebite, folosite în momente procesuale diferite.

Pornind de la argumentul de text, căci legiuitorul le prevede în capitolul II, intitulat *Mijloacele de probă*, dar în secțiuni diferite (IX și X), trebuie să avem în vedere și alte distincții evidente. Într-adevăr cele două mijloace de probă se folosesc în momente procesuale diferite, constatările putîndu-se efectua — spre deosebire de expertiză — înainte de punerea în mișcare a acțiunii penale. Important mai este și faptul că cele două constatări se pot efectua numai în condițiile speciale prevăzute de lege (art. 112 și art. 114, mai sus citate), precum și faptul că lucrările necesare se îndeplinesc de către specialiști fără participarea părților. Spre deosebire, la expertiză dispozițiile legale (art. 118, 120 c. proc. pen.) conțin prevederi exprese privind participarea părților la efectuarea ei.

Este evident că cele două mijloace de probă nu pot fi confundate.

Secțiunea a IV-a
EXPERȚII JUDICIARI

§ 1. Noțiunea de expert judiciar

100. În vorbirea curentă, termenul de *expert* se folosește — așa cum am mai arătat — pentru a desemna o persoană care prin pregătirea și experiența sa într-un anumit domeniu a dobîndit o competență deosebită de înțelegere și rezolvare a celor mai complexe și dificile

probleme din materia respectivă. În general, o asemenea persoană este considerată aptă să dea un aviz autorizat[1] asupra unor fapte care privesc domeniul în care ea este recunoscută drept specialistă.

101. Termenul de *expert judiciar* desemnează o noțiune mai complexă, al cărui conținut este delimitat de legile procesuale și cu privire la care în lucrările de specialitate s-au dat diferite definiții.

Este interesant a semnala faptul că într-o lucrare mai veche[2], persoana desemnată de instanța judecătorească ca expert a fost prezentată drept un personaj mitologic pe care magistratul nu-l vede niciodată sau nu-l vede decît sub formă de raporturi scrise. Această caracterizare într-o lucrare de literatură juridică era desigur inspirată de lipsurile pe care le prezenta modul în care era reglementată atunci administrarea mijlocului de probă al expertizei.

În general, toate definițiile care s-au dat noțiunii de expert se axează pe elemente comune[3], desemnînd o persoană numită de organul judiciar sau aleasă de părți, chemată de a da un aviz într-o problemă nu obișnuită, ci de specialitate și care, totodată, a creat nelămuriri, chestiune care face parte dintr-o materie în care cel chemat să dea aviz este competent.

În literatura de specialitate din țara noastră este cunoscută o primă definiție datînd de la sfîrșitul secolului trecut (1862); potrivit acesteia, experți se numesc „acei cunoscători ispitiți sau plictisiți în vreun meșteșug, măiestrie sau știință"[4]. Traian Pop, unul dintre autorii care s-au preocupat în mod deosebit de expertiză, pe planul dreptului procesual penal, arată că: „expert

[1] v. Ch. Lagneau, *op. cit.*, p. 33.

[2] v. Fr. Mourlon, *Repététions écrites sur le code de procedure civile, contenant l'éxposé des principes généraux*, ediția a 2-a, Paris, 1863, p. 260.

[3] v. *Petit Larousse*, ediția a 20-a, Librairie Larousse, Paris, 1965, p. 404; *Enciclopedia britanică*, vol. VIII, 1961; *Bolșoia sovetskaia ențiklopedia*, Moscova, 1957, pp. 412—414; *Der grosse Brockhaus*, Wiesbaden, *1952*; H. Gils, *Encyuclopedie pratique du commerce*, vol. II, p. 614.

[4] „Din tîlcuirea unor ziceri tehnice", p. 4 (din anexa a II-a a codicelui civil al Moldovei, ediția a III-a, Tiparul Tribunei Române, Iași, 1862).

este persoana numită de judecător pentru ca, în baza cunoștințelor sale speciale, tehnice sau științifice, să dea lămuriri asupra faptelor, persoanelor, lucrărilor sau evenimentelor care privesc obiectul procesului (producînd astfel o probă) sau care sînt relevante pentru descoperirea sau evaluarea probei (mijloc de investigație sau element pentru descoperirea sau evaluarea probei)"[1].

De altfel, mai toți autorii[2] care au scris în materie de drept procesual au avut în vedere lămurirea noțiunii de expert, preocupare legitimată de tot mai marea importanță pe care a dobîndit-o expertiza ca urmare a tendinței moderne de tehnicizare a probelor.

Într-o formulare mai concisă, putem arăta că *expertul judiciar* este persoana care, posedînd cunoștințe de specialitate într-un anumit domeniu al artei, științei sau tehnicii, este desemnată de organul judiciar să clarifice împrejurări de fapt ale unei cauze judiciare pe baza datelor și metodelor specialității sale, precum și a experienței lui în materia respectivă.

§ 2. Condițiile cerute pentru a fi expert

102. În ce privește condițiile cerute pentru a fi expert, codurile de procedură civilă și penală nu conțin dispoziții exprese, dar din întreaga economie a prevederilor legale care reglementează materia expertizei rezultă însă condiția esențială: pregătirea de specialitate în domeniul care interesează cauza, pregătire care conferă expertului posibilitatea ca, bazat pe datele și metodele științei, tehnicii sau artei, să dea organului judiciar lămuririle necesare[3].

În anumite materii, organul judiciar nu poate încredința efectuarea expertizelor decît uneia dintre persoanele

[1] *Op. cit.*, p. 340.

[2] v. I. Mecu, *op. cit.*, p. 25; I. Ionescu-Dolj, *Curs de procedură penală română*, 1937, p. 223; Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 446.

[3] v. G. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 202, p. 452; P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 615; V. Ionescu, *op. cit.*, p. 20; Ch. V. Bănescu, *Notițe de procedură*, Institutul de arte grafice „Carol Göbl", București, 1904, p. 64; V. Cădere, *op. cit.*, p. 247. A se vedea, în legătură cu această problemă, în dreptul francez: P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 925; R. Merle, A. Vitu, *op. cit.*, nr. 796, p. 769.

recomandate de instituția competentă (a se vedea dispozițiile decretului nr. 79/1971 în ceea ce privește expertiza contabilă și expertiza tehnică) sau unor instituții specializate care au această misiune în temeiul dispoziției legale pe baza căreia funcționează, cum sînt institutele de medicină-legală sau laboratoarele de criminalistică. În cazul expertizelor tehnice ce se efectuează în materia pietrelor și metalelor prețioase, competența revine unităților Băncii Naționale (conf. pct. 72 din instrucțiunile pentru aplicarea decretului nr. 210/1960).

Este de la sine înțeles că numai o persoană fizică poate fi expert (chiar atunci cînd cererea de expertiză se adresează, conform legii, unei instituții specializate).

Una dintre problemele importante care se ridică în această materie o constituie aceea dacă trebuie să fie numiți experți persoanele care se îndeletnicesc întîmplător, ca o activitate auxiliară, cu efectuarea expertizei sau numai cei ce fac parte dintr-o instituție specializată și pentru care expertiza constituie o profesiune. Opinia majorității este pentru această ultimă ipoteză, ea oferind o mai mare certitudine cu privire la obiectivitatea și la temeinicia pregătirii expertului și, ca urmare, o mai mare garanție în ce privește calitatea concluziilor lui. Tendința modernă de oficializare a expertizei conduce, evident, la înființarea de instituții specializate în efectuarea diferitelor genuri de expertiză.

Deci, sub rezerva condițiilor sus-arătate, orice persoană are capacitatea de a fi expert, adică are aptitudinea de a-și asuma această funcție procesuală [1].

103. Capacitatea de a fi expert trebuie să fie examinată sub raportul distincției care se face între capacitatea *in abstracto* (aptitudinea de a fi expert, în general) și capacitatea *in concreto* (adică posibilitatea de a fi expert într-o cauză determinată, într-un caz concret).

Dacă capacitatea de a fi expert este regula generală [1] (îndeplinite fiind condițiile la care ne-am referit mai sus), trebuie să observăm că de la această regulă există și *două excepții*: incapacitatea și incompatibilitatea.

104. *Incapacitatea* de a fi expert poate fi *absolută* sau *relativă*.

Conținutul incapacității absolute este determinat de caracterul său general (în sensul că cel incapabil nu poate efectua nici o expertiză), precum și de efectul sever pe care îl produce, deoarece atrage nulitatea expertizei efectuate.

Incapacitatea relativă are, dimpotrivă, un caracter limitat, în sensul că este raportată numai la un anumit caz concret, numai la o expertiză anume. Un alt element distinctiv îl constituie și faptul că ea nu atrage sancțiunea nulității absolute în ce privește expertiza efectuată.

Se dă ca exemplu de incapacitate relativă, aceea în care se află anumiți specialiști care nu fac parte din institutul oficial specializat, deși au aceeași pregătire. Dacă împrejurări speciale intervin, și acești specialiști pot fi numiți experți [2].

În codul de procedură civilă sînt prevăzute cazurile de incapacitate absolută. Astfel, textul art. 203 arată expres: „nu vor fi numiți experți: 1. minorii și interzișii; 2. falitii; 3. cei condamnați pentru crimă sau pentru delict [3] de fals, furt, înșelăciune, abuz de încredere, mărturii mincinoase, infracțiuni contra bunelor moravuri, vagabondaj, abuz de putere, speculă ilicită, sabotaj economic, dare sau luare de mită, trafic de influență, delapidare, rupere de sigilii, sustragere, delicte contra siguranței interioare și exterioare a statului, calomnie sau denunțare calomnioasă".

[1] În legătură cu această problemă, a se vedea și: O. Stoica, A. Mureșan, *Considerații privind raporturile juridice procesuale penale*, în „Studia Universitatis Babeș Bolyai". Series jurisprudentia, Cluj, 1966, p. 132; I. Ionescu-Dolj, *op. cit.*, p. 226; I. Tanoviceanu, *op. cit.*, vol. IV, p. 635; R. Garraud, *op. cit.*, nr. 326, p. 606; V. Manzini, *op. cit.*, nr. 324, pp. 321—322; R. Vouin, J. Leauté, *L'expert. Droit pénal et criminel*, Presses Universitaires de France, Paris, 1956, p. 410 și urm.; Dosi, *Brevi considerationi sullo figura del perito*, în „Revista de procedura penale", 1960, p. 203; J. Raveneau, *Traité des inscriptions en faux et reconnaissances*, Edition Th. Jolly, Paris, p. 7 și urm.

[1] v. Fr. Mourlon, *op. cit.*, nr. 539, p. 262; E. Garsonnet, Ch. César-Bru, *Précis de procedure civile*, ediția a 9-a, Sirey, Paris, 1923, p. 336; E. Glasson, *op. cit.*, ediția 1902, p. 618; B. J. Cantor, *The expert witness* [Martorul expert], în „American Bar. Association Journal", nr. 10/1966, p. 946 și urm.

[2] v. O. Stoica, A. Mureșan, *op. cit.*, p. 132.

[3] În noua legislație penală nu se mai face această distincție între crime și delicte, faptele antisociale cu caracter penal fiind desemnate prin termenul general de infracțiune.

În noul cod de procedură penală, în textele art. 116—126 care reglementează materia expertizei, nu găsim nici o prevedere cu privire la incapacitatea de a fi expert, așa cum conține codul de procedură civilă.

De aici nu se poate trage însă concluzia că în materie penală nu ar funcționa cazuri de incapacitate. Dimpotrivă, importanța sarcinii pe care o au experții, pentru justa soluționare a cauzelor judiciare, demonstrează că atît în civil, cît și în penal trebuie să existe aceeași exigență cu privire la alegerea specialiștilor care au de îndeplinit o muncă de o asemenea răspundere. Cei chemați să efectueze expertize trebuie, evident, să se bucure de exercițiul deplin al drepturilor lor, să aibă pregătire de specialitate și experiență în materia respectivă și să nu fi suferit condamnări care să creeze îndoieli cu privire la obiectivitatea concluziilor lor.

În literatura juridică s-au purtat multe discuții în jurul problemei dacă minorii pot fi numiți experți. Întrucît, în practica lucrurilor, se pot ivi situații în care organele judiciare nu pot primi lămuriri decît de la un minor (care ar putea fi unicul specialist într-un domeniu), s-a ajuns la concluzia că ar fi de neînțeles să se renunțe la această posibilitate. S-a susținut însă că minorii nu trebuie folosiți decît în cazuri de absolută nevoie [1].

În dreptul burghez a fost pus în discuție dreptul femeilor și al străinilor de a efectua expertize [2]. O asemenea

[1] v. G. F. Colmet-Daâge, Boitard, *Leçons de droit civil*, vol. I, Paris, 1920, nr. 516; P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 616 (autorul se pronunță de acord cu această opinie cu rezerva minorilor mai mici de 15 ani, care neputînd depune ca martori se apreciază că nu pot fi numiți experți; să avem în vedere că această părere a fost exprimată în lumina vechilor prevederi procesuale); V. Ionescu, *op. cit.*, p. 20. Este interesant de semnalat faptul că în codul de procedură civilă al cantonului din Berna din anul 1918, art. 265 prevedea că nu pot fi numiți experți persoane mai în vîrstă de 60 de ani.

[2] A se vedea în legătură cu această problemă: E. Bonnier, *op. cit.*, vol. I, nr. 144; Massé, *Le droit commun, dans ses rapports avec le droit des gens et le droit civil*, ediția a 3-a, vol. I, Paris, nr. 505, p. 425. În țara noastră *ofisul domnesc nr. 1844* (colecția Pastia, p. 542) prevedea că supușii protecțiilor străine nu pot fi însărcinați a fi hotarnici și arbitri. A se vedea și G. G. Tocilescu, *Curs de procedură civilă*, București, 1893, nr. 202, p. 452.

interdicție constituie, desigur, o exagerare, lucru care, de altfel, a fost subliniat în literatura noastră juridică [1].

105. *Incompatibilitatea* este cea de-a doua excepție de la regula capacității. Există incompatibilitate în situația în care unei persoane — deși are capacitatea generală de a fi expert — îi este împiedicat exercițiul capacității concrete (adică nu poate fi expert într-o cauză determinată) datorită unei calități funcționale sau poziției sale personale în proces. Motivul pentru care o persoană deși are capacitatea generală de a fi expert nu are și exercițiul ei îl constituie faptul că, într-o cauză concretă, funcția sau poziția sa în proces este inconciliabilă cu situația de expert.

Nu pot fi, astfel, experți pentru incompatibilitate din cauza calității funcționale: judecătorul, procurorul, apărătorul, martorul. (A se vedea, în acest sens, prevederile art. 24 c. proc. civ., precum și dispozițiile art. 54 c. proc. pen. combinat cu art. 48 c. proc. pen.). După cum am mai arătat, dacă cel numit expert cunoaște personal anumite împrejurări de fapt ale cauzei, deci poate fi audiat ca martor, el nu mai poate fi expert în aceeași pricină. În noul cod de procedură penală există reglementare expresă în acest sens, în art. 54 alin. 2: „Calitatea de expert este incompatibilă cu aceea de martor în aceeași cauză. Calitatea de martor are întîietate".

Pentru incompatibilitate din cauza poziției lor în proces nu pot fi experți: evident, inculpatul, partea vătămată, precum și orice persoană care ar putea fi interesată sub orice formă în cauza respectivă. Și cu privire la această situație, noul cod de procedură penală conține prevederi exprese (a se vedea art. 54 c. proc. pen., combinat cu art. 48 lit. d c. proc. pen.). În practică se pot ivi numeroase situații de incompatibilitate pentru poziția personală în proces. Astfel, nu pot să fie desemnați experți, în cazul unui accident auto, salariații unităților de exploatare și întreținere auto, cărora le aparțin autovehiculele implicate în acel accident. De asemenea, s-a considerat că, un revizor contabil, care a semnat adresa de sesizare a organelor de urmărire penală, cu privire la

[1] v. V. Cădere, *op. cit.*, p. 247.

lipsurile constatate într-o unitate, nu mai poate fi expert deoarece se presupune că nu ar mai avea obiectivitatea necesară [1].

§ 3. Alegerea, desemnarea și numărul experților

106. Chestiunile enunțate în titlul acestui paragraf nu pot fi trecute cu vederea, ele necesitînd unele lămuriri, întrucît au ridicat multe probleme în practica judiciară și în doctrină.

107. A. *Operația de alegere a experților* s-a discutat în literatura juridică în raport de două sisteme: cel al *alegerii libere* și cel al *listelor permanente* sau al *experților oficiali.*

Potrivit *sistemului alegerii libere* experții pot fi selecționați liber dintre persoanele cunoscute ca bine pregătite în domeniul în care interesează, fără nici o altă îngrădire. Traian Pop subliniind această caracteristică arată: „persoana aleasă nu trebuie să aibă calificarea de *specialist* (subl. ns.) și nici să fie înscris într-un corp sau colegiu profesional... ci să aibă reputație că posedă capacitate tehnică în materie" [2].

În al doilea sistem, al listelor permanente (sau al experților oficiali) libertatea de alegere a experților este îngrădită în sensul că nu se poate exercita decît cu privire la persoanele care figurează pe listele oficiale de experți.

Cu privire la utilitatea acestor sisteme, părerile au fost împărțite. Juristul francez Garraud este partizanul alegerii libere a experților, invocînd ca argument principal imperfecțiunea listelor de experți [3]. De partea acestui sistem este și Traian Pop, care prezintă ca un avantaj deosebit facultatea nelimitată a organului judiciar de a

[1] Trib. reg. Brașov, dec. pen. nr. 1416/1955, în „L. P.", nr. 9/1957, p. 1887; prin decizia citată s-a dispus casarea sentinței pronunțate de instanța de fond, ca nelegală, pe considerentul că — prin violarea legii procesuale penale — a fost numit ca expert o persoană care semnase actul de sesizare a organelor de urmărire penală.

[2] *Op. cit.*, p. 366.

[3] *Op. cit.*, vol. I, nr. 332, p. 616 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, pp. 366—367).

alege, lipsa acestei posibilități — susține autorul — avînd efecte negative în cazul unor liste greșit întocmite [1]. E. Florian [2], dimpotrivă, consideră că sistemul listelor permanente este cel mai potrivit, întrucît aceste liste oficiale oferă mai multă garanție în ce privește capacitatea și obiectivitatea experților și, în același timp, ar aduce o limitare a arbitrarului organelor judiciare și al părților în alegerea experților.

108. În prezent, în țara noastră, modul de alegere a experților prezintă o caracteristică specială.

Astfel, în materia expertizelor care au o reglementare proprie, dreptul de alegere al organului care dispune efectuarea expertizei este limitat sau inexistent. În domeniul expertizei contabile, precum și a celei tehnice, potrivit dispozițiilor art. 5 și 13 din decretul nr. 79/1971, poate fi numit numai unul sau unii dintre experții recomandați de biroul local de expertiză contabilă (care are atribuții deci și cu privire la expertiza tehnică). În alte materii, nici nu se mai poate vorbi de o alegere, organele judiciare fiind obligate să se adreseze unor instituții specializate. Așa cum am mai arătat, aceasta se petrece în domeniul expertizelor medicale și criminalistice. Situația este identică în materie de metale și pietre prețioase, întrucît organele judiciare se pot adresa pentru orice fel de expertize în acest domeniu (inclusiv cele de evaluare) numai unităților Băncii Naționale.

Situația din dreptul nostru se explică datorită tendinței tot mai mari de oficializare a expertizei, oficializare care se traduce în practică atît prin prevederea obligativității expertizei în multe cazuri, cît și prin crearea de instituții specializate în acest scop. Titlurile pe care le întîlnim la două texte din noul cod de procedură penală (art. 117 — „Expertiza obligatorie" și art. 119 — „Experți oficiali") sînt elocvente din acest punct de vedere.

Această tendință de oficializare a expertizei ce se poate constata în dreptul nostru (ca și în întreg dreptul modern, cu diferite nuanțe de intensitate) este perfect îndreptățită, deoarece constituie unica cale care oferă toate garan-

[1] *Op. cit.*, p. 367.

[2] *Diritto processuale penale*, § 57, nr. XII, pp. 363—364 (citat de Tr. Pop, op. cit., p. 366).

țiile posibile de competență și de obiectivitate a expertului.

Legat de cele de mai sus, trebuie să subliniem că modul în care se alcătuiau pînă la apariția decretului nr. 79/1971 listele de experți în materia expertizelor tehnico-judiciare (altele decît cele care au primit o reglementare proprie) nu prezenta toate garanțiile cu privire la efectuarea în condiții optime a expertizelor. Într-adevăr, după desființarea în anul 1962 a organizației A.S.I.T. (care dădea recomandări pentru trecerea pe listele de experți), înscrierea se făcea în baza unei simple cereri a celui ce dorea să desfășoare munca de expert, la care se alătura și o recomandare din partea instituției unde lucra solicitantul. Dar, întrucît era posibil ca această persoană să desfășoare în instituția respectivă o activitate limitată la numai unul dintre aspectele specialității sale, trebuie să admitem că, uneori, recomandările respective nu puteau prezenta o garanție deplină cu privire la competența profesională a solicitantului. Sub aspectul obiectivității, o recomandare de acest fel, uneori putea fi discutabilă. Ca o consecință a celor arătate, se vădea necesar ca toate imperfecțiunile ce se prezentau în materia expertizei tehnice să fie corectate printr-o reglementare asemănătoare celei din domeniul expertizei contabile-judiciare. Era un deziderat pe care literatura de specialitate din țara noastră l-a exprimat în unanimitate și pe care edictarea decretului nr. 79/1971 privind expertiza contabilă și expertiza tehnică l-a îndeplinit.

109. B. *Cu privire la desemnarea expertului*, vom examina pe rînd domeniul civil și penal.

În materie procesuală civilă, art. 202 prevede clar: „Experții se vor numi de către instanță, dacă părțile nu se învoiesc asupra numirii lor".

Înseamnă deci că judecătorul este dator a rezerva părților dreptul de a-și alege ele însele experții și numai în ipoteza în care există neînțelegeri desemnarea experților se va face de către instanță [1].

[1] v. P. Dragomirescu, *op. cit.*, ediția 1920, p. 699 (autorul subliniază faptul că în procesele în care figurează, ca părți, persoane care n-au exercițiul drepturilor lor, tribunalul trebuie să desemneze

110. Această facultate a părților de a desemna experții a fost criticată pe considerentul că, în genere, se au în vedere numai favorurile care s-ar putea obține și nu competența profesională și obiectivitatea spcialistului. Considerente de această natură au făcut ca în dreptul sovietic — unde rolul instanței în conducerea procesului (civil, chiar) are un caracter mai activ decît în alte sisteme de drept — alegerea experților să se facă întotdeauna de către organul judiciar. În literatura de specialitate se susține — ca un corectiv al dificultăților pe care le-ar putea crea (cu privire la asigurarea obiectivității și competenței) libertatea părților de a desemna experții și ca urmare a introducerii principiului rolului activ al instanței judecătorești (conținut în prevederile art. 129 și 130 c. proc. civ.) — ca propunerea părților (chiar de acord) cu privire la un expert, considerat necompetent sau neobiectiv de către instanță, să poată fi respinsă de aceasta [1].

Pe această linie, sînt interesante de semnalat, cu titlu informativ, unele soluții chiar din practica noastră judiciară foarte veche. S-a decis astfel că în situația în care nu sînt prezente toate părțile, spre a se putea învoi asupra alegerii experților, numirea lor se face de către judecător [2]; s-a mai hotărît că alegerea experților, pe baza acordului părților, nu poate avea loc dacă una dintre părți este statul [3].

De altfel, sub imperiul reglementării actuale în anumite materii, libertatea părților de a desemna experții cauzei este limitată de lege. Reamintim situația expertizelor contabile [4], și a celor tehnice, precum și a

din oficiu experții). A se vedea și M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 788 (acești autori subliniază că dreptul de alegere al părților apare ca un drept formal în sistemul listelor de experți, întrucît — de fapt — acestea cuprind experții „aleși" de către instanța care aprobă înscrierea).

[1] v. A. Hilsenrad, I. Stoenescu, *op. cit.*, p. 221.

[2] Cas. I, 27 octombrie 1895, în Buletin, p. 1200.

[3] Curtea de apel Craiova, II, 21 septembrie 1892, în „Dreptul", nr. 67/1892.

[4] v. I. Kirmayer, A. Deboveanu, *Noua reglementare...*, p. 20 (citați de I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 185).

celor efectuate în materie de metale și pietre prețioase [1] și toate expertizele care se efectuează de instituții specializate (cercetările de specialitate efectuate în scopul stabilirii filiației, cele folosite în cadrul procedurii de punere sub interdicție etc). În ceea ce privește expertizele contabile, trebuie să subliniem însă faptul că prevederile art. 11 din decretul nr. 434/1957, conform cărora părțile puteau cere ca — pe lîngă expertul numit de instanța judecătorească — să participe și un expert contabil desemnat de ele, se reîntîlnesc și în noua reglementare (art. 15 din decretul nr. 79/1971). Se înțelege însă că și acesta trebuie să facă parte dintre persoanele recomandate de biroul local de expertize contabile. Conform aceluiași text nou, prevederile respective sînt aplicabile și cu privire la expertiza tehnică.

111. În materie penală, din prevederile noului cod de procedură rezultă că cel care desemnează expertul (sau experții) este organul judiciar. Astfel art. 118 alin. 2 c. proc. pen. dispune: „Expertul este numit de organul de urmărire penală sau de instanța de judecată..."

Pentru a avea însă imaginea completă a reglementării modului de desemnare a expertului, conform noului cod de procedură penală, trebuie să luăm în considerare și dispozițiile finale ale art. 118 alin. 2: „... cu excepția expertizei prevăzute în art. 119 alin. 2", precum și conținutul atît al art. 119 alin. 2 (indicat de textul sus-citat), cît și al art. 119 alin. 1 c. proc. pen.

Într-adevăr, art. 119 alin. 1 și 2 c. proc. pen. conține îngrădiri ale dreptului organului judiciar penal de a desemna experții cauzei. Astfel alin. 1 prevede: „dacă există experți medico-legali sau experți oficiali în specialitatea respectivă, nu poate fi numit expert o altă persoană, decît dacă împrejurări deosebite ar cere aceasta" (termenul de „împrejurări deosebite" privește acele situații urgente în care experții oficiali nu sînt disponibili; termenul de „altă persoană" se referă la o persoană cu pregătirea de specialitate necesară, dar care nu este expert oficial). Alin. 2 al aceluiași text prevede obligația organului de urmărire penală și a instanței de judecată de a se adresa, în anumite cazuri, unor instituții specializate. (Este vorba de situațiile în care expertiza „urmează să fie efectuată de un serviciu medico-legal, de un laborator de criminalistică sau de orice institut de specialitate...")

[1] v. Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 283/1965, C. D. 1965, p. 262.

Este important a reține în acest context și prevederea art. 118 alin. 3, potrivit căreia „fiecare dintre părți are dreptul să ceară ca un expert recomandat să participe la efectuarea expertizei" (vom reveni).

Reamintim că sub imperiul vechii legi procesuale penale desemnarea expertului se făcea tot de către organul judiciar, părțile avînd dreptul să-și numească cîte un consilier tehnic, instituție mult criticată și care, după republicarea codului de procedură penală în anul 1948, a fost treptat părăsită, în diferite materii, prin decretul nr. 213/1960 (care a modificat art. 160 și 164 c. proc. pen.) fiind desființată total.

112. În literatura juridică penală modul de desemnare a expertului a format obiectul unor preocupări deosebite.

În funcție de persoana sau de organul care urmează să efectueze această operație, Traian Pop distinge mai multe sisteme[1]:

— sistemul expertizei oficiale, în care expertul sau experții sînt aleși și numiți, din oficiu sau ascultîndu-se și propunerile părților, de către organul judiciar care a dispus expertiza (esențială fiind operația de selecționare pe care o face organul judiciar);
— sistemul în cadrul căruia experții (cel puțin doi) sînt aleși și numiți unii de către organul judiciar, iar alții de către părți;
— sistemul alegerii și numirii unui sau unor experți numai de către organul judiciar care a dispus expertiza, cu posibilitatea pentru părți de a numi experți de control și supraveghere (așa-numiții consilieri tehnici).

[1] *Op. cit.*, pp. 368—369.

Autorul citat consideră că sistemul dominant în legiuirile moderne nu poate fi decît cel al expertizei oficiale, care oferă cel mai mult credit cu privire la competența și obiectivitatea experților.

Un alt penalist, I. Tanoviceanu[1], pornind tot de la modul de desemnare a experților, consideră că se poate face distincție între:

— expertiza *simplă* efectuată sub controlul organului judiciar;
— expertiza *supravegheată* la a cărei efectuare asistă și un expert numit de parte, care nu participă direct la lucrări ci numai le supraveghează, mărginindu-se să facă observațiile necesare;
— expertiza *contradictorie* în care se desemnează un număr egal de experți de către părți și de către organul judiciar, toți cu drepturi și obligații egale.

În general, se consideră că sistemul de expertiză *contradictorie* este cel preferabil, întrucît se asigură cele mai multe garanții pentru părți. Ca opinie mai recent exprimată în literatura juridică, citäm pe aceea a penaliștilor francezi Pierre Bouzat și Jean Pinatel[2] care, apreciind meritele expertizei contradictorii, scot însă în evidență și inconvenientele ei ce rezultă din complicații și întîrzieri. Criticînd, de asemenea, expertiza supravegheată, pe considerentul că ar putea reintroduce instituția atît de defectuoasă sub raportul obiectivității, a consilierilor tehnici, acești autori se pronunță pentru sistemul *dualității* experților, *ambii* numiți de organul judiciar și avînd deci aceeași autoritate.

113. In țara noastră, sub imperiul prevederilor vechiului cod de procedură penală din anul 1936, era recunoscut sistemul expertizei supravegheate, în cadrul căruia părțile își puteau numi consilieri tehnici. Am văzut, din cele sus-arătate, că această criticabilă instituție a consilierilor tehnici a fost treptat părăsită (a se vedea decretul nr. 434/1957 privind expertiza contabilă sau art. 519[a] c. proc. pen. introdus prin decretul nr. 318/1958 în materia infracțiunilor împotriva avutului obștesc), iar prin modificarea art. 160 și 164 din codul de procedură penală, în baza decretului nr. 213/1960, a fost total desființată, instituindu-se sistemul expertizei contradictorii.

114. Așa cum rezultă din analiza textelor care reglementează în prezent expertiza, noul nostru cod de procedură penală menține sistemul expertizei contradictorii. Contradictorialitatea expertizei rezultă din dreptul părților de a cere ca un expert recomandat de ele să participe la efectuarea expertizei (art. 118 alin. 3 c. proc. pen.). Realizarea acestui drept al părților, arătat în art. 118 alin. 3 c. proc. pen., este asigurată și prin dispozițiile art. 120 c. proc. pen., prin care, după ce se prevede obligația fixării unui termen la care părțile și expertul desemnat de organul judiciar sînt chemați pentru a li se aduce la cunoștință obiectul expertizei, în alineatul 3 se precizează: „Părțile mai sînt încunoștințate că au dreptul să ceară numirea și a cîte unui expert recomandat de fiecare dintre ele, care să participe la efectuarea expertizei". Legea specială cu privire la expertiza contabilă și la cea tehnică (decretul nr. 79/1971) conține aceeași prevedere în art. 15.

Spre deosebire de consilierul tehnic — care era numai un sfătuitor particular al părții, îndrituit să urmărească desfășurarea expertizei și să comunice organului judiciar observațiile sale asupra activității expertului — specialistul pe care are dreptul să-l ceară partea, sub imperiul reglementării actuale, desfășoară o activitate propriu-zisă de expert, alături de expertul sau experții desemnați de organul judiciar. Această distincție se semnalează și în literatura de specialitate[1] apărută sub imperiul vechii reglementări penale, după modificarea art. 160 și art. 164 c. proc. pen. anterior (la care ne-am referit mai sus), subliniindu-se și faptul că în acest mod procedura de efectuare a expertizei a căpătat o desfășurare mai concentrată, de natură să asigure obținerea unor bune rezultate practice.

[1] *Op. cit.*, vol. IV, pp. 629—630.
[2] *Traité de droit pénal et de criminologie*, vol. II, Paris, 1963,

[1] v. V. Dongoroz și alții, *Modificările aduse codului penal și codului de procedură penală prin actele normative din anii 1956—1960*, p. 310 (citat de D. V. Mihăescu, *op. cit.*, p. 43); S. Kahane, *op. cit.*, p. 147.

Trebuie să observăm însă că acest drept al părții de a cere ca un expert recomandat de ea să participe la efectuarea expertizei se poate exercita numai în limitele pe care le fixează art. 119 alin. 1 și 2 c. proc. pen. Astfel, art. 119 alin. 1 prevede că, în ipoteza în care există experți medico-legali sau experți oficiali în specialitatea respectivă, nu poate fi numit expert o altă persoană, decît în cazul excepțional al unor împrejurări deosebite; art. 119 alin. 2 conține dispoziția potrivit căreia, în situația în care există instituții specializate, organul judiciar este obligat să se adreseze acestora pentru efectuarea expertizei.

Este evident că dacă în ipoteza prevăzută de alineatul 1 al art. 119 c. proc. pen., se poate vorbi de o posibilitate a părții de a propune unul dintre experții oficiali, în situația la care se referă alineatul 2 al aceluiași text, a existenței unor instituții specializate pentru efectuarea expertizelor, nu se mai poate vorbi de exercitarea dreptului în discuție, întrucît nu se poate concepe ca partea să-și propună un expert în cadrul acelei instituții [1]. Art. 120 alin. 5 c. proc. pen. arată expres că dispozițiile art. 120 alin. 3 și 4 c. proc. pen., (care se referă la dreptul părților de a recomanda un expert care să participe la lucrări) nu se aplică în cazul expertizei prevăzute în art. 119 alin. 2.

Nu se poate trage de aci concluzia că în această ultimă ipoteză interesele părților nu sînt avute în vedere. Dimpotrivă, trebuie să observăm că ne aflăm în situații în care tendința modernă de oficializare a expertizei a îmbrăcat forme concrete, ceea ce înseamnă sporirea garanțiilor de certitudine în ce privește competența și obiectivitatea experților și, ca urmare, efectuarea expertizei în condiții optime.

115. C. *În ce privește numărul experților*, ne vom referi, de asemenea, separat la domeniul civil și penal.

În materie procesuală civilă, art. 201 prevede că instanța va numi „unul sau trei experți". Textul nu a suscitat discuții, întrucît atît în practica instanțelor noastre civile, cît și în literatura juridică de specialitate, opinia admisă în unanimitate este următoarea : în cauzele

[1] A se vedea, în legătură cu această problemă, Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 11/1964, în „J. N.", nr. 5/1964, p. 172.

care nu prezintă dificultăți părerea unui expert este suficientă, în timp ce în procesele în care se pun probleme mai complicate este nevoie de 3 experți pentru a se putea efectua o cercetare mai eficace și pentru a se putea exprima o părere cu majoritate[1]. Este evident faptul că un număr mai mare de trei experți ar complica situația, deorece lăsînd la o parte creșterea cheltuielilor — s-ar putea ivi dificultăți cu privire le exprimarea părerilor[2].

Dar, chiar în materie civilă, expertiza se poate efectua de mai mult de 3 experți, atunci cînd dispozițiile legale prevăd expertizarea de către o *comisie*. Astfel, decretul nr. 32/1954, pentru punerea în aplicare a codului familiei și a decretului privitor la persoanele fizice și persoanele juridice, prevede în art. 30 (referitor la procedura punerii sub interdicție) obligația de a se lua și părerea unei *comisii* de medici specialiști. Or, este evident că nu se poate limita de către organul judiciar numărul medicilor ce vor face parte din comisie, acest număr fiind dictat de complexitatea mai mică sau mai mare a cazului.

116. În materie penală, problema numărului experților prezintă un aspect deosebit.

Vechiul cod de procedură penală (art. 158) se referea la „unul sau mai mulți experți". Dispozițiile decretului nr. 434/1957 aplicabile în materia expertizelor contabile (frecvent utilizate în materie penală) nu conțineau precizări, referindu-se fie la „expertul", fie la „experții".

[1] v. C. Zotta, *op. cit.*, p. 343; V. Ionescu, *op. cit.*, p. 19; M. Celarianu, *Teoria generală a probelor, procedura de urmat pentru ascultarea martorilor și experților și pentru descinderea locală*, teză pentru licență, București, 1894, p. 47; I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 185; A. Hilsenrad, I. Stoenescu, *op. cit.*, p. 221. Citām, în același sens, din practica judecătorească foarte veche: Cas. I, 14 ianuarie 1900, în Buletin, p. 14; Cas. I, 27 ianuarie 1898, în Buletin, p. 57; Cas. I, 4 februarie 1894, în Buletin, p. 84 (citată de Em. Dan, *op. cit.*, p. 288).

[2] Pentru date informative în legătură cu istoricul problemei și unele elemente de drept comparat ce ar putea interesa, a se vedea: G. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 200, p. 450; P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 20; G. F. Colmet-Daâge, *op. cit.*, p. 474; E. Garsonnet, *op. cit.*, ediția 1923, p. 337; Fr. Mourlon, *op. cit.*, p. 352; R. Japiot, *Traité elementaire de droit civil et comercial*, Librairie A. Rousseau, Paris, 1916, pp. 495—496; I. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, p. 28.

Față de conținutul totalității prevederilor legale anterioare noului cod de procedură penală, nu se putea ajunge decît la concluzia că organul judiciar penal avea libertatea să stabilească numărul experților, după dificultatea obiectului expertizei.

În literatura de specialitate [1] s-a exprimat părerea că deosebirea de reglementare între codul de procedură penală și civilă este rațională, întrucît în sistemul expertizei contradictorii instituit în procesul nostru penal (potrivit căruia partea poate cere ca un expert recomandat de ea să participe la efectuarea expertizei alături de expertul sau experții numiți de organul judiciar) nu apare obligatoriu fixarea unui număr impar de experți. Practica judiciară a interpretat în același mod vechile prevederi legale: „împrejurarea că expertiza s-a efectuat doar de doi experți nu de trei, așa cum a dispus instanța de fond, nu poate constitui prin ea însăși un motiv de casare a hotărîrii, atîta timp cît părțile ... nu au ridicat nici o obiecție în fața primei instanțe" [2].

Examinînd problema numărului experților în materie penală, sub imperiul reglementării actuale, ne vom referi în primul rînd la dispozițiile noului cod de procedură penală.

Art. 118. c. proc. pen. prevede: „Expertul este numit de organul de urmărire penală sau de instanța de judecată ..." Din faptul că, atît în acest text, cît și în cele care urmează, legiuitorul folosește *singularul* ori de cîte ori se referă la desemnarea expertului de către organul judiciar nu se poate trage decît concluzia că organul de urmărire penală sau instanța de judecată poate desemna numai un singur expert.

Am văzut că — întrucît în reglementarea actuală s-a admis sistemul expertizei contradictorii — *fiecare dintre părți are dreptul să ceară ca un expert recomandat de ea să participe la efectuarea expertizei.* În acest sens, prevederile art. 118 alin. 3 c. proc. pen. se completează cu cele ale art. 120 alin. 3 c. proc. pen. care cuprinde dispoziția potrivit căreia organul judiciar are obligația să încunoștințeze părțile că au dreptul să ceară numirea și a cîte unui expert recomandat de fiecare dintre ele, care să participe la efectuarea expertizei.

Avînd deci în vedere dreptul organului judiciar și al părților de a numi cîte un expert (așa cum reiese din prevederile legale la care ne-am referit mai sus), rezultă că, în acele cauze în care există un singur inculpat și nici o altă parte în proces, vor putea fi numiți doi experți. Evident, numărul experților va spori în măsura în care va crește și numărul părților din proces. Trebuie să subliniem însă că părțile *au dreptul* (aceasta este chiar formularea din art. 118 și 120 alin. 3 c. proc. pen.) și *nu obligația* de a cere numirea unui expert recomandat de ele.

Față de această situație, este ușor de înțeles de ce legea procesuală penală nu se referă la un număr anume de experți, așa cum prevede codul de procedură civilă.

Acesta este și motivul pentru care nu se poate susține că ar fi aplicabile în procesul penal, cu privire la numărul experților, prevederile din codul de procedură civilă. Într-adevăr, dacă normele de drept civil — substanțial sau procesual — constituie dreptul comun, ceea ce înseamnă că vor completa normele din alte ramuri de drept, în măsura în care este necesar și posibil, trebuie să observăm că în situația pe care o examinăm nu ne aflăm într-o atare ipoteză, deoarece găsim în codul de procedură penală prevederile necesare.

117. Nu putem considera complet examinată problema numărului experților ce pot fi numiți în procesul penal sub imperiul reglementării actuale, decît dacă ținem seama și de acele expertize care au un regim propriu. Nu ne referim la expertizele contabile sau tehnice pentru care experții sînt numiți tot de organul judiciar dintre persoanele recomandate de biroul de expertiză contabilă, în ce privește numărul aplicîndu-se tot prevederile codului de procedură penală. Avem însă în vedere acele

[1] v. D. V. Mihăescu, *op. cit.*, p. 44

[2] Trib. reg. Banat, dec. pen. nr. 408/1966, în „R. R. D.", nr. 4/1967, p. 167. În sens contrar, Trib. reg. Bacău, dec. pen. nr. 656/1962, în „J. N.", nr. 10/1963, p. 165 în care se arată: „pentru a asigura posibilitatea exprimării unei păreri a majorității, numărul experților nu poate fi însă decît fără soț, regulă neprecizată în legea procesuală penală, dar consemnată în cea civilă". Considerăm această ultimă hotărîre lără temei legal întrucît formulările atît din vechiul, cît și din noul cod de procedură penală demonstrează evident că legiuitorul nu a avut intenția să prevadă în procesul penal același sistem ca în cel civil.

expertize efectuate în instituții specializate, pentru efectuarea cărora desemnarea experților nu se mai face de către organul judiciar, ci de însăși respectiva instituție, pentru fixarea numărului de experți avîndu-se în vedere reglementarea proprie.

Astfel, în ce privește domeniul criminalistic, potrivit decretului nr. 807/1964, expertizele de gradul I vor fi efectuate de laboratoarele interjudețene de către un singur expert, iar cele de gradul II (contraexpertizele) de laboratorul central de criminalistică de o comisie de experți. În materia expertizei medico-legale, potrivit prevederilor art. 8 din decretul nr. 446/1966 și art. 22 din regulamentul aprobat prin H.C.M. nr. 1085/1966 problema se prezintă în termeni asemănători : expertiza se efectuează de un singur expert, iar contraexpertiza de o comisie de experți. Reamintim că posibilitatea părților din procesul penal, de a cere (conf. art. 118 alin. 3 și art. 120 alin. 3 c. proc. pen.) ca un expert recomandat de ele să participe la efectuarea expertizei, nu mai poate funcționa în cazul existenței unor instituții specializate [1].

118. În doctrină, după numărul de experți desemnați într-o cauză, s-a făcut distincție între *sistemul sau forma expertizei singulare* și *sistemul sau forma expertizei colegiale*. In general, sistemul expertizei singulare a fost criticat ca ridicînd multe rezerve atît sub aspectul posibilităților erorilor, cît și cu privire la asigurarea obiectivității concluziilor, considerîndu-se periculos a se încredința unui singur expert „puterea considerabilă de a tranșa, fără control, chestiunile ce i se pun" [2]. Contraexpertiza, discutarea în contradictoriu a concluziilor expertizei, libertatea de apreciere a organului judiciar, cît și faptul că, de obicei, sistemul expertizei singulare coexistă cu cel colegial (fiind folosite potrivit complexității cauzei) au fost socotite garanții împotriva inconvenienttelor expertizei singulare.

[1] V. Costea, *Expertiza psihiatrico-judiciară în procesul penal*, în *Probleme de medicină judiciară și criminalistică*, vol. III, 1965, p. 43

[2] R. Garraud, *op. cit.*, § 331, p. 613 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, pp. 372—373).

§ 4. Incompatibilitatea, abținerea, recuzarea și înlocuirea experților

119. Aceste situații cu caracter procesual se află în strînsă legătură și se condiționează reciproc, motiv pentru care și legiuitorul se ocupă de ele în aceeași subdiviziune (a se vedea secțiunea I a capitolului I din titlul II al codului de procedură penală, precum și titlul V al cărții I a codului de procedură civilă).

120. *În ce privește incompatibilitatea* reamintim că, în cele expuse anterior (în partea privind capacitatea de a fi expert), am arătat că ea constă în imposibilitatea de exercitare a capacității concrete de a fi expert într-o cauză, imposibilitate determinată fie de calitatea funcțională a unei persoane, fie de poziția sa procesuală. Deci situația de incompatibilitate nu exclude capacitatea de a fi expert, în genere, în specialitatea respectivă, ci împiedică numai exercițiul acestei capacități într-un caz concret.

De aici rezultă faptul că, în ce privește incompatibilitatea expertului, se pot constata două categorii de situații care o determină : calitatea funcțională și poziția procesuală.

Sînt incompatibili de a fi experți pentru calitatea lor funcțională acele persoane care îndeplinesc în cauza respectivă diverse lucrări legate de funcția lor oficială : judecătorul, asesorul, procurorul care pune concluzii în instanță, organele de urmărire penală, apărătorul.

Pentru poziția lor procesuală sînt incompatibili de a fi experți : inculpatul, partea vătămată, martorul, părțile în procesul civil.

Legitimarea acestei măsuri de ingrădire a capacității concrete de a fi expert o constituie prezumția de lipsă de obiectivitate, în cauză, a celor considerați incompatibili. Avem de-a face deci cu una dintre măsurile prevăzute de legiuitor, în vederea asigurării garanțiilor procesuale necesare justei rezolvări a cauzelor. Este evident

faptul că expertul, prin însăşi misiunea sa de a stabili pe baza datelor şi metodelor ştiinţei, tehnicii sau artei anumite împrejurări de fapt ale cauzei, trebuie să fie independent de orice situaţie care l-ar influenţa, deoarece numai astfel îşi va putea îndeplini cu obiectivitate sarcina care îi revine [1].

Codul nostru de procedură civilă, art. 24 alin. 2 prevede că nu poate fi judecător al unei cauze „cel care a fost martor, expert sau arbitru în aceeaşi pricină". În textele referitoare la materia expertizei nu găsim o dispoziţie expresă privind anume cazuri de incompatibilitate. Este evident însă că acele calităţi *funcţionale* ale unei persoane, la care ne-am referit mai sus (bineînţeles, numai cele care pot fi întîlnite în procesul civil), creează şi aci situaţia de incompatibilitate. De asemenea, poziţia *procesuală* de parte sau de martor în procesul respectiv conduce la acelaşi efect în ce priveşte posibilitatea de a efectua o expertiză în aceeaşi cauză.

În materie penală, noul cod de procedură oglindeşte o concepţie deosebită de cel anterior. Astfel, pe cînd vechiul cod de procedură reglementa incompatibilitatea, abţinerea şi recuzarea ca situaţii procesuale diferite (a se vedea capitolul I, II şi III din titlul IV al cărţii I din codul de procedură penală *anterior*), noua lege procesuală penală concepe incompatibilitatea ca o situaţie procesuală care priveşte toate cazurile de natură a atrage abţinerea sau recuzarea unei persoane ce face parte din aparatul judiciar. Deci pe cînd incompatibilitatea fixează conţinutul situaţiei procesuale incriminate, abţinerea şi recuzarea constituie căile de rezolvare a situaţiei. Această deosebire a fost semnalată la scurt interval după edictarea noului cod de procedură penală în lucrarea de prezentare comparativă a celor două legi procesuale [2]. Am văzut că prevederile art. 54 c. proc. pen. combinat cu art. 48 c. proc. pen. prevăd cazurile de incompatibilitate care sînt aplicabile experţilor. Reamintim că din art. 48 lit. a, b şi c rezultă incompatibilitatea pentru calităţi funcţionale, în timp ce dispoziţiile art. 48 lit. d, ca şi ale art. 54 alin. 2 se referă la incompatibilitatea

[1] v. P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 926.

[2] v. V. Dongoroz şi alţii. *Noul cod de procedură penală şi codul de procedură penală anterior*, p. 50.

din cauza poziţiei procesuale (interesat în proces direct sau indirect, ori martor al cauzei).

121. *Abţinerea*, după cum rezultă şi din cele mai sus arătate, constituie calea cea mai simplă, indicată de legea procesuală pentru rezolvarea unor situaţii procesuale neconvenabile. Folosirea acestui mijloc diferă însă după cum ne aflăm în materie civilă sau în cea penală, fiind în legătură fie numai cu problema recuzării, fie şi cu recuzarea, şi cu incompatibilitatea.

Astfel, în domeniul civil, prevederile art. 25 c. proc. civ. se referă la abţinerea judecătorilor numai în legătură cu recuzarea. Iar cum art. 204 c. proc. civ. care prevede că experţii se pot recuza pentru aceleaşi motive ca şi judecătorii, nu se poate interpreta decît în sensul că abţinerea este aplicabilă şi experţilor, fiind ca şi pentru judecători numai în funcţie de motivele de recuzare prevăzute de art. 27 c. proc. civ.

În materie penală, după cum am arătat, conţinutul situaţiilor procesuale neconvenabile în care se pot afla persoanele ce fac parte din aparatul judiciar este fixat de textele referitoare la incompatibilitate, abţinerea şi recuzarea constituind numai mijloacele de rezolvare a acestor situaţii.

Deosebirea dintre aceste două căi rezultă clar din textele legale. Astfel, conform art 50 c. proc. pen., persoana incompatibilă este obligată să declare că se abţine de a participa la proces, cu arătarea cazului de incompatibilitate. Ne aflăm în situaţia abţinerii. Potrivit art. 51, în cazul în care persoana incompatibilă nu a făcut declaraţia de abţinere, poate fi recuzată atît în cursul urmăririi penale, cît şi al judecăţii, de către oricare dintre părţile care a aflat de existenţa unui motiv de incompatibilitate.

Conform art. 54 alin. 1 c. proc. pen., textul art. 50 privind abţinerea se aplică, „în mod corespunzător" şi expertului.

În ceea ce priveşte procedura de rezolvare a cererii de abţinere, ea este identică cu cea prevăzută în cazul recuzării. Acesta este motivul pentu care legiuitorul le reglementează împreună. Art. 52 şi 53 c. proc. pen. reglementează însă distinct (atît pentru abţinere, cît şi pentru recuzare) „procedura de soluţionare în cursul

judecății" de „procedura de soluționare în cursul urmăririi penale".

Conform art. 54 alin. 1 c. proc. pen., textele sus-arătate privind procedura de rezolvare a cererilor se aplică și experților, privind atît abținerea, cît și recuzarea.

122. *Recuzarea experților* constituie o problemă pe care o vom examina separat în cele două domenii.

În materie civilă, am văzut că recuzarea, în general, este concepută de legiuitor ca o stare procesuală neconvenabilă, determinată de o serie de situații (concretizate în cazurile de recuzare) care creează o prezumție de lipsă de obiectivitate în ce privește activitatea desfășurată de o persoană ce face parte din aparatul judiciar. Conform legii procesuale, aceste situații obligă pe cel care știe că există un motiv de recuzare în sarcina sa să declare că se abține de la îndeplinirea sarcinii sale judiciare; în același timp, existența unor cazuri de recuzare îngăduie părților — dacă nu „s-a produs abținerea" — să solicite recuzarea.

Este necesar să reținem că, spre deosebire de dispozițiile legale care reglementează incompatibilitatea în materie civilă și care au un caracter imperativ (persoanei, făcînd parte din aparatul judiciar, considerată incompatibilă îi este interzisă cu desăvîrșire activitatea în cazul respectiv), prevederile legale referitoare la recuzare nu mai au caracter imperativ, în sensul că părțile pot renunța tacit sau expres să facă uz de dreptul lor de a recuza. Explicația poate fi găsită în faptul că, în situațiile care duc la incompatibilitate, prezumția de lipsă de obiectivitate este mult mai puternică [1].

Referitor la prevederile legale care reglementează recuzarea experților în materie civilă, trebuie să menționăm art. 204 c. proc. civ. (situat la materia expertizei) și (întrucît art. 204 prevede că experții se pot recuza pentru aceleași motive ca și judecătorii) art. 27 c. proc. civ. care cuprinde cazurile de recuzare a judecătorilor.

Din examinarea cazurilor de recuzare prevăzute în art. 27 c. proc. civ., se poate observa că toate sînt de natură a putea presupune o oarecare părtinire din partea

[1] v. A. Hilsenrad, I. Soenescu, *Procesul civil în R.P.R.*, p. 133.

celui recuzabil, întrucît textul se referă la situațiile următoare: cînd acesta, soțul sau rudele sale apropiate au un interes în judecarea pricinii sau este soț, rudă sau afin pînă la gradul al patrulea inclusiv cu vreuna din părți; dacă are legături de rudenie sau afinitate cu apărătorul sau mandatarul uneia din părți, dacă soțul său este rudă sau afin pînă la al patrulea grad inclusiv, cu condiția să fie în viață sau să fi rămas copii; dacă cel recuzabil, soțul sau rudele pînă la gradul al patrulea inclusiv au o judecată asemănătoare sau o judecată la instanța unde una din părți este judecător; dacă între aceleași persoane și una dintre părți a existat vreo judecată penală timp de 5 ani înaintea recuzării; dacă cel recuzabil este tutorele sau curatorul uneia dintre părți; dacă și-a exprimat anterior opinia cu privire la cauză; dacă a primit daruri sau făgăduieli de la una dintre părți; dacă există dușmănie între cel recuzabil, soțul sau rudele lui pînă la gradul al patrulea inclusiv și una dintre părțile din proces sau rudele acesteia pînă la gradul al treilea inclusiv.

În legătură cu aceste cazuri de recuzare se impune precizarea caracterului lor limitativ, neputîndu-se invoca alte cauze decît cele prevăzute de art. 27 c. proc. civ.

Recuzarea fiind concepută de legiuitor ca un mijloc de apărare a părții, nu există nici o dispoziție legală care să prevadă nulitatea unei hotărîri, la care și-a dat aportul o persoană recuzabilă, dacă părțile nu au cerut recuzarea. De asemenea, legea nu prevede obligarea ridicării din oficiu a motivului de recuzare. Considerăm totuși că, în procesul civil actual, întrucît art. 130 c. proc. civ. obligă pe judecători să aibă un rol activ, fiind datori să stăruie prin toate mijloacele legale pentru a descoperi adevărul și *pentru a preveni orice greșeală în cunoașterea faptelor* și, totodată, să dea părților *ajutor activ în ocrotirea drepturilor și intereselor lor*, instanța avînd cunoștință de existența vreunui motiv de recuzare aplicabil experților trebuie să lămurească părțile asupra posibilității de recuzare pe care o au.

Este evident însă faptul că părțile pot renunța la dreptul lor de a recuza pe expert. Facultatea de renunțare va putea fi exercitată fie expres, fie tacit. Renunța-

rea tacită trebuie să decurgă însă din anumite împrejurări de fapt neechivoce, în sensul că nu pot primi altă interpretare decît aceea că motivele de recuzare au fost cunoscute de parte care, neridicînd nici o obiecție, a destrămat neîncrederea ce plana asupra expertului în sarcina căruia se putea constata un motiv de recuzare.

În ipoteza în care se pune problema dovedirii motivelor de recuzare, se va putea folosi orice mijloc de dovadă.

Sub aspect procedural, evident nu se poate vorbi — ca în cazul *motivelor* de recuzare — de o asimilare între judecător și expert.

În primul rînd trebuie să avem în vedere că art. 204 c. proc. civ. — situat la materia expertizei — prevede: „recuzarea trebuie cerută în termen de 5 zile de la numirea expertului, dacă motivul ei există la această dată; în celelalte cazuri termenul va curge de la data cînd s-a ivit motivul de recuzare".

Prevederile textului sus-citat trebuie aplicate și în raport de modul de desemnare a expertului. Am văzut în cele studiate anterior că în materie civilă, conform art. 202 c. proc. civ., experții se desemnează de părți și, în lipsa învoielii părților, de către instanță.

În acest cadru, trebuie să se facă distincție dacă expertul a fost desemnat de instanță sau de părți și — în ultima ipoteză — dacă motivele de recuzare s-au ivit înainte sau după numirea expertului.

În cazul desemnării experților de către instanță, părțile pot invoca motivul sau motivele de recuzare indiferent dacă ele s-au ivit înainte sau după numirea expertului. Dacă însă experții au fost numiți în baza acordului părților, recuzarea poate fi admisă numai pentru motive apărute după numire, deoarece se presupune că cele anterioare erau cunoscute de părți, dar au renunțat la ele (bineînțeles, cu excepția situațiilor în care partea va putea dovedi că s-a aflat în necunoștință de cauză).

Art. 204 c. proc. civ. prevede — după cum am văzut — un termen de 5 zile de la numirea expertului, în cadrul căruia se va putea exercita facultatea părților de a cere recuzarea. Dacă motivul de recuzare nu exista la data numirii, termenul curge de la data ivirii acestui motiv. În ipoteza în care recuzarea nu este cerută în acest

termen prevăzut de lege, sancțiunea este decăderea din dreptul de a o solicita, soluție firească dictată de necesitatea unei bune administrări a justiției, deoarece în cazul în care o asemenea cerere s-ar face oricînd, procesele s-ar prelungi la nesfîrșit.

Cererea de recuzare nu se poate îndrepta decît împotriva persoanelor fizice. Totodată, o asemenea cerere nu poate fi decît individuală, chiar dacă toți experții cauzei ar fi recuzabili din diferite motive prevăzute de lege.

Hotărîrea pe care instanța o ia cu privire la cererea de recuzare se consemnează într-o încheiere. Conform art. 34 alin. 1 c. proc. civ. încheierea „prin care s-a încuviințat recuzarea nu este supusă la nici o cale de atac". Potrivit art. 34 alin. 2 c. proc. civ. în cazul în care cererea de recuzare se respinge, este îngăduit recursul cu rezerva faptului că încheierea prin care s-a hotărît în acest mod „se poate ataca numai o dată cu fondul".

Materia recuzării experților constituie unul dintre domeniile în care practica judiciară, în alte țări, ca și la noi, a adus o importantă contribuție. Chiar în vechea practică judiciară s-a hotărît, astfel, că un expert poate fi recuzat dacă a depus anterior un raport de expertiză într-o cauză asemănătoare, între aceleași părți, și în care a făcut aprecieri ce depășiseră sarcina încredințată lui [1]. S-a mai hotărît că dacă un expert poate fi recuzat numai în termen de cinci zile de la numirea sa, cu atît mai mult nu se poate cere, de vreuna dintre părți, înlăturarea expertizei, după efectuarea ei, pentru motive de natură a fi atras recuzarea expertului, astfel că expertiza efectuată chiar în aceste condiții nu mai poate fi înlăturată [2].

123. *În materie penală*, conform reglementării actuale, recuzarea experților (ca și a altor persoane ce fac parte din aparatul judiciar) prezintă aspecte deosebite atît

[1] v. C. Zotta, *op. cit.*, p. 343 (se citează o hotărîre din 23 iulie 1928 a Curții de apel din Bordeaux).

[2] *Ibidem*, p. 17 (se citează o decizie o Înaltei noastre Curți de casație din anul 1937).

față de prevederile vechii legi procesuale penale[1], cît și față de dispozițiile cuprinse în codul de procedură civilă în vigoare.

Este important să reamintim de la început că, spre deosebire de reglementările la care ne-am referit mai sus, noul cod de procedură penală concepe recuzarea, alături de abținere ca mijloace de remediere a situațiilor procesuale neconvenabile care sînt arătate în textele care reglementează incompatibilitatea. Acesta este motivul pentru care art. 51 c. proc. pen. referitor le recuzare își completează conținutul cu textele privind incompatibilitatea.

Într-adevăr, art. 51 c. proc. pen. arată: „În cazul în care persoana incompatibilă nu a făcut declarație de abținere, poate fi recuzată atît în cursul urmăririi penale, cît și în cursul judecății, de oricare dintre părți ..."

Trebuie să observăm că dintre textele privind incompatibilitatea, numai art. 48 cuprinde cazuri aplicabile experților, deci cazurile pentru care se poate cere recuzarea acestora.

Recuzarea expertului (ca și a interpretului) este reglementată, de fapt, de art. 54 c. proc. pen. care constituie un text cadru. Pentru precizarea cazurilor în care, dacă nu s-a făcut declarație de abținere, se poate cere recuzarea, trebuie să se recurgă la art. 48 c. proc. pen. ce concretizează situațiile de incompatibilitate aplicabile experților. Trebuie să se aibă în vedere și prevederile art. 54 alin. 3 care precizează că „Participarea ca expert sau interpret de mai multe ori în aceeași cauză nu constituie un motiv de recuzare".

Din dispozițiile art. 54 combinat cu art. 51 c. proc. pen. rezultă că expertul poate fi recuzat atît în timpul urmăririi penale, cît și în cursul judecății.

[1] Art. 56 din vechiul cod de procedură penală prevedea cazurile de recuzare, și anume *nouă* cazuri deosebite care — potrivit art. 166 din același cod — erau aplicabile și experților.

Aceleași texte mai sus citate arată că subiecții dreptului (facultății) de a recuza pe expert sînt părțile (adică, partea civilă, inculpatul și partea responsabilă civilmente).

Procedura de soluționare a cererii de recuzare este diferită, după cum se face în cursul urmăririi penale sau al judecății, legiuitorul reglementîndu-le în texte diferite (art. 52 și 53 c. proc. pen.). Art. 51 alin. 2 arată că în fața instanței judecătorești, examinarea cererii de recuzare se va face *de îndată*, ascultîndu-se procurorul dacă este prezent în instanță, iar dacă se consideră necesar, și părțile, precum și cel recuzabil.

Din prevederile art. 53 c. proc. pen. rezultă că, în cursul urmăririi penale, asupra recuzării se pronunță procurorul care supraveghează cercetarea penală sau procurorul ierarhic superior, caracteristic fiind tot urgența de rezolvare a cererii (24 de ore într-un caz, 3 zile în celălalt caz).

Ca și în materie de abținere, conform art. 52 alin. final c. proc. pen., dacă cererea de recuzare se face în cursul judecării cauzei, încheierea prin care se admite recuzarea expertului nu este supusă nici unei căi de atac.

Semnalăm faptul că în literatura juridică penală mai veche s-a exprimat părerea că facultatea recuzării este justificată numai în sistemul desemnării expertului de către organul judiciar, deoarece constituia calea prin care părțile pot să exercite, în mod indirect, o influență în ce privește desemnarea, înlăturînd pe expertul care, din motive legale, este suspectat de lipsă de obiectivitate. În cadrul aceleiași opinii se susține că în sistemul desemnării experților de către părți, recuzarea ar apărea „incompatabilă și superfluă" [1].

Socotim că această opinie nu este întemeiată, deoarece și în cazul desemnării experților de către părți se pot ivi motive de recuzare, unele care existau dar pe care părțile nu le-au putut cunoaște dinainte, iar altele care ar putea apare ulterior desemnării. Ori interesul unei soluționări optime a cauzei impune ca expertiza să fie efectuată de o persoană asupra căreia nu există nici un fel de îndoială în ce privește imparțialitatea sa. Iată de ce legiuitorul nostru, nu a limitat facultatea de recuzare numai la situația în care experții sînt desemnați de organul judiciar.

[1] v. E. Florian, *Delle prove penali*, II, § 226, p. 407 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 373).

124. *Înlocuirea expertului* este, în general, o consecință a stărilor procesuale analizate. Într-adevăr dacă un specialist nu mai poate îndeplini însărcinarea primită pentru lămurirea împrejurărilor de fapt ale unei cauze, aceasta nu înseamnă că justiția nu mai poate să-și urmeze cursul său firesc. O dată ce s-a stabilit necesitatea expertizei, pe linia cerinței de a se folosi toate mijloacele legale pentru descoperirea realității faptelor, condiție imperativă pentru o bună judecată, nu se va renunța la administrarea acestui mijloc de probă, ci se va desemna și numi (cu aceeași procedură) un alt expert.

Dar înlocuirea expertului nu se vădește necesară numai în situațiile analizate în cele precedente, ci și în alte cazuri, cum ar fi : moartea expertului sau imposibilitatea de a mai efectua expertiza din cauza stării proaste a sănătății lui fizice sau psihice, misiune în străinătate etc.

Atunci cînd are motive justificate de împiedicare a efectuării expertizei, expertul însuși poate cere înlocuirea, situație posibilă, întrucît există și alte persoane cu aceeași specialitate [1].

§ 5. Drepturile și obligațiile expertului

125. Îndatorirea de a fi expert constituie o sarcină obligatorie, o îndatorire cetățenească pe care cel chemat s-o îndeplinească nu are dreptul s-o refuze în mod neîntemeiat. Această îndatorire este asemănătoare cu cea de martor sub aspectul caracterului lor de obligație juridică, procesuală, cetățenească.

În literatura de specialitate s-a exprimat părerea că, în ipoteza în care expertul este desemnat de organele judiciare, el efectuează o prestație în folosul statului, pentru opera de distribuire a justiției și — ca urmare — sarcina sa este „în acest caz" obligatorie. În cadrul aceleiași opinii, se susține că, dimpotrivă, în ipoteza în care expertul a fost desemnat de parte, sarcina de expert n-ar mai avea acest caracter obligatoriu, putînd fi refuzată, chiar în lipsa unor motive de împiedicare [2]. Considerăm că aceasta este o falsă problemă, deoarece o dată desemnat de organul judiciar sau de parte, expertul este *numit* de către organul judiciar. Or, din momentul *acestei numiri*, expertului îi revine îndatorirea importantă, de a contribui prin priceperea și munca sa, în calitate de auxiliar al organului judiciar, la opera de înfăptuire a justiției. Este, de altfel, și motivul pentru care în timpul îndeplinirii misiunii sale, expertul se bucură de o adevărată ocrotire juridică [1].

Faptul că sarcina de expert este o îndatorire cetățenească, experții numiți neputînd să se sustragă de la îndeplinirea ei, este reflectată și de unele prevederi legale exprese care atestă ca obligatorie o asemenea însărcinare. Astfel, pentru expertizele contabile, în art. 12 din decretul nr. 434/1957 se preciza clar că efectuarea acestor expertize de către experții contabili numiți este obligatorie, putînd fi refuzată numai pentu motive temeinice [2]. Noua reglementare prevede aceeași dispoziție (art. 16 din decretul nr. 79/1971) și pentru expertiza tehnică.

126. Interesant de semnalat apare faptul că în legislația franceză, în materie civilă, funcția de expert are caracter facultativ ; situația nu este aceeași în materie penală. Unele instanțe au aplicat însă în civil prevederea din legea penală privind refuzul de a depune mărturie, stabilind asimilarea expertului cu martorul, deși ea nu există nici în natura lucrurilor, nici în lege. Cea mai mare parte a legislațiilor străine prevăd că expertul este obligat să accepte misiunea încredințată și sancționează orice refuz nejustificat cu amenzi mari și, uneori, cu închisoare. În unele legislații, refuzul este sancționat numai în caz de repetare, pedeapsa constînd într-o suspendare temporară a executării acestei funcții [3].

[1] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 450 ; A. Mons delle Roche, *op. cit.*, § 23, p. 23 și urm.

[2] v. V. Manzini, *op. cit.*, *III*, § 324, p. 287 ; Glasson, Tissier, *op. cit.*, II, nr. 708, p. 853 (citați de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 361).

[1] v. P. Vasilescu, *op. cit.*, vol. III, nr. 397, p. 615. (Expertul îndeplinește un serviciu public, pentru un anumit timp, în condițiile stabilite de lege.) ; Tr. Pop, *op. cit.*, nr. 317, p. 360 care se referă la „oficiu public" sau „îndatorire publică" ; c. pen. ital. consideră pe experți funcționari publici cît timp îndeplinesc această funcție (E. Florian, *Sul caractere giuridico delle perizia*, în *Scuola pozitive*, vol. II, 1921, p. 361).

[2] v. Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 442.

[3] v. R. Garraud, *op. cit.*, § 339, p. 622 ; R. Japiot, *op. cit.*, p. 496. (Experții pot să accepte sau să refuze misiunea ; dacă depun jurămîntul, înseamnă că acceptă. Dacă mai tîrziu, refuză nejustificat misiunea acceptată pot fi pedepsiți.) ; E. Garsonnet, *op. cit.*, ediția 1912, § 353, p. 399 ; G. F. Colmet-Daâge, *op. cit.*, p. 479 ; A. Mons delle Roche, *op. cit.*, § 28, p. 26.

127. Conținutul îndatoririi specialistului care a primit sarcina de a efectua expertiza este concretizat în *obligațiile și drepturile* pe care expertul le are.

128. Vom examina în primul rînd *obligațiile* acestuia.

Din cele sus-expuse rezultă că o primă îndatorire a expertului este aceea de a se prezenta la chemarea instanței și a primi sarcina de efectuare a expertizei, obligație care poate fi refuzată numai din motive temeinice [1].

Din momentul în care a primit însărcinarea de a efectua expertiza , specialistul este obligat să se prezinte la chemările instanței și să depună maximum de diligență în desfășurarea operațiilor prealabile efectuării expertizei (studierea actelor cauzei, solicitarea lămuririlor necesare).

Expertul trebuie să procedeze, de asemenea, cu atenție și conștiinciozitate la efectuarea lucrărilor propriu-zise ale expertizei (caracteristice fiecărei specialități), fiind obligat să aplice datele și metodele cele mai recente ale științei, tehnicii sau artei.

Întocmirea în condiții optime a unui raport de expertiză, cuprinzînd concluzii obiective, precum și motivarea lor pe bază de argumente științifice este, de asemenea, obligatorie.

Punctualitatea constituie o altă îndatorire a expertului care trebuie să depună raportul de expertiză în termenul fixat de organul judiciar, contribuind, și în acest mod, la o bună desfășurare a activității judiciare. În materie civilă există dispoziție expresă (art. 209 c. proc. civ.) care obligă pe expert să depună lucrarea „cu cel puțin 5 zile înainte de termenul sorocit pentru judecată".

Prezentarea expertului la chemările organului judiciar pentru a da explicații suplimentare sau pentru a efectua un supliment de expertiză ori pentru a reface expertiza în întregime este, de asemenea, obligatorie. În aceste cazuri experții au și dreptul la despăgubiri (a se vedea dispozițiile exprese ale art. 211 c. proc. civ. sau ale art. 190 c. proc. pen.).

Tot în rîndul obligațiilor expertului este considerată și îndatorirea acestuia de a desfășura un rol activ cu prilejul efectuării lucrărilor sale. Manifestarea acestui rol activ poate îmbrăca diferite forme. Uneori, chiar în

[1] v. I. Tanovicianu, *op. cit.*, p. 636.

momentul în care ia cunoștință de conținutul chestiunilor care-i sînt date spre cercetare, expertul se poate afla în situația de a atrage atenția organului judiciar asupra faptului că mai sînt necesare de lămurit și alte probleme, lucru ce el a putut observa pe baza pregătirii sale de specialitate. De asemenea, în alte situații, expertul este dator (deși nu are sarcina să rezolve problema vinovăției) să aducă la cunoștința organului judiciar anumite date importante (în afara chestiunilor supuse lui spre cercetare) pe care le descoperă cu prilejul investigațiilor necesitate de expertiză și care ar avea importanță pentru cauză. Expertul își poate manifesta rolul său activ și pe linia prevenirii comiterii unor infracțiuni, deoarece în cadrul activității pe care o desfășoară, are, uneori, posibilitatea să facă aprecieri valoroase privind caracteristicile împrejurărilor de natură să favorizeze săvîrșirea unor fapte antisociale ; pe baza pregătirii sale, expertul poate, în aceste cazuri, să propună măsuri tehnice pentru înlăturarea condițiilor care favorizează sau influențează nemijlocit comiterea unor asemenea fapte [1].

Obligația expertului de a păstra secretul profesional este prevăzută expres în unele reglementări [2]. Păstrarea secretului profesional are, desigur, multă însemnătate și constituie o obligație, cu excepția împrejurărilor în care nerelevarea unor situații de care expertul ia cunoștință, cu ocazia muncii ce o desfășoară, ar prejudicia interese de ordin public. În materia expertizei contabile și tehnice, art. 20 din decretul nr. 79/1971 conține dispoziții exprese. În acest înțeles, prevederile art. 196 din codul nostru penal sînt aplicabile și experților. Constituie o violare a secretului profesional divulgarea unor date care nu interesează nici dezlegarea cauzei, nici interese de ordin public, aducîndu-se în schimb prejudicii unor persoane. În practică se cunosc cazuri în care experții au fost sancționați în justiție în asemenea situații. Persoanele cu o anumită specialitate, obligate de secretul profesional, pot să refuze pentru acest motiv sarcina de expert ; din moment ce au primit însă o asemenea însărcinare, s-a susținut că sînt apărați de prevederile legii [3]. Chestiunea a

[1] v. Al. Buș, *Unele probleme* ..., p. 47.

[2] v. Codul de procedură penală italian (art. 307 și art. 316 alin. 2).

[3] v. R. Garraud, *op. cit.*, ediția a 2-a, § 2069, art. 357 c. pen.

fost viu discutată în celebrul proces al lui Zola, în care trei experți, invocînd secretul profesional, au refuzat să dea lămuriri cu privire la concluziile din raportul lor de expertiză în afacerea Dreyfus; curtea cu juri a admis această scuză, motivînd că dezbaterile înaintea consiliului de război avuseseră loc în ședință secretă și că faptele, asupra cărora martorii fuseseră interogați, nu le-au putut cunoaște decît în calitate de experți [1].

Dată fiind importanța problemei îndatoririlor experților, ea a format obiectul unor dezbateri ample în lucrările multor juriști [2].

129. Corolarul obligațiilor examinate îl formează, bineînțeles, *drepturile pe care le au experții.*

O primă categorie de drepturi ale experților sînt de natură să pregătească desfășurarea în condiții optime a lucrărilor expertizei. Astfel, expertul are dreptul de a cerceta dosarul cauzei, pentru a culege datele necesare efectuării expertizei. Subliniem că, în materie penală, art. 121 din noul cod de procedură intitulat „Drepturile expertului" precizează că în cursul urmăririi penale cercetarea materialului dosarului este posibilă numai cu încuviințarea organului de urmărire penală. Expertul are, de asemenea, dreptul de a cere organului judiciar lămuriri cu privire la anumite fapte sau împrejurări ale cauzei. În materie penală, acest drept este expres prevăzut în textul sus-citat; în materie civilă, deși nu găsim o dispoziție expresă, el rezultă însă din economia totalității prevederilor care reglementează expertiza. Expertul mai are dreptul să solicite părților explicațiile care-i sînt necesare pentru desfășurarea activității sale. Dacă art. 208 c. proc. civ. nu cuprinde nici o rezervă, ci, dimpotrivă,

[1] v. P. I. Pastion, M. I. Papadopolu, *Codul penal adnotat*, Editura Librăriei „Socec", București, 1922, p. 359 citînd Curtea cu juri Seine, 15 februarie 1898, *Procesul Zola*, ediția 1898, vol. I, Stok, Paris, p. 486; C. Bogdan, *Curs de medicină legală*, vol. III, 1924, p. 373 și urm.; Carl E. Wasmuth, *The conspiracy of silence; physicians view* [Conspirația tăcerii; punctul de vedere al medicului], în „Law Review", Cleveland, nr. 1/1966, p. 85 și urm.; E. Combaldieu, *Secret profesionnel*, Recueil Dalloz, Sirey, Paris, 1967, p. 122 și urm.

[2] v. R. Garraud, *op. cit.*, § 333, p. 617; H. Stahl, *Expertiza grafică*, Editura Marvan, București, 1940; M. A. Celțov, *op. cit.*, § 124, p. 169; A. Marchal, I. P. Jaspar, *op. cit.*, p. 1022.

prevede că părțile *sînt obligate* să dea expertului orice lămuriri în legătură cu obiectul lucrării, trebuie să observăm că în materie penală, conform art. 121 c. proc. pen., părțile pot da expertului explicațiile *necesare numai cu încuviințarea și în condițiile stabilite de organul de urmărire penală sau de instanța de judecată.*

Absolut indispensabil pentru efectuarea unei bune expertize este respectarea dreptului expertului de a dispune de o completă libertate în cercetările sale, în ce privește metoda de lucru, formularea și argumentarea concluziilor sale. Este vorba despre așa-numita *libertate tehnică sau științifică* a expertului care nu poate fi îngrădită de obligația organului judiciar de a observa modul în care se efectuează expertizele și care are un caracter pur procesual. De altfel, această libertate recunoscută expertului generează pentru el răspunderea morală, tehnică și juridică [1].

Desigur că în situația în care au fost numiți mai mulți experți, ei au dreptul să se consulte și să pună concluzii comune, dacă sînt de acord. Expertul are, totodată, dreptul să se consulte și cu alți tehnicieni pentru probleme care nu intră în sfera specialității sale [2]. Trebuie să observăm că în materie penală însăși legea procesuală prevede, cu privire chiar la experții oficiali, un asemenea drept (art. 119 alin. 3 c. proc. pen.).

În fine, expertul mai are dreptul la remunerare pentru munca prestată, cît și la despăgubiri pentru diferitele cheltuieli ocazionate cu efectuarea expertizei (vom reveni asupra problemei).

După cum am arătat mai sus, caracterul de îndatorire cetățenească pe care-l are sarcina de expert conferă acestuia un drept de ocrotire juridică. Acest drept este concretizat prin incriminarea de către legea penală a unor fapte care ar îngrădi nejustificat libertatea expertului. Astfel, potrivit art. 261 c. pen. se sancționează încercarea de a determina pe expert prin constrîngere sau corupere să lucreze împotriva realității, într-o cauză penală, civilă, administrativă sau în orice altă

[1] v. Tr. Pop, *op. cit.*, pp. 374—375; Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, pp. 88, 451.

[2] v. Tr. Pop, *op. cit.*, § 317, p. 364; R. Merle, A. Vitu, *op. cit.*, p. 771.

cauză. Iar potrivit art. 266 c. pen. se sancționează întrebuințarea de promisiuni, amenințări sau violențe față de expert.

§ 6. Răspunderea experților. Modalități de constrîngere

130. Am văzut din cele precedente că experții au o serie de îndatoriri, fără de care nu se poate concepe îndeplinirea sarcinii lor.

Dată fiind importanța misiunii expertului în cadrul totalității activităților care concură pentru a fi posibilă o dreaptă rezolvare a cauzelor, acesta va fi tras la răspundere în situația neîndeplinirii obligațiilor sale, legiuitorul prevăzînd în acest scop diferite sancțiuni cu caracter civil, penal, disciplinar.

Neprezentarea expertului (legal încunoștințat) la chemarea inițială a organului judiciar, refuzul nejustificat al acestuia de a primi să efectueze expertiza, nedepunerea raportului de expertiză în termen, neprezentarea expertului la chemarea organului judiciar pentru a da lămuriri, efectuarea în anumite condiții a unei expertize necorespunzătoare, precum și obținerea unor profituri necuvenite, toate acestea sînt împrejurări care atrag răspunderea expertului.

131. *Codul de procedură civilă* cuprinde, în chiar textele care reglementează materia expertizei, o serie de sancțiuni cu caracter civil ce pot fi aplicate experților, precum și trimiterea la textele codului penal pentru greșelile mai grave ale acestora.

Astfel, din prevederile art. 205 alin. 1 c. proc. civ. combinat cu art. 188 c. proc. civ., rezultă că expertul care, fiind numit și încunoștințat legal, nu se prezintă la chemarea instanței va fi obligat prin încheiere executorie să plătească o amendă de la 25 la 250 lei [1]. Potrivit art. 205 alin. 2 c. proc. civ., dacă expertul, cu toată măsura sus-arătată, nu se prezintă, instanța poate dispune înlocuirea lui. Art. 205 alin. 3 c. proc. civ. conține prevederea conform căreia expertul, care refuză fără motiv întemeiat să primească expertiza, poate fi înlocuit și sancționat prin încheiere executorie cu amendă de la 25 la 250 lei. Dacă expertul revine asupra refuzului său (bineînțeles, în timp util pentru bunul mers al procesului) instanța poate (conform art. 188 alin. 1 c. proc. civ. combinat cu art. 205 c. proc. civ.), apreciind temeinicia motivelor, să revină asupra încheierii date și să ridice amenda aplicată.

Nedepunerea raportului de expertiză în termen (art. 209 alin. 1 c. proc. civ. prevede obligația expertului de a depune lucrarea cu 5 zile înainte de termenul sorocit pentru judecată) atrage, conform art. 209 alin. 1 și 2 c. proc. civ., sancționarea prin încheiere executorie cu amendă de la 25—250 lei [1], pe care însă instanța — în cazul constatării unor motive întemeiate — o va putea ridica. Neprezentarea expertului la chemările instanței pentru a da lămuririle care se vădesc necesare este, de asemenea, sancționată, potrivit art. 211 c. proc. civ., cu amenda prevăzută de art. 205 c. proc civ. (25-250 lei).

Posibilitatea părților din proces, prejudiciate material de modul defectuos în care expertul își îndeplinește sarcina, de a-l acționa în justiție pentru despăgubiri în baza art. 998, 999 c. civ. constituie, la rîndul său, o modalitate indirectă de constrîngere a expertului la o muncă promptă și conștiincioasă.

Codul de procedură civilă are în vedere și situația condamnabilă în care experții ar putea cere sau primi „mai mult decît plata statornicită", art. 209 c. proc. civ. prevăzînd pentru această situație pedepsirea pentru luare de mită. Deci, în acest caz deosebit de grav, codul de procedură civilă face apel la prevederile legii penale.

În codul de procedură civilă *au mai existat* și prevederile (art. 194 alin. 2 și 3) care se refereau la răspunderea penală pentru infracțiunea de refuz de serviciu legalmente datorat [2], prevederi care se aplicau martorilor și experților. Aceste dispoziții au fost însă

[1] v. Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 442.

[1] În vechea redactare, art. 209 c. proc. civ. prevedea posibilitatea majorării amenzii pînă la 1 000 lei, dispoziție care a fost însă abrogată prin modificarea adusă codului de procedură civilă prin decretul nr. 52 din 31 ianuarie 1969 (A se vedea, în legătură cu această problemă, A. Hilsenrad, *Ultimele modificări ale codului de procedură civilă*, în „R.R.D.", nr. 4/1969, p. 48).

[2] În legătură cu această problemă, a se vedea: A. Hilsenrad, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 48; S. Kahane, *op. cit.*, p. 148.

abrogate prin decretul nr. 52 din 31 ianuarie 1969, din necesitatea de a se pune în concordanță legislația procesuală civilă cu noul cod penal care nu mai incriminează ca o infracțiune de sine stătătoare refuzul de serviciu legalmente datorat. Ca urmare a acestei situații, specialiștii care refuză în mod nejustificat să primească sarcina de expert sau nu depun raportul de expertiză ori îl depun cu întîrziere sau nu se prezintă la chemările instanței vor fi considerați că au săvîrșit abateri judiciare și sancționați cu amendă de la 25 la 250 lei, conform art. 205, 209 și 211 c. proc. civ., afară de cazul în care faptele lor ar îmbrăca trăsăturile infracțiunii de abuz în serviciu sau neglijență în serviciu și cînd li se vor aplica sancțiuni penale conform textelor corespunzătoare ale codului penal.

132. În *codul de procedură penală* vom găsi, de asemenea, prevăzute sancțiuni pentru abaterile săvîrșite în cursul procesului penal de către expert. Numai că, spre deosebire de codul de procedură civilă și de vechiul cod de procedură penală, noua lege procesuală penală, superioară prin conținutul său îmbunătățit și sistematizarea sa, cuprinde grupate în aceleași texte (art. 198 și 199 c. proc. civ.) toate situațiile care pot fi calificate abateri judiciare, precum și sancțiunile aplicabile în aceste cazuri asigurîndu-se în acest mod o reglementare unitară.

Astfel, din cuprinsul art. 198 lit. c și d al codului de procedură penală rezultă că, în ce privește pe expert, sînt considerate abateri judiciare lipsa nejustificată a acestuia, deși a fost legal citat de organul judiciar, precum și tergiversarea de către expert a îndeplinirii însărcinărilor primite. Observăm că legea procesuală penală se referă, de fapt, tot la aceleași abateri pe care le sancționează și codul de procedură civilă, dar într-o formulare mai concisă care este, în același timp, și cuprinzătoare.

133. Unele texte ale codului penal sînt aplicabile experților în situația în care aceștia săvîrșesc fapte al căror pericol social justifică o încadrare penală. Este evident faptul că asemenea comportări din partea unui specialist chemat să ajute organele judiciare prejudiciază grav interesele statului, deoarece îngreunează aflarea

adevărului, subminează încrederea în justiție, reprezentînd o gravă încălcare a îndatoririlor profesionale și civice ale experților [1]. Posibilitatea răspunderii pe plan penal a experților constituie o măsură de natură a atrage în mod serios atenția acestora asupra unei juste comportări în activitatea lor. Nu este aici vorba numai de scopul de reeducare al pedepselor prevăzute în legea penală, ci și de acela de *prevenire* a săvîrșirii de fapte penale [2].

Este evident faptul că, indiferent că își desfășoară activitatea în cadrul procesului civil sau penal, experții *care vor cere sau vor primi mai mult decît plata statornicită* vor suferi rigorile legii penale, fapta putînd fi încadrată, ca luare de mită, în dispozițiile art. 254 c. pen. Aplicarea acestui text și experților care nu sînt încadrați în instituții specializate este posibilă, întrucît conform art. 147 alin. 2 „sînt asimilați cu funcționarii persoanele care îndeplinesc o însărcinare în serviciul unei organizații din cele prevăzute în alin. 1, indiferent dacă primesc sau nu o retribuție".

Dispozițiile art. 260 c. pen. (referitoare la mărturie mincinoasă) sînt aplicabile potrivit alineatului 4 al acestui text și expertului care „... face afirmații mincinoase ori nu spune tot ce știe privitor la împrejurările asupra cărora a fost întrebat..." Dispozițiile art. 264 c. pen. privind favorizarea infractorilor ar putea fi și ele aplicabile, în unele împrejurări experților dacă fapta penală săvîrșită de ei nu constituie o altă infracțiune și îndeplinește condițiile art. 264 c. pen.

[1] v. Leo Horev, Dan Patrichi, *Infracțiuni săvîrșite de experți cu ocazia expertizei judiciare*, în „J. N.", nr. 1/1960, p. 97 și urm. Citățm și alte exemple din practica judiciară: Trib. reg. Ploiești, dec. nr. 1386/1958; Trib. pop. raion. Săveni, sent. nr. 997/1957; Trib. pop. oraș Ploiești, sent. nr. 1089/1957; Trib. reg. Suceava, dec. nr. 953/1958.

[2] Faptul că dispozițiile codului de procedură civilă nu se mai referă la refuzul de serviciu legalmente datorat, precum și faptul că reglementarea penală actuală nu incriminează ca infracțiune de sine stătătoare refuzul de serviciu legalmente datorat, nu poate fi interpretat că această faptă nu este niciodată sancționată pe plan penal. Interpretarea justă este că, ori de cîte ori, acest refuz s-a făcut cu intenție infracțională, fapta trebuie să fie sancționată pe plan penal potrivit art. 246 c. pen. sau art. 248 c. pen. ori art. 264 c. pen., după cum sînt întrunite elementele uneia sau alteia dintre aceste infracțiuni.

În anumite situații, faptele cu caracter antisocial ale expertului, prezentînd un anumit grad de pericol social care depășește sfera civilului, ar putea fi încadrate nu numai în grupa de infracțiuni care împiedică înfăptuirea justiției (cazul sus-examinat), ci și în categoria infracțiunilor de serviciu. Pentru experții care lucrează în instituțiile specializate posibilitatea sancționării penale, în cadrul textelor din codul penal referitoare la infracțiunile de serviciu, este evidentă. În ce privește ceilalți experți se poate considera că textele respective sînt, de asemenea, aplicabile, deoarece și aceștia — pe timpul îndeplinirii sarcinii lor — sînt asimilați cu funcționarii, în conformitate cu art. 147 alin. 2 c. pen., la care ne-am referit mai sus cînd am examinat posibilitatea sancționării pentru infracțiunea de luare de mită.

134. Am lăsat mai la urmă examinarea unei probleme în legătură cu răspunderea experților care a suscitat în doctrină multe discuții. Este vorba de *efectuarea unei expertize necorespunzătoare*, situație care ridică problema dacă expertul răspunde în acest caz, și pe ce plan.

O expertiză necorespunzătoare poate fi determinată fie de erori de fapt sau inexactități cuprinse în raportul de expertiză, fie de greșeli grave cu caracter științific sau tehnic, fie de tragerea unor concluzii total nepotrivite.

În literatura de specialitate, în legătură cu această problemă, s-au emis mai multe păreri: în cadrul uneia dintre ele, se susține că expertul, ca și judecătorul, nu trebuie să răspundă decît pentru dol; într-o a doua părere se afirmă că experții ar trebui trași la răspundere și pentru greșelile grave; potrivit celei de-a treia opinii, cu privire la experți ar trebui să se aplice regulile răspunderii civile delictuale și cvasidelictuale[1].

Considerăm că în sistemul legii noastre problemele sînt clare.

[1] v. E. Glasson, *op. cit.*, ediția a 3-a, vol. II, § 718 (citat de P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 450). În legătură cu problema răspunderii experților, a se vedea și: A. Mons delle Roche, *op. cit.*, § 20, pp. 21—22; R. Garraud, *op. cit.*, § 319, p. 597; H. Bremer, *Der Sachverständige, seine Rechtsstellung und sein Rechtsbeziehunger* [Expertul, situația sa și raporturile sale juridice], Recht und Wirtschaft, Heidelberg, 1963, p. 138 și urm.; Ed. Bonnier, *op. cit.*, ediția 1888, § 122, p. 101.

În cazul unei expertize eronate, dacă se constată în sarcina expertului o vină penală, fie sub forma intenției infracționale, fie sub forma culpei, fapta sa va fi sancționată conform textelor codului penal în care poate fi încadrată, așa cum am arătat mai sus. Această răspundere penală a expertului poate fi dublată de o răspundere civilă dacă sînt întrunite și elementele acesteia.

Dacă nu ne aflăm în limitele penalului, problema se schimbă. Experții nu vor răspunde pentru simplele erori de fapt sau inexactități cuprinse în raportul lor, dacă se constată că au fost de bună-credință, condiție pe care aceștia trebuie neapărat s-o îndeplinească[1].

Greșelile cu caracter mai grav, concluzii eronate, rezultat al unei lipse de competență sau al modului superficial de lucru, nu antrenează nici ele sancționarea expertului dacă nu se constată o culpă penală. Consecința va fi însă refacerea expertizei de către aceeași persoană sau înlocuirea acesteia cu un alt expert pentru efectuarea unei alte expertize. În același timp, dacă sînt întrunite elementele răspunderii civile delictuale, expertul va trebui să despăgubească părțile pentru prejudiciile cauzate, putînd fi acționat în justiție în baza art. 998, 999 c. civ. S-a susținut că obligarea experților la plata unor despăgubiri către partea prejudiciată și-ar putea găsi temeiul și pe teren contractual, în fapt fiind vorba aici de neexecutarea convenției remunerate de efectuare a expertizei[2].

Evident, la sancțiunile aplicabile experților, despre care am vorbit, se pot adăuga și cele cu caracter disciplinar[3].

135. Este important să avem în vedere faptul că poziția procesuală a expertului se caracterizează și prin aceea că el primește personal împuternicire de la organul judiciar care l-a numit și ca urmare poartă răspunderea personală pentru întreaga sa activitate.

[1] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 450.

[2] Fl. Sion, *Noua lege a accelerării*, Editura „Cartea Moldovei", Iași, p. 343; N. S. Abramov, *op. cit.*, p. 114.

[3] A se examina în legătură cu aceasta, prevederile art. 24 și art. 25 din decretul nr. 79/1971 privitor la expertiza contabilă și la expertiza tehnică.

În consecință, dacă în cauză sînt numiți mai mulți experți, ei nu formează o comisie, pentru raportul făcut răspunzînd fiecare. Dacă au ajuns la o concluzie comună și au semnat împreună, aceasta înseamnă că raportul lor comun este, în același timp, raportul fiecăruia dintre ei în parte. Dacă n-au ajuns la o opinie comună, fiecare prezintă raport separat.

Din faptul că nu pot exista expertize colective, expertiza rămînînd individuală chiar dacă la ea participă mai mulți experți, rezultă concluzia că expert poate fi numai o persoană fizică, așa cum s-a mai precizat, nu o persoană juridică; răspunderea expertului pentru justețea concluziilor înscrise în raport este a sa personală, iar ca expert, el vorbește în numele său și nu al justiției [1]. Această răspundere a expertului poate fi morală și legală, atît în penal, cît și în civil [2].

§ 7. Retribuția sau indemnizația expertului și restituirea cheltuielilor făcute de expert

136. Pentru munca pe care o depune, expertul primește o remunerație (desemnată în practică prin termenul de *onorariu*) al cărei cuantum se fixează prin chiar actul de numire al expertului (ordonanța organului de urmărire penală sau încheierea instanței) în raport de timpul necesar pentru efectuarea lucrărilor și de complexitatea expertizei. Încheierea prin care se numește expertul și se fixează onorariul său poate fi atacată cu recurs, dar numai o dată cu hotărîrea instanței de fond [3].

137. *În procesul civil* problema retribuției expertului și a restituirii cheltuielilor lui se rezolvă conform prevederilor legii procesuale civile care conține o serie de dispoziții în această materie.

Modul de fixare al onorariului expertului este prevăzut, de art. 202 c. proc. civ., care arată: „... Încheierea de numire va statornici și plata cuvenită experților".

În ceea ce privește problema persoanei care va suporta această plată, trebuie să distingem între plata provizorie care se face cu prilejul efectuării expertizei și plata definitivă care se face la sfîrșitul procesului, cînd se hotărăște în sarcina cui cad cheltuielile de judecată.

Persoana care suportă *la început* plata expertului este, conform art. 170 c. proc civ., partea care a propus administrarea acestui mijloc de probă. Codul nostru de procedură civilă nu conține însă nici o reglementare privind situația în care efectuarea expertizei s-a dispus *din oficiu* de instanță. În asemenea cazuri, instanța poate obliga partea interesată (adică acea parte care are sarcina probei) să depună suma respectivă. În dreptul sovietic, problema este rezolvată într-un mod complet, în sensul că legea procesuală prevede că în cazuri de acest fel instanța va obliga ambele părți și, numai în situația în care una dintre ele nu dispune de mijloace, va obliga o singură parte; în cazul în care una dintre părți se află într-o stare precară, oficial dovedită prin scutire de plata taxei către stat, instanța poate avansa aceste cheltuieli dintr-un fond special pus la dispoziția sa [1].

Deci, în dreptul nostru, conform art. 170 c. proc. civ., partea care a propus administrarea acestui mijloc de probă trebuie să avanseze onorariul fixat expertului. Același text prevede că suma statornicită pentru plata expertului trebuie să fie depusă într-un „termen de 5 zile de la încuviințare", termen care conform art. 101 c. proc. civ. se calculează pe zile libere. În situațiile în care administrarea mijlocului de probă a fost cerută în condițiile speciale prevăzute de art. 138 pct. 2 și 4. c. proc. civ. (cînd nevoia dovezii a reieșit din dezbateri și partea nu o putea prevedea sau cînd dovada nu a fost cerută la timp din cauza neștiinței și lipsei de pregătire a părții),

[1] v. M. S. Strogovici, *op. cit.*, § 6, p. 251.

[2] v. V. Minovici, *op. cit.*, p. 724 și urm.; I. Moraru, V. Predescu, *Criterii de stabilirea responsabilităților în expertiza psihiatrică*. Expunere la Conferința națională de psihiatrie judiciară, București, 1962; O. Freirov, *Zadaci sudebno-psihiatriceskoi ekspertizi* [Sarcinile expertizei psihiatrico-judiciare], în „Legalitatea socialistă", Moscova, nr. 1/1968, pp. 25—26; I. Szekely, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 45 și urm.

[3] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 765/1965, în „J. N.", nr. 11/1965, p. 162.

[1] v. S. N. Abramov, *op. cit.*, pp. 126—127.

art. 170 alin. 2 c. proc. civ. prevede că termenul de mai sus poate fi prelungit la 15 zile. Neîndeplinirea obligației de a respecta termenul pentru depunerea sumei este sancționată potrivit art. 170 alin. 3 c. proc. civ. cu „decăderea pentru acea instanță, din dovada încuviințată".

Rigoarea acestei sancțiuni este atenuată chiar de alineatul următor (art. 170 alin. 4 c. proc. civ.) care prevede: „Depunerea sumei se va putea face și după împlinirea termenului, dacă prin aceasta nu se amînă judecata". Considerăm că, de altfel, normele privitoare la termenele din art. 170 c. proc. civ. sînt de natură dispozitivă și ca atare decăderea nu va opera din oficiu, ci numai la cererea părții interesate [1]. Practica judiciară este de acord în a considera că în situația în care partea obligată să avanseze cheltuielile expertizei nu a făcut-o la termen, fiind ca urmare decăzută din dreptul de a mai administra acest mijloc de dovadă, trebuie să intervină rolul activ al instanței care, de vreme ce a admis efectuarea expertizei, considerînd-o indispensabilă rezolvării cauzei, trebuie — în situația creată de decăderea părții — să o ordone din oficiu [2].

Suma avansată pentru plata expertului se va depune la C.E.C. sau — conform art. 732 c. proc. civ. — la secția financiară de pe lîngă comitetul executiv al consiliului popular. Recipisa se va depune la grefa instanței. În materia expertizei contabile și tehnice, potrivit prevederilor art. 28 din decretul nr. 79/1971, suma stabilită de instanță se va vira în contul și la dispoziția biroului local de expertize, de unde experții își vor primi sumele cuvenite drept onorariu, cît și cele care reprezintă rambursarea cheltuielilor ocazionate de efectuarea expertizei.

Cuantumul sumei stabilite inițial pentru plata muncii expertului poate suferi pe parcurs modificări [3]. Astfel, conform art. 213 alin. 2 c. proc civ. „la cererea experților, ținîndu-se seama de lucrare, instanța le va putea mări plata cuvenită prin încheiere executorie dată cu

[1] v. Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 390.

[2] v. Trib. reg. Suceava, dec. nr. 3357/1959, în „L. P.", nr. 6/1961, p. 112, cu o *notă* aprobativă și două *note* critice semnate de A. Tweer, C. Petrușinski și I. Petrescu; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 624/1953, C. D. 1952—1954, vol. I, p. 329.

[3] v. Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 450.

citarea părților". Motivul majorării onorariului expertului îl constituie deci faptul că suma inițial fixată se vădește necorespunzătoare față de complexitatea lucrării [1]. În practica judiciară s-a hotărît că expertul, nemulțumit în final de onorariul fixat, dar care nu a exercitat dreptul de recurs împotriva sentinței date de prima instanță, nu mai poate să ceară pe calea unei acțiuni separate întregirea pretențiilor, deoarece admiterea ei ar duce la modificarea, pe cale ocolită, a unei hotărîri definitive, încălcîndu-se principiul autorității lucrului judecat [2].

138. La sfîrșitul judecății se pune problema stabilirii definitive a părții care suportă cheltuiala onorariului expertului. Soluția este dată de art. 274 c. proc. civ. care prevede că aceasta este în sarcina părții „care cade în pretențiuni". Trebuie să observăm faptul că potrivit alineatului 3 al acestui text judecătorii au dreptul să aprecieze și să mărească sau să micșoreze onorariile avocaților, pe cînd în alineatul 2 se prevede expres că judecătorii nu pot micșora celelalte cheltuieli de judecată între care intră și plata experților. În această materie trebuie avute în vedere și dispozițiile art. 276 c. proc. civ. potrivit căruia dacă „pretențiile fiecărei părți au fost încuviințate numai în parte, instanța va aprecia în ce măsură fiecare dintre ele va fi obligată la plata cheltuielilor de judecată, putînd face compensarea lor". Desigur că interesează și prevederile art. 277 c. proc civ., conform căruia, în ipoteza în care sînt mai mulți pîrîți sau mai mulți reclamanți, cheltuielile vor fi repartizate între ei, în mod egal, proporțional sau solidar, potrivit

[1] În legătură cu problema onorariului experților, a se vedea și: M. Celarianu, *op. cit.*, p. 51 și urm.; M. A. Dumitrescu, *Manual de procedură civilă*, Librăria „Alcalay", București, 1920, p. 114; P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 626; Gh. D. Dumitrescu, *Curs de procedură civilă*, Facultatea de Drept, curs litografiat, București, 1943, p. 548; V. Cădere, *op. cit.*, p. 428; Dem. Negulescu, *Curs de procedură civilă. Teoria probelor*, litografiat, București (fără an), p. 33; C. Zotta, *op. cit.*, vol. I, p. 344; R. Japiot, *op. cit.*, p. 498; V. Herz, *Über Kostenvorschuss und Bestellung des Sachverständigen im Zivilprozess* [Despre avansul de speze și reglementarea expertizei în procesul civil], în „Österreichische Richterzeitung", Viena, nr. 12/1964, p. 207 și urm.

[2] Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 765/1965, în „J. N.", nr. 11/1965, p. 162 (citat de A. Ionașcu, *op. cit.*, p. 244).

cu interesul ce are fiecare sau după felul raportului de drept dintre ei.

Evident că dispozițiile art. 274 c. proc. civ., potrivit cărora *plata experților* este în sarcina părții care pierde procesul, folosind termenul de „plata experților", se referă atît la onorariul fixat pentru munca expertului, cît și la despăgubirile la care acesta are dreptul pentru celelalte cheltuieli făcute de expert în cursul executării lucrărilor expertizei sau cu prilejul chemărilor în fața organului judiciar: deplasare, cazare etc., despăgubiri la care, de altfel, se referă și art. 211 c. proc. civ.

Este necesar să reamintim aici prevederile art. 213 c. proc. civ., conform cărora experții care vor cere sau primi mai mult decît plata statornicită sînt supuși rigorilor legii penale.

139. În *procesul penal* plata sumelor cuvenite expertului pentru munca sa și pentru diferitele cheltuieli ocazionate de efectuarea expertizei este reglementată de art. 190 c. proc. pen., situat în capitolul care poartă titlul „Cheltuielile judiciare".

Plata muncii propriu-zise a expertului este prevăzută în art. 190 alin. 4 c. proc. pen. care o denumește *retribuție*, termen mai potrivit decît cel de *indemnizație* sau cel de *plată*.

Art. 190 alin. 1 c. proc. pen. prevede dreptul expertului la restituirea cheltuielilor de transport, întreținere, locuință și a altor cheltuieli necesare, prilejuite de chemarea în fața organului judiciar. Textul nu se referă deci la orice fel de cheltuieli, ci numai la cele *necesare* [1].

Dispozițiile legii procesuale penale prevăd (art. 189) că aceste cheltuieli judiciare sînt acoperite din sumele avansate de stat sau plătite de părți.

Pe lîngă plata retribuției și restituirea cheltuielilor ocazionate de efectuarea expertizei, dacă este salariat al unei organizații din cele prevăzute în art. 145 c. pen. (adică al unei organizații de stat sau obștești sau orice organizație care desfășoară o activitate utilă din punct de vedere social și care funcționează potrivit legii) expertul mai are dreptul — potrivit art. 190 alin. 2 c. proc. pen. — și la venitul de la locul de muncă pe durata lipsei de la serviciu, prilejuită de chemarea sa în fața organelor de urmărire penală sau la instanța de judecată.

Sumele necesare pentru restituirea cheltuielilor de transport, întreținere, locuință, efectuate de expert cu prilejul deplasărilor necesitate de lucrările expertizei, precum și retribuția cuvenită expertului se plătesc de către organul judiciar, din fondul cheltuielilor judiciare, special alocat, după ce acesta și-a îndeplinit însărcinările, conform art. 190 alin. 5 c. proc. pen.

Sumele reprezentînd venitul de la locul de muncă se plătesc de unitatea la care aceștia lucrează conform art. 190 alin. 6 c. proc. pen. Această dispoziție, introdusă în legislația noastră pentru prima dată la 14 decembrie 1953 este superioară și democratică, deoarece, în alte condiții, cei care nu puteau suporta asemenea cheltuieli erau nevoiți să renunțe la efectuarea unei expertize [1].

140. Dacă organul de urmărire penală sau instanța de judecată au omis în mod vădit să se pronunțe asupra sumelor cuvenite expertului în baza art. 189 și 190 c. proc. pen., această omisiune va fi considerată o eroare materială care va fi îndreptată, la cererea părții interesate sau din oficiu, de către însuși organul de urmărire penală sau instanța de judecată care a întocmit actul procedural ce cuprinde eroarea. În vederea îndreptării acestei erori, dacă este cazul, pot fi citate și părțile pentru a da lămuriri. Îndreptarea erorilor materiale este reglementată de art. 195 și 196 c. proc. pen.

141. Dispozițiile legii procesuale penale (art. 191) prevăd că instanța de judecată, în caz de condamnare, trebuie să oblige pe inculpatul condamnat la plata cheltuielilor judiciare avansate de către stat, deci și la plata expertului [2].

[1] A se vedea instrucțiunile privitoare la plata cheltuielilor martorilor și a remunerației experților și interpreților, în C.H.D. nr. 76 din 9 decembrie 1953.

[1] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 451; S. Kahane, *op. cit.*, p. 149. În legătură cu problema drepturilor bănești ale expertului, a se vedea și R. Garraud, *op. cit.*, p. 116; Tr. Pop, *op. cit.*, p. 365.

[2] A se vedea și art. 12 din instrucțiunile aprobate prin H.C.M. nr. 4009 din 1953; Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 584/1961, în „L.P.", nr. 11/1961, pp. 96—97.

De asemenea, art. 193 c. proc. pen. prevede obligația inculpatului condamnat de a plăti părții vătămate, precum și părți civile căreia i s-a admis acțiunea civilă, cheltuielile judiciare făcute de acestea, deci și sumele plătite expertului. În practica judiciară au fost semnalate soluții eronate, în sensul că unele instanțe au revenit greșit asupra hotărîrii de a se efectua o expertiză în cauză, pe considerentul că inculpatul nu a depus onorariul expertului. Citățm două dintre aceste cazuri în care hotărîrea a fost anulată de Tribunalul Suprem [1].

În practica judiciară axată pe vechea legislație procesuală penală, recursul declarat de expert împotriva sentinței prin care i s-a acordat un onorariu inferior celui solicitat de el[2] era considerat inadmisibil.

Noua lege procesuală penală, instituind prin art. 362 lit. e dreptul expertului de a face recurs cu privire la cheltuielile judiciare cuvenite lui, a corectat această lacună a vechiului cod de procedură penală care crease multe neajunsuri în practică.

[1] Col. pen., dec. nr. 1977/1955, C. D. 1955, vol. 3, p. 194, și dec. nr. 725/1960, în „L.P.", nr. 2/1961, p. 99.

[2] v. Trib. Capitalei, Col. IV, dec. pen. nr. 587/1958,în „L.P.", nr. 11/1958, pp. 78—81, cu *notă* de J. Grigoraș.

CAPITOLUL IV

Admisibilitatea expertizei

Secțiunea I

CONSIDERAȚII GENERALE

142. Am subliniat încă din partea introductivă importanța deosebită pe care o au mijloacele de probă în activitatea organelor judiciare, organe care sînt străine de împrejurările de fapt ale diferitelor cauze ce le vin spre soluționare, fiind înarmate numai cu cunoașterea legilor.

În dreptul socialist, în care autoritatea hotărîrilor organelor judecătorești rezultă tocmai din *aplicarea dispozițiilor legale adecvate* unor *situații de fapt exact stabilite* pe baza probelor obținute prin administrarea diferitelor mijloace de dovadă prevăzute de lege, este normal ca, în principiu, să fie admisibile în dezlegarea cauzelor toate mijloacele de probă prevăzute de lege.

143. Problema admisibilității expertizei ca mijloc de probă se poate pune sub un îndoit aspect: 1. admisibilitatea sa de principiu, ca mijloc de probă; 2. admisibilitatea sa în raport de cazul concret în care se ridică chestiunea efectuării unei expertize.

A discuta admisibilitatea expertizei sub primul aspect înseamnă, de fapt, a examina legalitatea acesteia, adică a vedea dacă expertiza este unul dintre mijloacele de dovadă prevăzute de legiuitor.

Din examinarea celor două legi procesuale (art. 201—214 c. proc. civ. și art. 116—126 c. proc. pen.) am văzut că expertiza este prevăzută ca mijloc legal de probă atît în procesul civil, cît și în cel penal.

Dar din chiar dispozițiile sus-citate care reglementează materia, observăm însă că însăși legea impune restricții cu caracter general în folosirea expertizei: ea nu

poate fi admisă decît pentru dovedirea unor *împrejurări de fapt* şi, mai mult decît atît, a unor împrejurări de fapt *pentru a căror lămurire este nevoie de un specialist.*

Îndeplinite fiind aceste condiţii, expertiza poate fi considerată ca un mijloc de probă legal, admisibil în principiu în orice cauză penală sau civilă.

Sub cel de-al doilea aspect se pune problema admisibilităţii expertizei în concret, într-un caz anume, deci. Organul judiciar va trebui, evident, înainte de a încuviinţa efectuarea unei expertize, să examineze admisibilitatea şi concludenţa ei [1].

Aprecierea admisibilităţii în concret a expertizei se va face ţinîndu-se seama în primul rînd de caracteristicile care dau conţinut admisibilităţii sale de principiu. În acest sens, expertiza va fi admisibilă într-o cauză numai dacă se pune problema lămuririi unor *împrejurări de fapt* de către un *specialist*. Aprecierea în concret a admisibilităţii expertizei nu este însă posibilă decît dacă se are în vedere şi *concludenţa ei*, adică dacă se constată că expertiza poartă asupra unor împrejurări de fapt a căror lămurire este de natură să ajute organul judiciar la rezolvarea cauzei [2].

Dacă o probă legală a fost cerută în termen, dacă este concludentă, dacă nu urmăreşte tergiversarea cauzei, ea este admisibilă. În ceea ce priveşte eficacitatea acesteia pentru rezolvarea în fond a cauzei, evident problema poate fi apreciată numai după administrarea ei.

În legătură cu problema concludenţei, citäm un caz elocvent din practica judiciară. S-a constatat astfel că respingerea expertizei psihiatrice pe motiv că nu este o probă concludentă, deoarece acuzatul, în comportarea sa ultimă, s-a manifestat ca orice om normal, nu este convingătoare întrucît starea de responsabilitate care interesează este cea din momentul săvîrşirii faptei, nu

[1] v. Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 404; I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 184.

[2] Problema concludenţei expertizei este examinată şi în literatura de specialitate străină. A se vedea, astfel, M. N. Nikerson, *The expert technic. Witness of trial* [Expertul tehnic. Martor în proces], în „American Bar. Association journal", Chicago, nr. 8/1965. (Autorul susţine că o expertiză concludentă trebuie examinată sub aspectul a trei sectoare deosebite: sectorul procedural al administrării probelor, sectorul aspectelor tehnice ale expertizei şi sectorul coordonării aspectelor tehnice cu cele judiciare.)

cea ulterioară. Hotărîrea este motivată pe argumentul că expertiza psihiatrică se impunea cu atît mai mult, cu cît omorul n-a avut un mobil, iar inculpatul s-a predat singur autorităţilor, s-a autodenunţat. Deci era vorba despre o faptă fără explicaţie logică, ca o acţiune a unui om dezechilibrat, sub impulsul unui acces irezistibil patologic de a ucide [1].

Secţiunea a II-a

FACULTATEA ORGANULUI JUDICIAR DE A HOTĂRÎ CU PRIVIRE LA NECESITATEA EFECTUĂRII EXPERTIZEI

144. Admiterea sau dispunerea expertizei este în principiu facultativă, organul judiciar fiind liber să aprecieze dacă în cauza respectivă este admisibilă şi concludentă o anume expertiză sau alta ori nici una.

Trebuie să subliniem însă că există situaţii în care nu se mai poate discuta despre dreptul organului judiciar de a aprecia asupra admisibilităţii şi concludenţei expertizei, deoarece legiuitorul în cazuri bine determinate a făcut el însuşi această apreciere *in concerto*, prevăzînd cazuri de expertiză obligatorie. Ne putem referi, astfel, la cazul punerii sub interdicţie, pentru care art. 30 din decretul nr. 32/1954 pentru punerea în aplicare a codului familiei şi a decretului privitor la persoanele fizice şi persoanele juridice prevede obligativitatea examinării celui a cărui punere sub interdicţie se cere de către o comisie de specialişti, ceea ce înseamnă efectuarea unei expertize medico-psihiatrice. De asemenea, în materie penală, art. 117 c. proc. pen. prevede obligativitatea efectuării exper-

[1] Trib. pop. oraş. Botoşani, sent. pen. nr. 339/1956, în „J. N.", nr. 7/1956, pp. 1199—1201, cu *notă* de St. Apăteanu.

tizei în cazul infracțiunii de omor deosebit de grav, precum și atunci cînd organul de urmărire penală sau instanța de judecată are îndoieli asupra stării psihice a învinuitului sau inculpatului [1], cum și pentru stabilirea cauzelor morții în ipoteza în care nu s-a întocmit un raport medico-legal.

De altfel, putem afirma că atît prevederile cazurilor obligatorii de expertiză, cît și frecvența admiterii acestui mijloc de probă în procesele civile și penale demonstrează tendința de folosire pe scară cît mai largă a datelor noi ale științei și tehnicii pentru descoperirea adevărului cu privire la împrejurările de fapt ale cauzelor care vin spre rezolvare în fața justiției.

145. Revenind la problema facultății organului judiciar de a admite sau nu efectuarea unei expertize, trebuie să arătăm că există cazuri în care, deși se pun probleme de specialitate, organul judiciar, poate să nu facă apel la expert dacă apreciază că are el însuși capacitatea necesară să rezolve cauza respectivă [2]. Mai mult decît atît, în practică s-a statuat că instanța poate reveni asupra unei expertize încuviințate dacă este în măsură să efectueze ea însăși verificările cerute experților [3].

[1] Subliniem că și în practica judiciară axată pe legislația penală anterioară găsim hotărîri în acest sens. S-a decis astfel că instanța care, întemeindu-se pe un certificat medical aflat la dosar, a apreciat ca necesară și a dispus efectuarea unei expertize psihiatrice nu poate reveni asupra acestei probleme numai pe motiv că inculpatul, care urma să fie supus examenului medical, a declarat că renunță la această probă, deoarece instanța dispune examinarea stării mintale a infractorului, atunci cînd responsabilitatea acestuia pare îndoielnică. (A se vedea, în acest sens, Trib. reg. Banat, dec. pen. nr. 464/1963, în „J. N.", nr. 1/1964, p. 162, precum și Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 2453/1956, C. D. 1956, vol. 2, p. 539).

[2] v. E. Florian, *Diritto processuale penale*, § 57, p. 350 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 350).

[3] v. Trib. reg. Tg. Mureș, dec. pen. 1187/1956, în „L.P.", nr. 7/1956, p. 8361.

Problema admisibilității expertizei a constituit o preocupare deosebită pentru mulți juriști care o discută în scrierile lor [1].

146. Facultatea pe care o are organul judiciar, privitor la admiterea expertizei trebuie exercitată cu grijă. Organul judiciar trebuie să aprecieze judicios utilitatea unor cercetări de specialitate în sensul de a nu se abuza de folosirea expertizelor, admițîndu-le cu multă ușurință și atunci cînd nu este necesar sau înlăturîndu-le greșit printr-o supraevaluare a propriei sale competențe ori exagerînd în subevaluarea problemelor.

În general, s-a respectat o regulă, potrivit căreia expertiza nu este admisibilă în probleme care se referă la cultura generală, deoarece se presupune că judecătorul are acest grad de cultură, nici cu privire la cultura juridică, pe care orice judecător trebuie s-o aibă la admiterea în asemenea funcție. Această interdicție nu este operantă — după cum am mai arătat — în cazul legilor străine, cînd judecătorul poate face apel la cunoștințele unui expert. Nu se poate admite însă expertiza pentru a stabili sau interpreta legile țării, deoarece *jura novit curia* și pentru că regula *nemo censetur legem ignorare* fiind valabilă pentru oricine, cu atît mai mult trebuie să fie valabilă pentru un judecător. De altfel, obiect al expertizei îl pot constitui numai chestiunile de fapt, iar nu cele de drept, cum ar fi *existența și interpretarea* unei legi sau a unui principiu de drept [2].

[1] v. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 351; V. Manzini, *op. cit.*, vol. III, § 328, p. 299 (expertiza este o facultate incenzurabilă a judecătorului și nu o obligație, afară de cazurile în care o normă juridică specială ar dispune altfel în mod expres); Di Tullio, *Della perizia psichiatrica, alla perizia criminologica*, vol. I, St. de Marsico, Milano, 1960, p. 501; *Ministero di grazia e giustizia, Lavori preparatori per la riforma del codice di proc. civ.*, Roma, 1936, p. 201; V. I. Sikanov, *O dopustimosti i dokazatelstvennom znacenii veroiatnih zakliucenii ekspertov* [Despre admisibilitatea și forța probantă a concluziilor ipotetice a experților], în „Statul și dreptul sovietic", Moscova, nr. 10/1963, p. 117 și urm.; P. N. Georgescu, *Teoria generală a probelor*, Tipografia Națională, Craiova, 1903, p. 59.

[2] v. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 351. (Judecătorul nu este ținut să cunoască și legile străine; legea străină poate fi obiect al expertizei, aceasta fiind o chestiune de fapt, și nu de drept.)

147. Este interesant de semnalat faptul că problema admisibilității expertizei a primit numeroase soluționări chiar în practica judiciară *civilă* foarte veche. S-a decis, de pildă, că necesitatea efectuării unei expertize este lăsată la aprecierea instanțelor de fond, în drept a respinge cererea de a face expertiza, fiind suficient ca instanța să motiveze pentru ce găsește inutilă expertiza [1] În cuprinsul altei vechi hotărîri găsim următoarea formulare: „judecătorii fondului sînt în drept să efectueze singuri expertiza cînd declară că au elemente suficiente pentru luminarea cunoștințelor lor și nu sînt obligați a se adresa luminilor altor bărbați competenți, decît cînd ar fi avut unele nedumeriri" [2]. S-a mai hotărît că este nemotivată, și prin urmare casabilă, hotărîrea prin care tribunalul nu se pronunță asupra unei expertize ordonate de dînsul și respinge acțiunea ca prematură [3]. Practica judiciară veche a mai decis în mod constant că, dacă instanțele de fond sînt în drept a respinge o cerere de expertiză, ele trebuie să motiveze hotărîrea lor de respingere; nemotivînd și nepronunțindu-se asupra acestei cereri, hotărîrea lor este casabilă [4].

148. Semnalăm, de asemenea, tot cu titlul de informare, o serie de hotăriri din vechea practică judiciară *penală* în care s-a pus problema admisibilității expertizei. Astfel s-a decis că admiterea unei expertize, precum și refacerea unei expertize deja făcute, este facultativă, iar nu obligatorie pentru instanțele judecătorești [5] sau că încuviințarea unei expertize este facultativă pentru judecătorul fondului, mai cu osebire cînd se dovedește că obiectul de expertizat nu mai există și cînd ceea ce ar fi rezultat din expertiză se dovedește suficient din alte probe [1]. Pe aceeași linie, într-o altă hotărîre se arată că expertiza este un mijloc de probă care pregătește dezlegarea fondului procesului, lăsată cu totul la facultatea judecătorilor de a o admite sau de a o respinge [2]. S-a mai hotărît că este inutilă și urmează a fi respinsă proba cerută cu o expertiză psihologică, pentru a stabili în ce măsură poate lua cunoștință un tipograf de conținutul unei scrisori pe care o culege, deoarece este știut că tipograful pentru a culege o scriere trebuie s-o citească și, prin urmare, poate lua nemijlocit cunoștință de conținutul [3] ei. De asemenea, s-a mai decis că o expertiză, o dată admisă de către instanța de fond, este cîștigată cauzei și expertul este dator să se conformeze însărcinării primite, iar dacă el nu răspunde la chestiunile admise de instanță, aceasta este datoare să pună în vedere inculpatului împrejurarea sus-menționată și eventual să numească un nou expert sau să ceară explicații expertului admis [4]. Într-o altă hotărîre, se arată că instanța este îndreptățită să respingă cererea de expertiză medicală dacă motivează că responsabilitatea inculpatului nu este îndoielnică [5].

[1] v. Em. Dan, *op. cit.*, comentarea art. 211 c. proc. civ., p. 286; Cas. I, 30 aprilie 1912, în „Curierul judiciar" nr. 42/1912; Cas. III, 19 octombrie 1908, în „Curierul judiciar", nr. 30/1909; Cas. II, 3 octombrie 1905, în Buletin, p. 1235; Cas. I, 19 iunie 1905, în Buletin, p. 587; Cas. I, 12 decembrie 1890, în Buletin, p. 1407.

[2] *Ibidem*, Cas. III, 21 martie 1906, în Buletin, p. 669.

[3] *Ibidem*, Cas. I, 17 ianuarie 1906, în „Curierul Judiciar", nr. 18/1901.

[4] *Ibidem*, Cas. I, 13 iunie 1900, în Buletin, p. 805.

[5] v. C. G. Rătescu, N. Pavelescu, *Curs de procedură penală adnotat*, Tipografia și legătoria Penitenciarului Văcărești, București, 1930, p. 189; Cas. II, 240, din 27 octombrie 1899, în Buletin, p. 1198.

[1] C. G. Rătescu, N. Pavelescu, *op. cit.*, § 29, p. 180; Cas. II, din 20 decembrie 1899, în Buletin, p. 1411.

[2] *Ibidem*, § 39, p. 181; Cas. II, nr. 1039 din 3 octombrie 1905, în Buletin, p. 1235.

[3] v. M. I. Papadopulo, *Codul de procedură penală cu modificările pînă la 1 martie 1943* (adnotat), Editura Cugetarea, București, 1943, p. 156; Cas. II, nr. 250 din 1937, în „Jurisprudența generală", nr. 5/1937, speța 78, p. 145.

[4] *Ibidem*, p. 157, Cas. II, dec. nr. 2634 din 1937.

[5] Curtea Supr., sect. pen., dec. nr. 2531 din 16 septembrie 1949 în „J. N.", nr. 4/1950, p. 552.

CAPITOLUL V

Administrarea expertizei

Secțiunea I

CONSIDERAȚII GENERALE

149. Principiul libertății probelor, potrivit căruia pentru descoperirea adevărului și formarea convingerii organului judiciar nu se impune administrarea unui anumit mijloc de probă, ci este îngăduită folosirea oricăruia dintre mijloacele prevăzute de lege, este — după cum am văzut — aplicabil și cu privire la materia expertizei. Organul judiciar are astfel facultatea să aprecieze, în fiecare situație concretă, dacă este sau nu cazul să se recurgă la avizul unor specialiști. Excepție fac acele situații în care legiuitorul însuși a făcut cu anticipație o judecată de apreciere asupra necesității folosirii acestui mijloc de probă, prevăzînd unele cazuri obligatorii de expertiză.

Dispunerea unei expertize de către organul judiciar, în temeiul facultății sale de apreciere sau în baza prevederilor obligatorii ale legii, nu înseamnă însă că aici se oprește activitatea organului de urmărire penală sau a judecătorului din procesul civil sau penal în ce privește administrarea acestui mijloc de dovadă.

Administrarea expertizei constituie un proces complex, în care momentul dispunerii efectuării ei nu este decît începutul, fiind urmat de o serie de alte operații care se termină cu depunerea și aprecierea raportului de expertiză. Toate aceste operații nu sînt lăsate la voia întîmplării, legea reglementîndu-le cu grijă, și organul judiciar avînd sarcina să desfășoare un rol activ în diferitele etape. Aceasta nu înseamnă însă că libertatea tehnică sau științifică a expertului sau drepturile părților ar suferi îngrădiri. Ținînd seama de drepturile expertului și

ale părților, organul judiciar are misiunea numai să observe și să îndrume [1] întreaga operație de administrare a expertizei, atît în procesul civil, cît și penal, pentru ca totul să se desfășoare conform prevederilor legii, în vederea obținerii unor concluzii obiective și corect fundamentate din punctul de vedere al specialității.

150. Faptul că în materie civilă părțile din proces sînt separate de un litigiu de ordin privat, spre deosebire de procesul penal în care sfera intereselor lezate care se discută este atît de mare încît interesează întreaga societate, nu este de natură să creeze deosebiri fundamentale în administrarea probelor, știut fiind că este caracteristic societății noastre împletirea interesului personal cu cel general. În acest sens, organul judiciar trebuie să desfășoare un rol activ și în activitatea de administrare a expertizei în procesul civil, întrucît urmărirea unei juste rezolvări a cauzelor civile se impune, ea constituind un aspect al interdependenței dintre interesul personal și general, căci o hotărîre justă dată în baza unor probe bine administrate menține încrederea în justiție și în lege și satisface, în același timp, și interesele de ordin personal ale părților.

151. Administrarea expertizei comportă deci o serie de activități care se desfășoară potrivit normelor cuprinse în codurile de procedură, completate cu prevederile din legile speciale pentru expertizele cu regim propriu și cu prevederile din instrucțiunile emise în materie arbitrală, pentru expertizele efectuate în litigiul arbitral [2].

Obținerea unor bune rezultate prin folosirea expertizei presupune o preocupare deosebită în ce privește atît activitățile de organizare a ei, cît și efectuarea propriu-zisă a expertizei, precum și redactarea raportului de către expert, probleme de care ne vom ocupa în cele ce urmează.

[1] În legătură cu aceste probleme, a se vedea și J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, § 32, p. 30 și urm.

[2] v. *Culegere de instrucțiuni date de Primul Arbitru de Stat*, comentate de N. Manolescu, I. Cioară, Editura Științifică, 1966, p. 265 și urm.

Secțiunea a II-a
ORGANIZAREA EXPERTIZEI

152. Efectuarea unei expertize în condiții optime implică deci o atenție deosebită în ce privește totalitatea activităților care concură, în diversele ei etape, spre acest final. Numai o bună organizare a desfășurării tuturor lucrărilor necesare unei expertize poate asigura scopul spre care se tinde.

Pentru a avea o vedere de ansamblu este necesară o trecere în revistă a unei serii de probleme privind expertiza, la care ne-am mai referit, dar a căror repetare în linii mari o socotim necesară în cadrul subiectului de care ne ocupăm.

153. O primă chestiune pe care o ridică problema organizării expertizei este aceea a împrejurărilor care determină efectuarea unor investigații de specialitate. Din cele anterior expuse, am văzut că atît în materie civilă, cît și penală expertiza nu poate fi folosită decît atunci cînd pentru elucidarea unor împrejurări de fapt ale cauzei se vădesc necesare anumite cunoștințe de specialitate care nu pot fi pretinse organului judiciar. Textele art. 201 c. proc. civ. și ale art. 116 c. proc. pen. arată clar această condiție necesară pentru efectuarea expertizei. Se impune a reaminti aici că, în afară de situațiile în care expertiza este obligatorie, situații în care organul judiciar este prezumat de lege că nu are cunoștințele necesare [1], în celelalte cazuri acesta are facultatea de a aprecia necesitatea efectuării expertizei, putînd să renunțe dacă consideră că este atît de cunoscător în materie, încît își poate singur clarifica împrejurările mai speciale ale cauzei.

[1] Problema a constituit o preocupare și în literatura de specialitate mai veche. În acest sens, a se vedea: G. G. Tocilescu, *op. cit.*, ediția 1893, § 198, p. 449; M. Celarianu, *op. cit.*, p. 46; V. A. Ionescu, *Teoria probelor. Studiu de procedură civilă.* Teză de licență, Facultatea de drept București. Imprimeriile statului, 1902, p. 12; M. Negreanu, Gh. Pop — Șerbănescu, *Procedura civilă*, ediția a 2-a, 1903, p. 77; P. Dragomirescu, *Curs de procedură civilă*, Universitatea Iași, litografiat, p. 697 (ediția 1929, p. 248).

154. Este important a se stabili și momentul procesual în care se dispune expertiza.

În materie civilă, ea se dispune în cursul procesului, în general o dată cu celelalte probe ale cauzei, la primul termen de judecată sau, în mod excepțional, în condițiile art. 138 pct. 2 c. proc. civ., cînd necesitatea efectuării ei ar rezulta din dezbateri, celelalte probe ale cauzei vădindu-se insuficiente pentru a lămuri anumite împrejurări mai dificile ale cauzei. Dacă în materie civilă în mod obișnuit expertiza se dispune și se administrează în cursul unui proces pendinte, este însă posibilă efectuarea expertizei judiciare și în alte condiții, și anume în cadrul procedurii asigurării dovezilor cînd există pericolul dispariției unei probe, procedură reglementată de art. 235 și urm. c. proc. civ. Art. 235 c. proc. civ. se referă chiar expres la interesul de a se constata de urgență „părerea unui expert".

În procesul penal, expertiza se poate dispune atît în cursul urmăririi penale, cît și în cursul judecății cauzei, după cum rezultă din art. 116 și urm. c. proc. pen. S-a susținut că momentul cel mai potrivit pentru efectuarea unei expertize în materie penală este „în timpul instrucției" (al urmăririi penale), considerat momentul normal pentru administrarea acestui mijloc de probă, motiv pentru care expertiza efectuată în acest cadru a fost denumită expertiză tipică [1]. Noi considerăm că expertiza se poate desfășura în condiții egale fie în cursul urmăririi penale, fie în cursul judecății, important fiind să se dispună în momentul în care se vădește necesitatea ei. Desigur, dacă această utilitate a apărut în cursul urmăririi penale, nu trebuie să se amîne efectuarea ei pentru faza de judecată.

155. Problema inițiativei cererii de efectuare a expertizei trebuie de asemenea a fi reamintită în acest cadru.

De regulă, efectuarea expertizei poate fi cerută de părți sau de reprezentanții lor, de procuror sau poate fi dispusă de organele judiciare, din oficiu, în baza rolului activ pe care trebuie să-l aibă în îndeplinirea misi-

[1] v. V. Manzini *op. cit.*, III § 329, p. 307, § 328, pp. 303 și 305 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 353).

unii lor [1]. În practica judiciară s-au dat numeroase soluții care relevă rolul activ al organului judiciar în această etapă. S-a decis astfel că dificultatea efectuării (dar nu imposibilitatea) expertizei nu îndreptățește instanța să soluționeze cauza fără administrarea ei [2].

S-a mai hotărît, de asemenea, că lipsa de mijloace materiale a părții nu dispensează instanța de a lua măsuri pentru efectuarea expertizei cînd ea este necesară pentru soluționarea cauzei [3]. Și în alte situații legate de cererea expertizei (de pildă, în situația în care partea care a solicitat expertiza nu mai stăruie în efectuarea ei, renunțînd în mod expres printr-o declarație în acest sens sau tacit prin nedepunerea sumei fixate pentru onorariul expertului), practica judiciară s-a pronunțat în mod constant în sensul obligației organului judiciar de a administra din oficiu expertiza, în situația în care este necesară [4].

156. Problema organizării expertizei implică a se avea în vedere și *caracterul facultativ* sau *cel obligatoriu* al expertizei.

Din cele precedente am văzut că, *în general*, organul judiciar are *facultatea* de a aprecia dacă este sau nu cazul să recurgă pentru lămurirea anumitor situații de fapt la ajutorul unor specialiști. Acest caracter facultativ rezultă, în materie civilă, din însăși formularea art. 201 c. proc. civ. („cînd pentru lămurirea unor împrejurări de fapt, instanța socotește de cuviință să cunoască părerea unor specialiști"), iar în materie penală, din examinarea art. 116 și 117 c. proc. pen.

Facultatea organului judiciar de a dispune sau nu expertiza se poate concretiza în diferite moduri [1]: organul judiciar poate ordona efectuarea expertizei din oficiu în ipoteza în care părțile nu au cerut-o sau, chiar dacă este cerută de una sau ambele părți, organul judiciar — în baza aprecierii de necesitate pe care o face — poate să nu dispună efectuarea ei. În literatura juridică s-a susținut că libertatea aprecierii pe care o are în final judecătorul asupra concluziilor expertizei, faptul că el poate da o hotărîre care să fie contrarie avizului expertului constituie tot o concretizare a caracterului facultativ al folosirii expertizei în general [2].

Această facultate a organului judiciar de a dispune sau nu efectuarea expertizei a fost subliniată și în hotărîrea instanțelor de recurs, în cazuri în care părțile s-au plîns pe această cale de respingere cererilor de efectuare a expertizei [3].

Am văzut că facultatea organului judiciar de a aprecia necesitatea expertizei nu este absolută, ea nemaifuncționînd în cazurile în care legiuitorul a prevăzut obligativitatea efectuării unor cercetări de specialitate. Astfel, în domeniul civil decretul nr. 32/1954 prevede în art. 30 obligativitatea expertizei în materie de interdicție [4] sau conform art. 650 alin. 3 c. proc. civ. se dispune în cazul vînzării bunurilor unui minor o expertiză de evaluare „prin unul sau trei experți". Se mai citează cazul stabilirii vîrstei copilului a cărui naștere a fost

[1] În legătură cu această probă este interesant a se vedea: R. Garraud, *op. cit.*, § 323, p. 603 și urm.; A. Mons delle Roche, *op. cit.*, § 40, p. 33 și urm.; E. Glasson, *Précis théorique et pratique de procédure civile, avec le concours, au point de vue pratique de P. Colmet — Daâge*, vol. I, Librairie Cotillon, P. F. Pichon, Paris, 1902, p. 617; P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 924; E. Garsonnet, Ch. César-Bru, *op. cit.*, p. 333.

[2] Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 123/1955, C. D. 1955, vol. 3, p. 187.

[3] v. A. Velescu, *Soluții consacrate de instanțele de judecată în privința rolului activ al judecătorului în procesul civil*, în „R.R.D." nr. 6/1968, p. 131.

[4] v. Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 13/1955, în „L. P.", nr. 7/1955, p. 58; Trib. Supr., Col. vic., dec. nr. 624/1953, C. D. 1952—1954, vol. I, p. 329; Regulile procedurii arbitrale, aprobate prin H.C.M. nr. 1397 din 3 august 1954 în C.H.D. nr. 46/1954. (În cursul fazei de pregătire, cu sau fără citarea vreuneia din părți, arbitrul de stat, îndeplinindu-și sarcinile în mod activ, are îndatoriri ... (v. pct. 9) de a dispune efectuarea de expertize).

[1] v. Gh. D. Dumitrescu, *op. cit.*, ediția 1943, p. 544; Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 448; C. G. Rătescu, N. Pavelescu, *op. cit.*, nr. 147, p. 499; C. Demolombe, *Traité des contracts ou des obligations conventionnelles en général*, vol. IX, *Imprimerie générale*, Paris, 1879, § 3450; F. Laurent, *Précis de droit civil*, vol. XXIV, § 437, 439, vol. X, § 502; T. Huc, *Comentaire théorique et pratique du code civile*, vol. V, F. Pichon, Paris, 1903, § 470; R. Japlot, *Traité élémentaire de droit civil et commerciale*, p. 493; Fr. Mourlon, *op. cit.*, § 536, p. 260.

[2] v. J. Tehernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, § 21, p. 29

[3] v. Trib. Supr., dec. nr. 54/1957, C. D. 1957, p. 190; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 459/1957, C. D. 1957, p. 201.

[4] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1446/1955, C.D. 1955, vol. I, pp. 249—251; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 721/1956, C.D. 1956, vol. I, p. 247.

înregistrată cu întîrziere, situație în care art. 18 din decretul nr. 278/1960 prevede efectuarea unei expertize medico-legale [1]. Estimarea unui bun amanetat, în cazul în care creditorul, pentru neplată, vrea să dispună de amanet [2], constituie o altă situație în care expertiza este obligatorie. În materie penală, cazurile de expertiză obligatorie sînt prevăzute în art. 117 din noul cod de procedură. Este astfel obligatorie expertiza psihiatrică în cazul infracțiunii de omor deosebit de grav, precum și atunci cînd organul judiciar are îndoială asupra stării psihice a învinuitului sau inculpatului [3]. De asemenea, efectuarea obligatorie a expertizei se prevede și pentru stabilirea cauzelor morții, dar numai dacă nu s-a întocmit un raport medico-legal. Observăm că noul cod de procedură penală nu mai prevede obligativitatea expertizei contabile judiciare în cazul infracțiunilor îndreptate împotriva avutului obștesc, în aceste situații organul judiciar avînd facultatea să aprecieze dacă expertiza este necesară sau nu pentru aflarea adevărului [4].

157. De problema facultății de a dispune efectuarea expertizei este legată și chestiunea desemnării experților. Am văzut că în materie civilă experții — conform art. 202 c. proc. civ. — se desemnează de către părți și numai în cazul cînd acestea nu se învoiesc asupra alegerii, desemnarea se face de judecător. În domeniul penal, art. 118 alin. 2 și 3 c. proc. pen. prevede că, pe lîngă expertul desemnat de organul judiciar, fiecare dintre părți are dreptul să ceară ca un expert recomandat de ea să participe la efectuarea expertizei [5]. Este evident însă că în cazul expertizelor efectuate în instituții specializate nu se mai aplică (nici pentru expertizele efectuate în materie civilă, nici pentru cele efectuate în domeniul penal) dreptul părților de a desemna experți.

[1] v. A. Ionașcu, *op. cit.*, p. 242.

[2] v. Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 438.

[3] v. Trib. jud. Brașov, dec. pen. nr. 554/1970, în „R.R.D.", nr. 12 1970, p. 178.

[4] v. V. Dongoroz și alții, *Noul cod de procedură penală și codul de procedură penală anterior*, p. 78.

[5] v. Tr. Pop. *op. cit.*, p. 371; Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 88.

158. Actul prin care se dispune expertiza este diferit, după cum expertiza se dispune în cursul urmăririi penale sau în cursul judecății penale sau civile. Organele de urmărire penală [1] dispun printr-o ordonanță motivată asupra actelor și măsurilor procesuale; cu privire la expertiză motivarea va purta asupra împrejurărilor de fapt speciale care determină luarea avizului unui specialist. Dacă organul de urmărire penală hotărăște respingerea cererii de expertiză făcută de o parte, acest lucru va fi cuprins într-o ordonanță motivată, partea respectivă trebuind să semneze de luare la cunoștință. Garanția procesuală a celui nemulțumit o constituie calea plîngerii la procurorul care supraveghează urmărirea penală.

În cursul procedurii de judecată, penală sau civilă, efectuarea expertizei se dispune sau se refuză printr-o încheiere care, ca și ordonanța organului de urmărire penală, trebuie să fie motivată și în caz de admitere, și în caz de respingere.

Această încheiere poate fi atacată cu recurs, dar numai o dată cu hotărîrea instanței de fond [2].

Organele judiciare care dispun efectuarea expertizei sînt obligate să precizeze prin același act (ordonanța organului de urmărire penală sau încheierea instanței de judecată) dacă operația este de esența unei singure specialități sau dacă reclamă intervenția unor experți din diferite domenii. În acest din urmă caz, se va stabili dacă experții chemați să se pronunțe asupra problemelor în legătură cu specialitatea lor vor lucra separat sau, dimpotrivă, vor depune concluzii în comun, ajungîndu-se la o lucrare de sinteză [3].

Prin același act prin care se dispune expertiza se fixează, totodată, și onorariul cuvenit experților, precum și obiectul expertizei.

159. Calitatea expertizei depinde, între altele, și de ajutorul pe care expertul îl primește din partea organului judiciar, în ceea ce privește informarea asupra acelor

[1] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 87.

[2] v. S. Kahane, *op. cit.*, pp. 141 și 147.

[3] v. I. Tanoviceanu, *op. cit.*, vol. IV, p. 634; P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 928.

împrejurări ale cauzei care au importanță pentru investigațiile de specialitate pe care urmează a le face [1].

În legătură cu materialul probator strîns în cauză, în literatura juridică s-au exprimat păreri diferite referitor la posibilitatea expertului de a-l consulta. S-a susținut, astfel, că expertul ar trebui să ia cunoștință numai de o parte foarte strict delimitată din materialele aflate în dosar, deoarece el trebuie să-și întemeieze concluziile pe cunoștințele sale de specialitate și să nu fie influențat de diverse acte adunate în cauză [2]. Într-o părere contrarie s-a susținut necesitatea de a se pune la îndemîna expertului orice date care ar putea interesa, inclusiv dosarul cauzei [3].

Practica organelor noastre judiciare este conformă cu această ultimă părere. De altfel, noul cod de procedură penală conține un text expres în această privință. Este vorba de art. 121 c. proc. pen., intitulat „Drepturile expertului" care prevede: „Expertul are dreptul să ia cunoștință de materialul dosarului necesar pentru efectuarea expertizei". Se înțelege deci că nu este vorba de a studia în dosarul cauzei numai actul procesual (ordonanța organului de urmărire penală sau încheierea instanței) prin care expertul a fost numit și în care se fixează obiectul expertizei și chestiunile la care acesta trebuie să răspundă. Dacă pentru efectuarea expertizei se vădește necesar, expertul poate examina și interogatoriile învinuitului sau inculpatului, declarațiile părții vătămate, depozițiile de martor și orice alte acte aflate în dosar care i-ar putea fi utile pentru lămurirea sa.

Art. 121 c. proc. pen. mai prevede că, în cursul urmăririi penale, cercetarea dosarului se face numai cu încuviințarea organului de urmărire penală.

Mai mult decît atît, în anumite situații organul judiciar trebuie să se îngrijească de procurarea materialelor necesare pentru efectuarea expertizei. Astfel în cazul efectuării unei expertize criminalistice a scrisului, organul judiciar trebuie să pregătească cu grijă materialele necesare, adunînd cît mai multe piese de examinat sau probe de comparație care vor fi puse la îndemîna expertului. Textele trebuie să fie de întindere suficientă, numai astfel fiind posibilă efectuarea unei expertize grafice în bune condiții. În cazul altor expertize prezintă, de asemenea, importanță modul în care sînt ambalate, ridicate, transportate și conservate obiectele care urmează a fi expertizate, precum și asigurarea autenticității acestor materiale.

În materia expertizei contabile sînt utilizate documentele primare și justificative în care se înscriu operațiile economice, ele fiind instrumente de bază pentru efectuarea acestui fel de expertiză. Documentele de acest gen nu se pot ridica în original decît cu aprobarea conducătorului întreprinderii, instituției etc. [1]

Deci, atît în materie civilă, cît și în materie penală, organul judiciar va desfășura o grijă deosebită pentru ca specialistul chemat pentru efectuarea expertizei să aibă la îndemînă toate actele care ar putea interesa pentru lucrările ce urmează a executa.

În cadrul operației preliminare de culegere a informațiilor expertul poate cere și lămuriri organului judiciar în mod direct. Art. 121 alin. 2 c. proc. pen. prevede chiar expres acest drept al expertului: „Expertul poate cere lămuriri organului de urmărire penală sau instanței de judecată cu privire la anumite fapte ori împrejurări ale cauzei."

160. Lămuririle pe care expertul le poate obține de la părți îi pot, de asemenea, ajuta uneori la efectuarea expertizei. Acesta este motivul pentru care legiuitorul nu interzice expertului legătura cu părțile. Se impune o distincție. În materie civilă, art. 208 c. proc. civ., ocupîndu-se despre citarea părților în cazul în care pentru expertiză este necesară o lucrare la fața locului, arată în alineatul 2: „Părțile sînt obligate să dea expertului orice lămuriri în legătură cu obiectul lucrării". Observăm că nu se fixează restricții cu privire la aprecierea situațiilor în care se cer lămuriri părților. Art. 121 alin. 3 c. proc.

[1] v. S. Kahane, *op. cit.*, p. 148.

[2] v. R. S. Belkin. *Priroda experimentalnih metodov issledovania v ugolovnom professe v kriminalistike* [Natura metodelor experimentale de examinare în procesul penal și în criminalistică], Moscova, 1961, p. 233.

[3] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 449.

[1] v. Regulamentul documentelor și înregistrărilor în evidența contabilă a întreprinderilor și organizațiilor economice, aprobat prin ordinul Ministerului Finanțelor nr. 251 din 1957, art. 29.

[2] v. A. Mons delle Roche, *op. cit.*, nr. 27, p. 26 și urm.

pen. prevede însă: „Părțile, cu încuviințarea și în condițiile stabilite de organul de urmărire penală sau de instanța de judecată, pot da expertului explicațiile necesare". Distincția la care ne-am referit este vizibilă, întrucît, în materie penală, la aprecierea expertului asupra necesității obținerii unor informații de la părți, trebuie să se alăture și o apreciere de aceeași natură din partea organului judiciar.

161. Dreptul părților de a participa la lucrările expertizei este o problemă care interesează, de asemenea, organizarea administrării acestui mijloc de probă. În materie civilă, problema se pune după cum am văzut numai în acele cazuri în care pentru efectuarea expertizei se vădește necesară o lucrare la fața locului, expertul fiind obligat în aceste situații (art. 208 c. proc. civ.) să citeze părțile prin carte poștală recomandată, cu dovadă de primire, arătînd zilele și orele cînd începe și continuă lucrarea. Dovada care atestă că expertul a încunoștințat părțile, conform legii, trebuie să fie anexată la raportul de expertiză. În materie penală, dispozițiile codului de procedură penală (art. 120) prevăd obligația organului judiciar de a fixa un termen la care sînt chemate părțile, precum și expertul dacă acesta a fost desemnat. La acest termen se va aduce la cunoștința părților și a expertului obiectul expertizei și întrebările la care specialistul trebuie să răspundă, precum și faptul că au dreptul să facă observații în ce privește aceste întrebări și să ceară modificarea sau completarea lor. Tot cu acest prilej, părțile sînt încunoștințate că au dreptul să ceară numirea și a cîte unui expert, recomandat de fiecare dintre ele, care să participe la lucrările expertizei. Trebuie să subliniem că art. 120 alin. 4 c. proc. pen. prevede că organul judiciar, punînd în vedere expertului termenul în care urmează să fie efectuată expertiza, îl va încunoștința, totodată, dacă la desfășurarea lucrărilor acesteia urmează să participe și părțile[1]. Desigur că problema participării părților la efectuarea expertizei nu se pune în situația în care aceasta este

[1] In legătură cu rolul organului judiciar în ce privește desfășurarea procesului penal, a se vedea și R. Garraud, *op. cit.*, nr. 231, p. 602.

încredințată unei instituții specializate. Explicația este lesne de înțeles: participarea părților la efectuarea expertizei constituie una dintre garanțiile acordate acestora de legiuitor în vederea desfășurării lucrărilor în condiții optime sub raportul obiectivității și calității; or, în cazul efectuării expertizei de către o instituție de stat destinată acestui scop (de pildă, în cadrul unui laborator de criminalistică), evident că sînt asigurate condițiile la care ne-am referit mai sus, prezența părților fiind inutilă în acest caz (exceptînd desigur unele situații în care înșiși experții ar considera necesară obținerea unor lămuriri de la părți, iar organul judiciar ar aprecia în același sens).

162. Termenul în care trebuie efectuată expertiza constituie o altă problemă care interesează momentul organizării expertizei.

Prevederile legale care reglementează materia, cuprinse în cele două coduri de procedură, nu fixează termene precise în cadrul cărora trebuie să se efectueze expertiza, ci lasă această problemă la aprecierea organului judiciar care va fixa o limită de timp, în raport de complexitatea lucrărilor expertizei, de eventualele distanțe la care ar trebui să se deplaseze expertul, precum și în funcție de urgența care se impune în rezolvarea pricinii respective. Evident, există unele situații în care se impune efectuarea în timp scurt a cercetărilor expertului, fiind primejdie de a se distruge sau modifica unele probe materiale.

Textul din codul de procedura civilă care se referă la termenul de efectuare a expertizei este art. 209. În primul alineat al acestui text se prevede că „Expertul este dator să-și depună lucrarea cu cel puțin 5 zile înainte de termenul sorocit pentru judecată". Desigur că instanța va aprecia, fixînd un termen mai apropiat sau mai îndepărtat pentru judecată, în funcție de posibilitățile expertului de a efectua expertiza în respectivul interval de timp.

În codul de procedură penală, prevederi referitoare la termenul de efectuare a expertizei găsim în art. 120 alin. 4, care arată: „După examinarea obiecțiilor și cererilor făcute de părți și experți, organul de urmărire penală sau instanța de judecată pune în vedere expertului

termenul în care urmează a fi efectuată expertiza, încunoștințîndu-l totodată dacă la efectuarea acesteia urmează să participe părțile". Din cuprinsul acestui text rezultă evident că organul judiciar are posibilitatea să aprecieze ce termen este necesar pentru efectuarea expertizei respective.

Dacă cele două coduri de procedură nu prevăd termene precise, totuși o asemenea reglementare a existat într-o materie specială. Astfel, legea specială care reglementa materia expertizei contabile (decretul nr. 434/1957) prevedea în art. 10 un termen de cel mult cincisprezece zile pentru efectuarea unei expertize contabile. Conform aceleiași dispoziții, termenul era numai de cinci zile dacă expertiza era parțială [1]. Termenele acestea puteau fi prelungite de instanță, la cererea motivată a expertului numit, cu avizul șefului biroului local pentru expertize contabile judiciare. Decretul nr. 79/1971 nu mai prevede însă un asemenea termen, lăsînd la latitudinea organului judiciar stabilirea datei depunerii raportului de expertiză.

Ce se întîmplă atunci cînd expertul (în domeniul civil sau penal), fără să aibă un motiv justificat, nu respectă termenul de depunere a lucrării am văzut în cele precedente, cînd am discutat despre posibilitatea sancționării experților pe plan civil, penal și disciplinar [2].

163. În ceea ce privește locul efectuării expertizei, ținînd seama de caracterul investigațiilor sau de dificultățile legate de aducerea în instanță a obiectului ce urmează a fi cercetat, organul judiciar poate decide ca expertiza să se efectueze fie în fața instanței, fie în afara acesteia.

Expertiza în fața instanței se poate dispune numai în acele cazuri în care chestiunea dată expertului spre rezolvare sau cercetarea unui obiect ce i se pune la îndemînă în instanță nu prezintă dificultăți. În aceste situații este posibil ca expertul să reflecteze cu rapiditate asupra problemei de specialitate la care i se cere să răs-

[1] v. S. Kahane, *op. cit.*, p. 346.
[2] v. *supra* nr. 130—135.

pundă sau să examineze pe loc obiectul supus cercetării sale și să se pronunțe de îndată, în aceeași ședință de judecată. Deci, atît expertiza (cercetarea problemei sau a obiectului), cît și raportul de expertiză (redactat oral) se efectuează în fața organului judiciar. Acest mod de efectuare a expertizei este reglementat în legislația noastră procesuală de art. 207 c. proc. civ. care mai prevede că părerile exprimate de expert se vor consemna într-un proces-verbal întocmit la fel ca și pentru martori, potrivit dispozițiilor art. 198 c. proc civ. În literatura de specialitate se subliniază faptul că, deși în acest caz expertiza și raportul de expertiză par să se confunde, în realitate ele rămîn două operații distincte „căci expertul nu se poate pronunța fără să cerceteze, chiar cîteva momente, problema ce i se pune" [1].

În general însă expertizele se efectuează în afara instanțelor, deoarece necesită de obicei deplasări, calcule, verificări, analize, materiale speciale, timp de documentare și reflectare, timp de redactare a unui raport amplu motivat etc. În unele cazuri se folosesc laboratoare, instituții medicale sau sînt necesare deplasări la locul unde se păstrează obiectul de expertizat ori la locul cel mai potrivit pentru desfășurarea lucrărilor. Este evident, de pildă, că pentru efectuarea unei expertize care are ca obiect determinarea cauzelor dărîmării unui imobil și a consecințelor păgubitoare produse asupra imobilelor învecinate, lucrările de cercetare ale expertului nu pot fi întreprinse decît la fața locului.

În cazurile în care efectuarea expertizei necesită o aparatură specială, organele judiciare urmează să se adreseze unor laboratoare de specialitate sau institute de cercetări științifice, ținîndu-se seama de natura cercetărilor ce se impun.

În cadrul organizării administrării acestui mijloc de probă, organul judiciar poate decide ca expertiza să se efectueze prin comisie rogatorie, atunci cînd cercetările de specialitate urmează să fie întreprinse într-o localitate îndepărtată sau în străinătate [2]. În această situație, conform art.214 c. proc civ., numirea experților și statorni-

[1] A. Ionașcu, *op. cit.*, p. 246.
[2] v. V. Cădere, *op. cit.*, p. 248; Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 450.

cirea plății ce li se cuvine se va putea lăsa în sarcina instanței delegate.

164. Pot exista cazuri în care, deși s-a considerat necesară și s-a dispus efectuarea unei expertize, aceasta nu se poate efectua de loc sau nu se poate respecta termenul fixat de organul judiciar. Motivele care determină o asemenea situație pot fi foarte variate. De exemplu, nu se poate efectua o expertiză contabilă dacă este necesară o prealabilă revizie de fond a unității, parte în litigiu, dacă materialele puse la dispoziția experților sînt insuficiente ori dacă este nevoie a fi aduse la zi lucrările contabile. Nedepunerea onorariului de expert, împiedicarea expertului de a efectua expertiza din cauza unei sarcini importante și urgente primită în cadrul instituției unde își desfășoară în mod obișnuit activitatea sau primirea unei sarcini obștești, neexecutarea în prealabil a unei alte expertize a cărei efectuare o condiționa pe cea de-a doua sînt alte exemple de cauze care pot constitui împiedicări [1].

Evident că organul judiciar va trebui să ia toate măsurile necesare pentru înlăturarea motivului care a împiedicat efectuarea expertizei.

165. Rolul activ pe care trebuie să-l desfășoare organul judiciar cu privire la administrarea acestui mijloc de probă are o deosebită importanță, constituind o garanție a efectuării în condiții optime a expertizei.

Acest rol activ manifestat în primul rînd în momentul aprecierii necesității unor investigații de specialitate trebuie exercitat și în legătură cu alegerea și numirea experților (în condițiile sus-examinate), cu precizarea obiectului expertizei și cu formularea întrebărilor la care specialistul trebuie să dispună; tot o manifestare a rolului activ al organului judiciar o constituie preocuparea de a crea condiții optime de lucru expertului, punîndu-i la îndemînă tot materialul informativ necesar pentru efectuarea expertizei. Organul judiciar mai are

[1] v. Turturea, *Imposibilități legale de executarea expertizelor legale judiciare*, în „Evidența contabilă", nr. 12/1963, p. 22 și urm.; A. Deboveanu, *op. cit.*, p. 116 și urm.

obligația de a atrage atenția expertului asupra îndatoririi acestuia de a lucra conștiincios și obiectiv [1].

Reamintim că întreaga activitate de îndrumare pe care o desfășoară organul judiciar în ce privește expertiza are un caracter pur procesual, nestînjenind sub nici o formă libertatea științifică a expertului care trebuie să lucreze potrivit datelor și metodelor specialității sale și potrivit convingerilor sale de specialist și experienței ce o are în domeniul respectiv.

Secțiunea a III-a

DESFĂȘURAREA SAU EFECTUAREA EXPERTIZEI

166. Efectuarea expertizei comportă două etape distincte, o primă operație constituind-o investigațiile de specialitate pe care le întreprinde expertul, iar cea de-a doua redactarea raportului de expertiză care va fi înfățișat organului judiciar.

În această secțiune ne vom ocupa de prima operație, deci de efectuarea lucrărilor propriu-zise ale expertizei.

167. Din totalitatea prevederilor legale care reglementează materia expertizei atît pe plan civil, cît și penal, rezultă că expertul are îndatorirea să îndeplinească o serie de activități prealabile, absolut necesare pentru desfășurarea în condiții optime a lucrărilor propriu-zise ale expertizei.

Astfel specialistul numit în calitate de expert și încunoștințat legal are îndatorirea să se prezinte în termen în fața organului judiciar pentru a lua cunoștință de obiectul expertizei și de întrebările la care trebuie să răspundă. Am văzut din cele precedente caracterul de îndatorire cetățenească a acestei sarcini și sancțiunile pe care le atrage refuzul neîntemeiat de a efectua expertiza sau neprezentarea în termen util.

[1] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 449; A. R. Sleahov, *Puti ulucișenia kacestva i organizații sudebnoi ekspertizi* [Căile de perfecționare a calității organizării expertizei judiciare], în „Statul și dreptul sovietic", Moscova, nr. 9/1966, p. 25 și urm.

Luînd cunoştinţă de obiectul expertizei, expertul va trebui — în ordinea firească a lucrurilor — să ia cunoştinţă de întregul material din dosarul cauzei util pentru efectuarea expertizei. Dacă este necesar expertul va putea cere lămuriri suplimentare organului judiciar. În materie civilă această posibilitate decurge din prevederile art. 130 alin. 2 c. proc. civ. referitor la rolul activ al judecătorului; în codul de procedură penală, lege de factură nouă, textul art. 121 alin. 2 consacră expres posibilitatea expertului de a putea cere lămuriri organului judiciar cu privire la anumite fapte sau împrejurări ale cauzei. Cu acest prilej, dacă este îndreptăţit, expertul va putea face şi obiecţii cu privire la termenul acordat pentru efectuarea expertizei şi, totodată, va putea cere încuviinţarea de a primi anumite explicaţii de la părţi (această aprobare, după cum am mai arătat, este necesară numai în materie penală conform art. 121 alin. 3 c. proc. pen.; în materie civilă nu găsim restricţii, dimpotrivă art. 208 alin. 2 c. proc. civ. prevede chiar obligaţia părţilor de a da expertului orice lămuriri în legătură cu obiectul lucrării).

168. În ce priveşte participarea părţilor la efectuarea expertizei, în materie penală — conform art. 120 alin. 4 c. proc. pen. — organul judiciar este acela care apreciază necesitatea ei, comunicînd acest lucru la termenul la care sînt chemate părţile şi expertul pentru a li se aduce la cunoştinţă obiectul expertizei şi drepturile pe care le au. În materie civilă, conform art. 208 c. proc. civ., dacă pentru expertiză este nevoie de o lucrare la faţa locului, ea nu poate fi făcută decît după citarea părţilor prin carte poştală recomandată cu dovadă de primire, cu arătarea zilelor şi orelor cînd începe şi continuă lucrarea. Îndatorirea de a încunoştinţa părţile în modul sus-arătat îi revine expertului care va trebui să anexeze la raportul de expertiză dovada îndeplinirii acestei obligaţii [1].

[1] v. Trib. reg. Braşov, dec. nr. 1168/1956, în „J. N.", nr. 8/1956, p. 1508; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 330/1960, în „L. P.", nr. 7/1961, p. 119; Trib. reg. Bucureşti, Col. civ., dec. nr. 1909/1956, în „L. P.", nr. 9/1956, p. 1145; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1864/1956, C. D. 1956, vol. 2, p. 259.

Dacă părţile n-au fost legal citate în acele cazuri în care legea o prevede, consecinţa este nulitatea expertizei (aceasta nu înseamnă însă că devine inadmisibilă apărarea pentru care se ceruse expertiza). Neîndeplinirea acestei formalităţi trebuie ridicată conform art. 108 alin. 3 c. proc. civ., înainte de începerea dezbaterilor asupra fondului cauzei; în caz contrar părţile sînt considerate decăzute din dreptul de a mai invoca această nulitate.

Deşi prevederile legale nu fixează un spaţiu între primirea încunoştinţării şi ziua fixată pentru expertiză, se apreciază că un minim de trei zile libere este absolut necesar.

169. În fine, tot în această primă fază, expertul se va putea documenta în diferite lucrări de specialitate pentru a fi înarmat în faţa eventualelor probleme dificile pe care le-ar putea ridica cercetările concrete ce urmează a întreprinde.

170. O dată terminate toate activităţile pregătitoare, expertul va trece la efectuarea propriu-zisă a investigaţiilor de specialitate. Este evident că expertul trebuie să aibă toată libertatea de a-şi alege metoda pe care o consideră potrivită pentru a lucra, precum şi libertatea de a îndeplini eventuale operaţii tehnice subsidiare, dar care îi sînt necesare pentru lucrările expertizei [1]. Numai în acest mod, bazîndu-se pe datele specialităţii sale, expertul îşi va putea forma convingeri proprii, desprinse de orice influenţă străină.

Ca o recomandare cu caracter general, se indică expertului folosirea în primul rînd a metodelor fotografice şi a altor metode fizice care nu afectează starea şi natura probelor materiale şi numai într-al doilea rînd utilizarea metodelor fizice sau chimice care pot duce în multe situaţii la modificarea proprietăţilor obiectelor cercetate.

Multe expertize comportă folosirea metodei experimentale, experimentul fiind un procedeu foarte important în unele situaţii pentru a se putea da răspunsuri exacte

[1] În legătură cu această problemă a se vedea: L. Rétail, *Techniques de l'expertise judiciaire*, Sirey, Paris, 1952; E. Garsonnet, *Précis de procédure civile*, Librairie de la société du recueil général des lois, Paris, 1904, nr. 412, p. 283.

întrebărilor formulate de organul judiciar. Se poate experimenta astfel în scopul descoperirii substanței folosite drept otravă sau a direcției în care s-a tras cu o armă de foc ori a distanței de la care s-a executat tragerea etc.

Pentru a se expertiza obiecte care se întîlnesc rar — vopsele, lacuri, țesături, resturi de materiale din mase plastice etc. — expertul poate avea nevoie de date informative privind tehnologia de fabricație, condițiile de păstrare și folosire. Asemenea date nu se obțin numai din lucrări, fiind necesar uneori ca aceste probleme să fie studiate în mod nemijlocit în fabrici, uzine, depozite etc., cazuri care trebuie avute în vedere de organele judiciare, afectîndu-se timp suficient pentru acest lucru.

171. Legile procesuale nu interzic expertului să recurgă și la concursul altor specialiști, care nu au fost numiți de instanță cu prilejul dispunerii expertizei. Aceasta nu înseamnă că expertul deleagă acelor specialiști o parte din atribuțiile sale, deoarece aceștia vor efectua numai unele operații cu caracter material sau îi vor da anumite lămuriri, fără să facă aprecieri asupra problemelor care i s-au încredințat spre clarificare expertului. Utilizarea ajutorului altor specialiști este posibilă, întrucît sarcina pe care a primit-o expertul din partea organului judiciar îi conferă și dreptul de a obține toate informațiile necesare pentru desfășurarea în condiții optime a lucrărilor expertizei. În final însă, numai expertul (specialistul învestit de organul judiciar cu sarcina efectuării expertizei) este acela care, pe baza tuturor informațiilor culese, a constatărilor făcute, a datelor științei, tehnicii sau artei, a competenței și a experienței sale, va face o apreciere personală și va da organului judiciar un aviz care poartă amprenta lui proprie. Aceasta este motivul pentru care legile procesuale nu interzic expertului să folosească și ajutorul altor specialiști. Mai mult, trebuie să subliniem că în materie penală, noul cod de procedură în art. 119 alin. 3 conține chiar o dispoziție expresă, potrivit căreia: „Cînd serviciul medico-legal sau laboratorul de expertiză criminalistică consideră necesar ca la efectuarea expertizei să participe sau să-și dea părerea și specialiști de la alte instituții, poate folosi asistența sau avizul acestora".

Evident că pentru îndeplinirea anumitor activități în legătură cu expertiza, experții pot folosi ca ajutoare (fără a mai fi nevoie de aprobarea organului judiciar) diferiți tehnicieni, mecanici, laboranți, fotografi etc., care nu au calitatea de experți, dar sînt uneori indispensabili pentru lucrările expertizei.

Reamintim că art. 112—114 c. proc. pen. care reglementează constatarea tehnico-științifică și constatarea medico-legală prevede, în anumite situații care se ivesc în cursul urmăririi penale, folosirea unor specialiști care funcționează în cadrul ori pe lîngă instituția de care aparține organul de urmărire penală sau în cadrul instituțiilor medico-legale. Trebuie să subliniem că acești specialiști nu sînt experți, iar rapoartele pe care le întocmesc nu sînt rapoarte de expertiză; folosirea acestor constatări este însă impusă de necesitatea de a se efectua de urgență anumite constatări în cadrul urmăririi penale.

172. O altă problemă care trebuie semnalată în acest cadru este aceea a posibilității pe care o are expertul de a folosi pentru investigațiile sale date suplimentare, strînse în procesul de efectuare al expertizei. Practica judiciară, ca și literatura juridică au socotit acest lucru posibil. Caracteristică din acest punct de vedere poate fi considerată expertiza contabilă, în cursul căreia expertul și părțile aduc inevitabil acte noi; dar chiar în cazul unor expertize tehnice expertul trebuie, uneori, să ia cunoștință direct, în uzină, de pildă, de procesul organizării producției, pentru a putea răspunde la întrebările puse. Dar sfera datelor suplimentare care se pot strînge în cursul efectuării expertizei este limitată de garanția de obiectivitate pe care ele trebuie să o prezinte. Din acest punct de vedere explicațiile pe care le dau diferite persoane cu prilejul efectuării expertizei nu pot constitui o bază a părerii pe care o exprimă în final expertul, întrucît numai instanța are dreptul să audieze o persoană și să tragă concluzii cu privire la veridicitatea depoziției sale.

173. În exercitarea misiunii încredințate de organul judiciar, expertul trebuie să-și îndeplinească îndatoririle cu conștiinciozitate și obiectivitate, avînd în același timp un rol activ în sensul de a semnala organului judiciar

anumite probleme ce ar mai trebui clarificate sau a semnala anumite date pe care le descoperă cu prilejul lucrărilor şi care au importanţă pentru soluţionarea cauzei. Aceasta nu înseamnă însă că expertul, efectuînd lucrarea, poate depăşi limitele fixate de organul judiciar atunci cînd i se comunică obiectul expertizei, dînd un aviz necerut. O asemenea expertiză trebuie refăcută, situaţia creată putînd antrena şi înlocuirea expertului dacă depăşirea misiunii încredinţate creează — în funcţie de împrejurări şi de specificul cauzei — o temere de lipsă de obiectivitate.

Dacă toate părţile din proces, de comun acord, solicită expertului — cu prilejul efectuării lucrărilor — să-şi dea părerea asupra unei chestiuni pe care organul judiciar nu o dăduse expertului spre rezolvare, depăşirea limitelor expertizei — în aceste condiţii — nu conduce la anularea expertizei. La această concluzie ajungem datorită faptului că organul judiciar nu este obligat să ia în considerare avizul experţilor nici în cazul în care aceştia au lucrat în limitele fixate şi deci cu atît mai mult nu este legat de părerea acestuia cînd expertul, la cererea părţilor din proces, a depăşit cadrul expertizei.

174. Dacă părţile participă la efectuarea expertizei personal sau prin reprezentanţi, experţii sînt obligaţi să le asculte explicaţiile şi să primească documentele pe care aceştia le înmînează pentru lămurirea problemelor expertizei (planuri, schiţe, memorii, caiete de sarcini, titluri de proprietate etc.). Experţii au datoria să consemneze în raportul de expertiză diferitele observaţii făcute de părţi în cursul efectuării operaţiilor expertizei, fără a fi însă obligaţi să ţină seama de ele.

175. În situaţia în care o expertiză se efectuează de mai mulţi experţi, aceştia trebuie să desfăşoare o activitate comună. Totuşi unul dintre ei poate fi delegat de ceilalţi să îndeplinească o anumită cercetare, o acţiune de amănunt [1].

176. În principiu organul judiciar poate asista la efectuarea expertizei; în practica lucrurilor însă aceasta nu

[1] v. P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 620.

se întîmplă decît rar şi, de obicei, la expertizele care se pot efectua rapid, timpul de care dispun organele judiciare fiind consacrat — în principal — celorlalte activităţi necesare pentru soluţionarea cauzelor.

177. În linii mari efectuarea expertizei în materie civilă şi penală se desfăşoară într-un mod asemănător.

Trebuie să subliniem că în domeniul penal, momentul cel mai potrivit pentru efectuarea expertizei este faza de urmărire penală, deoarece, prin administrarea tuturor mijloacelor de probă ce se vădesc necesare, se fixează mai bine cadrul procesului penal, trimiţîndu-se instanţelor judecătoreşti un dosar mai complet. Expertiza efectuată în cursul urmăririi penale, întrucît se consideră că lucrările acesteia se pot realiza în cele mai bune condiţii, a fost denumită *expertiză tipică* [1].

178. Am văzut mai sus că în noul cod de procedură penală (art. 112—115) se reglementează ca mijloace de probă caracteristice fazei de urmărire penală constatarea tehnico-ştiinţifică şi cea medico-legală, efectuate de specialişti în materie, constatări care nu sînt însă expertize.

În literatura de specialitate italiană, deşi se recunoaşte că aceste operaţii nu sînt adevărate expertize, sînt denumite totuşi expertize informative; în literatura noastră juridică mai veche se afirma că autorii acestui gen de constatări sînt martori tehnici [2].

179. În dreptul nostru efectuarea în condiţii optime a expertizei este garantată şi prin aplicarea principiului contradictorialităţii [3]; această contradictorialitate a primit recent o reglementare cu caracter general prin dispoziţiile art. 118 c. proc. pen. care prevăd că fiecare dintre părţi are dreptul (indiferent de faza procesului penal) să

[1] v. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 253.

[2] v. V. Manzini, *op. cit.*, vol. III, nr. 322, 328 şi 329, pp. 285—319 (citat de I. Tanoviceanu, *op. cit.*).

[3] În legătură cu contradictorialitatea expertizei, a se vedea şi: Tr. Pop, *op. cit.*, p. 377; V. Ionescu, *op. cit.*, p. 21; Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 89; N. I. Ioanid, *op. cit.*, p. 75; Fr. Mourlon, *op. cit.*, nr. 549, p. 266; E. Garsonnet, *op. cit.*, ediţia 1912, nr. 261, p. 618; L. J. de la Morandière, *op. cit.*, art. 162, p. 192.

ceară ca un expert desemnat de ea să participe la efectuarea expertizei.

180. Este interesant a semnala o serie de amănunte în legătură cu modul în care se efectuează expertiza potrivit legislației procesuale franceze, Franța fiind țara în care atît prevederile legislative, cît și practica și literatura juridică au vădit o preocupare deosebită — printre alte probleme juridice — și cu privire la expertiză.

Astfel, în legislația penală franceză se prevede că experții pot primi cu titlu de lămuriri, pentru îndeplinirea misiunii lor, nu numai declarațiile inculpatului, dar și declarațiile altor persoane ; la rîndul său, inculpatul poate el însuși consimți, prin declarația expresă în fața judecătorului, să furnizeze experților explicațiile necesare pentru executarea însărcinării lor. El poate, de asemenea, prin declarație scrisă, prezentată experților și anexată de către aceștia la raportul lor, să renunțe la asistența apărătorului [1]. De asemenea, pe timpul executării misiunii, expertul este supus unui control, el trebuind să informeze pe judecător asupra mersului operațiilor. Acest control judiciar are influență asupra duratei expertizei. În literatura juridică se menționează unele expertize care au durat atît de mult, încît infracțiunile s-au prescris înainte de terminarea lucrărilor expertului [2]. La fel, în cursul efectuării expertizei pot interveni incidente, în special în ceea ce privește cadrul în care s-a hotărît să se efectueze cercetările. În general se consideră că expertul are sarcina să rezolve diferitele incidente ce se pot ivi în cursul efectuării lucrărilor expertizei, dar dacă însuși expertul nu este sigur cu privire la cele decise de organul judiciar cu ocazia dispunerii expertizei, va trebui să invite părțile să se adreseze instanței [3].

181. În practica noastră judiciară, numeroase hotărîri au adus sublinieri cu privire la drepturile și îndatoririle

[1] v. J. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 927.

[2] v. R. Merle, A. Vitu, *op. cit.*, p. 771 ; codul de procedură civilă franceză, art. 315 ; R. Japiot, *op. cit.*, p. 497 ; G. Stefani, G. Levasseur, *op. cit.*, p. 597 ; A. Mons delle Roche, *op. cit.*, p. 8.

[3] v. A. Mons delle Roche, *op. cit.*, nr. 14, p. 16.

experților, precum și la modul de efectuare al expertizei.

S-a decis astfel că expertul numit de instanță trebuie să stabilească situații pe care le poate constata personal pe teren, din scripte oficiale și din materiale puse la dispoziție, nu să facă aprecieri, întemeindu-se, în concluziile sale, pe informațiile și mărturisirile unor persoane pe care a găsit el de cuviință să le interogheze [1].

În ce privește procesele în legătură cu circulația pe drumurile publice, care impun — pentru stabilirea exactă a situațiilor de fapt — o serie de cunoștințe tehnice, s-a decis că este necesar să se dispună efectuarea de probe cu caracter tehnic, aprecierea tuturor mijloacelor de probă administrate în cauză urmînd să se facă cu atenție deosebită [2]. S-a mai hotărît că în ce privește efectuarea expertizei, nerespectarea dispozițiilor legii procesuale trebuie invocate în condițiile art. 108 din codul de procedură civilă [3].

182. Efectuarea lucrărilor de către expert prezintă unele particularități în ce privește expertizele reglementate prin legi speciale. De pildă, expertiza contabilă trebuie să folosească materialele verificărilor sau reviziilor contabile și explicațiile necesare date de părți și martori. Este cunoscut faptul că aprecierea depozițiilor martorilor și a declarațiilor părților este un atribut al instanței, dar în acest caz se va aprecia cu privire la concordanța sau neconcordanța dintre afirmațiile părților și ale martorilor, pe de o parte, și datele documentelor și evidenței contabile consultate de expertul contabil, pe de altă parte, situații care trebuie subliniate în mod deosebit în raportul de expertiză, atrăgînd atenția asupra acestui lucru procuraturii sau instanței de judecată.

Se pot semnala, mai ales după edictarea legii speciale, decretul nr. 434/1957, care a reglementat materia expertizei contabile pînă în anul 1971, preocupări deosebite pentru îmbunătățirea activității desfășurate, de experți în acest domeniu, preocupări care au determinat, tot-

[1] Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 488/1959, C. D. 1959 p. 460 și urm.

[2] Plen. Trib. Supr., dec. nr. 3/1957, C. D. 1957, p. 28.

[3] Trib. reg. Brașov, dec. civ. nr. 1168/1956, în „J. N.", nr. 8/1956, pp. 1508, 1509.

odată, apariția a numeroase lucrări de specialitate [1]. Noua reglementare, decretul nr. 79/1961 concretizează multe dintre propunerile specialiștilor.

183. Am putea spune că efectuarea fiecărui gen de expertiză, chiar dacă nu este reglementată printr-o lege specială comportă observarea anumitor reguli, în funcție de metodele utilizate. Astfel în cazul expertizelor ce folosesc metodele chimiei trebuie să se țină seama de unele reguli la efectuarea lor, și anume: să se facă verificarea materialului de expertizat pentru a se vedea dacă-i cel prevăzut în actul însoțitor și dacă, în drum spre laborator, n-a suferit modificări; să se observe dacă nu s-au făcut substituiri; analizele să se efectueze de către o singură persoană și să nu se grupeze alături substanțele foarte asemănătoare; expertul să asigure personal spălarea vaselor, aparatajului etc. nu prin personalul de laborator; expertiza să se efectueze în cel mai scurt timp posibil, mai ales cînd sînt materiale ce se descompun cu ușurință; rezultatele care se obțin succesiv să fie înscrise într-o condică sau registru oficial [2].

În cauzele privind infracțiuni de fals în înscrisuri, în conformitate cu prevederile art. 127 c. proc. pen., organul de urmărire penală sau instanța de judecată poate ordona să fie prezentate scripte de comparație (evident că în ipoteza în care falsul este ușor sesizabil, nu se va mai efectua expertiza). Textul sus-citat prevede amănunțit măsurile ce urmează a se lua, pentru a se asigura prezentarea

[1] În acest sens, a se vedea: C. Popescu, A. Deboveanu, *op. cit.*, p. 136; I. Mecu, *op. cit.*, p. 15; V. I. Ioachim, *op. cit.*, p. 49 și urm.; V. Doxan, *Cîteva considerații cu privire la expertul contabil recomandat de părți*, în „Evidența contabilă", nr. 6/1961, p. 31; A. Deboveanu, *Unele aspecte privind metodologia de efectuare a expertizei contabile*, în „Evidența contabilă", nr. 2/1967, p. 18 și urm.; D. Udrea, A. Deboveanu, *Unele probleme ale activității de expertiză contabilă în etapa actuală*, în „Evidența contabilă", nr. 2/1968, p. 6 și urm.; Gh. Aanei, Gh. Dărîngă, *Pentru o bună efectuare a expertizei contabile în fața organelor de urmărire penală și de judecată*, în „L. P.", nr. 12/1956, p. 1428 și urm.; C. Vătavu, *Cum trebuie să folosească expertiza contabilă mijloacele de probațiune aflate în dosarul expertizei*, „Evidența contabilă", nr. 1/1963, p. 60 și urm.; M. Goldenberg, *Cu privire la documentarea constatărilor și concluziilor expertizei contabile judiciare*, în „Evidența contabilă", nr. 3/1963, p. 28 și urm.

[2] v. A. V. Stepanov, *op. cit.*, p. 26.

acestor scripte, în situația în care sînt deținute de autorități sau de diferite persoane. Aceste scripte vor fi semnate de cel ce le prezintă și vizate de organul judiciar. Totodată, organul de urmărire penală sau instanța de judecată poate dispune ca învinuitul sau inculpatul să prezinte o piesă scrisă de mîna sa, ori să scrie după dictarea ce i s-ar face. În cazul refuzului învinuitului sau inculpatului să dea această probă de scris, se face mențiune despre acest refuz în procesul-verbal care se întocmește.

Secțiunea a IV-a
RAPORTUL DE EXPERTIZĂ

184. Activitatea de cercetare pe care o întreprinde expertul pe baza cunoștințelor și experienței sale de specialist se încheie prin comunicarea rezultatelor acestei activități către organul judiciar care a dispus efectuarea expertizei, comunicare care se face în forma unui raport denumit raport de expertiză [1].

Raportul de expertiză constituie deci actul final al activității expertului.

185. Acest raport nu cuprinde însă numai concluziile expertului. A se rezuma numai la simpla expunere a opiniei specialistului ar însemna să nu se dea posibilitate nici organului judiciar, nici părților de a înțelege de ce s-a ajuns la respectivele concluzii. Dacă expertul este liber în formarea opiniei sale de specialist, aceasta nu înseamnă bunul plac, arbitrarul. Chiar specialistul poate săvîrși o eroare și pentru ca lucrarea să poate fi controlabilă este necesar ca el să explice cum a ajuns la concluzia finală. Acest lucru este cu atît mai necesar, cu cît organul judiciar nu este obligat să-și fundamenteze soluția pe opinia expertului, putînd, în

[1] Art. 209 c. proc. civ. folosește termenul de *lucrare*, dar întreaga practică judiciară și literatura juridică, precum și noul cod de procedură penală se referă la *raportul de expertiză*.

baza dreptului său de apreciere a probelor, să o ia sau nu în considerare după cum o socotește sau nu exactă.

Ca o urmare a celor arătate, se impune ca raportul de expertiză să oglindească toate treptele drumului ce a condus pe expert la concluzia finală. Astfel, raportul va trebui să arate metodele științifice pe care expertul le-a utilizat, precum și constatările făcute și concluziile sale cu caracter științific, tehnic sau artistic, temeinic motivate.

186. Raportul de expertiză constituie un mijloc de probă cu trăsături caracteristice care îi dau o individualitate proprie. Astfel, faptul că avizul de specialitate dat de expert emană de la o persoană care nu a cunoscut anterior faptele supuse judecății, dar care, datorită competenței sale într-un anumit domeniu, a fost numit de organul judiciar să cerceteze acele fapte — pe baza cunoștințelor și experienței sale în specialitatea respectivă — și să refere asupra celor constatate, deosebește fundamental expertiza de celelalte mijloace de probă.

În practica judiciară s-a subliniat, de altfel, faptul că acest mijloc de probă nu-și poate dovedi utilitatea pentru clarificarea problemelor de specialitate ridicate de rezolvarea unui litigiu, decît dacă prezentarea materialului este completă, dacă expertul răspunde tuturor chestiunilor indicate, iar concluziile sînt suficiente pentru ca instanța să fie în măsură să aprecieze asupra valorii acestor concluzii în dezbaterea pricinii [1]. S-a mai subliniat și faptul că nu trebuie luate în considerare aprecierile cu caracter subiectiv, iar raportul de expertiză nu poate fi folositor dacă în concluzii nu sînt date exacte [2].

Dacă se impune ca opinia expertului să fie motivată în mod temeinic, tot atît de important este ca raportul de expertiză să nu conțină lucruri inutile, claritatea și conciziunea fiind trăsături absolut necesare pentru înțelegerea opiniei specialistului și a motivelor care l-au condus la concluzia respectivă.

[1] Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1051/1965, în „J. N.", nr. 1/1966, p. 158.

[2] Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1408/1956, C. D. 1956, vol. 2, p. 257.

187. În ceea ce privește forma raportului de expertiză este necesar să se facă distincție după cum expertiza se desfășoară pe loc în fața organului judiciar sau este necesar un interval de timp pentru efectuarea investigațiilor de specialitate. Particularități privind forma raportului de expertiză se mai pot constata și la acele expertize care sînt reglementate de legi speciale.

188. Am văzut din cele precedente că, uneori, în cazul unor probleme mai simple a căror lămurire nu necesită lucrări complicate, dacă expertul poate să-și dea de îndată părerea, acesta va fi ascultat în chiar ședința de judecată. Expertiza (care implică în acest caz o cercetare de foarte scurtă durată) se desfășoară în fața organului judiciar, iar raportul de expertiză care îi urmează este *oral* (raportul oral de expertiză se consemnează de grefier într-un proces-verbal alcătuit în același mod ca și procesul-verbal de ascultare al martorilor).

Raportul de expertiză oral nu este prevăzut în legislația noastră decît de codul de procedură civilă, art. 207. În codul de procedură penală, art. 122 prevede: „După efectuarea expertizei, expertul întocmește un raport *scris*" (subl. ns.). Cum în legislația procesuală penală, aceasta este unica dispoziție care se referă la modul de prezentare (scris sau oral) al raportului, socotim că în materie penală raportul de expertiză trebuie prezentat în formă scrisă, exigență care constituie o garanție în plus pentru o bună judecată a celui ce se află în situația gravă de învinuit sau inculpat în procesul penal.

Referitor la raportul de expertiză oral, în literatura de specialitate se subliniază faptul că, deși expertiza și raportul de expertiză par să se confunde în această situație, în realitate avem de-a face cu două operații precis delimitate [1]. Evident că în acest caz lucrarea propriu-zisă a expertizei constă într-o cercetare sumară, care reclamă extrem de puțin timp, aceasta fiind bineînțeles posibil nu numai din cauza specificului lucrărilor, dar și datorită pregătirii și experienței expertului. În literatura juridică, arătîndu-se că raportul de expertiză oral este folosit tot mai rar din cauza rezultatelor sale nesatisfăcătoare, se apreciază că se pot face oricînd ra-

[1] v. A. Ionașcu, *op. cit.*, p. 246.

poarte de expertiză orale ca *supliment* ale rapoartelor de expertiză scrise [1].

În materie civilă, în cazurile în care efectuarea lucrărilor expertizei reclamă timp, deplasări, analize în laboratoare speciale etc., iar în domeniul penal în toate cazurile (după cum am văzut mai sus), organul judiciar comunică expertului obiectul expertizei și întrebările la care trebuie să răspundă și îi fixează un termen în care acesta trebuie să depună raportul de expertiză.

În toate aceste cazuri raportul de expertiză va fi redactat în scris.

189. Cu privire la modul de alcătuire a raportului de expertiză trebuie să subliniem faptul că, spre deosebire de noul cod de procedură penală care cuprinde prevederi exprese în această privință, în codul de procedură civilă nu găsim nici o dispoziție în acest sens. Nu există deci un cadru tipic. Întrucît raportul de expertiză trebuie să cuprindă concluziile expertului, motivate în asemenea fel încît instanța judecătorească și părțile să poată să le verifice temeinicia, în literatura de specialitate [2] s-a exprimat părerea că acest raport scris trebuie să conțină următoarele elemente: mențiune despre actul prin care expertul a fost numit, despre obiectul expertizei și despre întrebările la care trebuie să se răspundă; mențiune despre încunoștințarea legală a părților, arătîndu-se că dovada de primire se anexează la raport; descrierea operațiilor efectuate cu precizarea locului și datei; declarațiile părților; constatările expertului; răspunsurile motivate la întrebările puse de instanță și părți; concluziile motivate ale expertului.

[1] v. Fr. Mourlon, *op. cit.*, p. 259 și urm.; G. F. Colmet-Daâge, *op. cit.*, p. 473; E. Garsonnet, *op. cit.*, ediția 1912, nr. 363, p. 622; Fr. Mourlon, *op. cit.*, ediția 1878, p. 262; I. Rossetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *op. cit.*, nr. 856, p. 276. Codul de procedură elvețian, în art. 60, conține o dispoziție expresă în sensul efectuării unor rapoarte de expertiză orale în completarea celor scrise.

[2] v. A. Ionașcu, *op cit.*, p. 247.

190. După cum am arătat mai sus, în legislația procesuală penală nouă [1] există un text expres consacrat modului de alcătuire al raportului de expertiză. Este vorba de art. 123 c. proc. pen., potrivit căruia raportul de expertiză trebuie să cuprindă:

a) o parte introductivă în care se arată organul judiciar care a dispus efectuarea expertizei, data cînd s-a dispus, numele și prenumele expertului, data și locul efectuării expertizei, data întocmirii raportului de expertiză, obiectul acesteia și întrebările la care expertul trebuia să răspundă, materialul în baza căruia expertiza a fost efectuată, dacă părțile au participat și ce explicații au dat în cursul efectuării expertizei;

b) descrierea în amănunt a operațiilor de efectuare a expertizei, obiecțiile sau explicațiile părților, precum și analiza acestora în lumina celor constatate de expert;

c) concluziile, care cuprind răspunsurile la întrebările puse și părerea expertului.

191. Pentru a se înlesni înțelegerea concluziilor expertului, se pot anexa la raportul de expertiză diferite documente explicative în legătură directă cu lucrările efectuate: planuri de situație ale imobilelor sau ale unor instalații, devize, fotografii, scheme, extrase, analize, tabele, calcule etc. De pildă, la raportul de expertiză pentru identificarea scrisului se anexează tabelele ilustrative cuprinzînd fotografiile manuscrisului de examinat și ale modelelor de scris. Pe fotografii se indică cu săgeți și diferite alte semne ajutătoare, asemănările ca și deosebirile; în acest scop sînt trasate linii care

[1] În legătură cu preocupările din literatura de specialitate, cu privire la această problemă, a se vedea: Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 89 (raportul are trei părți: introductivă, descriptivă și concluziile); S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 381 (trei părți: introducere, parte examinativă și concluzii); R. Garraud, *op. cit.*, nr. 343, p. 628 (cinci părți: preambul, comemorativul, descrierea faptelor, discutarea și concluzii); I. Tanoviceanu, *op. cit.*, vol. IV, p. 637 [preambul, comemorativ (anamneza), descrierea (visum et repertum) în examen critic (discuțiune) și concluziile]; Tr. Pop, *op. cit.*, p. 381 (aceleași cinci părți, reproduse și în tratatul lui I. Tanoviceanu; M. S. Strogovici, *op. cit.*, p. 463; L. J. de la Morandière, *op. cit.*, p. 197; R. Garraud, *op. cit.*, nr. 342, p. 627.

explică sensul mișcării, alte semne care indică raportul dintre dimensiunile elementelor, poziția literei în rînd, înlocuirea acesteia etc. În cazul expertizelor contabile se pot anexa copii certificate de instituție și de expert după actele care au servit la efectuarea lucrărilor.

192. Cu privire la alcătuirea raportului de expertiză, în literatura juridică străină, unii autori [1] au susținut că acesta trebuie să aibă numai două părți componente: o primă parte care constituie o expunere generală a desfășurării lucrărilor și o a doua parte care cuprinde avizul experților cu arătarea motivelor pe care se întemeiază.

193. Considerăm că alcătuirea raportului de expertiză în felul prevăzut de codul nostru de procedură penală este cea mai potrivită, întrucît obligă la arătarea în amănunt, într-o înșiruire ordonată, sistematizată a modului în care expertul a ajuns la concluzia finală, dînd posibilitate să se aprecieze exactitatea acestor concluzii.

194. Dacă pentru efectuarea unei expertize au fost numiți mai mulți experți se alcătuiește un singur raport de expertiză. Art. 122 alin. 2 c. proc. pen. conține prevederi exprese în acest sens, lucru care rezultă și din dispozițiile art. 210 c. proc. civ. [2]

În ipoteza în care experții numiți, în urma investigațiilor de specialitate ce întreprind, ajung la concluzii diferite, legile noastre procesuale prevăd că: „... lucrarea trebuie să cuprindă părerea motivată a fiecăruia" (art. 210 c. proc. civ.); ... „opiniile separate sînt consemnate în cuprinsul raportului sau într-o anexă" (art. 122 alin. 2 c. proc. pen.).

Prevederile legii noastre sînt foarte bune, întrucît dau posibilitate organului judiciar care va avea în fața sa mai multe opinii motivate să facă o mai bună judecată de

[1] v. E. Glasson, *op. cit.*, ediția 1902, p. 623; Fr. Mourlon, *op. cit.*, nr. 551, p. 266; N. S. Abramov, *op. cit.*, p. 116, (cele două părți ale raportului sînt: expunerea operațiilor și avizul expertului).

[2] v. Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 447; C. Vasilescu, *op. cit.*, art. 219; I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 186 (părerea majorității va fi motivată; de asemenea și cea a minorității); M. Celarianu, *op. cit.*, p. 54; S. Kahane, *op. cit.*, p. 148; R. Merle, A. Vitu, *op. cit.*, nr. 801, p. 772.

apreciere finală. Din acest punct de vedere legea franceză apare criticabilă, întrucît raportul experților nu poate conține decît un singur aviz, format pe baza majorității voturilor, opinia minorității nefiind posibil să fie exprimată în raport [1].

195. În raportul de expertiză nu se vor înscrie declarațiile unor terțe persoane în legătură cu obiectul expertizei, expertul neavînd dreptul să se substituie organului judiciar și să audieze martori în locul acestuia. În baza rolului activ pe care expertul trebuie să-l desfășoare, acesta poate însă semnala organului judiciar intenția unor persoane de a da anumite informații în legătură cu cauza, urmînd ca să se aprecieze de către organul judiciar dacă este necesară audierea acestora [2].

196. Raportul de expertiză trebuie să fie datat. După cum am văzut în cele sus-arătate, art. 123 c. proc. pen. menționează printre elementele pe care trebuie să le cuprindă raportul de expertiză „data întocmirii raportului de expertiză". Nici o prevedere legală nu interzice ca raportul de expertiză să fie datat duminica sau în sărbătorile legale.

În ceea ce privește scrierea [3] raportului de expertiză nu prezintă nici o importanță dacă acesta este scris de expert sau de o terță persoană la dictarea expertului sau după notele sale, de vreme ce conținutul îi aparține acestuia și este semnat de el. La fel în cazul în care sînt mai mulți experți, nu are importanță dacă raportul este scris numai de unul dintre ei sau de o terță persoană la dictarea unuia dintre ei sau după notele lor, de vreme ce toți își însușesc cele scrise, semnînd raportul de expertiză.

197. Raportul de expertiză se depune la organul judiciar (organul de urmărire penală sau instanța de judecată). Aceasta rezultă din prevederile exprese ale art. 122 alin. 3 c. proc. pen., precum și din conținutul art. 209

[1] v. G. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 203, p. 452.

[2] v. A. Ionașcu, *op. cit.*, p. 248.

[3] În Franța raportul de expertiză este scris de unul dintre experți, de regulă cel mai în vîrstă și se semnează de toți (*La grande encyclopedie*, vol. XVI, p. 949).

c. proc. civ. Depunerea raportului de expertiză va fi înregistrată de serviciul de registratură al organului judiciar și va fi apoi anexat la dosarul cauzei. Prevederile legale nu interzic expertului să poată trimite raportul de expertiză prin poștă (prin scrisoare recomandată).

Cu privire la depunerea raportului de expertiză, trebuie să subliniem că, potrivit prevederilor decretului nr. 79/1971, expertul contabil și tehnic trebuie să depună raportul său biroului de expertize contabile judiciare (vom reveni asupra problemei).

Depunerea raportului de expertiză nu se aduce la cunoștința părților, aceștia avînd posibilitatea să se informeze direct, la organul judiciar, de conținutul acestuia, drept pe care îl au tocmai pentru a putea discuta în cadrul apărării temeinicia concluziilor expertului.

Termenul în care trebuie depus raportul de expertiză este arătat, în materie civilă, de art. 209 c. proc. civ., care prevede că expertul este dator să depună lucrarea cu cel puțin 5 zile înainte de termenul sorocit pentru judecată, în scopul ca părțile să aibă posibilitatea să ia cunoștință în timp util de conținutul său, în vederea pregătirii apărării [1]. Am văzut — cu ocazia examinării obligațiilor expertului — că neîndeplinirea obligației de a depune în termen raportul de expertiză este sancționată cu amendă conform art. 209 c. proc. civ.

În materie penală, expertul va trebui să depună raportul în termenul fixat de organul judiciar, așa cum rezultă din dispozițiile art. 120 alin. 4 c. proc. pen., nerespectarea acestei obligații fiind sancționată cu o amendă judiciară conform art. 198 lit. d c. proc. pen.

198. Evident, dacă, înainte de predare, raportul de expertiză poate fi modificat, constituind numai un proiect, am putea spune, după depunerea sa la organul judiciar se schimbă complet situația, expertul nemaiavînd dreptul să aducă modificări, întrucît raportul de expertiză a devenit, prin înregistrarea sa la organul de urmărire sau la instanță, un act al dosarului. Desigur că eventualele

[1] v. Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 446; I Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 186; V. Cădere, *op. cit.*, p. 428; M. Negreanu, Gh. Pop-Șerbănescu, *op. cit.*, p. 78; E. Garsonnet, *op. cit.*, nr. 364, p. 626; A. Ionașcu, *op. cit.*, p. 219.

erori materiale vor putea fi corectate, cu aprobarea însă a organului judiciar.

199. După cum am arătat la începutul acestei secțiuni, la unele genuri de expertize pot fi semnalate și particularități.

În ceea ce privește expertiza medico-judiciară, efectuată în instituții specializate, evident că raportul de expertiză prezintă o garanție deosebită de obiectivitate și competență. În această materie, expertul este desemnat de serviciul sau institutul medico-legal respectiv, operație de ordine interioară, în care nu intervine organul judiciar sub nici o formă, raportul de expertiză deși poartă semnătura unui anumit expert fiind înaintat la organul judiciar pe cale oficială de instituția medico-judiciară respectivă. În tratatele de medicină legală, problema redactării raportului de expertiză a fost examinată, soluțiile propuse fiind oarecum asemănătoare. Astfel M. Minovici [1] consideră că raportul medicului expert trebuie să conțină următoarele 5 părți: preambulul, istoricul afacerii, descrierea faptelor (eventual cu observația clinică), discuția faptelor și concluzii. Potrivit părerii lui M. Kernbach [2], raportul de expertiză medico-judiciară trebuie să aibă trei părți: partea introductivă (cu preambul, istoric și examen), partea descriptivă (cu examenul intern, extern și complementar) și încheierea (cuprinzînd discuția faptelor și concluziile). Z. Ander, I. Bilegan și V. Molnar [3] consideră că raportul de expertiză medico-judiciar trebuie să aibă trei părți principale: preambul, parte descriptivă și concluzii.

Rapoartele de expertiză medico-judiciară, în cazurile cerute de organele judiciare, pot fi verificate de către comisiile de avizare din rețeaua medico-legală [4].

[1] *Op. cit.*, p. 695.

[2] *Op. cit.*, p. 496 și urm.

[3] *Op. cit.*, p. 195 și urm.

[4] Z. Ander, I. Bilegan, V. Molnar, *op. cit.*, p. 170 (asemenea comisii funcționează la Institutul medico-legal din București și filialele din Cluj, Iași, Tg. Mureș și Timișoara. În afară de aceste comisii, Ministerul Sănătății are o comisie superioară care se întrunește lunar și avizează expertizele medicale din întreaga țară, în ceea ce privește problemele nerezolvate la nivelul filialelor).

În materia expertizei contabile înregistrăm, de asemenea, unele particularități în ce privește raportul de expertiză. În literatura de specialitate se pot semnala diferite păreri cu privire la alcătuirea raportului de expertiză, potrivit opiniei celor mai mulți autori fiind necesare trei părți componente [1], alți autori propunînd însă patru părți [2]. După organizarea expertizei contabile în anul 1957, Ministerul Finanțelor a dat indicații ca raportul de expertiză contabilă să aibă ca părți : introducerea, descrierea împrejurărilor cauzei, arătarea problemelor date spre rezolvare, a materialului pus la dispoziție, examinarea materialului, concluzii și anexe ; ulterior, practica lucrurilor a determinat să se dea indicații asupra unei alcătuiri mai simple, numai din trei părți : introducere, desfășurare și concluzii.

Raportul de expertiză contabilă nu este depus de expert la organul judiciar care a dispus efectuarea expertizei, ci la biroul local de expertize contabile judiciare pentru a fi examinat sub aspectul calitativ. Dacă raportul de expertiză este nesatisfăcător se dispune refacerea sau completarea lui. Raportul care îndeplinește condițiile va fi vizat de șeful biroului de expertize contabile judiciare și înaintat de acesta, împreună cu avizul său, organului judiciar. Aceste formalități constituie garanții care asigură calitatea și obiectivitatea expertizei contabile judiciare.

În domeniul expertizei tehnice, noua lege (decretul nr. 79/1971) prevede în art. 2 înființarea unui organ pentru controlul și îndrumarea activităților de expertiză tehnică (Biroul central din cadrul C.N.Ș.T.), asigurîndu-se și în această materie calitatea și obiectivitatea lucrărilor.

[1] v. M. Goldenberg, *op. cit.*, p. 47 și urm. (introducere, desfășurare, concluzii) ; I. Mecu, *op. cit.*, p. 30 (introducere, expunerea operațiilor, constatări și concluzii) ; A. Deboveanu, *op. cit.*, p. 73 (introducere, desfășurare, concluzii) ; C. Popescu, A. Deboveanu, *op. cit.*, p. 137 (generalități, obiectul expertizei, concluzii sau : invitarea părților, obiectul expertizei și constatările.

[2] v. V. Ioachim, *op. cit.*, p. 171 (tehnica operațiilor, obiectul expertizei, scriptele cercetate și constatările).

Secțiunea a V-a

CĂILE DE ÎNDREPTARE FOLOSITE ÎN CAZUL EXPERTIZELOR NECLARE, NECOMPLETE SAU INEXACTE

§ 1. Considerații generale

200. Din examinarea de către organul judiciar și de către părți a raportului de expertiză, se poate uneori ajunge la concluzia că acesta este necorespunzător, vădind neclarități sau chiar lacune ale efectuării investigațiilor de specialitate (cercetări incomplete sau rezultate inexacte).

O asemenea expertiză, neputînd să-și îndeplinească rolul în cadrul probațiunii judiciare, organul judiciar — pe baza prevederilor legale — urmează să ia măsuri de îndreptare a situațiilor necorespunzătoare sus-arătate.

Evidențierea lipsurilor expertizei și solicitarea măsurilor de îndreptare se pot face de către părți sau însuși organul judiciar poate lua aceste măsuri din oficiu. Din cuprinsul prevederilor legale rezultă că organul judiciar are facultatea să aprecieze necesitatea unor îndreptări în cazul cererilor făcute de parte.

201. Situațiile necorespunzătoare care se pot constata în momentul depunerii raportului de expertiză, precum și măsurile care se pot lua sînt următoarele :

— raportul de expertiză poate prezenta neclarități, deficiență care urmează a fi reparată prin *chemarea expertului pentru a da lămuriri* ;

— expertiza poate fi efectuată în mod incomplet, lacună care urmează a fi acoperită pe calea întregirii expertizei printr-un *supliment de expertiză* ;

— concluziile expertului pot prezenta inexactități sau expertiza trebuie anulată pentru neobservarea formelor legale în efectuarea ei, situații care nu pot fi remediate decît printr-o *nouă expertiză*.

202. Temeiul legal al măsurilor care se pot lua de către organele judiciare, în cazul deficienţelor ce le prezintă o expertiză, se află în dispoziţiile art. 211 şi 212 c. proc. civ., şi ale art. 124 şi 125 c. proc. pen.

Din examinarea în paralel a acestor prevederi, cuprinse în cele două legi procesuale, se poate observa că esenţa reglementărilor este aceeaşi, motiv pentru care nu le vom trata separat, ci ne vom mărgini să facem unele sublinieri.

§ 2. Chemarea expertului pentru lămuriri

203. Privitor la prima măsură la care ne-am referit: chemarea expertului pentru a da lămuriri, art. 211 c. proc. civ. prevede „Experţii sînt datori să se înfăţişeze în faţa instanţei spre a da deslușiri, ori de cîte ori li se va cere . . ." Art. 124 alin. 2 c. proc. pen. prevede, la fel: „De asemenea, cînd se socoteşte necesar, se cer expertului lămuriri suplimentare în scris, ori se dispune chemarea lui pentru a da explicaţii verbale asupra raportului de expertiză. În acest caz, ascultarea expertului se face potrivit dispoziţiilor privitoare la ascultarea martorilor".

Observăm că ambele dispoziţii au un conţinut asemănător: dacă raportul de expertiză prezintă neclarităţi se pot cere deslușiri expertului. Trebuie desigur să subliniem că legea procesuală penală, lege nouă, de o factură superioară, cuprinde prevederi mai amănunţite. Se precizează, astfel, că lămuririle pot fi cerute şi în scris, ceea ce este, desigur, posibil şi în materie civilă. În art. 124 alin. 3 c. proc. pen. se mai prevede că lămuriri suplimentare în scris pot fi cerute şi serviciului medico-legal, laboratorului de expertiză-criminalistică ori institutului de specialitate care a efectuat expertiza.

Reamintim că în cele anterior examinate referitor la drepturile şi obligaţiile expertului, am arătat că dispoziţiile art. 211 c. proc. civ. şi ale art. 190 c. proc. pen. prevăd dreptul expertului de a fi despăgubit pentru cheltuielile ocazionate de prezentarea sa în faţa organului judiciar pentru a da lămuriri, precum şi faptul că dispoziţiile art. 211 c. proc. civ. şi ale art. 198 c. proc. pen. prevăd sancţionarea expertului pentru neîndeplinirea acestei îndatoriri.

§ 3. Suplimentul de expertiză

204. Dacă expertiza s-a efectuat în mod necomplet, am văzut că se poate dispune întregirea expertizei printr-un supliment de expertiză.

În codul de procedură civilă, sediul materiei îl găsim în dispoziţiile art. 212 c. proc. civ., text care, trebuie să observăm, nu arată expres cazurile în care trebuie să se dispună numai un supliment de expertiză şi cele în care se face o nouă expertiză. Textul nu a creat însă dificultăţi în aplicarea lui, întrucît distincţia se impune cu uşurinţă din însăşi practica lucrurilor. Spre deosebire de codul de procedură civilă, noua lege procesuală penală cuprinde reglementări distincte şi clare cu privire la situaţiile în care se impune un supliment de expertiză şi cele în care se vădeşte necesară o nouă expertiză. Astfel art. 124 alin. 1 prevede: „Cînd organul de urmărire penală sau instanţa de judecată constată, la cerere sau din oficiu, că expertiza nu este completă dispune efectuarea unui supliment de expertiză, fie de către acelaşi expert, fie de către altul". Art. 125 c. proc. pen., pe care-l vom examina în cele ce urmează, reglementează distinct cazurile în care se dispune efectuarea unei noi expertize.

Deci, în situaţia în care se constată că investigaţiile de specialitate sînt incomplete, nu se dispune o nouă expertiză, ci o completare a lucrărilor şi a raportului primei expertize dispuse [1] în cauză.

Efectuarea unei expertize necomplete poate fi determinată de mai multe cauze: organul judiciar nu a precizat îndestulător cadrul expertizei sau nu a pus la îndemîna expertului toate materialele necesare; părţile n-au dat expertului unele lămuriri care se impuneau; experţii au omis să întreprindă cercetări asupra uneia dintre chestiunile date spre rezolvare sau le-a cercetat parţial.

În codul de procedură penală, în textul sus-citat (art. 124 alin. 1) am văzut că se prevede expres posibilitatea ca suplimentul de expertiză să se efectueze „fie de acelaşi expert, fie de către altul". Aprecierea pe care o va face organul judiciar, cu privire la persoana care trebuie să efectueze suplimentul de expertiză, este desigur în

[1] A se vedea, cu privire la această problemă, S. Kahane, *op. cit.*, p. 255; Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 90.

funcție de motivele care au determinat această nouă lucrare, fiind evident că suplimentul de expertiză trebuie efectuat de același expert dacă lipsurile ce s-au constatat nu-i sînt imputabile.

În codul de procedură civilă găsim o prevedere similară aceleia din finalul art. 124 alin. 1 c. proc. pen. (la care ne-am referit mai sus). În unele lucrări de procedură civilă se apreciază că suplimentul de expertiză se efectuează totdeauna de aceiași experți [1].

Considerăm că, deși aceasta ar trebui să fie regula, totuși este posibilă și cealaltă soluție (cu atît mai mult, cu cît nici un text din codul de procedură civilă nu cuprinde o interdicție referitoare la încredințarea efectuării suplimentului de expertiză unui alt expert decît cel care a efectuat prima lucrare), dacă instanța de judecată apreciază în acest sens, ținînd seama de măsura în care lipsurile sînt imputabile primului expert [2].

În general se admite ca în unele cazuri, în care caracterul investigațiilor de specialitate și timpul pe care îl necesită o îngăduie, să se procedeze la efectuarea suplimentului de expertiză în fața instanței, urmată de un raport oral al experților care va fi consemnat într-un proces-verbal asemănător celui folosit pentru depozițiile martorilor.

§ 4. O nouă expertiză

205. Efectuarea unei *noi expertize* se poate dispune în cazul în care se pronunță anularea primei expertize efectuate în cauză [3], precum și în situațiile în care organul judiciar are îndoieli cu privire la exactitatea concluziilor expertului [4].

[1] v. A. Hilsenrad, I. Stoenescu, *op. cit.*, nr. 210, p. 224; A. Ionașcu, *op. cit.*, nr. 127, p. 249.

[2] v. și Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 448.

[3] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 186/1956, C. D. 1956, vol. 2, p. 259.

[4] Cu privire la aprecierea necesității de a se efectua o nouă expertiză, a se vedea și: V. Cădere, *op. cit.*, p. 243; P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 623; Gh. A. Dumitrescu, *op. cit.*, pp. 552—553; Gh. Păduraru, I. Stoenescu, G. Protopopescu, *Accelerarea judecăților — noua lege comentată și adnotată*, Editura „Tipografia românească", București, 1943, pp. 162—163.

Cazurile de nulitate a expertizei le vom examina într-o secțiune separată. În ce privesc situațiile de natură să trezească îndoieli cu privire la exactitatea concluziilor expertului, acestea pot fi multiple: cînd din cuprinsul raportului de expertiză rezultă că expertul nu a folosit cele mai adecvate metode științifice în efectuarea lucrărilor; cînd apar puternice îndoieli cu privire la competența, conștiinciozitatea sau obiectivitatea expertului; cînd între concluziile primei expertize și majoritatea celorlalte probe efectuate în cauză există o contradicție flagrantă etc.

Noua expertiză se dispune pentru examinarea acelorași probleme care au format obiectul cercetării inițiale, organul judiciar, în prezența situațiilor semnalate mai sus, urmînd să aprecieze ca necesară efectuarea unei noi expertize, numai dacă există date obiective care să îngăduie a presupune posibilitatea emiterii altor concluzii.

Organul judiciar este îndrituit să dispună în aceste cazuri o nouă expertiză în temeiul art. 212 alin. 1 c. proc. civ. și 124 c. proc. pen.

Reamintim observația făcută mai sus cu privire la redactarea textelor din noua lege procesuală penală care arată în mod clar situația în care se dispune efectuarea unei noi expertize, deosebind-o de cea în care se consideră necesar numai un supliment de expertiză.

La fel ca și suplimentul de expertiză, noua expertiză se dispune de către organul judiciar din oficiu sau în urma cererii părților, apreciată întemeiată.

Evident că noua expertiză se va efectua în aceleași condiții ca și prima expertiză, cu ascultarea părților, concluziile trebuind să fie cuprinse într-un raport de expertiză scris ce se depune la dosarul cauzei.

Trebuie să subliniem că noua lege procesuală penală nu mai folosește termenul de contraexpertiză (care era necorespunzător), ci numai acela de *noua expertiză*. Cum art. 212 alin. 1 c. proc civ., care prevede în materie civilă efectuarea unei alte expertize, folosește același termen de *nouă expertiză*, socotim că, atît în materie penală, cît și civilă, acesta este termenul ce trebuie folosit, și nu acela de contraexpertiză.

206. Cu privire la persoana sau persoanele care vor efectua această nouă expertiză, nici legea de procedură civilă, nici cea de procedură penală nu conține prevederi.

În materie civilă, în literatura de specialitate s-a exprimat părerea că noua expertiză poate fi încredințată și primilor experți, dacă se apreciază de către instanță că acest lucru mai este posibil (adică în situațiile în care culpa lor în efectuarea defectuoasă a primei expertize nu provine din necompetență, rea-credință, lipsă de conștiinciozitate) [1].

Noi considerăm că, în general, efectuarea unei noi expertize trebuie încredințată unui sau unor alți experți. Ne sprijinim părerea pe un argument de text: dispozițiile nici uneia dintre legile procedurale nu prevăd expres posibilitatea de a încredința efectuarea noii expertize acelorași experți, așa cum noua lege de procedură penală (art. 124 alin. 1) prevede expres posibilitatea de a încredința suplimentul de expertiză *acelorași sau altor* experți. Mai există apoi și un argument de utilitate privind buna judecare a cauzei. Încredințarea noii expertize unui alt expert sau unor alți experți (sau chiar unei comisii [2], cînd este cazul) pune la îndemîna organului judiciar mai multe opinii de specialitate care-i vor ajuta în formarea convingerii sale în momentul aprecierii probelor. În virtutea dreptului său de liberă apreciere a probelor, organul judiciar nu este obligat să țină seama de concluziile ultimei expertize, ci le poate înlătura și poate să-și însușească în final opinia emisă în baza primei cercetări de specialitate, după cum poate să înlăture concluziile ambelor expertize, bineînțeles motivînd oricare dintre aceste măsuri [3].

[1] v. A. Ionașcu, *op. cit.*, nr. 127, p. 249; A. Hilsenrad, I. Stoenescu, *op. cit.*, nr. 210, p. 244.

[2] Avizul dat de comisia superioară medico-judiciară asupra expertizei efectuate în cauză nu echivalează cu o nouă expertiză — care se face *nu numai* prin studierea actelor dosarului, ci, în principal, prin examinarea pacientului — și nu suplinește această probă admisă în urma cererii inculpatului (Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 923/1965, în „J. N." nr. 1/1966, p. 3).

[3] În legătură cu faptul că organul judiciar nu este legat de avizul experților, a se vedea și M. A. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 145. Aceeași părere este exprimată și în literatura juridică străină: R. Japiot, *op. cit.*, p. 499; J. Tchernoff, J. Schonfeld, *op. cit.*, nr. 24, p. 21; A. Mons delle Roche, *op. cit.*, nr. 21, p. 28.

207. În materie de expertiză contabilă, desigur că o nouă expertiză se va dispune tot în condițiile generale sus-arătate. Cazuri specifice materiei, care vădesc necesitatea ordonării unei noi expertize, pot fi citate: obținerea — după terminarea lucrărilor primei expertize — a unui material nou care contrazice pe cel inițial care servise drept temei al primelor concluzii; cazul în care raportul de expertiză prezintă contradicții față de materialul din dosar sau față de regulile evidenței contabile; cazul de gravă încălcare de către expertul contabil a obligațiilor sale procesuale, acesta formulînd concluzii care depășesc limitele competenței sale [1].

208. Raportul de expertiză redactat în temeiul celei de-a doua expertize nu trebuie să cuprindă considerații cu privire la prima expertiză, aprecierea acesteia fiind numai de atributul organelor judiciare.

209. În ceea ce privește termenul în care se poate cere de către părți efectuarea unei noi expertize, în materie penală nu găsim prevederi care să limiteze în timp această posibilitate (interesul deosebit pe care-l are întreaga societate în soluționarea cauzelor penale justifică lipsa unei atare dispoziții). Organul judiciar penal va aprecia — în fața cererii părților — dacă mai este cazul să se efectueze o nouă expertiză. În materie civilă, conform art. 212 alin. 2 c. proc. civ. noua expertiză trebuie cerută motivat la primul termen după depunerea raportului de expertiză, sub sancțiunea decăderii din acest drept. Totuși, în situația în care partea este decăzută din dreptul de a cere o nouă expertiză, dar aceasta se vădește necesară cauzei, instanța de judecată în baza rolului activ pe care trebuie să-l desfășoare pentru stabilirea adevărului poate ordona din oficiu o nouă expertiză [2].

[1] v. C. Popescu, A. Deboveanu, *op. cit.*, p. 44; M. Vidroiu, *Contraexpertiza contabilă într-o gestiune de mărfuri*, în „Evidența contabilă", nr. 2/1963, p. 43 și urm.

[2] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 624/1953, C. D. 1952—1954, vol. I, p. 329. A se vedea și A. Ionașcu, *op. cit.*, nr. 127, pp. 249—250; Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 449; A. Hilsenrad, I. Stoenescu, *op. cit.*, p. 224.

210. Trebuie să mai subliniem în final faptul că toate măsurile care se ordonă de către organul judiciar cu privire la repararea deficienţelor ce le reprezintă prima expertiză trebuie motivate; aceeaşi exigenţă funcţionează şi în situaţia în care se resping cererile părţilor privind chemarea expertului pentru a da lămuriri, cum şi cele referitoare la efectuarea unui supliment de expertiză sau a unei noi expertize.

211. În practica judiciară, în ce priveşte necesitatea efectuării unei noi expertize şi operaţia de apreciere în situaţia efectuării mai multor expertize într-o cauză, soluţiile pronunţate sînt, în general, pe aceeaşi linie. S-a decis astfel că, dacă pentru stabilirea valorii unui bun s-au efectuat mai multe expertize contradictorii, instanţa nu poate să facă o medie aritmetică a diferitelor concluzii, ci trebuie să accepte motivat una dintre expertize şi să le înlăture pe celelalte sau să le înlăture pe toate şi să recurgă la alte criterii de evaluare. Ea nu poate să combine diferitele expertize şi să ajungă astfel, pe calea unei aprecieri arbitrare, la un compromis între ele [1]. S-a mai hotărît că nu se poate înlătura folosirea mijlocului de probă al expertizei într-o cauză pe considerentul că expertul care a efectuat o expertiză nu este autorizat, căci s-ar nesocoti, astfel, dispoziţiile art. 212 c. proc. civ. care obligă instanţa care nu poate fi lămurită prin efectuarea unei expertize să dispună din oficiu o altă expertiză [2]. Practica judiciară a decis în mod unitar, şi de multă vreme, că noua expertiză cerută de una dintre părţi nu este obligatorie pentru instanţă, care are posibilitatea să aprecieze necesitatea ei [3]. Este interesant de semnalat faptul că, în chiar practica judiciară mai veche, pot fi întîlnite hotărîri care se referă la obligaţia instanţei de a motiva admiterea sau respingerea unei noi expertize [4].

[1] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 40/1952, C. D. 1952—1954, vol. I, p. 349; o soluţie contrară pronunţată de Curtea Cluj prin decizia nr. 505/1951 a fost publicată în „J. N.", nr. 4/1952, p. 596, cu *notă* critică de Al. Lesviodax.

[2] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 264/1955, C. D. 1955, vol. 2, p. 204.

[3] v. Curtea Supremă, dec. nr. 431/1948, în „J. N.", nr. 3—4/1949, p. 436.

[4] v. Cas. II, 1 octombrie 1896, în Buletin, p. 1373; C. Zotta, *op. cit.*, vol. I, p. 349; Cas. IV, 25 octombrie 1906, în Buletin, p. 1718.

A fost criticată hotărîrea relativ recentă a unei instanţe care, constatînd necesitatea completării unei prime expertize, a încuviinţat — chiar mai înainte de a se depune suplimentul de expertiză — efectuarea de către un alt specialist a unei noi expertize şi a obligat pe experţii astfel angajaţi în cauză să depună o lucrare comună, în care să aplice eventualele nepotriviri dintre concluziile lor. În nota critică care însoţeşte extrasul din această hotărîre, publicată în revista noastră de specialitate, se arată că instanţa a procedat greşit, întrucît „în mod normal, trebuie ca, o dată constatată nevoia întregirii primei expertize, să se ceară expertului să completeze raportul său, prezentînd şi explicaţiile corespunzătoare. Numai după depunerea lucrării, astfel întregite, se puteau discuta deficienţele de fond şi semnala nelămuririle pe care această expertiză le lasă, împrejurări care puteau să determine, la acest moment, încuviinţarea unei contraexpertize în cuprinsul căreia să fie avute în vedere concluziile primei expertize cu privire la toate laturile problemei". Se consideră deci că necesitatea efectuării unei noi expertize se putea discuta *numai după depunerea completării* la prima expertiză. Autorul notei consideră criticabilă măsura instanţei şi sub aspectul încuviinţării depunerii concomitente, într-un raport comun, atît a suplimentului de expertiză, cît şi a noii expertize [1].

Secţiunea a VI-a

PARTICIPAREA EXPERTULUI LA ŞEDINŢA DE JUDECATĂ

212. În general, cercetările expertului se desfăşoară în afara activităţii propriu-zise a organului judiciar, rezultatele finale ale cercetărilor de specialitate fiind comunicate acestuia prin intermediul unui raport de expertiză.

[1] Trib. jud. Mehedinţi, încheierea din 29 octombrie 1968, în dosarul nr. 204/1968, cu *notă* critică de T. Popescu, în „R. R. D.", nr. 6/1969, pp. 142—145.

Din cele anterior expuse, am văzut că — în unele situații — expertiza se poate însă efectua și în fața organului judiciar, fiind urmată de un raport oral de expertiză.

Am mai arătat că — în afară de efectuarea însăși a expertizei în fața organului judiciar — expertul mai poate fi chemat, atît de organul de urmărire penală, cît și de instanța de judecată penală sau civilă, pentru a da lămuriri în legătura cu anumite probleme ale raportului de expertiză care se cer a fi mai bine clarificate.

De această situație ne vom ocupa în cele ce urmează.

213. Reamintim că raportul de expertiză se depune la organul judiciar, în termen util, pentru ca părțile să poată cunoaște conținutul acestuia în vederea formulării unor eventuale obiecțiuni. Părțile au dreptul de a lua cunoștință de raportul de expertiză chiar în faza de urmărire penală [1], ceea ce constituie una dintre garanțiile procesuale instituite de legiuitor în vederea unei cît mai bune desfășurări a procesului penal. În faza de judecată, atît în materie penală, cît și civilă, se poate cerceta raportul de expertiză din dosarul cauzei, la care acesta se anexează [2].

În urma studierii raportului de expertiză de către organul judiciar și de către părți, acesta este discutat la termenul următor depunerii sale, fără citarea expertului. Dacă se constată anumite deficiențe, se poate cere — după cum am văzut mai sus — în funcție de gravitatea acelor scăderi, efectuarea unei noi expertize sau a unui supliment de expertiză ori numai chemarea expertului sau experților pentru a da unele lămuriri necesare.

214. Chemarea expertului sau a experților în instanță pentru a da lămuriri se poate face la cererea părților sau din inițiativa organului judiciar, potrivit dispozițiilor art. 211 c. proc. civ. și art. 124 alin. 2 c. proc pen., dacă se apreciază necesar.

[1] v. Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 89; S. Kahane, *op. cit.*, p. 148.

[2] v. și P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 929; R. Garraud, *op. cit.*, nr. 348, p. 633.

După cum am mai arătat, prezentarea expertului la chemarea organului judiciar, pentru a clarifica problemele ce apar nelămurite în raportul de expertiză, constituie un aspect al îndatoririi sale cetățenești de a-și îndeplini sarcina de expert. Pentru cheltuielile ocazionate de prezentarea în fața organului judiciar, experții urmează să fie despăgubiți, dar — în același timp — neprezentarea la chemările instanței atrage sancționarea cu amendă judiciară, conform art. 211 c. proc. civ. și art. 198 c. proc. pen.

Dacă lucrarea a fost efectuată de mai mulți experți care, avînd aceeași opinie, au dat un aviz comun, poate fi citat numai unul dintre experți (oricare) pentru lămuriri. Este evident că — în situația în care în raportul de expertiză se consemnează mai multe opinii — vor fi chemați în fața organului judiciar numai acel sau acei experți în legătură cu părerea cărora s-a ivit necesitatea unor lămuriri suplimentare.

Citarea experților în fața instanței de judecată civilă se face, potrivit dispozițiilor art. 205 c. proc. civ., în același mod ca și în cazul martorilor. În materie penală, citarea experților (ca și a altor persoane) în fața organului judiciar pentru a da lămuriri se face, conform art. 177 alin. final c. proc. pen., potrivit acelorași prevederi ca și pentru învinuit sau inculpat [1]. Dacă judecata cauzei se amînă, experții vor lua cunoștință de noul termen de judecată, dar la cererea specială a experților care iau termenul în cunoștință instanța le înmînează citații spre a le servi drept justificare la locul de muncă, în vederea prezentării la noul termen (în acest sens, a se vedea dispozițiile de amănunt cuprinse în art. 291 c. proc. pen.).

215. După apelul făcut părților, martorilor și experților chemați, spre deosebire de martori care sînt obligați să părăsească sala de ședință înainte de a fi ascultați, experții pot asista la desfășurarea judecății, în afară de cazul în care, în mod special, organul judiciar ar dispune altfel. În materie civilă, nu există prevedere expresă în acest sens, dar din conținutul reglementărilor legale

[1] v. V. Dongoroz și alții, *Noul cod de procedură penală și codul de procedură penală anterior*, pp. 118—119.

privind pe martori și experți ea rezultă, în mod implicit. În noul cod de procedură penală art. 319 prevede însă amănunțit: „După apelul martorilor, experților și interpreților, președintele cere martorilor prezenți să părăsească sala de ședință și le pune în vedere să nu se îndepărteze fără încuviințarea sa. Experții rămîn în sala de ședință, afară de cazul în care instanța dispune altfel..." Legea procesuală penală mai prevede (tot în art. 319) că experții prezenți pot fi ascultați, chiar dacă nu au fost citați sau nu au primit citație, însă numai după ce s-a stabilit identitatea acestora. În codul de procedură civilă nu găsim o dispoziție în acest sens; în practica lucrurilor însă instanțele civile, în baza rolului activ, procedează la ascultarea experților prezenți dar necitați, bineînțeles după stabilirea identității acestora.

216. Membrii instanței de judecată sau părțile din proces pot pune întrebări experților numai prin mijlocirea președintelui, care poate încuviința ca aceste întrebări să fie adresate direct (potrivit art. 130 alin. 1 c. proc. civ. și art. 296 alin. 2 c. proc. pen.). Aceste întrebări trebuie să fie clare și precise, să nu depășească limitele competenței expertului și nici cadrul chestiunilor pentru care acesta a fost chemat să dea lămuriri.

Uneori ascultarea expertului este precedată de citirea raportului de expertiză, citire care se poate dispune din oficiu sau în urma cererii părților, dacă se consideră necesar.

Explicațiile cerute expertului sînt date de obicei oral, existînd însă situații mai complicate în care expertul va trebui să răspundă în scris.

Cu privire la modul în care urmează să fie ascultat expertul, noul cod de procedură penală, spre deosebire de codul de procedură civilă, conține dispoziții de amănunt. (În acest sens, a se vedea prevederile art. 327 coroborate cu cele ale art. 323 și 325 c. proc. pen.). Se prevede astfel și ordinea persoanelor care pun întrebări expertului: instanța, procurorul, partea care a cerut chemarea și apoi celelalte părți.

Dacă lămuririle suplimentare cerute expertului implică cercetarea vreunui obiect sau a unei persoane (de către un medic legist, spre exemplu), examinarea acestora se poate face și în fața instanței. În asemenea cazuri operația se va efectua în timpul unei suspendări a judecății, iar experții vor răspunde în scris la întrebările care se formulează; apoi, în ședință, vor da lămuriri instanței și părților cu privire la concluziile la care au ajuns [1].

În cursul ascultării experților în fața organului judiciar pentru lămuriri suplimentare, aceștia se pot folosi de raportul de expertiză alcătuit de ei și de anexele acestuia.

217. Este interesant de semnalat faptul că în codul de procedură penală francez există o dispoziție expresă, potrivit căreia dacă un martor face o depoziție contradictorie cu concluziile expertizei sau aduce unele elemente noi din punct de vedere tehnic, președintele instanței trebuie să ceară părților să prezinte observații, în urma dezbaterilor ce au loc putînd să fie luată prin decizie motivată o măsură complementară [2] (suplimentul de expertiză).

218. Înainte de a da răspunsul la întrebările care li se pun sau în cursul relatărilor ce le fac, experții pot semnala instanței că anumite împrejurări asupra cărora li s-au cerut lămuriri sînt de natură să nu poată fi discutate decît în cadrul unei ședințe secrete [3]. Măsură care poate fi luată de organul judiciar în baza art. 121 alin. 2 c. proc. civ. sau a art. 290 alin. 2 c. proc. pen., bineînțeles motivîndu-se luarea unei asemenea măsuri care constituie o excepție de la principiul publicității dezbaterilor.

219. Dacă în fața organului judiciar sînt citați pentru lămuriri experții care au exprimat, în cadrul aceluiași raport de expertiză opinii contrare, se poate proceda la o confruntare a acestora, dacă pe această cale se apreciază că s-ar putea ajunge la clarificarea unei probleme ridicate de investigațiile de specialitate dispuse

[1] În legătură cu această problemă, a se vedea Gr. Gr. Teodoru, *op. cit.*, p. 160.

[2] v. R. Merle, A. Vitu, *op. cit.*, p. 774; L. J. de la Morandière, *op. cit.*, p. 198 și urm.; A. Mons delle Roche, *op. cit.*, nr. 37, p. 31.

[3] v. V. Dongoroz și alții, *op. cit.*, vol. ...

în cauză. Evident însă că nu pot fi admise discuții contradictorii între experți în fața organului judiciar.

220. Relatările pe care le face expertul, chemat pentru a da lămuriri în fața organului judiciar, vor fi consemnate în scris, procedîndu-se conform dispozițiilor aplicabile în cazul audierii martorilor (a se vedea în acest sens art. 124 alin. 2 c. proc. pen. coroborat cu art. 86 și 73 c. proc pen., precum și art. 207 coroborat cu art. 198 c. proc. civ.). Diferitele deficiențe constatate în practică în ce privește consemnarea declarațiilor făcute în fața organului judiciar (formulările confuze sau omisiunea unor arătări importante pentru justa rezolvare a cauzei) au determinat ca pe calea practicii judiciare să se decidă că relatările expertului trebuie să fie consemnate de către grefier după dictarea președintelui completului de judecată [1].

Se pot semnala și în practica judiciară veche multe hotărîri referitoare la posibilitatea chemării expertului în instanță pentru lămuriri, precum și în ce privește despăgubirile acordate pentru cheltuielile făcute cu acest prilej ori referitor la sancționarea acestuia pentru neprezentare [2].

Secțiunea a VII-a
CAUZELE DE NULITATE A EXPERTIZEI

221. În materia expertizei nu există reglementări proprii cu privire la nulitate, fiind aplicabile dispozițiile de drept comun cuprinse în cele două legi procesuale (art. 105—108 c. proc. civ. și art. 197 c. proc. pen.).

[1] A se vedea, în acest sens, Plen. Trib. Supr., decizia de îndrumare nr. 19 din 24 decembrie 1966, cu privire la corecta aplicare a unor dispoziții din codul de procedură penală, relative la desfășurarea procesului în fața instanței, în „R.R.D.", nr. 1/1967, pp. 113 și 116.

[2] v. Cas. I, 21 ianuarie 1883, în Buletin, p. 44; Cas. I, 18 martie 1898, în Buletin, p. 417; Cas. III, 21 iunie 1912, în „Curierul judiciar", nr. 69/1912; Cas. II, 3 octombrie 1905, în Buletin, p. 1235.

Potrivit prevederilor din cele două coduri de procedură, încălcarea dispozițiilor legale care reglementează îndeplinirea actelor procesuale va avea drept consecință nulitatea actului respectiv numai dacă s-a cauzat părții o vătămare care nu poate fi înlăturată decît prin anularea acelui act. Sînt nulitățile relative sau virtuale la care se referă art. 105 alin. 2 c. proc. civ. și art. 197 alin. 1 c. proc. pen.

În afară de aceste nulități relative, art. 105 alin. 1 c. proc. civ. mai prevede că actele îndeplinite de un funcționar necompetent sînt nule, iar în art. 105 alin. 2, dispoziția finală precizează că în cazul nulităților prevăzute anume de lege, vătămarea se presupune pînă la dovada contrarie. Din prevederile art. 108 c. proc. civ. rezultă distincția dintre nulitatea relativă și cea absolută.

Spre deosebire de codul de procedură civilă care conține diferite dispoziții sancționate cu nulitatea, codul de procedură penală a adoptat un sistem mai simplu [1], întrucît în cuprinsul său nu se găsesc prevederi referitor la nulitate, unicul text în materie fiind art. 197. Acest text clar redactat consacră în materie de nulitate, ca regulă, nulitățile relative (sau virtuale), cele absolute constituind excepția. Astfel de nulități exprese în ce privește procesul penal sînt numai nulitățile absolute, prevăzute în art. 197 alin. 2 c. proc. pen., care nu pot fi înlăturate în nici un mod.

Într-adevăr, în art. 197 alin. 3 se prevede că încălcarea altor dispoziții decît cele prevăzute în alin. 2 atrage nulitatea actului numai în condițiile art. 197 alin. 1 (dovedirea unei vătămări ce nu poate fi înlăturată decît prin anularea actului) și numai dacă a fost invocată în cursul efectuării actului dacă partea a fost prezentă sau la primul termen de judecată cu procedura completă cînd partea a lipsit.

Potrivit ambelor legi procesuale, nulitatea absolută apare ca o sancțiune a încălcării unor prevederi legale cu caracter imperativ și, ca urmare, poate fi invocată de oricare dintre părți și de instanța de judecată în orice stadiu al procesului, în timp ce nulitatea relativă constituie consecința încălcării unor norme legale cu caracter dispozitiv, ceea ce are drept efect faptul că

[1] v. V. Dongoroz și alții, op. cit., pp. 124—125.

poate fi invocată numai de partea interesată şi numai la primul termen de judecată ce a urmat efectuării actului neregulat (codul de procedură penală prevăzînd o dispoziţie chiar mai severă: partea prezentă trebuie să invoce neregularitatea acestui act în cursul efectuării lui).

Este important de reţinut faptul că art. 197 alin. 3, dispoziţia finală, consacrînd un aspect al rolului activ al instanţei, prevede: „... Instanţa ia în considerare din oficiu încălcările, în orice stare a procesului, dacă anularea actului este necesară pentru aflarea adevărului şi justa soluţionare a cauzei."

222. Aceste dispoziţii ale dreptului comun referitoare la nulitate se aplică, după cum am arătat, şi în materia expertizei.

Conform acestor dispoziţii, neregularităţile intervenite în cursul efectuării expertizei nu vor duce la anularea acesteia, dacă vor putea fi îndreptate fără a se produce părţii vreo vătămare [1]. Astfel, nemotivarea unui raport de expertiză sau o motivare parţială ori nesemnarea acestuia de către toţi experţii nu pot conduce la anularea expertizei, instanţa de judecată avînd posibilitatea să restituie experţilor lucrarea pentru motivare sau semnare.

Dacă vătămarea pricinuită părţii, prin neobservarea formelor legale prescrise pentru efectuarea expertizei, nu poate fi înlăturată prin îndreptarea neregularităţii respective, urmează să se pronunţe anularea expertizei.

Conform distincţiei pe care am subliniat-o mai sus între nulitatea absolută şi cea relativă, încălcarea unei norme procesuale cu caracter imperativ în materia expertizei va putea fi invocată de oricare dintre părţi şi chiar de instanţă din oficiu, în orice stare a procesului, în timp ce nerespectarea unei prevederi legale cu caracter dispozitiv va putea fi invocată numai de partea interesată, şi numai în termenul sus-arătat, cu corectivul adus de rolul activ al instanţei.

Evident, nerespectarea dispoziţiilor art. 203 c. proc. civ., care arată persoanele ce nu pot fi numite experţi, este

[1] v. I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 187, referindu-se la art. 105—108 c. proc. civ.; A. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 252.

sancţionată cu nulitatea indiferent de caracterul său vătămător [1].

În cazul efectuării unei expertize care necesită lucrări la faţa locului, nerespectarea prevederilor art. 208 c. proc. civ. potrivit cărora părţile trebuie citate, aduce, desigur, acestora o vătămare ce nu poate fi înlăturată decît prin anularea expertizei făcute în aceste condiţii necorespunzătoare şi dispunerea efectuării unei noi expertize la lucrările căreia părţile să fie citate legal. La fel se poate pune problema în materie penală, în situaţia în care organul judiciar, prin nerespectarea prevederilor art. 120 c. proc. pen., a lipsit părţile de posibilitatea de a propune cîte un expert care să participe la efectuarea expertizei. Dar, în aceste două cazuri, neregularitatea expertizei este acoperită dacă nu este invocată în termenul arătat mai sus şi dacă nici instanţa nu o ridică din oficiu. Se presupune că s-a renunţat la invocarea nulităţii.

Deci şi în materia expertizei, atunci cînd nu se respectă o normă cu caracter dispozitiv, renunţarea de a invoca nulitatea unui act de procedură, ce n-ar putea fi altfel îndreptat, poate fi făcută fie în mod tacit (prin neexercitarea dreptului respectiv), fie în mod expres.

Dacă părţile invocă însă nulitatea respectivă în termen, instanţa de judecată va pronunţa — după cum am arătat — nulitatea expertizei şi va dispune efectuarea unor noi cercetări de specialitate.

În sensul celor sus-arătate, în practica judiciară s-a decis că expertiza efectuată fără citarea părţilor în cazul prevăzut de art. 208 c. proc. civ. este nulă [2]. De asemenea, a fost considerată nulă expertiza efectuată de specialistul care nu fusese încă numit de către instanţă în calitate de expert în cauză [3]. Hotărîrea de împărţire a unor bunuri succesorale a fost casată pe considerentul că se baza pe un raport de expertiză întocmit fără respectarea dispoziţiilor legale privitoare la citarea părţilor [4]. S-au pronunţat

[1] v. I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 187.

[2] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 2085/1956 (citată de A. Hilsenrad, I. Stoenescu, *op. cit.*, p. 223); Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 330/1960, în „L. P.", nr. 7/1961, p. 119.

[3] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 2014/1956 (citată de A. Hilsenrad, I. Stoenescu, *op. cit.*, p. 221).

[4] Trib. reg. Bucureşti, Col. III, civ., dec. nr. 1909/1956, în „L. P.", nr. 9/1956, p. 1145.

și hotărîri care au subliniat caracterul dispozitiv al normei cuprinse în art. 208 c. proc. civ., apreciind că neinvocarea nulității în termen are semnificația unei renunțări tacite la dreptul de a cere anularea expertizei [1].

223. Sediul reglementărilor privind efectele anulării actelor de procedură se află în dispozițiile art. 106 c. proc. civ. potrivit căruia : „anularea unui act de procedură atrage și nulitatea actelor următoare, în măsura în care acestea nu pot avea o existență de sine stătătoare". În cadrul fixat de acest text este evident că o neregularitate care privește un act ce precede raportul de expertiză, producînd anularea acelui act, va conduce și la anularea raportului de expertiză care nu poate avea o existență proprie, dacă actele care-i constituie temeiul sînt anulate.

Secțiunea a VIII-a
CRITICA ADUSĂ EXPERTIZEI

224. Socotim că îndeplinirea scopului ce ne-am propus de a trata cît mai complet instituția expertizei impune a ne preocupa și de problema criticilor aduse acestui mijloc de probațiune.

Într-adevăr instituția procesuală a expertizei a fost mult criticată, dar trebuie să subliniem de la început faptul că aproape toate criticile acerbe i-au fost aduse într-o perioadă mai îndepărtată, iar redarea lor în această carte are în cea mai mare măsură un caracter informativ, și numai în mică proporție unul practic.

În unele lucrări de specialitate mai vechi — cum vom arăta în cele ce urmează — autorii nu s-au mărginit numai să critice sever instituția, ci au propus anumite măsuri cu caracter reformator. Este interesant a observa faptul că în dreptul contemporan dezideratele acestora s-au realizat, încît apare evident că astăzi nu se mai poate adresa expertizei același sever rechizitoriu ca în trecut, ba dimpotrivă în literatura juridică se scoate în evidență utilitatea acestui mijloc de probă cu caracter științific.

225. În cadrul criticilor aduse, s-a susținut că expertizele sînt mijloace de probă defectuoase care abundă de greșeli și abuzuri și care, de cele mai multe ori, nu sînt dispuse în cazuri necesare, constituind un motiv de cheltuieli suplimentare inutile și de tergiversare a proceselor ; s-a mai arătat că datorită greșelilor și abuzurilor săvîrșite de experți, care au determinat — la rîndul lor — multe erori judiciare, expertizele sînt mult discreditate [1], motiv pentru care s-ar putea chiar proclama „falimentul expertizei".

Ridicîndu-se împotriva unei asemenea severități, Traian Pop [2] subliniază că o astfel de critică apare exagerată și că expertiza, ca orice activitate omenească, este susceptibilă de erori și abuzuri, precizînd că „erorile pot proveni din ignoranță sau superficialitate, iar abuzurile din părtialitate, interes și venalitate", dar că nu este drept a generaliza. În lucrarea citată se subliniază, de asemenea, că posibilitatea de eroare și tentația de abuz sînt mai mari la expert decît la martor, lucru explicat de faptul că o mărturie poate fi controlată prin confruntarea cu alte mărturii, martorul avînd mai puțină independență decît expertul care are la îndemînă argumente de știință, tehnică sau artă mai greu de verificat.

În afară de criticile aduse instituției în general, deosebit de severe imputații s-au adresat anumitor genuri de expertiză. Astfel expertizele medicale au fost criticate pe considerentul că nu oferă garanția unei exactități, fiind în general aproximative, iar dintre expertizele medicale cele psihiatrice au primit cele mai grave reproșuri. Într-adevăr în această materie, în care granița dintre diferitele stări mai mult sau mai puțin anormale și cele normale este greu de stabilit, pronunțarea unui diagnostic este o operație foarte dificilă. Recunoscut fiind în acest domeniu un anumit coeficient de posibilitate a erorii, s-au înregistrat în această materie multe expertize

[1] v. Trib. reg. Brașov, dec. civ., nr. 1168/1956, în „J.N.", nr. 8/1956, p. 1508.

[1] v. I. Tanoviceanu, *op. cit.*, vol. IV, nr. 396, p. 631 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 342).

[2] *Op. cit.*, p. 343.

greşite din cauza incompetenţei, superficialităţii şi — ceea ce e mai grav — a relei-credinţe. Multe critici a primit şi expertiza criminalistică a scrisului, considerată printre cele mai incerte.

226. Evident că greşelile expertizelor pot avea grave consecinţe, ajungîndu-se la erori judiciare de natură să afecteze viaţa, demnitatea sau patrimoniul unei persoane, ca şi respectul faţă de justiţie. Acesta este şi motivul pentru care activitatea experţilor a fost analizată şi criticată cu severitate, în literatura de specialitate dîndu-se şi exemple de erori judiciare săvîrşite din cauza unor expertize greşite [1].

Trebuie să recunoaştem că posibilitatea unor greşeli în materia expertizelor era întreţinută în trecut de modul defectuos în care se puteau desemna experţii, care erau liber profesionişti, lipsiţi de orice îndrumare şi control, lucrînd în baza rutinei după metode necorespunzătoare, lipsa de pregătire şi de obiectivitate a unora dintre ei putînd să producă consecinţe grave.

Totuşi, criticile foarte severe aduse instituţiei în genere, ajungîndu-se a se vorbi chiar de „falimentul expertizei", pot fi considerate exagerate, întrucît apare nedrept a se stigmatiza în general o instituţie a cărei utilitate este evidentă, şi aceasta cu atît mai mult, cu cît — în genere — cele mai multe expertize s-au efectuat în mod conştiincios şi temeinic.

Unii autori de drept procesual au adresat expertizei critici constructive, în sensul că — după sublinierea deficienţelor — au arătat şi soluţiile de îndreptare. S-a propus astfel: expertiza să aibă caracter contradictoriu; să se întocmească liste oficiale de experţi, alegerea putîndu-se face numai dintre persoanele înscrise în aceste liste; dreptul părţilor de a formula obiecţii la numirea experţilor [2]. Ştim că aceste deziderate au fost realizate ulterior.

[1] v. I. Taoviceanu, *op. cit.*, pp. 631—632.

[2] v. I. Tanoviceanu, *op. cit.*, vol. IV, nr. 389[9], pp. 639—640; Garraud, *op. cit.*, vol. I, nr. 370, p. 662 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 395).

În Franţa a fost criticat [1] modul în care se foloseşte acest mijloc de probă în domeniul penal, mai ales, subliniindu-se două deficienţe mai frecvente: modul în care este folosită expertiza de către judecători care, în genere, ezită în a dispune administrarea acestui mijloc de probă şi încetineala cu care lucrează experţii, citîndu-se cazuri în care a operat prescripţia înainte ca specialiştii să-şi depună raportul.

227. Evident că în legislaţiile moderne problema se pune cu totul în alţi termeni: faţă de progresul ştiinţei şi tehnicii, folosirea expertizei ca mijloc de probă s-a impus de la sine, iar în ce priveşte deficienţele, pentru înlăturarea acestora s-au adus o mulţime de corective şi garanţii. Astfel în ce priveşte selecţionarea experţilor, în afară de listele speciale în care se înscriu numai specialişti recomandaţi de instituţiile în care-şi desfăşoară activitatea ca persoane competente şi corecte, efectuarea unor expertize este încredinţată instituţiilor specializate, garanţie maximă de competenţă şi obiectivitate. În ce priveşte numărul experţilor, am văzut că în cauze dificile cercetările se încredinţează mai multor experţi alcătuind o comisie. Posibilitatea recuzării expertului, obligaţia organului judiciar de a preciza cadrul expertizei, obligaţia expertului de a-şi motiva concluziile, precum şi posibilitatea de control a activităţii lui de către organul judiciar şi părţi, constituie alte garanţii ale efectuării corespunzătoare a expertizei. Faptul că în aprecierea finală a probelor organul judiciar nu este obligat să dea o soluţie în conformitate cu avizul expertului, ca şi posibilitatea efectuării unui supliment de expertiză sau a unei noi expertize sînt alte soluţii pe care legiuitorul le-a prevăzut pentru a se asigura eficienta folosire a acestui mijloc de probă. Pe aceeaşi linie se înscriu şi sancţiunile ce pot fi aplicate expertului în cazul în care-şi îndeplineşte sarcina în mod greşit.

Dar afirmaţia noastră de mai sus, privind faptul că problema se pune astăzi în alţi termeni, nu înseamnă că

[1] v. P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 931; V. Brissand, Micoud, *De la réforme de l'expertize mentale en matière criminelle*, în „Revue de science criminelle", 1939, p. 486 şi urm. (citat de P. Bouzat, J. Pinatel, *op. cit.*, p. 930); V. Diatkine, *L'expertise comptable en matière pénale et sa reforme*, thèse, Paris, 1936.

materia efectuării expertizei nu mai este în prezent susceptibilă de nici o critică şi de nici o îmbunătăţire. Trebuie să arătăm că rar, dar totuşi mai apar deficienţe în efectuarea expertizelor. Corectivul acestei situaţii îl constituie, desigur, pe lîngă stricta observare a prevederilor legale care guvernează materia, şi tendinţa de oficializare a expertizelor, efectuarea lor în institute specializate în această direcţie prezentînd o deplină garanţie de competenţă şi obiectivitate.

CAPITOLUL VI

Caracteristica expertizei în cadrul aprecierii probelor de către organul judiciar

228. Expertizei, ca mijloc de dovadă, i se acordă o mare însemnătate, deoarece ea este fundamentată pe părerile unor persoane competente, pe rezultatele dobîndite de ştiinţă şi de tehnică în dezvoltarea lor. O importanţă exagerată însă ar putea da naştere unor erori judiciare [1], ar putea însemna o reîntoarcere la sistemul probelor formale, ceea ce nu mai este posibil.

Concluziile expertului nu pot fi socotite drept o „hotărîre ştiinţifică", deoarece fie că expertiza are ca obiect cercetarea tuturor problemelor cauzei sau numai o parte din ele ori o singură problemă expertiza nu le rezolvă din punct de vedere juridic, aşa cum o va face organul care ordonă expertiza, ci numai din punctul de vedere al unei anumite ştiinţe sau al tehnicii.

Secţiunea I

FORŢA PROBANTĂ A EXPERTIZEI

229. Desfiinţarea sistemului probelor formale a avut drept efect considerarea pe plan egal a tuturor mijloacelor de probaţiune. Ca urmare, expertiza, deşi *in abstracto* i se acordă o autoritate deosebită dat fiind funda-

[1] v. R. Rahunov, *Preamie i kosvenie dokazatelstva* (Probele directe şi indirecte], în „Probleme de drept", nr. 6/1959, p. 135 şi urm.

mentul său științific, în practica lucrurilor este considerată ca oricare alt mijloc de probă. Nu se recunoaște deci expertizei o forță probantă absolută, raportul de expertiză fiind lăsat la libera apreciere a organului judiciar, în conformitate cu principiul aprecierii probelor potrivit intimei convingeri a judecătorului, bazat pe conștiința sa juridică socialistă.

Se face însă distincție: unele mențiuni cuprinse în raportul de expertiză (cum sînt: data pe care o poartă raportul, arătarea cercetărilor efectuate, constatările proprii pe care expertul le-a făcut cu acest prilej, declarațiile părților date în fața expertului) fac dovadă pînă la înscrierea în fals. Acest lucru este posibil, întrucît mențiunile respective se referă la împrejurări de fapt privind obiectul expertizei, constatate de expert *propriis sensibus*, în cadrul activității ce desfășoară în calitatea sa de delegat al organului judiciar [1]. În ce privește restul raportului de expertiză (răspunsurile la întrebările puse expertului, precum și concluziile finale ale cercetărilor de specialitate pe care el le-a întreprins), acesta va fi supus liberei aprecieri a organului judiciar [2].

Deci organul judiciar nu este legat de concluziile raportului de expertiză care pot fi combătute prin celelalte probe din dosarul cauzei. Dar, în același timp, nu poate fi atribuită expertului o părere pe care n-a emis-o sau alte constatări decît cele făcute.

Organul judiciar are facultatea, în virtutea dreptului său de liberă apreciere a probelor, de a lua sau nu în considerare concluziile raportului de expertiză independent de faptul că lucrările expertizei au fost efectuate de unul sau mai mulți experți, care au avut sau nu o opinie comună.

Judecătorul unei cauze a fost considerat *peritus peritorum* (expertul experților), dar nu în sensul că ar avea o competență tehnică superioară celei a experților, ci „în sensul că are capacitatea de a cenzura și evalua concluziile experților, în raport cu obiectul probei și cu scopul procesului" [1].

230. În cazul în care expertiza nu ajunge la o soluție categorică în problemele cercetate, se pune întrebarea dacă în cauzele respective concluziile ei mai au forță sau vreo valoare probatorie [2]. Părerile au fost împărțite, opinia majoritară considerînd că și concluziile probabile ale expertului au importanța lor; aceasta constă, în primul rînd, în faptul că ele nu exclud posibilitatea existenței unui anumit fapt. De aici rezultă că întotdeauna concluziile probabile trebuie întărite cu alte probe [3].

231. Dacă organul judiciar, avînd în vedere și celelalte probe administrate în cauză, înclină spre altă concluzie decît cea din raportul de expertiză, nu trebuie să se mulțumească cu probele adunate, ci — în baza obligației sale de a stărui prin toate mijloacele legale pentru descoperirea adevărului — poate să dispună din oficiu efectuarea unei noi expertize, ale cărei concluzii vor fi și ele supuse liberei aprecieri a organului judiciar.

232. În practica judiciară s-a statuat că în situația în care rezultatele primei și celei de-a doua expertize sînt contradictorii, organul judiciar nu poate să combine concluziile acestora [4], deoarece fiecare expertiză avînd o individualitate proprie, în acest mod s-ar ajunge la o a treia expertiză efectuată de însuși organul judiciar, ceea ce nu este de atributul său. Într-o situație de acest fel, organul judiciar nu are decît posibilitatea să înlăture unul sau ambele rapoarte de expertiză și să se sprijine pe alte probe în soluționarea cauzei.

[1] Trebuie să subliniem că, uneori, în cursul cercetărilor, expertul poate culege date faptice cu totul noi, care interesează cauza și care vor fi menționate în raportul său. De pildă, cu ocazia expertizării unui înscris sub semnătura privată spre a se vedea dacă scrisul aparține unei persoane, se descoperă de către expert, care a folosit în cercetările sale metoda fotografică, o ștersătură care schimbă semnificația actului și care nu putea fi observată de către organul judiciar.

[2] v. I. Stoenescu, Gr. Porumb, *op. cit.*, p. 186; P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 621; A. Mons delle Roche, *op. cit.*, p. 6.

[1] V. Manzini, *op. cit.*, vol. III, nr. 329, p. 316 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 383).

[2] v. Al. Buuș, *Concluziile probabile în expertiza criminalistică*, în „J. N.", nr. 1/1965, p. 47.

[3] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 381; E. Locard, *op. cit.*, p. 29.

[4] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 40/1952, C. D. 1952—1954 (citată de A. Ionașcu, *op. cit.*, p. 251).

Referitor la puterea doveditoare a expertizei, în practica judiciară s-au dat o mulțime de soluții care conturează problema în sensul sus-arătat. S-a decis astfel, că dacă instanța de fond, considerînd convingătoare concluziile unei expertize, se întemeiază pe ele în pronunțarea soluției, aceasta nu înseamnă că judecătorii au delegat dreptul lor de apreciere și judecare expertului, ci numai că expertiza le-a înlesnit formarea convingerii [1]. S-a mai decis că dacă concluziile din raportul de expertiză exced însărcinarea dată, raportul de expertiză nu va fi luat în considerare, în ceea ce depășește obiectul expertizei [2].

233. În legătură cu examenul serologic folosit în procesele al căror obiect îl constituie cercetarea paternității, s-a stabilit pe baza cercetărilor științifice că aceasta are forță probantă absolută în ce privește „excluderea" de la paternitate. După cum am mai arătat, referitor la „stabilirea" paternității, cercetările serologice pot avea numai o valoare relativă în sensul că în baza lor se poate afirma că pîrîtul — ca și orice alt bărbat din grupele sanguine respective — ar putea fi tatăl copilului. În aceste cazuri, importanța celuilalt material probator din dosar este decisivă în darea soluției. În practica judiciară s-a stabilit că, în cazul în care analiza comparativă a grupelor sanguine exclude pe pîrît de la paternitate, în timp ce celelalte probe sînt complet opuse, instanța dacă are îndoieli cu privire la certitudinea rezultatului expertizei, va trebui să dispună — în baza cererii părților sau chiar din oficiu — o nouă expertiză [3]. Pe aceeași linie, în practica judiciară s-a mai hotărît că, proba serologică de excludere a paternității are caracterul unei probe științifice, care nu poate fi înlăturată decît printr-o altă probă de o valoare științifică egală.[4]. S-a mai decis

[1] v. Trib. reg. București, Col. III, civ. dec. nr. 384/1956, în „L. P.", nr. 3/1958, p. 103 și urm. (cu *notă* de A. Hilsenrad). În același sens, a se vedea din practica judiciară veche, Cas. II, nr. 663 din 6 iunie 1903, în Buletin, p. 865.

[2] Soluția aparține, de asemenea, vechii practici judiciare: Cas. I, dec. nr. 562/1937, în „Jurisprudența generală", 1937, speța nr. 1136, p. 970.

[3] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 912/1966, C. D. 1966, p. 179.

[4] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 973/1967, în „R.R.D.", nr. 10/1967, p. 153.

că dacă expertiza medico-legală, bazată pe probe serologice, conchide că este exclusă paternitatea, instanța nu poate admite acțiunea pe motiv că din depozițiile martorilor rezultă existența unor relații intime în perioada de concepție [1].

234. În literatura juridică penală s-a subliniat (sublinierea are valoare și pe plan civil) faptul că „Tendința de continuă creștere a oficializării expertizei judiciare nu impietează însă asupra forței sale probante și asupra posibilității de liberă apreciere a raportului de expertiză din partea organelor judiciare" [2].

235. Faptul că expertiza nu are o putere doveditoare absolută se oglindește și în practica Tribunalului Suprem, în cadrul unor decizii de îndrumare prin care s-a statuat că dacă din examenul de laborator rezultă un coeficient de alcool în sînge sub 1,5‰, instanțele trebuie să țină seama și de rezultatul examenului clinic făcut inculpatului, putînd dispune în baza rolului activ, în completarea acestor dovezi, administrarea oricăror probe legale pentru a stabili exact dacă inculpatul a fost sau nu în stare de ebrietate. În lipsa probelor științifice — examen de laborator sau clinic — instanța poate stabili starea de ebrietate prin orice probe legale [3].

Elocventă din punctul de vedere al faptului că expertiza nu are o forță probantă absolută este și hotărîrea prin care s-a decis că, atunci cînd starea de îmbibație alcoolică constatată prin analize de laborator este atît de ridicată, încît presupune o beție foarte avansată care face îndoielnică posibilitatea de a conduce un autovehicul, instanța trebuie să ceară relații asupra modului cum s-a recoltat sîngele și cum s-a efectuat analiza și să dispună audierea martorilor menționați în actele de cer-

[1] v. Trib. reg. Oltenia, Col. III, dec. civ., nr. 261/1964, în „J. N.", nr. 12/1964, p. 102 cu *notă* de C. Mihăilescu și I. N. Oprescu.

[2] D. V. Mihăescu, *Expertiza judiciară în procesul penal*..., în „R. R. D.", nr. 3/1968, p. 37.

[3] Plen. Trib. Supr., decizia de îndrumare, nr. 8 din 20 noiembrie 1958, în „J. N.", nr. 6/1958, pp. 10—72; idem, decizia de îndrumare nr. 6 din 26 aprilie 1965, C. D. 1965, p. 59. În același sens, a se vedea și Trib. reg. Iași, dec. pen. nr. 2815/1967, în „R.R.D.", nr. 6/1968, p. 174.

cetare, precum și a altor martori, oculari, pentru a stabili starea în care se află inculpatul [1].

236. În literatura juridică franceză s-a arătat că diferitele expertize au forța doveditoare diferită, susținîndu-se astfel că o expertiză cu caracter pur material, purtînd asupra lucrurilor, deși nu examinează problema teoretic, poate să aibă mare valoare probantă. Se subliniază astfel că dacă un medic legist afirmă că un individ a murit din cauza unui infarct miocardic, și nu prin strangulare sau înecare, este dificil pentru judecător să conteste acest rezultat. Se mai arată că la fel de greu este să se critice concluziile unui expert în balistică, care afirmă că urmele de pe un glonț corespund cu ghinturile țevii pistoletului în cauză sau să se conteste trei sute de pagini cu calcule ale expertului contabil în cazul unor fraude [2].

237. Referindu-ne la expertizele reglementate special în dreptul nostru, în ce privește expertizele criminalistice de gradul I și a celor de gradul al II-lea, trebuie să subliniem că nu există nici o deosebire determinată de forța lor probantă.

Aprecierea forței probante a concluziilor expertizei contabile prezintă particularități în acele cazuri în care expertul are numai sarcina să stabilească situațiile pe care le poate constata personal, pe teren, din scriptele oficiale și din probele materiale puse la dispoziție, iar nu să facă aprecieri; bineînțeles că expertul contabil nu are dreptul să se întemeieze în concluziile sale pe informațiile și mărturiile unor persoane pe care ar găsi de cuviință să le întrebe [3]. Dar în aprecierea forței probante a constatărilor și concluziilor expertului contabil, urmează a se avea în vedere și faptul că acesta trebuie să se bazeze în principal pe înregistrările și documentele evidenței contabile; în literatura de specialitate se precizează faptul că expertul se servește de aceste acte numai pentru orientarea și informarea sa, nu și pentru a-și întemeia concluziile. El nu are dreptul să facă investigații, să strîngă singur probele și să completeze actele de la dosar cu material nou [1].

O atenție deosebită trebuie să se acorde operației de apreciere a expertizelor medicale [2] și a celor criminalistice. În cazul acesteia din urmă, valoarea probantă a raportului de expertiză depinde nu numai de veridicitatea faptelor care se stabilesc cu ajutorul lui, ci și de legătura dintre aceste fapte și alte împrejurări ale aceleiași cauze. În practică s-au întîlnit cazuri în care, uneori, s-a supraapreciat valoarea probantă a concluziilor expertului, ceea ce a condus la soluții eronate. Au fost însă și tendințe de subestimare, fundamentate pe unele îndoieli asupra eficacității acestui mijloc de probă [3].

Secțiunea a II-a
VERIFICAREA ȘI APRECIEREA EXPERTIZEI

238. Aprecierea rezultatelor investigațiilor de specialitate dispuse de către organul judiciar în vederea justei rezolvări a unei cauze constituie ultima etapă în desfășurarea activității procesuale, legată de expertiză. Am văzut că expertiza, deși este un mijloc de probă deosebit datorită caracterului său științific, nu are o forță probantă absolută, fiind supusă — ca oricare alt mijloc de dovadă — liberei aprecieri a organului judiciar, potrivit intimei convingeri a acestuia, în conformitate cu conștiința sa juridică socialistă.

[1] v. Trib Supr., Col. pen., dec. nr. 148 din 23 ianuarie 1968, în „R.R.D.", nr. 7/1968, pp. 157—158.

[2] v. M. Rolland, M. Larocque, *op. cit.*, p. 755; R. Merle, A. Vitu, *op. cit.*, nr. 803, p.774; J. Tchernoff, J. Schonfield, *op. cit.*, p. 22.

[3] v. I. Turturea, *Documentele primare și forța probantă în expertiza contabilă judiciară*, în „Evidența contabilă", nr. 1/1962, p.33; Trib. Supr., Col. pen., dec. nr. 488/1959, C. D. 1959, pp. 426—427 (citată și în lucrarea de mai sus).

[1] v. P. Florescu, *Modul de reflectare a probelor testimoniale și a declarațiilor sau informațiilor părților, în raport de expertiza contabilă judiciară*, în „Evidența contabilă", nr. 8/1963, p. 28 și urm.

[2] v. V. Diculescu, *Valoarea probatorie a expertizei medico-judiciare în accidentele de circulație*, București, 1964; C. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 50.

[3] v. C. Teodosiu, *Valorificarea expertizei criminalistice a scrisului în procesul penal*, în „R.R.D." nr. 5/1967, p. 124.

Aprecierea propriu-zisă a expertizei este însă precedată de o verificare amănunțită, verificare necesară întrucît numai practica lucrurilor poate fi baza cunoașterii și criteriul adevărului. „Punctul de vedere al vieții, al practicii, trebuie să fie primul și principalul punct de vedere al teoriei cunoașterii" [1].

239 Verificarea expertizei impune un dublu examen: a) *o verificare formală* (a formelor procedurale) și b) o *verificare substanțială* (a conținutului).

a) Verificarea formală comportă un control al îndeplinirii formelor procedurale prevăzute în materia expertizei. Se va examina, astfel, modul în care a fost numit expertul și dacă nu există motive de recuzare în sarcina sa care să nu fi fost evidențiate. În cadrul acestei verificări finale se va mai reexamina (din elementele pe care organul judiciar le poate avea la îndemînă) calificarea expertului, cît și comportamentul acestuia; într-adevăr, expertul trebuie să corespundă atît unor condiții de competență profesională, cît și unor exigențe morale, toate aceste elemente contînd pentru evaluarea avizului său. În literatura juridică s-a subliniat în mod deosebit însemnătatea cunoașterii valorii etico-psihologice a expertului, pentru a se aprecia credibilitatea avizului său sub aspectul obiectivității [2]. Tot în etapa verificării formale, organul judiciar va avea în vedere dacă în raportul de expertiză este cuprinsă o descriere clară a elementelor examinate de expert, care au folosit ca temei al concluziilor acestuia. Se va mai urmări dacă s-a răspuns la toate întrebările puse expertului și dacă răspunsurile date sînt complete, dacă părțile au fost citate în cazul în care legea prevede expres această obligație, precum și dacă raportul este datat și semnat de toți experții, dacă opiniile separate sînt consemnate în raport etc.

Diferitele deficiențe constatate în cadrul acestei verificări formale pot antrena consecințe diferite: anularea expertizei, restituirea raportului pentru unele completări sau pentru datare și semnare, dispunerea unui supliment de expertiză sau a unei noi expertize.

b) Dacă organul judiciar consideră că din punct de vedere formal raportul de expertiză nu prezintă lipsuri, se va trece la etapa următoare: verificarea substanțială sau a conținutului propriu-zis al raportului de expertiză pentru a stabili dacă corespunde exigențelor de ordin științific și logic și dacă este suficient de motivat. În acest cadru, se va examina în primul rînd dacă expertul a folosit pentru investigațiile sale toate materialele necesare pe care le putea avea la îndemînă, condiție considerată deosebit de importantă, neîndeplinirea acesteia ducînd la desființarea hotărîrii judecătorești deficitară sub acest aspect [1]. Tot într-o primă ordine se vor verifica și condițiile în care expertul a putut efectua cercetările, spre a se vedea dacă nu cumva aceste împrejurări au fost atît de necorespunzătoare, încît au putut influența negativ munca acestuia (de exemplu, într-un termen foarte scurt, un singur expert a fost nevoit să întreprindă un volum mare de cercetări, neavînd la îndemînă mijloacele tehnice necesare).

Se vor verifica apoi metodele de lucru folosite de experți în cadrul investigațiilor de specialitate ce au intreprins, examinîndu-se dacă s-au utilizat metodele și datele cele mai noi și adecvate ale științei, tehnicii sau artei respective. Aceasta are importanță nu numai pentru că dă posibilitatea să se aprecieze justețea metodei de cercetare folosită de expert — lucru foarte însemnat — dar și pentru că învederează procesul de formare a opiniei acestuia asupra problemelor ce i-au fost puse, ceea ce, de asemenea, ajută la formarea convingerii judecătorilor cu privire la justețea concluziilor finale.

[1] V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism*, în *Opere complete*, vol. 18, Editura Politică, București, 1963, p. 142.

[2] v. R. Garraud, *op. cit.*, nr. 347, p. 632; M. S. Strogovici, *op. cit.*, p. 249; V. Kolmakov, L. Arojker, *Pravilno ispolzovat zakliuceniia ekspertizi na predvaritelnom i sudebnom sledstvii* (Folosirea justă a concluziilor expertizei și a anchetei juridice prealabile), în „Legalitatea socialistă", Moscova, nr. 8/1965, p. 31 și urm.; G. Gjika, *Cmuarja a mendimit të ekspertëve në procesiu penal* [Avizul experților ca probă în procesul penal este expus aprecierii tribunalului], în *„Drejtesia popullare"*, Tirana, nr. 1/1964, p. 25 și urm; B. Zaharina, *Țena oșibki eksperta* [Consecințele aprecierii greșite făcute de experți], în „Legalitatea socialistă", Moscova, nr. 12/1965, p. 63 și urm.; R. Japiot, *op. cit.*, p. 498.

[1] Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1408/1956, C. D. 1956, vol. 2, p. 257.

Cu acest prilej, organul judiciar trebuie să aibă în vedere dacă datele științifice pe care se sprijină expertul oferă — în domeniul care se cercetează — elemente sigure de judecată sau numai simple ipoteze.

Evident, o condiție neapărat necesară pentru ca organul judiciar să poată face aceste verificări o constituie motivarea corespunzătoare de către expert a concluziilor sale.

În cadrul operației de verificare trebuie observat dacă expertul a lucrat cu conștiinciozitate sau dimpotrivă cercetările apar superficiale.

Se va cerceta apoi desfășurarea raționamentelor pe care le face expertul [1], dîndu-se o mare atenție logicii interne a concluziilor acestuia, urmărindu-se dacă s-a ajuns la înțelegerea justă a faptelor care necesită o explicație științifică [2]. În acest cadru, trebuie să se verifice și dacă răspunsurile expertului la diferitele întrebări nu se contrazic (se va ține seamă, desigur, în cazul în care sînt mai mulți experți, dacă au toți aceeași opinie sau dacă există și păreri diferite).

Bineînțeles că organul judiciar va trebui să verifice și să aibă într-o deosebită atenție dacă opinia expertului este categorică sau aproximativă.

Abia după această verificare formală și substanțială a expertizei, organul judiciar va trece la operația de apreciere propriu-zisă a concluziilor expertizei.

240. În opera de apreciere a concluziilor acestor cercetări de specialitate, organul judiciar va avea în primul rînd în vedere faptul că aceste concluzii nu sînt imperative, nici chiar atunci cînd toți experții cauzei sînt în unanimitate de acord, întrucît potrivit prevederilor legale acest mijloc de probă nu are forță doveditoare absolută, ci — așa cum am mai arătat — poate servi ca temei soluționării unei cauze numai dacă organul judiciar s-a convins de exactitatea concluziilor emise. Pentru acest motiv, expertiza trebuie apreciată

[1] v. V. Manzini, *op. cit.*, vol. III, nr. 329, pp. 316—317 (citat de Tr. Pop, *op. cit.*, p. 385). Autorul arată că trebuie să se cerceteze „dacă între premise și concluzii există nexul logic necesar".

[2] v. C. Teodosiu, *Valorificarea experților* ... în *loc. cit.*, p. 126.

critic, la fel cu celelalte probe; în final, pe baza examinării multilaterale, complete și obiective a tuturor probelor cauzei în ansamblul lor, organul judiciar va da soluția conducîndu-se după lege și potrivit cerințelor conștiinței juridice socialiste [1].

Expertiza nu este însă nici un mijloc de probă ca celelalte, căci fundamentul său științific îi acordă o trăsătura specială care obligă organul judiciar în cazul în care nu își însușește concluziile acesteia să-și motiveze într-un mod deosebit dezacordul său. Aceasta înseamnă că motivarea organului judiciar trebuie să urmărească ca seriere argumentele expertizei. Nu trebuie să pierdem din vedere faptul că, deși instanțele sînt suverane de a pune sau nu temei pe cercetările expertului, această apreciere nu poate fi arbitrară, organele superioare avînd dreptul să verifice aprecierea dată concluziilor expertizei, verificare care se face pe baza motivării primei instanțe. Deși literatura și practica juridică sînt în unanimitate de acord că aprecierea într-un mod sau în altul a concluziilor expertizei trebuie motivată, practica judiciară veche a cunoscut și păreri contrarii [2], la care noi ne referim, desigur, numai cu titlu pur informativ.

Însușirea de către organul judiciar a avizului dat de expert pentru fundamentarea soluției pronunțate în cauză nu poate fi interpretată ca o delegare a dreptului de apreciere și judecare a expertului, ci, dimpotrivă, se poate trage numai concluzia că expertiza a înlesnit formarea convingerii organului judiciar [3].

În cazul existenței mai multor rapoarte de expertiză, nu se poate soluționa cauza pe baza unei medii a concluziilor acelor expertize, întrucît (după cum am mai arătat) fiecare expertiză are individualitatea sa proprie, concluziile ei exprimînd o anumită opinie științifică [4].

[1] v. S. Georgescu, L. Tamaș, *Obiectul, sistemul și metoda de studiu a criminalisticii, locul acesteia în cadrul științelor juridice*, în „J. N.", nr. 12/1963, p. 34; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 40/1952, C. D. 1952 — 1954, p. 346.

[2] v. C. Zotta, *op. cit.*, vol. I, pp. 340—341; Em. Dan, *op. cit.*, p. 287 (autorii citează practica judiciară veche la care ne-am referit în text).

[3] În acest sens, a se vedea și C. Rătescu, N. Pavelescu, *op. cit.*, nr. 46, p. 181.

[4] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 382.

241. În legătură cu aprecierea concluziilor experților, se mai ridică o problemă interesantă, și anume *problema concluziilor probabile*. Într-adevăr rapoartele de expertiză pot cuprinde *concluzii categorice sau certe* (indiferent dacă au caracter afirmativ sau negativ) și *concluzii probabile*. În cazul concluziilor probabile, expertul exprimă nu certitudinea, ci probabilitatea, presupunerea asupra unui anumit fapt.

Caracterul probabil al concluziilor unor expertize poate fi consecința fie a unor factori cu caracter *obiectiv* (lipsa unor metode de cercetare adecvate problemei științifice sau tehnice care se pune în cauza respectivă, insuficiența imprimării unor caracteristici pe obiectul supus expertizei, volumul redus al materialului de expertizat etc.) fie a unor factori cu caracter *subiectiv* (pregătirea necompletă a materialului de comparație, fixarea sau transportul defectuos al materialului probator, săvîrșirea unor greșeli în cercetarea locului faptei etc.).

În ce privește concluziile probabile s-au emis două opinii diferite. În cadrul primei păreri (la care ne raliem) se arată că uneori este posibil ca avizul experților să conțină numai concluzii probabile, dar chiar acestea pot avea un anumit grad de utilitate în soluționarea unei cauze. O a doua opinie susține că efectuarea unei expertize nu se poate încheia decît cu concluzii categorice și că niște concluzii probabile nu ar putea fi de nici un folos, dînd numai prilej pentru tergiversarea soluționării cauzei întrucît determină solicitarea unor noi expertize. Se recomandă în locul unor concluzii probabile o abținere motivată [1].

Considerăm că aceasta a doua opinie care respinge utilitatea concluziilor probabile este exagerată. Se pot întîmpla situații în care, experți de înaltă calificare profesională, dovedind pe lîngă pricepere și multă conștiinciozitate, să nu poată da totuși un răspuns categoric

[1] v. A. I. Vinberg, *Kriminalisticeskaia ekspertiza v sovietskom ugolovnom protesse* [Expertiza criminalistică în dreptul procesual penal sovietic], în *loc. cit.*, p. 233; B. Zotov, *Ne dopuskaiut: sea vivodi ekspertizi v forme veroiatnosti* [Concluziile expertizei sub formă de probalitate nu sînt admise], în „Legalitatea socialistă", nr. 4/1955, p. 66; I. D. Perlov, *Material naucinoi konferenții posviascenoi problemam kriminalisticeskoi ekspertizi* [Materialele conferinței științifice consacrate problemelor expertizei criminale], Moscova, 1958, p. 202.

chestiunilor care formează obiectul expertizei, din cauza unor controverse ivite în ramura științei respective sau din pricina inexistenței unor metode științifice potrivite specificului problemei care se cercetează. În aceste cazuri, în care caracterul de probabilitate al concluziilor este determinat de factori obiectivi, nu este posibil ca ele să fie respinse, deoarece (ca și cele certe) concluziile probabile exprimă și ele o apreciere a expertului asupra veridicității faptelor, creînd obligația verificării presupunerilor expertului, ceea ce nu poate avea decît o contribuție pozitivă în soluționarea cauzei [1], prezentîndu-se ca o etapă a procesului de descoperire a adevărului cu privire la anumite fapte. În acest cadru, concluziile probabile apar ca adevărate ipoteze științifice, pentru că, dacă sînt bine motivate (și așa trebuie să fie), concluziile probabile ajută adeseori organul judiciar să elaboreze diferite versiuni sau — cu alte cuvinte — deschid noi perspective în cercetarea unei cauze.

Utilitatea concluziilor probabile iese mai mult în evidență dacă le examinăm comparativ cu *situația în care nu se poate ajunge la nici o concluzie*, deoarece, pe cînd în cazul concluziilor probabile expertul reușește, totuși, să desprindă unele particularități ale obiectului cercetat, acest lucru este imposibil de realizat în situația în care expertiza nu poate ajunge la nici o concluzie [2]. Explicația stă în faptul că baza concluziilor probabile este constituită totdeauna pe date faptice certe, stabilite în mod concret și obiectiv, și pe o motivare științifică a situațiilor care nu au îngăduit o certitudine. Mai mult decît atît, se poate afirma că în locul unor concluzii categorice, nefundamentate științific, sînt preferabile niște concluzii probabile, bazate pe date obiectiv stabilite.

Trebuie să se facă însă deosebire între concluziile probabile — care pot avea deci un oarecare efect — și situația în care se vădește că expertul nu a ajuns la concluziile respective pe bază de date științifice și raționa-

[1] v. S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 383; L. Retail, *op. cit.*, p. 61; E. Locard, *op. cit.*, p. 29.

[2] v. Al. Buuș, *Concluziile probabile în expertiza criminalistică*, în „J. N.", nr. 1/1965, p. 43; V. A. Prituzova, *Dokazatelnaia sila vozmojnîh zakliucenii eksperta*, [Forța probantă a concluziilor probabile ale expertului], în „Statul și dreptul sovietic", nr. 6/1959.

mente precise, ci a făcut o simplă apreciere subiectivă [1], caz în care — evident — avizul său nu are nici un fel de valoare.

242. Aprecierea unui raport de expertiză este o operație dificilă, care trebuie făcută cu grijă, supraaprecierea sau subaprecierea concluziilor unui raport de expertiză putînd conduce la soluții greșite.

O apreciere corectă a concluziilor expertizei presupune deci o examinare multilaterală din partea organului judiciar [2].

În acest cadru, este necesar să se acorde o deosebită atenție tezelor științifice care au constituit temeiul avizului de specialitate. Trebuie să se aibă în vedere, de exemplu, faptul că expertul poate să se facă exponentul părerilor unui curent științific care este mult combătut, cum ar fi cazul unui expert psihiatru care s-a situat ferm pe poziția de a susține că toate bolile psihice sînt determinate de traumatisme suferite de bolnavi sau de strămoșii lor, punct de vedere care este departe de a fi dominant în psihiatria contemporană. După cum am arătat mai sus, motivarea dată de expert avizului său de specialist va fi examinată de organul judiciar și sub aspectul desfășurării sale logice, căci numai așa se poate înțelege adevărata valoare a rezultatului final. În examinarea concluziilor expertizei organul judiciar va folosi propriile sale cunoștințe de specialitate pe care — eventual — le are sau se va documenta în problemele respective. În același timp, atît în procesul penal, cît și în cel civil, raportul de expertiză este supus discuției contradictorii a părților, discuție care poate fi, uneori, foarte

[1] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1408/1956, C. D. 1956, vol. 3, p. 257; *ibidem*, dec. nr. 340/1956, C. D. 1956, vol. 1, p. 430.

[2] v. E. Bonnier, *op. cit.*, editia 1888, nr. 128; J. Jukov, *Issledovanie i ocenka zakliucenija eksperta sudom pervoi instanții v sovitskom professe*, [Examinarea și aprecierea concluziilor expertizei de către prima instanță în procesul civil], în „Legalitatea socialistă", nr. 5/1965, p. 70 și urm.; I. Petruhin, *Ocenka zakliucenija eksperta*, [Aprecierea concluziilor expertului], în „Justiția sovietică", Moscova, nr. 3/1967, pp. 19—20; G. Molnar, *Gondolatoc az igazságügy szakértők szignalizációs tevékenységének hatékonyságáról*, [Opinii cu privire la eficiența concluziilor expertilor judiciari], în „Dreptul ungar", nr. 9/1968, p. 551 și urm.; S. V. Borodin, A. I. Paliașvili, *Aprecierea concluziilor expertizei în practica Trib. Supr. al U.R.S.S. și a Trib. Supr. R.S.F.S.R.*, în „Analele româno-sovietice", seria drept, nr. 5/1962, p. 105 și urm.

utilă pentru scoaterea în evidență a unor elemente ce pot ajuta organul judiciar să aprecieze exact concluziile expertului.

243. Foarte important pentru formarea convingerii organului judiciar este și examinarea comparativă a concluziilor raportului de expertiză cu rezultatele administrării altor mijloace de probă, avîndu-se în vedere faptele stabilite definitiv în cauză. Astfel dacă — spre exemplu — un raport de expertiză conchide categoric că în urma unui accident o persoană și-a pierdut 80% din capacitatea de muncă generală și 100% din capacitatea de muncă profesională, organul judiciar nu va rezolva just cauza ținînd seamă de concluziile acestui raport, dacă la dosarul cauzei sînt anexate adeverințe oficiale din care rezultă că în anii care trecuseră de la accident numitul continuase să lucreze exact în același post și că — după accident — a continuat să realizeze același cîștig, iar uneori chiar mai mare decît înainte de accident. Adeverințele din dosarul cauzei dovedeau evident în acest caz greșeala expertului care arătase că accidentatul și-a pierdut capacitatea de muncă profesională.

În practica judiciară s-a considerat greșită soluția instanței întemeiată pe afirmațiile experților care susținuseră că nu era posibilă stabilirea valorii unor colete pierdute în timpul transportului din cauza lipsei elementelor de apreciere, de vreme ce — chiar dacă obiectele pierdute nu puteau fi văzute de experți — existau în dosar suficiente elemente de apreciere (procesul-verbal de constatare a pierderii, scrisoarea de trăsură, lista obiectelor pierdute din declarația păgubașului) care, completate cu proba cu martori, dădeau instanței posibilitatea să stabilească valoarea obiectelor respective [1].

244. Nici în cazul expertizelor efectuate în instituții specializate, care prezintă deosebite garanții de obiectivitate și competență, avizul experților nu poate avea o forță probantă absolută pentru organul judiciar. Practica judiciară cunoaște nenumărate situații, în materia

[1] v. Curtea Supremă, Secția civilă, dec. nr. 953/1949, în „J. N.", nr. 9/1949, p. 1038.

expertizei medico-judiciare, în care soluționarea cazului venit spre rezolvare în fața organului judiciar nu s-a făcut conform avizului experților medico-judiciari. Astfel, chiar în materia atît de delicată a punerii sub interdicție, concluziile raportului de expertiză nu sînt obligatorii pentru instanță care poate aprecia capacitatea celui ce urmează să fie pus sub interdicție și pe temeiul altui material probator [1]. În materia expertizei contabile, deși raportul de expertiză este verificat și avizat de biroul local de expertize contabile judiciare și apoi depus organului judiciar, avizul dat nu obligă organul judiciar să acorde concluziilor expertizei contabile o forță probantă absolută.

245. Este interesant a sublinia în finalul acestui capitol că, în cursul operației de verificare a expertizei, în afară de posibilitatea aflării unor temeiuri științifice pentru justa soluționare a cauzei, organul judiciar mai poate lua cunoștință de diferite semnalări ale experților cu deosebită însemnătate pentru prevenirea săvîrșirii unor infracțiuni. Astfel pot fi sesizate diferite neajunsuri în modul de păstrare sau în mecanismul circulației mărfurilor ori se poate atrage atenția asupra unor cauze

[1] v. Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1446/1955, C. D. 1955, vol. I, p. 249; Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 340/1956, C. D. 1956, vol. I, p. 430; G. Stefani, G. Levasseur, *Droit pénal général et criminel*, p. 324; I. G. Vermel, *O loghiceskih oșibkah v sudebno-mediținskih zakliucenliah* [Cu privire la greșelile de logică în concluziile expertizei medico-judiciare], în „Expertiza medico-legală", nr. 1/1967, p. 26 și urm.; Italo Grosso-Biandi, *Della perizia penale e della inosservanza nella sua esecuzio ne dei disposti del codice penale e di procedura penale*, în „Archiva penale", nr. 11—12/1966, p. 557 și urm.; H. Welhofen, *Capacity to appreciate „wrongfulnes" or „criminality", under A.L.I. — Model penal code test of mental responsability* [Capacitatea de a aprecia „caracterul vinovat" sau „caracterul penal" pe baza expertizei psihiatrice de cod penal — Model intocmit de Institutul american de drept I.A.D.], în „The journal of criminal law, Criminology and Police Science", Baltimore, nr. 1/1967, p. 27 și urm.

care pot favoriza falsuri etc. Expertul are *obligația* să semnaleze toate deficiențele a căror înlăturare are importanță pentru prevenirea criminalității, iar organul judiciar — la rîndul său — în toate cazurile în care găsește în raportul de expertiză elemente care interesează prevenirea săvîrșirii infracțiunilor are, bineînțeles, îndatorirea să ia toate măsurile care se impun [1].

[1] v. Al. Buuș, A. Boia, *Contribuții ale practicii expertizei criminalistice la prevenirea infracțiunii de fals*, în „R.R.D.", nr. 10/1967, p. 106 și urm.; N. A. Elivanov, *Schriftenreiche der deutschen Volkspolizei* [Aprecierea expertizei criminalistice a manuscriselor] în „Criminalistica sovietică în serviciul cercetărilor", nr. 1/1959; A. N. Djangheldin, *Oțenka zakliucenii ugolovna eksperta* [Aprecierea concluziilor expertului criminalistic], Universitatea de Stat „S.M. Kirov" din R.S.S. Kazahă, Alma-Ata, 1957, p. 233 și urm.; V. Kolmakov, *Formi daialnosti ustanov sudovoi ekspertizi po zapobiganli zlucinam* [Formele de activitate folosite de expertiza judiciară în prevenirea infracțiunilor], în „Radeanske pravo", Kiev, nr. 2/1963, p. 83 și urm.; A. Laptev, *Sudebnaia ekspertiza i problemi predovrașcenia prestupnosti* [Expertiza judiciară și problemele prevenirii criminalității], în „Justiția sovietică", nr. 2/1965; D. Potasnik, *Ugolovnaia ekspertiza doljna aktivno sodeistvovati predotvrașceniu* [Expertiza criminalistică trebuie să contribuie activ la prevenirea infracțiunilor], în „Justiția sovietică", nr. 2/1964.

CAPITOLUL VII

Aspecte de drept comparat privind reglementarea expertizei în țările socialiste

246. Expertiza este prevăzută în legile procesuale ale tuturor țărilor socialiste, printre celelalte mijloace de probă, pentru desemnarea ei fiind folosite — în legi și în lucrări de specialitate — formulări diferite, ca : avizul experților [1], concluziile experților [2], opiniile experților [3], proba cu experți [4], expertiza [5].

În legislația procesuală a diferitelor țări socialiste, administrarea acestui mijloc de probă este determinată, ca și în dreptul nostru, de necesitatea lămuririi anumitor împrejurări de fapt ale unei cauze de către o persoană care posedă cunoștințe de specialitate în domeniul științei tehnicii sau artei [1].

247. În unele legislații [2], noțiunile de expert și expertiză nu sînt însă bine precizate. Din acest motiv, literatura de specialitate și practica judiciară au un rol însemnat în ce privește conturarea celor două noțiuni. În unele țări, folosirea expertizei în domeniul administrativ [3] a primit o reglementare proprie.

248. Legislația poloneză cunoaște experți judiciari și extrajudiciari, atît în materie civilă, cît și în penal. Experții judiciari sînt folosiți în procedura pregătitoare și în cea executorie ; cei extrajudiciari activează exclusiv

[1] Codul de procedură civilă al R.S. Cehoslovace din 4 decembrie 1963, intrat în vigoare la 1 aprilie 1964, publicat în „Bulletin de droit tchecoslovaque", nr. 3—4/1965, art. 125, p. 237 ; I. Székely, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 43 referitor la art. 53 alin. 1 c. proc. pen.

[2] Codul de procedură civilă al R.S.F.S.R. din 11 iunie 1964, intrat în vigoare la 1 octombrie 1964, p. 49 ; v. Bazele procedurii civile a U.R.S.S. și republicilor unionale, art. 17, în „J.N.", nr. 3/1962, p. 166 ; Codul de procedură penală al U.R.S.S. din 27 octombrie 1966.

[3] Codul de procedură civilă al R.P. Ungare, traducere din limba maghiară la Ministerul Justiției, pentru uz intern, art. 166.

[4] A. Kuleba, *Dowod z bichlich w sprawach Karmych* [Proba cu experți în procesul penal], în „Nowe Prawo", Varșovia, nr. 4/1966.

[5] *Le droit pénal nouveau de la Yougoslavie*, publié sous la direction de M. Arnel et N. Srzentic, Paris ,1962, p.153 ; Codul de procedură penală al R.D.G. din 12 ianuarie 1968, traducere din limba germană la Ministerul Justiției, pentru uz intern, art. 24 ; Codul de procedură penală al R. P. Ungare din 13 mai 1962, traducere din limba maghiară la Ministerul Justiției, pentru uz intern, art. 61.

[1] Codul de procedură civilă al R. S. Cehoslovace, art. 108 ; Codul de procedură civilă al R. P. Bulgaria, art. 157 ; V. Hamori, *A Szakértői bizonyitás a polgari perben* [Expertiza în procesul civil], în „Dreptul ungar", Budapesta, nr. 7/1965, p. 308 și urm. ; *Ekspertnaia praktika* [Practica expertizei] sub redacția lui V. A. Snetkova și M. V. Kisino, Moscova, 1966 ; *Ceskoslovenské trestni rizeni* [Procedura penală cehoslovacă], Obriș, Praga, 1963 ; K. Kocev, *Spețialistăt o nakazatniia protes na NRB* [Specialistul chemat să participe la desfășurarea unui proces penal în R. P. Bulgaria], Universitatea Sofia, 1965, p. 301 și urm. ; J. Kotlar, Vl. Mathern, *K otázke úcasti odbornika a znalka o trestnom komani* [Despre problema participării specialităților și experților în procesul penal], în „Pravny obzor" [Dreptul special], Bratislava, nr. 6/1965, p. 321 și urm. ; A. Ciuvilev, *Provedenie ekspertizi do predaviienija obvineniia* [Efectuarea expertizei înainte de stabilirea învinuirii], în „Legalitatea socialistă", nr. 11/1968, p. 40 și urm.

[2] v. V. Hamori, *op. cit.*, (În codul de procedură civilă al R.P. Ungare nu sînt precizate noțiunile de expert și expertiză : art. 177 prevede necesitatea de a se recurge la serviciile experților în situația în care, în soluționarea unei cauze, pentru a se lămuri unele aspecte și a se reține concluzii, sînt necesare cunoștințe de specialitate. Prevederi asemănătoare se găsesc și în codul de procedură penală, în art. 66, dar nici aici cele două noțiuni nu sînt precis conturate).

[3] v. *Dziennik ustaw* P.R.L. [Codul de procedură administrativă al R. P. Polone], legea nr. 30 din 14 iunie 1960, traducere din limba polonă la Institutul de cercetări juridice, pentru uz intern, art. 78 și urm.

în întreprinderi și instituții. Desemnarea experților judiciari se face dintre specialiștii trecuți pe un tabel special de experți.

249. În dreptul penal sovietic se face deosebire între specialist și expert, activitatea celor două persoane, ambele cu pregătire de specialitate, fiind complet diferită. Astfel, în vreme ce concluziile expertului constituie un mijloc independent de probă, ajutorul dat organelor judiciare de către specialist are caracter secundar, auxiliar, fiind, de fapt, numai o asistență tehnică sub formă de sfaturi și avize [1].

În literatura de specialitate din țările socialiste, unele lucrări și studii definesc expertiza ca fiind cercetarea probelor materiale, cu respectarea formei stabilite de lege, cercetare care se efectuează din *însărcinarea instanței*, procurorului sau anchetatorului penal [2].

250. Trăsăturile caracteristice, condițiile, precum și funcția expertizei au format obiect de preocupare în literatura juridică a țărilor socialiste, autorii fiind în unanimitate de acord în a considera expertiza ca o activitate cu caracter procesual și nu științific, ea avînd rolul de a lămuri problemele probațiunii și nu pe cele ale științei sau tehnicii; se subliniază, totodată, faptul că

[1] v. E. B. Melnikova, *Uciastie spețialistov v sledstvennih destviiah* [Participarea specialiștilor la actele de instrucție], Editura pentru literatură juridică, Moscova, 1964; M. Fridieff, *Codul de procedură penală sovietic din 27 octombrie 1960*, în „Revue de science criminelle et de droit comparé", Paris, nr. 1/1963, p. 78 (autorul citează și pe V. Perlov, *Le nouveau code de procédure pénale de R.S.F.S.R., étape importante dans le développement ultérieur de la législation soviétique relative à la procédure pénale*; K. Kocev, *op. cit.*, p. 332.

[2] v. M. A. Celțov, *op. cit.*, nr. 116, p. 157 (autorul subliniază faptul că în codul de procedură penală nu găsim o definiție a expertizei, arătînd totodată că ar fi incorect să se considere că în concluziile expertului trebuie cuprinse numai faptele stabilite de el); V. M. Nikiforov, *Ekspertiza v sovetskom ugolovnom protesse*, [Expertiza în procesul penal sovietic], Moscova, 1947 și 1950; I. Szekely, *op. cit.*, în loc. *cit.*, p. 43.

expertiza este o activitate completă, care necesită eforturi, competență și obiectivitate [1].

Juristul sovietic Celțov, preocupîndu-se de esența concluziilor expertului ca izvor deosebit de probe, subliniază că trăsătura specifică a concluziilor expertului o constituie comunicarea către organul judiciar a unei teze deduse din experiență, în care urmează a fi încadrat un anumit fapt stabilit în cauză. Același autor mai arată că, dacă este posibil uneori ca întreaga activitate a expertului să se rezume la această comunicare, în practica lucrurilor expertul nu se limitează, de obicei, la comunicarea unei teze deduse din experiență, ci formulînd această teză ca premisa majoră a unui silogism, el încadrează în ea anumite fapte ale cauzei, iar în *concluziile* lui prezintă instanței o judecată *particulară* [2].

În dreptul sovietic, spre deosebire de procesul penal, pentru care legea prevede unele cazuri în care expertiza este *obligatorie*, în procesul civil o asemenea obligativitate nu există, deși stabilirea unor împrejurări nu este nici aici posibilă decît prin efectuarea unei expertize. În literatura de specialitate sovietică se subliniază faptul că în procesul civil expertiza nu poate fi ordonată pentru întărirea probelor existente, ci numai pentru stabilirea acelor date *de fapt pe care instanța* nu le poate lămuri din lipsa cunoștințelor de specialitate. Sub imperiul reglementării cuprinse în noile coduri, în procesul civil sovietic s-au exprimat două puncte de vedere diferite cu privire la problema stabilirii subiectului efectuării expertizei, în cazul expertizelor efectuate în cadrul institutelor de specialitate. Conform unei prime păreri, subiectul efectuării expertizei ar fi însăși persoana juridică; o a doua opinie consideră că această calificare o poate primi numai expertul căruia i s-a încredințat efectuarea

[1] v. G. Nadgorny, *Kompleksnaia ekspertiza* [Expertiza complexă], în „Radeanske pravo", Kiev, nr. 3/1967, p. 78 și urm.; E. B. Melnikova, I. L. Petruhin, *O kompleksnoi ekspertize v sovetskom ugolovnom protesse* [Despre expertiza complexă în dreptul penal sovietic], în „Statul și dreptul sovietic", Moscova, nr. 10/1963, p. 113 și urm.

[2] *Op. cit.*, p. 164.

expertizei, deoarece drepturile și îndatoririle expertului nu pot aparține unei persoane juridice [1].

În codul de procedură civilă al R.S.F.S.R. și al altor republici unionale se citează două situații în care, deși există condiții pentru efectuarea unei expertize, nu se recurge la acest mijloc de probă. Prima excepție se referă la cazul în care în compunerea tribunalului există persoane care posedă suficiente cunoștințe pentru lămurirea problemei de specialitate ce se ridică; această prevedere are caracter dispozitiv și, în practica organelor judecătorești sovietice, aproape că nu și-a găsit aplicarea, întrucît s-a considerat că pe această cale s-ar aduce atingere drepturilor părților, prin aceea că opinia specialistului nu mai este discutată în contradictoriu în ședința de judecată.

Într-adevăr, particularitățile procesului constau, în acest caz, în faptul că nu se întocmesc concluzii de expertiză, deoarece judecătorul nu-și spune părerea pînă în momentul hotărîrii. Acest membru al completului va formula concluziile sale în camera de consiliu, în lipsa părților care nu mai pot pune întrebări și nu mai pot critica punctul de vedere exprimat. În asemenea condiții nu mai există deci concluzii ale expertului, ci o hotărîre fără nici o expertiză. Or, rezolvarea justă de către instanță a unui asemenea caz fără expertiză nu este posibilă decît dacă întregul complet al tribunalului are cunoștințele speciale necesare. Considerînd că prin aplicarea prevederii examinate s-ar aduce o încălcare esențială drepturilor părților, în practică organele judiciare folosesc expertiza ori de cîte ori o socotesc necesară.

A doua excepție se referă la situația în care expertiza devine inoportună sau neconvenabilă din punctul de vedere al raportului dintre valoarea acțiunii și costul ei; în acest caz tribunalul poate renunța la expertiză, pronunțînd hotărîrea pe baza datelor existente la dosar.

Se susține că adoptarea unei asemenea soluții poate fi determinată de acele situații în care cheltuielile de organizare a expertizei sînt mult prea mari față de valoarea acțiunii; or, cum aceste cheltuieli sînt în sarcina

[1] I. Jukov, *Iuridiceskaia ekspertiza v grajdanskom professe* [Expertiza judiciară în procesul civil], în „Justiția socialistă", Moscova, nr. 24/1964, p. 12 și urm.

părții, ar putea dispare însuși interesul care a condus la introducerea acțiunii. Cu toate acestea, soluția nu poate fi considerată justă, deoarece duce la rezolvarea cauzei pe baza unor date incomplete, motiv pentru care s-a considerat că în situația în care cheltuielile expertizei și valoarea acțiunii sînt vădit necorespunzătoare și este inoportun ca părțile să le suporte, acestea trebuie lăsate pe seama statului care este interesat în asigurarea unui nivel ridicat al hotărîrilor judecătorești [1].

În dreptul procesual ungar nu sînt prevăzute cazuri obligatorii de expertiză în materie civilă; nu trebuie să se reținâ însă de aici concluzia că instanțele pot, în mod arbitrar, să stabilească dacă este sau nu necesară expertiza într-o cauză dată, ci numai în baza unei juste aprecieri.

În materie penală, toate legislațiile procesuale prevăd cazuri în care efectuarea expertizei este obligatorie. În general aceste cazuri se referă la: stabilirea cauzelor morții și a naturii vătămării corporale; constatarea stării psihice a învinuitului sau inculpatului, în ipoteza în care se ivește vreo îndoială cu privire la capacitatea de a-și da seama de acțiunile lor și de consecințele acestor acțiuni, precum și cu privire la posibilitatea de a-și dirija acțiunile; constatarea stării fizice sau psihice a martorului sau a persoanei vătămate, dacă se ivește vreo îndoială cu privire la capacitatea lor de a percepe just împrejurările esențiale ale unei cauze; pentru stabilirea vîrstei învinuitului, sau persoanei vătămate, dacă aceasta prezintă importanță în cauză și nu există acte din care să rezulte vîrsta lor [2]. Potrivit art. 68 din codul de procedură penală ungar, Ministerul Justiției, de acord cu Ministerul Afacerilor Interne și procurorul general, poate da decizie comună care să prevadă obligativitatea efectuării expertizei în cazul anumitor infracțiuni și în legătură cu aceasta se pot stabili norme de procedură amănunțite cu privire la ascultarea expertului și cercetarea la fața locului.

[1] v. I. Stoenescu, *Curs de drept procesual civil*, p. 468; dispoziția art. 152 alin. 2 al codului de procedură civilă al R.S.F.S.R., potrivit căreia instanța poate pronunța hotărîrea și fără a numi experți, în practică aproape că nu și-a găsit aplicare, nici chiar în primii ani ai introducerii ei în codul din 1929, fără a mai vorbi de perioada următoare.

[2] v. Codul de procedură penală al R.S.F.S.R., art. 79.

251. Organizarea expertizei formează obiect de preocupare deosebită a legiuitorului socialist și a literaturii de specialitate.

În legătură cu precizarea obiectului expertizei, precizare care fixează limitele investigațiilor pe care urmează să le facă expertul, deși nu toate codurile de procedură civilă ale țărilor socialiste conțin prevederi speciale în ce privește participarea activă a părților la stabilirea cadrului expertizei, se opiniază pentru ascultarea părților în vederea stabilirii întrebărilor, fiind necesar uneori ca organul judiciar să se documenteze din literatura de specialitate sau practic, în uzină ori atelier [1].

În dreptul ungar, ca și în cel polonez și cehoslovac, în cazurile în care, din desfășurarea anchetei sau din examinarea cauzei în fața instanței, se impune necesitatea unor cunoștințe de specialitate pentru lămurirea unor împrejurări de fapt, se prevede posibilitatea efectuării unei expertize, numindu-se, de regulă, un expert. În cazurile care prezintă o complexitate deosebită se recurge însă la avizul unui institut științific sau al altui institut. Este de asemenea posibil să se poată reexamina avizul unui expert prin alt expert, printr-un institut științific sau printr-o altă instituție. Dacă este necesar, se poate însărcina, după împrejurări, o altă persoană pentru a-l asista pe expert, a-i prezenta obiectele necesare și a-i da explicațiile cuvenite [2]. În dreptul procesual civil sovietic, găsim reglementări exprese referitoare la faza pregătirii prealabile, legea prevăzînd că judecătorul

[1] v. Codul de procedură civilă al R.S.F.S.R., art. 154; P. Barna, *A szakértői bizonyítás egyes időszerű Kérdései* [Unele probleme actuale privind expertiza actelor probatorii], în „Dreptul ungar", Budapesta, nr. 4/1967, p. 206 și urm.; K. Korzan, *Evaluarea unor bunuri imobile de către experți în lumina art. 853 alin. 2, c. proc. civ., R.P. Polonă*, în „Pobstra Warszawa", nr. 7/1966, p. 14 și urm.; A. M. Goldman, *Nekotorie voprosi naznacenilia ekspertizi v sovestskom ugolovnom professe* [Unele probleme privind sarcinile expertizei în procesul penal sovietic], în „Pravo", nr. 1/1967, p. 113 și urm.

[2] v. Codul de procedură civilă al R.S. Cehoslovace, art. 127; codul de procedură civilă al R.P. Polone, art. 254; codul de procedură civilă al R. P. Ungare, art. 197.

efectuează cercetarea locală și expertiza cu citarea părților [1].

În materia organizării expertizei, legislațiile procesuale ale țărilor socialiste conțin multe prevederi de amănunt. De pildă, în dreptul procesual penal sovietic, printre alte reglementări în acest domeniu, se prevede obligativitatea anchetatorului — în cazurile în care este nevoie de efectuarea unei expertize — de a întocmi o ordonanță care cuprinde, pe lîngă motivele care au determinat folosirea acestui mijloc de probă, numele expertului sau instituția unde trebuie să se efectueze expertiza, întrebările la care trebuie să răspundă expertul și materialul care i se pune la dispoziție. Înainte de numirea expertului, anchetatorul stabilește care este natura investigațiilor ce se vor face, cu alte cuvinte specialitatea expertului ce se va numi, fiind obligat să aducă la cunoștința învinuitului ordonanța de efectuare a expertizei și să-i explice drepturile pe care le are. Aceasta se consemnează într-un proces-verbal, semnat de anchetator și învinuit. Dispozițiile legale prevăd că ordonanța de efectuare a unei expertize psihiatrice și concluziile experților nu se comunică învinuitului dacă starea sa psihologică nu o permite [2].

Referitor la fixarea unei limite în timp pentru efectuarea expertizei, operație de mare însemnătate, întrucît tergiversarea expertizei are ca rezultat nu numai prelungirea judecății sau a anchetei, dar și alte implicații (mai ales în materie penală, unde există pericolul sustragerii infractorilor sau al distrugerii probelor), cele mai multe legislații nu prevăd nici un fel de termene pentru efectuarea expertizei.

În U.R.S.S., instrucțiunile aprobate de Ministerul Justiției R.S.F.S.R. în anul 1958 fixează în materia expertizei criminalistice termene de șapte zile pentru expertizele mai simple și de douăzeci de zile pentru cele mai complicate; pentru expertizele tehnice-auto se prevăd termene de cel mult cinci zile dacă cercetările se efectuează pe baza datelor inițiale și de cel mult șapte zile dacă sînt

[1] v. Codul de procedură civilă al R.S.F.S.R., art. 80 (prevederi similare există și în codurile de procedură civilă ale celorlalte republici unionale).

[2] v. Codul de procedură penală al R.S.F.S.R., art. 184; codul de procedură civilă al R.S.F.S.R., art. 154.

necesare a fi folosite mijloace tehnice, calcule complexe etc.

252. În țările socialiste aspectele în legătură cu alegerea sau desemnarea expertului sînt foarte variate, calificarea și obiectivitatea acestuia fiind considerate condiții esențiale pentru asigurarea veridicității concluziilor. Grija deosebită care există pentru pronunțarea unor soluții bazate pe probe certe se reflectă și în posibilitatea instanțelor de a recurge pentru expertize la instituții speciale: laboratoare de criminalistică, birouri de expertize organizate în domeniul contabil sau în acel al mărfurilor, precum și la specialiști de înaltă calificare din instituțiile de cercetări științifice, din învățămîntul superior și mediu sau specialiștii care lucrează direct în producție.

În dreptul procesual penal al R.D.G., efectuarea expertizelor este cerută de organele de urmărire penală sau de instanță, cererile fiind adresate instituțiilor de stat, specializate în acest scop. Aceste instituții pot delega un colaborator pentru a prezenta expertiza efectuată în fața instanței sau pot încredința acestuia chiar efectuarea expertizei. Dacă există circumstanțe speciale, pot fi solicitați în calitate de specialiști și alți colaboratori [1].

În legislația poloneză, art. 290 c. proc. civ. reglementează amănunțit obligația instanței de a indica în mod expres persoana expertului, de a formula întrebările la care el trebuie să răspundă, de a indica și a face accesibil acestuia materialul probator necesar, de a fixa termenul pentru răspuns la întrebările puse. Textul mai prevede că desemnarea expertului se poate face în camera de chibzuire, după ascultarea propunerilor părților.

Legislația procesuală sovietică prevede că desemnarea expertului este de competența organului de urmărire penală sau instanței de judecată; învinuitul are, la rîndul său, dreptul să indice organului judiciar anumite persoane de specialitate, dintre care acesta poate desemna expertul sau experții cauzei [2].

[1] v. Codul de procedură penală al R. D. G., art. 39.

[2] v. Codul de procedură penală al R.S.F.S.R., art. 185 (citat de D. V. Mihăescu, *op. cit.*, p. 40); codul de procedură civilă al R.S.F.S.R., text oficial, Editura pentru literatură, Moscova, 1964, art. 74.

Potrivit prevederilor legii procesuale ungare, expertul este desemnat, de asemenea, de către organul judiciar; se poate însă admite ca la cererea învinuitului să fie numit și un alt expert, pe lîngă cel numit din oficiu. Acest expert asistă la efectuarea expertizei, poate face propuneri cu privire la extinderea ei și la modul de efectuare, iar în final își poate expune părerea în raportul de expertiză [1].

253. Problema numărului experților a creat o diversitate de păreri ale specialiștilor din țările socialiste; de pildă, în dreptul procesual penal cehoslovac se prevede că expertiza se efectuează de către un singur expert și numai în cazuri cu totul excepționale, de către doi experți [2]; în dreptul procesual civil cehoslovac se prevăd unul sau mai mulți experți, reglementarea fiind identică cu cea din dreptul procesual civil polonez [3]. Din prevederile legii procesuale penale sovietice rezultă că expertiza se efectuează de către un singur expert, numit de către organul judiciar. În dreptul ungar, în materie civilă (conform art. 117 c. proc. civ.), în mod obișnuit, se numește un singur expert, existența unor motive deosebite putînd însă determina numirea mai multor experți. Ascultarea expertului prin comisie rogatorie este, de asemenea, admisă în dreptul ungar, caz în care numirea expertului poate fi încredințată instanței solicitate. În materie penală (conform art. 66 c. proc. pen.), de regulă, trebuie numit un singur expert. Legea prevede însă posibilitatea ca, în cauze deosebit de complicate sau importante, să poată conlucra mai mulți experți.

254. Legile procedurale din țările socialiste cuprind prevederi și în legătură cu persoana căreia i se poate încredința sarcina de expert. De pildă, conform art. 180 din codul de procedură civilă ungar poate fi numit ca

[1] v. Codul de procedură penală al R. P. Ungare din 13 mai 1962, art. 140 (citat de D. V. Mihăescu, *op. cit.*, p. 40); L. Godonyi, *A jogi szakértők problémájának szabályozása* [Reglementarea problemei experților judiciari], în „Belugyi Szemle", nr. 1/1965.

[2] v. Codul de procedură penală al R. S. Cehoslovace din 29 noiembrie 1961, art. 105 și urm.

[3] v. Codul de procedură civilă al R. S. Cehoslovace, art. 108; codul de procedură civilă al R. P. Polone, art. 270.

expert orice persoană, cu condiția să posede cunoștințele de specialitate necesare, în legătură cu împrejurarea ce se cere a fi lămurită. Expertului, mai înainte de a i se solicita efectuarea expertizei, i se va stabili identitatea, va fi întrebat apoi în ce raporturi se află cu părțile și dacă nu există în ce-l privește motive de recuzare. Experților nepermanenți li se va atrage în mod deosebit atenția asupra consecințelor declarației mincinoase. Nu pot fi numiți experți rudele părților, soții, precum și persoanele interesate în ceea ce privește rezultatul procesului. Dispoziții similare există și în art. 67 din codul de procedură penală R.S.F.S.R., precum și în art. 158, § 109 din codul de procedură civilă cehoslovac. Legislația civilă poloneză (a se vedea art. 295 și 296 c. proc. civ.) cere ca expertul să facă în fața instanței o promisiune solemnă de a-și îndeplini cinstit și fără părtinire îndatoririle de expert încredințate de instanță; dispoziții asemănătoare găsim și în art. 160 din codul de procedură civilă bulgar.

Lucrările consacrate dreptului procesual, tratînd problema expertizei subliniază necesitatea îndeplinirii condiției unei pregătiri de specialitate în domeniul respectiv (știință, artă, tehnică) [1], condiție esențială pentru ca o persoană să poată fi numită expert. Se face, totodată, deosebirea între noțiunea de expert în sens procesual și cea de expert în sens general (care desemnează persoana specializată într-un anumit domeniu), arătîndu-se că un specialist devine expert judiciar prin hotărîrea organelor competente, care îi dau sarcina efectuării unei expertize; se mai arată că poziția procesuală a experților este aceeași, neexistînd o distincție între experți principali și secundari.

255. În literatura juridică a țărilor socialiste se combate părerea potrivit căreia expertul ar putea fi socotit un judecător științific sau un *judex facti*, principalul argument constituindu-l faptul că expertul trebuie să se pronunțe numai asupra problemelor de strictă specialitate, cu privire la ceea ce i s-a cerut, pe cînd judecătorul este chemat să soluționeze întregul proces în baza tuturor probelor din dosarul cauzei și chiar fără să țină seama de concluziile expertului, dacă apreciază astfel [1]. Deosebirile dintre martor și expert au format, de asemenea, obiect de preocupare în literatura de specialitate din țările socialiste, problemă la care ne-am mai referit.

[1] v. A. Vinberg, *Ugolovnaia ekspertiza pisma* [Expertiza criminalistică a scrisului], Moscova, 1940, p. 51 și urm. (citat de M. A. Celțov, *op. cit.*, p. 167); A. Kuleba, *op. cit.*, p. 493.

256. Îndatoririle și drepturile experților sînt reglementate de legile procesuale civile și penale din toate țările socialiste. Prevederile legale respective sînt, în linii mari, identice atît în ce privește obligațiile, cît și drepturile. Astfel, expertul este obligat să se prezinte la chemările organelor judiciare penale sau civile, să depună în termen raportul de expertiză, epuizînd în concluziile acestuia toate chestiunile ridicate cu prilejul formulării obiectului expertizei; expertul are, de asemenea, îndatorirea să se prezinte la chemările organelor judiciare, ulterior depunerii raportului de expertiză, pentru a da toate lămuririle care se vădesc necesare. În ce privește drepturile, expertul este îndrituit să ia cunoștință de actele dosarului privind obiectul expertizei, inclusiv interogatorii și alte materiale probatorii adunate în cauză dacă din acestea poate obține date interesante pentru bunul mers al lucrărilor ce urmează a face; expertul mai are dreptul să ceară lămuriri organelor judiciare asupra împrejurărilor cauzei, fiind, de asemenea, îndreptățit — în anumite condiții — să obțină și unele lămuriri pe care le consideră necesare chiar de la părți. Expertul mai are, bineînțeles, dreptul la o retribuție pentru munca sa, precum și la restituirea cheltuielilor ocazionate de lucrările expertizei.

257. Neîndeplinirea de către expert a îndatoririlor sale este sancționată în toate legislațiile de care ne preocupăm.

În dreptul cehoslovac există o prevedere legală, potrivit căreia expertul trebuie prevenit în citație de urmările neprezentării, precum și de datoria de a arăta fără întîrziere faptele care îl împiedică sau îi interzic să participe la proces (art. 106 c. pen.).

[1] v. I. Szekely, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 48 și urm.; A. Scelocinin, *Ugolovnoe polojenie sudebnovo eksperta* [Situația procesuală a expertului medico-judiciar], în „Legalitatea socialistă", nr. 3/1958.

În codul penal al Republicii Democrate Germane, găsim un text expres (art. 40) care prevede că expertul trebuie să întocmească expertiza cu conștiinciozitate, bazîndu-se pe adevăr, obligație ce i se va pune în vedere expertului în momentul în care primește misiunea, atrăgîndu-i-se, totodată, atenția asupra consecințelor penale ce decurg din expertize întocmite cu intenție pe bază de date false sau incomplete.

În dreptul procesual penal ungar se mai fac și alte precizări, de pildă, se prevede că expertul poate propune administrarea altor probe, în măsura în care acestea sînt necesare pentru îndeplinirea sarcinii lui.

În legislația sovietică, poloneză și ungară, există dispoziții potrivit cărora expertul poate refuza să întocmească raportul, dacă materialele puse la dispoziția sa sînt insuficiente sau dacă nu dispune de cunoștințele necesare pentru îndeplinirea obligației ce-i incumbă. În măsura în care este necesar pentru întocmirea raportului, expertul are dreptul, în temeiul dispozițiilor legale, să ceară instanței să i se pună la dispoziție materiale suplimentare.[1].

În legislația procesuală ungară (art. 71 c. proc. pen.), se prevede pentru situația în care expertul refuză să-și dea părerea ca specialist, fără să arate motivul, deși i s-a atras atenția asupra consecințelor refuzului, obligarea acestuia la restituirea cheltuielilor cauzate și, în același timp, la plata unei amenzi. Potrivit acelorași dispoziții legale expertul care refuză nemotivat să depună raportul de expertiză scris, chiar după ce a fost somat, poate fi sancționat, de asemenea, cu amendă. În legislația cehoslovacă (art. 148 c. proc. civ.), găsim o dispoziție asemănătoare, potrivit căreia, pentru pagubele produse datorită modului în care se îndeplinesc sarcinile, organul judiciar poate obliga pe experți sau pe cei cărora le incumbă sarcina probei să despăgubească statul în măsura prejudiciului cauzat.

În codul de procedură penală al R. P. Ungare (art. 70 și art. 185) se prevăd ca metode de constrîngere folosirea mandatului de aducere și aplicarea amenzii față de

[1] v. Codul de procedură civilă al R. S. F. S. R., art. 76; codul de procedură civilă al R. P. Polone, art. 280; codul de procedură civilă al R. P. Ungare, art. 179.

expertul care nu s-a prezentat, deși a fost citat în mod legal, amendă care se aplică dacă acesta nu și-a motivat în prealabil absența, expertul fiind obligat, totodată și la restituirea cheltuielilor cauzate. Dispoziția citată mai prevede înlăturarea măsurilor luate în situația în care expertul, după aplicarea lor, își motivează temeinic neprezentarea. Prevederi asemănătoare celor din dreptul ungar, aplicabile în aceeași materie, întîlnim și în dreptul procesual al Republicii Democrate Germane (a se vedea art. 41. c. proc. pen.) și în dreptul procesual polonez (a se vedea art. 287 c. proc. civ.).

258. Dispoziții legale privind recuzarea expertului sînt prevăzute în toate legislațiile țărilor socialiste, fără nici o excepție, motivele recuzăriii expertului fiind, în general, similare cu cele care atrag recuzarea judecătorului. În codul de procedură civilă cehoslovac (art. 109), ca și în codul de procedură civilă polonez (art. 281) se prevede că expertul este obligat să comunice instanței împrejurările pe temeiul cărora el poate fi recuzat; în caz contrar el va răspunde față de părțile din proces pentru cheltuieli cauzate prin neîndeplinirea acestei obligații.

În dreptul procesual civil sovietic este îngăduit părților de a cere recuzarea experților pentru motive de incompetență, nepricepere. În afară de temeiurile de recuzare pentru judecători, aplicabile și experților, dispozițiile legale mai prevăd și alte cauze care au drept consecință imposibilitatea de a se încredința sarcina de expert unei persoane. Aceste dispoziții se referă la situația în care specialistul se află sau s-a aflat în dependență de serviciu sau altă dependență de părți, de alte persoane care participă la proces sau de reprezentanții lor; ori dacă a efectuat o revizie în legătură cu cauza sau în situația în care se va constata necompetența celui numit ca expert.

Art. 67 din codul de procedură penală sovietic precizează că participarea expertului la judecata anterioară a cauzei respective în calitate de expert, interpret sau secretar al ședinței de judecată, nu constituie un temei pentru recuzarea lor.

Dreptul procesual ungar conține dispoziții amănunțite referitoare la recuzarea experților. Textul art. 67 din codul de procedură ungar prevede expres că persoana

care a participat la judecarea cauzei ca judecător nu mai poate funcționa în calitate de expert. Motivul de recuzare trebuie adus din timp la cunoștința instanței de către expertul însuși, precum și de parte, instanța urmînd să ia măsurile necesare pentru înlocuirea expertului; dacă instanța a fost informată asupra motivului de recuzare numai după depunerea raportului de expertiză, va decide dacă este nevoie să se numească un alt expert. Art. 178 din codul de procedură civilă ungar prevede că în materia recuzării expertului, instanța va decide numai după ascultarea părților și a experților. La fel ca și în codul de procedură penală, legea procesuală civilă ungară dispune în art. 177 că, în ipoteza în care motivul de recuzare a expertului se invocă după depunerea raportului de expertiză, organul judiciar are facultatea de a aprecia dacă mai este cazul să se numească un alt expert.

259. Dreptul expertului la o îndemnizație corespunzătoare muncii depuse, precum și la restituirea cheltuielilor reale prilejuite de diferitele lucrări ale expertizei este, de asemenea, reglementat de legislațiile țărilor socialiste.

În legislația procesuală civilă cehoslovacă, spre exemplu, în dispozițiile art. 111 și ale art. 139, referitoare la restituirea cheltuielilor utile făcute de expert, găsim dispoziția potrivit căreia, dacă — pînă la terminarea judecății (sau în termenul stabilit de președintele instanței) — expertul nu prezintă decontarea cu privire la pretențiile sale, instanța urmează a se pronunța din oficiu, hotărîrea luată urmînd a fi comunicată expertului interesat.

Rambursarea cheltuielilor făcute de expert, cu prilejul chemărilor în fața organului judiciar, este prevăzută expres și în codul de procedură civilă al R. P. Ungare (art. 75, 76 și 87), în legea procesuală civilă al R. P. Polone (art. 288), ca și în codul de procedură penală al R.S.F.S.R. (art. 105, 106).

Dreptul expertului de a cere plata venitului de care a fost lipsit pe toată durata absenței sale de la locul de muncă este prevăzut expres în legislația procesuală a Republicii Democrate Germane (art. 46 și art. 362 c. proc. pen.), precum și în cea ungară (art. 186 și art. 187 c. proc. civ.).

În dreptul sovietic și în cel ungar (a se vedea art. 89 c. proc. civ. al R.S.F.S.R., precum și art. 187 c. proc. civ. al R. P. Ungare), sumele cuvenite experților sînt plătite de organul judiciar după ce aceștia își îndeplinesc obligațiile, independent de urmărirea lor de la părți. În aceleași legislații există însă dispoziții potrivit cărora plata cheltuielilor se poate asigura și prin sume vărsate anticipat de partea care a formulat cererea respectivă sau de ambele părți în ipoteza în care administrarea acestui mijloc de probă s-a solicitat în comun sau din inițiativa instanței [1].

În dreptul procesual civil polonez (art. 291) se prevede dreptul institutului științific sau de cercetări științifice de a cere sumele cuvenite pentru lucrarea executată și pentru înfățișarea reprezentanților săi la tribunal.

260. Toate legislațiile procesuale ale țărilor socialiste conțin dispoziții potrivit cărora specialistul care primește sarcina efectuării expertizei are dreptul de a primi toate lămuririle necesare și de a consulta actele din dosarul cauzei necesare efectuării expertizei. În legislația cehoslovacă (art. 107 c. proc. pen.) există prevedere expresă referitoare la dreptul expertului de a propune chiar dovedirea anumitor împrejurări ale cauzei, a căror elucidare este necesară pentru efectuarea expertizei. Necesitatea de a se lămuri asupra tuturor împrejurărilor pentru a putea efectua expertiza în condiții optime are drept consecință dreptul expertului de a lua legătura cu părțile — în condițiile stabilite de lege — și de a participa la procedura probatorie așa cum prevede, de exemplu, art. 181 din codul de procedură civilă ungar, art. 284 și 289 din codul de procedură civilă polonez, art. 42 și 43 din codul de procedură penală al Republicii Democrate Germane.

[1] Codul de procedură civilă al R.S.F.S.R., art. 88; codul de procedură civilă al R. P. Ungare, art. 72.

Unele legislații ale țărilor socialiste, cum este legea procesuală civilă ungară sau cea poloneză, prevăd obligația depunerii unei promisiuni solemne de către expert [1]

261. Problemele legate de organizarea expertizei, sub diferitele lor aspecte, au format obiect de preocupare în literatura de specialitate din țările socialiste. De exemplu, formularea judicioasă a întrebărilor puse expertului, folosirea în acest scop și a ajutorului părților, punerea la îndemîna expertului a materialului existent în dosarul cauzei care ar putea folosi pentru investigațiile pe care acesta le face, crearea unor condiții speciale reclamate de anumite cercetări de specialitate (laboratoare, dispozitive și aparatură specială) sînt chestiuni de organizare a expertizei care ridică, totodată și problema rolului activ al organului judiciar, și pe care le întîlnim tratate în toate cărțile juridice care abordează problema expertizei [2].

262. În ce privește chemarea expertului în fața organului judiciar pentru a da lămuriri, trebuie să subliniem că în nici una din legislațiile țărilor socialiste nu există vreo dispoziție care să prevadă obligativitatea acestei chemări în fiecare cauză în care se efectuează expertize. Citarea expertului se decide de către organele judiciare din oficiu sau la propunerea părții, în funcție de necesitatea care se ivește cu privire la clarificarea problemelor de specialitate, momentul acestei chemări depinzînd, și el, de o serie de circumstanțe. În legislația poloneză (a se vedea art. 111 c. proc. civ.), găsim dispoziția potrivit căreia, uneori, citarea expertului se va face înainte de stabilirea termenului, alteori în timpul dezbaterilor.

263. Legislația procesuală sovietică conține prevederi de amănunt cu privire la efectuarea expertizei atît în materie civilă (a se vedea art. 75 c. proc. civ. al R.S.F.S.R.), cît și în materie penală (a se vedea art. 187, 189 și 190 c. proc. pen. al R.S.F.S.R.). Este interesant de semnalat faptul că, în ipoteza în care sînt numiți mai mulți experți și fiecare are păreri diferite, dispozițiile legale prevăd că se va întocmi cîte un raport separat. Pe baza prevederilor legilor procesuale, literatura juridică sovietică a adus nenumărate precizări cu privire la efectuarea expertizei, problema formînd obiect special de preocupare mai ales în materie penală, în scopul asigurării unor garanții cît mai mari în judecarea cauzelor penale a căror rezolvare interesează în mod deosebit întreaga societate [1].

Se precizează, astfel, pentru situația în care efectuarea expertizei se încredințează unui expert dintr-o instituție specializată, faptul că organul de urmărire penală trebuie să trimită acestei instituții ordonanța și materialele necesare pentru efectuarea expertizei. La primirea ardonanței anchetatorului, conducătorul instituției de expertize încredințează efectuarea acesteia unuia sau mai multor lucrători ai acelei instituții. Din însărcinarea organului de urmărire penală, conducătorul instituției explică colaboratorilor săi, cărora le-a indicat efectuarea expertizei, drepturile și obligațiile expertului, le atrage atenția, sub luare de semnătură, asupra răspunderii pentru refuzul sau eschivarea de a întocmi concluzii sau pentru întocmirea, cu știință, de concluzii mincinoase.

Pentru ipoteza în care expertiza nu se efectuează într-o instituție de expertize, se precizează că organul de urmărire penală, după darea ordonanței de încuviințare

[1] Art. 288 din codul de procedură civilă al R. P. Polone are următorul conținut: „Conștient de însemnătatea cuvintelor mele și de răspunderea mea în fața legii, promit solemn că îmi voi îndeplini îndatoririle de expert cu toată conștiinciozitatea și nepărtinirea"; art. 283 din același cod se referă tot la promisiunea solemnă a expertului.

[2] În acest sens, a se vedea: S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 375; Z. M. Sokolovski, *Voprosi ispolzovaniia experiom materialov dela* [Probleme privind utilizarea de către expert a materialelor unui dosar], Harkov, 1964; I. V. Vinogradov, G. I. Kociarov, N. A. Selivanov, *Uceastie uglovnih ekspertov v provedenii isledovania osobo tiaşkih prestuplenii protiv licinosti* [Participarea experților penali în cercetarea unor infracțiuni deosebit de grave împotriva persoanei], Editura de stat, Moscova, 1959; B. M. Komarinet, *Uciatstie ekspertov kriminalistov v soverşenii sledstvennoi deiatelnosti v osobenno teajolih prestupleniah protiv lita* [Participarea experților criminaliști la efectuarea activității de anchetă în infracțiunile deosebit de grave împotriva persoanei], în „Probleme de expertiză judiciară", Moscova, nr. 3/1961, p. 3 și urm.

[1] v. M. Celțov, M. B. Celțova, *Provedenie ekspertizi v sovetskom ugolovnom professe* [Efectuarea expertizelor în procesul penal sovietic], Moscova, 1954.

a expertizei, cheamă persoana căreia i se încredințează expertiza, stabilește identitatea, specialitatea și competența ei și verifică raporturile dintre expert și învinuit, precum și cele dintre expert și persoana vătămată pentru a constata dacă nu există motive de recuzare. Organul judiciar mai are îndatorirea de a înmîna expertului ordonanța de încuviințare a expertizei, de a-i explica drepturile și obligațiile ce le are și de a-i atrage atenția asupra răspunderii pentru refuzul sau eschivarea de a întocmi concluzii sau pentru întocmirea cu știință a unor concluzii mincinoase. Executarea tuturor acestor acte se menționează de către organul de urmărire în ordonanța de încuviințare a expertizei, iar mențiunea se semnează de expert. Dacă expertul face vreo cerere în cauză sau vreo declarație, organul judiciar este obligat să întocmească și despre aceasta un proces-verbal.

264. Potrivit art. 288 c. proc. pen. al R.S.F.S.R., expertiza se poate efectua și în fața instanței. În acest caz, expertul participă la cercetarea acelor împrejurări ale cauzei care au legătură cu obiectul expertizei. El poate pune întrebări inculpatului, persoanei vătămate și martorilor cu privire la împrejurările care au importanță pentru formularea concluziilor sale. După lămurirea tuturor împrejurărilor care au importanță pentru efectuarea expertizei, președintele cere inculpatului, precum și persoanei vătămate, părții civile, părții civilmente responsabile și reprezentanților lor să adreseze întrebări expertului în scris. Se dă citire întrebărilor puse și se ascultă, în privința lor, părerea participanților la proces și concluziile procurorului. Instanța examinează aceste întrebări, respinge pe acelea care nu se referă la cauză sau nu sînt de competența expertului, formulează — dacă consideră necesar — întrebări noi, după care expertul trece la întocmirea concluziilor. Concluziile sînt prezentate de expert în scris, citite de el în ședința de judecată și anexate la dosar, împreună cu întrebările. Expertul are dreptul să includă în raportul său și concluzii privind acele împrejurări ale cauzei,

de competența sa, dar în legătură cu care nu i s-au pus întrebări [1].

265. În alte legislații (cum sînt cea polonă și cehoslovacă) pentru cazul expertizei ce se efectuează în fața instanței, se prevede că redactarea unui raport scris de către expert nu este obligatorie, instanța fiind aceea care urmează să aprecieze — de la caz la caz — dacă avizul trebuie să fie prezentat verbal sau în scris, obligatorie fiind numai motivarea opiniei specialistului (a se vedea art. 270 din codul de procedură civilă al R. P. Polone și art. 110 din codul de procedură civilă al R. S. Cehoslovace). În legislația procesuală ungară (a se vedea art. 182 c. proc. civ.) se prevede — pentru ipoteza în care expertul nu poate prezenta pe moment un raport de expertiză atotcuprinzător — posibilitatea instanței de a fixa un termen suplimentar pentru depunerea acestui raport. Aceeași dispoziție legală mai prevede posibilitatea depunerii unui raport comun de expertiză, în situația în care au fost chemați mai mulți experți pentru lămurirea aceleiași probleme.

266. În legislația sovietică (art. 77 c. proc. civ. și art. 191 c. proc. pen.), precum și în cea cehoslovacă (art. 108 c. proc. pen.), pe lîngă dispozițiile potrivit cărora raportul experților trebuie să conțină descrierea amănunțită a cercetărilor efectuate, concluziile trase și răspunsuri întemeiate la întrebările puse de instanță, se mai prevede că, în situația în care în timpul efectuării lucrărilor expertizei, expertul va stabili unele împrejurări care au importanță pentru cauză, dar în legătură cu care nu i s-au pus întrebări, el are dreptul să includă în raportul său și concluzii cu privire la aceste împrejurări.

[1] V. I. Ianov, *Dorojno-transportnaia ekspertiza v sude* [Efectuarea în fața instanței a expertizei privitoare la problemele de circulație rutieră și de transport], în „Justiția sovietică", Moscova, nr. 1/1968, p. 21 și urm.; I. L. Petruhin, *Provedenie ekspertizi v sude* [Efectuarea expertizei în fața instanței], în „Justiția sovietică", Moscova, nr. 17/1967, p. 19 și urm.; Idem, *Provedenie ekspertizi v sude* [Efectuarea expertizei în fața instanței], în „Justiția sovietică", Moscova, nr. 2/1968, p. 12 și urm.; S. A. Golunski, *op. cit.*, p. 378.

267. În unele țări socialiste, legile procesuale conțin reglementări exprese cu privire la modul în care urmează să se procedeze în situația încredințării unei expertize mai multor specialiști; dacă între aceștia se ivesc divergențe (a se vedea art. 161 din codul de procedură civilă al R. P. Bulgaria și art. 80 din codul de procedură penală al R.S.F.S.R.). Se prevede, astfel, că fiecare grupă de experți, care au o anumită opinie, trebuie să-și exprime separat concluziile, iar dacă instanța nu consideră posibil să adopte drept temei al hotărîrii părerile vreuneia dintre grupele de experți poate dispune efectuarea unor cercetări suplimentare de către aceiași specialiști sau poate să numească alți experți [1].

268. Potrivit prevederilor legilor procesuale din cele mai multe țări socialiste, raportul expertului este citit în ședința de judecată la care este chemat expertul, căruia i se pot pune întrebări în vederea clarificării și completării raportului. Dispozițiile legale prevăd și ordinea persoanelor care pot pune întrebări, prima fiind partea la cererea căreia a fost numit expertul și reprezentantul său, apoi alte persoane care participă la proces și reprezentanții respectivi. Se mai prevede că reclamantul este primul care pune întrebări expertului numit din oficiu de instanță, judecătorii avînd dreptul de a pune întrebări expertului în orice moment al audierii acestuia [2].

269. Potrivit art. 182 din codul de procedură al R. P. Ungare, dacă expertiza nu este clară, dacă este contradictorie cu alte expertize sau probe ale dosarului ori există orice alte motive de îndoială, expertul este obligat ca, la chemarea instanței, să dea lămuririle necesare,

[1] A se vedea, în legătură cu aceste probleme, A. F. Klainman, *Osnovnie voprosi teorii dokazatelstv v grajdanskom protesse v narodno-demokraticeskih stranah — Bolgariia, Cehoslovakiia, Polșa* [Problemele fundamentale ale teoriei probelor în procesul civil în țările democrat-populare — Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia], în „Curierul Universității Moscova", seria științe sociale, nr. 3/1953, p. 7.

[2] În acest sens, a se vedea: art. 180 din codul de procedură civilă al R.S.F.S.R., art. 126 din codul de procedură al R. P. Cehoslovace; art. 183 din codul de procedură civilă al R. P. Ungare; art. 139 din codul de procedură penală al R. P. Ungare.

iar dacă această cale nu duce la rezultate, trebuie numit un alt expert.

270. Codul de procedură penală al R. D. G. (art. 288) conține o serie de prevederi în legătură cu susținerea tezelor expertizei în fața organului judiciar. Astfel expertul este obligat să expună verbal conținutul expertizei sale în cursul dezbaterilor instrucției. Dacă expertiza a fost făcută în scris la dispoziția instanței de judecată, aceasta poate dispune înfățișarea expertului la dezbateri dacă consideră că prezența lui poate avea importanță pentru stabilirea adevărului. Cînd expertiza este opera unui colegiu de experți, instanța poate cere acestuia să delege unul dintre membrii săi pentru a susține expertiza în cursul dezbaterilor. Este interesant de subliniat faptul că dispozițiile legale citate prevăd posibilitatea instanței de a dispune să se dea citire textului unor expertize anterioare, dacă aceasta se vădește necesar.

271. Ca și în legislația noastră procesuală penală, codurile de procedură penală ale unora dintre țările socialiste prevăd că — spre deosebire de martori — expertul poate fi prezent la dezbateri, afară de cazul în care instanța socotește necesară, din motive importante, îndepărtarea lui de la locul dezbaterilor [1].

272. În ceea ce privește măsurile care se pot lua în cazul în care raportul de expertiză prezintă deficiențe, legea procesuală penală cehoslovacă conține dispoziții oarecum deosebite. Se prevede astfel chemarea expertului pentru a da lămuriri în cazul în care raportul este neclar sau necomplet, dar dacă prezentarea aceluiași expert nu este eficientă, se aduce pentru lămuriri un alt specialist. În cazul în care există îndoieli cu privire la exactitatea concluziilor unei expertize se poate dispune o nouă expertiză, încredințată unuia sau mai multor experți.

273. În dreptul procesual sovietic, procedura dispunerii și efectuării suplimentului de expertiză și a unei noi ex-

[1] v. Codul de procedură penală al R. P. Ungare, art. 203; codul de procedură penală al R. D. G., art. 234; codul de procedură penală al R. P. Polone, art. 292.

pertize este reglementată expres atît în materia penală cît și în materie civilă, legea prevăzînd posibilitatea luării unor asemenea măsuri numai printr-o încheiere motivată [1]. În literatura juridică sovietică se precizează că, în general, suplimentul de expertiză este impus de faptul că expertul nu a răspuns la toate întrebările puse, dar că, uneori, suplimentul este reclamat de problemele noi ce se pot ivi după depunerea raportului de expertiză. Se mai subliniază faptul că, spre deosebire de noua expertiză, suplimentul se dispune, nu pentru verificarea temeiniciei unui raport de expertiză, ci pentru a se completa examinarea sau pentru a se răspunde la întrebările noi puse [2]. În codul de procedură penală sovietic (art. 71) se precizează că măsura contraexpertizei (a noii expertize) constă în examinarea efectuată pe baza unuia și aceluiași material dintr-o cauză concretă în vederea rezolvării unei probleme în care s-au pus concluzii. În dreptul sovietic, de regulă, pentru contraexpertiză se desemnează mai mulți experți, dintre cei cu mai multă experiență, specializați într-un anumit gen de examinare; fiecare expert, în cadrul contraexpertizei lucrează de sine stătător. După un schimb de păreri, dacă au ajuns la o soluție unitară, redactează un singur raport. În materie penală, ca și în materie civilă [3], în cazurile în care raportul expertului nu este suficient de clar sau este incomplet, instanța poate ordona o expertiză suplimentară. În situația în care nu este de acord cu raportul expertului, pe care-l consideră netemeinic, cît și în cazul contradicțiilor între rapoartele mai multor experți, instanța poate ordona o contraexpertiză, încredințînd efectuarea ei unuia sau mai multor experți. Dispoziții similare sînt cuprinse și în art. 286 din codul de procedură civilă polonez.

Spre deosebire de dreptul procesual sovietic și polonez care folosesc termenul de contraexpertiză, legislația procesuală ungară utilizează denumirea de *supraexpertiză* [4].

[1] Codul de procedură penală al R.S.F.S.R., art. 81 și art. 194.

[2] v. M. Srogovici, *op. cit.*, p. 265.

[3] Codul de procedură civilă al R.S.F.S.R., art. 181.

[4] Codul de procedură penală al R. P. Ungare, art. 140; în dreptul nostru termenul consacrat de legea procesuală penală este acela de *nouă expertiză*.

274. Ca și în dreptul nostru procesual, în celelalte legislații procesuale socialiste, cercetarea, verificarea și aprecierea concluziilor expertizei formează un proces unic. Legile procesuale prevăd posibilitatea instanțelor — dacă se vădește necesar — de a verifica concluziile experților cu ajutorul organelor puterii de stat, ale administrației publice, ori ale unor instituții științifice. În procesul civil cehoslovac poate fi desemnat ca expert nu numai una sau mai multe persoane fizice, ci și instituții [1].

275. Asemănător situației din dreptul nostru procesual, în celelalte țări socialiste puterea doveditoare a concluziilor expertului nu este absolută, aprecierea acestora făcîndu-se de către organul judiciar după propria sa convingere. Literatura juridică socialistă subliniază faptul că această apreciere comportă două etape în legătură una cu alta: verificarea concordanței dintre concluziile expertului și celelalte probe și analiza concluziilor expertului. În acest domeniu, dintre țările socialiste, literatura de specialitate cea mai bogată este cea sovietică, în care se subliniază în mod deosebit faptul că valoarea probantă a concluziilor expertizei nu poate fi stabilită aprioric, convingerea judecătorilor trebuind să se întemeieze nu numai pe concluziile expertizei, ci și pe aprecierea și coroborarea tuturor probelor [2] adunate într-o cauză.

[1] Codul de procedură civilă al. R. S. Cehoslovace, p. 108.

[2] v. Codul de procedură civilă al R.S.F.S.R., art. 78; A. Paliașvili, *Ustanovlenie pricinnoi sveazi v zakliucenii sudebnogo eksperta* [Stabilirea raportului de cauzalitate în încheierea raportului de expertiză], în „Legalitatea socialistă", Moscova, nr. 6/1967, pp. 54—55; A. Aliev, *Kriticeskaia ocenka zakliuceniia ekspertizî* [Să facem o apreciere critică a raportului de expertiză], în „Legalitatea socialistă", Moscova, nr. 5/1966, p. 13 și urm.; I. Iastrubetki, *Analiz advokatom ekspertnogo zakliuceniia vo vremia predvaritelnogo i sudovogo sledstviia* [Analizarea de către avocat a concluziilor experților în timpul cercetării prealabile și al anchetei judiciare], în „Radeanske pravo", Kiev, nr. 12/1966, p. 56 și urm.; M. I. Jukov, *Sopostavlenie zakliuceniia eksperta s drughimi sredstami dokazivaniia v grajdanskom proţesse* [Confruntarea concluziilor experților cu alte mijloace de probă în procesul civil], în „Problemele statului și dreptului", seria drept, Irkutsk, nr. 3/1967, p. 67 și urm.

Socotim necesar să subliniem din nou, în finalul acestei cărți, importanța folosirii expertizei în dreptul probator contemporan.

Faptul că în epoca actuală știința, cu toate ramurile sale, vine în ajutorul justiției a avut drept consecință crearea unor științe limitrofe, ca medicina judiciară, chimia judiciară, psihiatria judiciară și — în același timp — se susține tot mai mult folosirea ciberneticii în activitatea organelor judiciare.

În asemenea condiții, este evident faptul că, indiferent de nivelul pregătirii generale a judecătorilor, aceștia nu pot stăpîni cantitatea de cunoștințe noi, mereu în creștere, în diferite ramuri ale științei și tehnicii. Aici intervine rolul expertizei, prin care se dă posibilitate organului judiciar să înțeleagă toate împrejurările diferite ce-i vin spre soluționare, orice fel de cunoștințe de specialitate ar reclama lămurirea lor. În acest mod, punînd știința și tehnica în slujba justiției, expertiza contribuie la lărgirea posibilității de descoperire a adevărului, condiție esențială a soluționării juste a unei cauze.

Ca urmare, folosirea expertizelor atît în procesul civil, cît și în cel penal — în situațiile în care se vădește o asemenea necesitate — și efectuarea acestora de către experți cu bună pregătire profesională, care își îndeplinesc misiunea cu conștiinciozitate și obiectivitate, constituie una dintre garanțiile unei bune judecăți. De altfel, tendința de oficializare a expertizelor vădește recunoașterea pe plan general a deosebitei importanțe a acestui mijloc de probă.

Subliniind superioritatea reglementării expertizei în noul cod de procedură penală, socotim — *de lege ferenda* — că noua legislație de procedură civilă va trebui să o aibă în vedere.

ANEXĂ

CONSILIUL DE STAT
AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

DECRET 79/1971
privind expertiza contabilă și expertiza tehnică

Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România decretează:

Capitolul I
DISPOZIȚII GENERALE

Art. 1. Expertiza contabilă și expertiza tehnică sînt mijloace de probă care se dispun, la cerere sau din oficiu, de organul în drept, cînd pentru lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei sînt necesare cunoștințele unui expert, sau, în cazurile prevăzute în decretul de față, ale unui alt specialist.

Efectuarea expertizei contabile și a celei tehnice este supusă prevederilor prezentului decret, care se completează cu dispozițiile referitoare la expertiză din codul de procedură civilă, sau, după caz, din codul de procedură penală, în măsura în care prin acest decret nu se dispune altfel.

Art. 2. Pentru coordonarea, controlul și îndrumarea activității de expertiză contabilă, în cadrul Ministerului Finanțelor, funcționează Serviciul central pentru expertize contabile.

Pentru coordonarea, controlul și îndrumarea activității de expertiză tehnică, în cadrul Consiliului Național al

Cercetării Științifice [1] se înființează Biroul central pentru expertize tehnice.

În cadrul administrațiilor financiare județene și a municipiului București, funcționează birouri locale pentru expertize contabile, cărora le revin și sarcinile stabilite prin prezentul decret, cu privire la expertizele tehnice.

Art. 3. Expertizele pot fi efectuate numai prin birourile prevăzute în art. 2 alin. 3 și exclusiv de experții care au această calitate conform prevederilor prezentului decret.

În cazuri excepționale, expertizele pot fi efectuate și de specialiști de înaltă calificare — membri ai unei academii, profesori sau conferențiari din învățământul superior, doctori docenți în științe sau doctori — care nu figurează în evidențele birourilor de expertize contabile.

De asemenea, expertizele tehnice pot fi efectuate, în condițiile prevăzute de art. 13 alin. 2, și de persoane care nu au calitatea de experți în sensul prezentului decret.

Capitolul II

ORGANIZAREA ACTIVITĂȚII DE EXPERTIZĂ CONTABILĂ ȘI EXPERTIZĂ TEHNICĂ

Secțiunea I

Expertiza contabilă

Art. 4. Serviciul central pentru expertize contabile are următoarele atribuții:

a) coordonează, controlează și îndrumă activitatea de expertiză contabilă;

b) ține evidența experților contabili;

c) studiază practica de efectuare a expertizelor contabile în vederea generalizării celor mai bune metode de efectuare a acestor expertize;

d) dă indicații metodologice și ia orice măsuri pentru îmbunătățirea calității expertizelor contabile;

e) recomandă specialiști de înaltă calificare, potrivit art. 3 alin. 2, la cererea organelor județene ale Consiliului

[1] Se va avea în vedere în continuare Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie, ca urmare a decretului nr. 89 din 16 martie 1971.

Securității Statului, Ministerului Afacerilor Interne, Procuraturii Republicii Socialiste România, a instanțelor judecătorești sau a organelor arbitrajului de stat, comunicînd biroului local pentru expertize contabile numele persoanelor recomandate.

Art. 5. Birourile locale au, cu privire la expertiza contabilă, următoarele atribuții:

a) controlează și îndrumă activitatea de expertiză contabilă și urmăresc aducerea la îndeplinire a dispozițiilor date în legătură cu aceasta;

b) țin evidența experților contabili din aceste birouri pe baza comunicărilor primite de la Ministerul Finanțelor;

c) recomandă organelor care au dispus efectuarea expertizei contabile un număr de experți din cei aflați în evidența biroului, în vederea numirii unuia sau unora dintre ei pentru efectuarea expertizei;

d) urmăresc efectuarea la timp a expertizelor contabile dispuse de organele de urmărire penală sau de organele de jurisdicție;

e) verifică rapoartele de expertiză contabilă întocmite, precum și deconturile de cheltuieli, pe care le vizează.

Art. 6. Calitatea de expert contabil se atribuie de către Ministerul Finanțelor, pe bază de examen, care are ca scop verificarea pregătirii de specialitate a viitorilor experți.

Modul de constituire a comisiilor de examinare, disciplinele la care sînt examinați candidații și procedura de examinare, se stabilesc de Ministerul Finanțelor.

Art. 7. Pentru a se putea prezenta la examenul prevăzut în art. 6 candidații trebuie să facă dovada că:

a) au studii superioare de specialitate;

b) sînt angajați ai unei organizații socialiste;

c) au un stagiu de cel puțin 5 ani în activitatea financiară, contabilă sau în munca de cercetare științifică ori în învățămînt.

Se pot prezenta la examen și pensionarii care îndeplinesc condițiile prevăzute în alineatul precedent la lit. a și c.

În vederea obținerii calității de expert contabil candidații vor fi verificați dacă îndeplinesc, pe lîngă condițiile prevăzute în alin. 1, și pe aceea de a se bucura de o reputație nestîrbită.

Art. 8. Persoanele declarate reușite la examenul prevăzut în art. 6 sînt înscrise în listele de evidență ale Serviciului central și ale birourilor locale pentru expertize contabile din județul în care domiciliază, pe baza comunicărilor făcute de Ministerul Finanțelor, care le eliberează și carnetul de expert.

Secțiunea a II-a

Expertiza tehnică

Art. 9. Biroul central pentru expertize tehnice din cadrul Consiliului Național al Cercetării Științifice are următoarele atribuții :

a) coordonează, controlează și îndrumă activitatea de expertiză tehnică :

b) ține evidența experților pe specialități ;

c) studiază practica de efectuare a expertizelor tehnice în vederea generalizării celor mai bune metode de efectuare a acestor expertize ;

d) dă indicații metodologice și ia măsuri pentru îmbunătățirea calității expertizelor tehnice ;

e) recomandă specialiști de înaltă calificare, potrivit art. 3 alin. 2, la cererea organelor județene ale Consiliului Securității Statului, Ministerului Afacerilor Interne, Procuraturii Republicii Socialiste România, a instanțelor judecătorești sau a organelor arbitrajului de stat, comunicînd biroului local pentru expertize contabile numele persoanelor recomandate.

Art. 10. Serviciul central pentru expertize contabile din Ministerul Finanțelor, urmărește îndeplinirea sarcinilor ce revin birourilor locale pentru expertize contabile și cu privire la expertizele tehnice.

Art. 11. Birourile locale pentru expertize contabile au, cu privire la expertiza tehnică, următoarele atribuții :

a) țin evidența experților tehnici din acele birouri, pe baza comunicărilor făcute de Consiliul Național al Cercetării Științifice ;

b) recomandă organelor care au dispus efectuarea expertizei tehnice un număr de experți tehnici din cei aflați în evidența biroului, în vederea numirii unuia sau unora dintre ei pentru efectuarea expertizei ;

c) urmăresc efectuarea la timp a expertizelor tehnice dispuse de organele în drept, sesizînd Biroul central pentru expertize tehnice asupra întîrzierilor produse din vina experților tehnici sau din cauze a căror înlăturare depășește posibilitățile biroului local ;

d) verifică și vizează deconturile de cheltuieli ocazionate de efectuarea expertizei tehnice.

Art. 12. Calitatea de expert tehnic se atribuie de către Consiliul Național al Cercetării Științifice, pe bază de examen, care are ca scop verificarea pregătirii de specialitate a viitorilor experți.

Pentru a se prezenta la examen candidații trebuie să facă dovada că :

a) au studii superioare de specialitate ;

b) sînt angajați ai unei organizații socialiste ;

c) au un stagiu de cel puțin 5 ani în producție, în activitatea de proiectare sau cercetare științifică ori în învățămînt.

Se pot prezenta la examen și pensionarii care îndeplinesc condițiile prevăzute în alineatul precedent la lit. a și c.

În vederea obținerii calității de expert tehnic, candidații vor fi verificați dacă îndeplinesc, pe lîngă condițiile prevăzute la alin. 1, și pe aceea de a se bucura de o reputație nestîrbită.

Modul de constituire a comisiilor de examinare, disciplinele la care sînt examinați candidații și procedura de examinare se stabilesc de Consiliul Național al Cercetării Științifice.

Persoanele declarate reușite la examenul de expert tehnic, sînt înscrise în listele de evidență ale Biroului

central pentru expertize tehnice și primesc carnete care atestă această calitate, de la Consiliul Național al Cercetării Științifice.

Secțiunea a III-a

Dispoziții comune privind expertiza contabilă și expertiza tehnică

Art. 13. Organul care dispune efectuarea expertizei numește expertul contabil sau tehnic, dintre experții recomandați de birourile locale pentru expertize contabile potrivit dispozițiilor art. 5 lit.c și art. 11 lit. b.

Dacă în listele biroului local nu figurează experți tehnici din specialitatea cerută, Biroul central pentru expertize tehnice va indica biroului local, cu consimțămîntul lor, inginerii, arhitecții, tehnicienii sau alți specialiști care au experiență deosebită în acea specialitate, spre a fi recomandați organului care solicită efectuarea expertizei, în vederea numirii ca experți.

Numirea ca expert în cazurile prevăzute în art. 3 alin. 2 se va face dintre specialiști de înaltă calificare recomandați, în cazul expertizelor contabile de Serviciul central pentru expertize contabile conform art. 4 lit. e, iar în cazul expertizelor tehnice de Biroul central pentru expertize tehnice conform art. 9 lit. e.

Organul care dispune efectuarea expertizei numește, după caz, unul sau mai mulți experți.

Art. 14. Organul care dispune efectuarea expertizei contabile sau tehnice este obligat să indice în scris, prin ordonanță sau încheiere, după caz, obiectul expertizei și întrebările la care expertul trebuie să răspundă, să stabilească data depunerii raportului de expertiză, să fixeze remunerația expertului conform art. 27 alin. 1 și să comunice biroului local pentru expertize contabile numele expertului numit.

În caz de necesitate, prelungirea termenului de depunere a raportului se încuviințează de către organul care a dispus efectuarea expertizei, la cererea motivată a expertului, însoțită de avizul șefului biroului local pentru expertize contabile.

În faza de urmărire penală, orice alte măsuri privitoare la expertiza ordonată, cum sînt dispoziția de a se reface sau de a se completa expertiza conform art. 23, prelungirea termenului de depunere a raportului sau stabilirea sumei definitive cuvenită expertului, prevăzută de art. 27 alin. ultim, se pot dispune și prin rezoluția motivată a organului de urmărire penală care a ordonat efectuarea expertizei.

Șeful biroului local pentru expertize contabile va urmări ca raportul de expertiză să fie depus în termen la organul care a dispus efectuarea expertizei.

Art. 15. Partea interesată are dreptul, afară de cazul cînd prin lege se dispune altfel, să ceară ca pe lîngă expertul numit, să participe — pe cheltuiala sa — și un expert recomandat de ea, care figurează în evidența birourilor locale pentru expertize contabile.

În cazul în care se dispune efectuarea unei expertize potrivit art. 3 alin. 2, partea interesată va putea recomanda, în condițiile alineatului precedent, și specialiști de înaltă calificare.

Art. 16. Sarcina efectuării expertizelor contabile și a celor tehnice de către experții numiți este obligatorie, ea neputînd fi refuzată decît numai pentru motive temeinice.

Conducătorii organizațiilor socialiste sînt obligați să acorde, la cerere, angajaților care sînt numiți experți, timpul necesar pentru efectuarea expertizelor ce le-au fost încredințate.

Pe timpul cît nu prestează munca în unitatea al cărei angajat este, datorită efectuării expertizei încredințate, expertul nu va primi salariu; el își păstrează însă pe tot acest timp celelalte drepturi conferite de calitatea de angajat.

Timpul în care expertul nu prestează muncă în unitatea al cărei angajat este, datorită efectuării expertizei încredințate, se exclude din calculul indemnizațiilor de orice fel cuvenite expertului la locul său de muncă.

Art. 17. Declarația de abținere sau cererea de recuzare a expertului se soluționează, după caz, în conformitate cu dispozițiile din codul de procedură penală sau din codul de procedură civilă.

Art. 18. În cazul cînd expertiza contabilă nu se poate efectua fără o prealabilă revizie de fond a unității, fără aducerea la zi a evidențelor sau fără efectuarea prealabilă a altor asemenea lucrări, expertul întocmește despre aceasta un proces-verbal pe care îl înaintează, prin biroul local pentru expertize contabile, organului care a ordonat expertiza.

Acest organ poate cere efectuarea, de către organele competente, a reviziei de fond sau a celorlalte lucrări necesare, îndeplinirea lor de către expertul contabil fiind interzisă.

Art. 19. Expertul nu poate încredința unei alte persoane efectuarea expertizei pentru care a fost numit.

Art. 20. Este interzisă divulgarea de către expert, sub sancțiunea prevăzută de lege, a datelor de care a luat cunoștință cu ocazia îndeplinirii sarcinii primite.

Art. 21. Orice raport de expertiză contabilă se verifică în cadrul biroului local pentru expertize contabile din punctul de vedere al calității expertizei, precum și cu privire la respectarea dispozițiilor legale.

În cazul în care raportul de expertiză contabilă este corespunzător, biroul local pentru expertize contabile îl înaintează organului care a dispus efectuarea expertizei, împreună cu decontul de cheltuieli vizat conform art. 5 lit. e.

Dacă biroul local pentru expertize contabile consideră că raportul de expertiză contabilă nu este corespunzător, îl restituie expertului în vederea completării sau refacerii expertizei, dîndu-i în acest scop îndrumările necesare.

În situația în care raportul de expertiză contabilă este întocmit cu respectarea dispozițiilor legale, fără ca totuși să se realizeze un punct de vedere unitar între biroul local pentru expertize contabile și expert, raportul de expertiză va fi înaintat organului care a dispus efectuarea expertizei cu un aviz în care biroul local va arăta cu privire la care puncte și pentru care motive nu este de acord cu opiniile expertului.

Art. 22. În cazul expertizei tehnice, raportul se depune la biroul local pentru expertize contabile care îl înaintează organului care a dispus efectuarea expertizei, împreună cu decontul de cheltuieli vizat conform art. 11 lit. d.

Art. 23. Dacă organul care a dispus efectuarea expertizei contabile sau tehnice o găsește nesatisfăcătoare, va dispune refacerea sau completarea ei, fixînd în acest scop un termen corespunzător.

Capitolul III

SANCȚIUNI

Art. 24. Experților vinovați de abateri comise în executarea sarcinilor primite, li se aplică, în raport de gravitatea abaterii săvîrșite, următoarele sancțiuni disciplinare:

a) avertisment;

b) interzicerea exercitării drepturilor conferite de calitatea de expert pe o perioadă de la 3 luni la un an;

c) retragerea calității de expert.

Sancțiunea prevăzută la lit. a se aplică expertului în cazul nerespectării dispozițiilor art. 16 alin. 1, art. 18 alin. 2 și art. 19 din prezentul decret, precum și pentru efectuarea unei lucrări de calitate necorespunzătoare, întîrzierea, fără motive temeinice în depunerea raportului de expertiză sau nearătarea cazului de recuzare în care se găsește.

Sancțiunea prevăzută la lit. b se aplică expertului în cazul în care acesta săvîrșește în mod repetat abateri din cele arătate în alineatul precedent, precum și în alte cazuri care prezintă gravitate datorită urmărilor provocate.

Sancțiunea prevăzută la lit. c se aplică expertului în cazul în care acesta săvîrșește abateri repetate după executarea sancțiunii aplicate potrivit alineatului precedent sau comite fapte de o gravitate deosebită care aduc atingere reputației de expert.

Pentru experții contabili, sancțiunea prevăzută de lit. a și b se aplică de către biroul local pentru expertize contabile, iar sancțiunea prevăzută de lit. c de către Serviciul central pentru expertize contabile.

Pentru experții tehnici, sancțiunile prevăzute în alineatul 1 se aplică de către Biroul central pentru expertize tehnice.

Împotriva sancțiunii, cel în cauză poate face plîngere, în termen de 15 zile de la comunicare. Plîngerea făcută în termen suspendă executarea sancțiunii pronunțate.

Plîngerea se rezolvă de Serviciul central pentru expertize contabile în cazul sancțiunii aplicate de biroul local pentru expertize contabile, iar în cazul sancțiunilor aplicate de Serviciul central pentru expertize contabile, de ministerul finanțelor; în cazul sancțiunilor aplicate de Biroul central pentru expertize tehnice, plîngerea se rezolvă de către Președintele Consiliului Național al Cercetării Științifice sau de către împuternicitul acestuia.

Sancțiunile rămase definitive vor fi comunicate birourilor locale pentru expertize contabile.

Art. 25. Nedepunerea raportului de expertiză în termenul stabilit, fără motive temeinice, atrage pentru expertul vinovat de întîrziere și sancțiunile prevăzute de codul de procedură penală sau în cel de procedură civilă.

Capitolul IV

DISPOZIȚII DE ORDIN FINANCIAR

Art. 26. Experții vor fi retribuiți pentru lucrările efectuate, ținîndu-se seama de complexitatea expertizei și de gradul de calificare al experților, potrivit tarifului stabilit prin hotărîre a Consiliului de Miniștri.

Art. 27. Organul care a dispus efectuarea expertizei fixează, în mod provizoriu, prin ordonanța ori încheierea prin care expertiza a fost dispusă, remunerația expertului numit.

După depunerea raportului de expertiză și a decontului de cheltuieli, vizat de biroul local pentru expertize contabile, același organ stabilește suma definitivă cuvenită.

Art. 28. Suma stabilită, potrivit art. 27 alin. 2, se virează de către organul care a dispus efectuarea expertizei contabile sau tehnice, în contul deschis special în acest scop, la dispoziția biroului local pentru expertize contabile.

Dacă, potrivit legii, costul expertizei se suportă de partea care a cerut efectuarea ei, aceasta va depune sau vira, după caz, suma stabilită provizoriu conform prevederilor art. 27 alin. 1, în același cont, în cel mult 3 zile de la numirea expertului, urmînd ca eventuala diferență să fie depusă sau virată, în același mod, după stabilirea sumei definitive cuvenită pentru expertiza efectuată.

În cazul litigiilor de competența Arbitrajului de Stat, dacă se dispune din oficiu efectuarea unei expertize, organul arbitral este îndreptățit să stabilească partea care va suporta costul expertizei, aceasta fiind obligată să vireze suma respectivă conform prevederilor alineatului precedent.

Art. 29. Dacă pentru efectuarea expertizei încredințate expertul trebuie să se deplaseze din localitatea unde domiciliază în altă localitate, el are dreptul la rambursarea cheltuielilor de transport și cazare, ca și la plata diurnei, potrivit prevederilor legale care reglementează drepturile bănești ale angajaților care se deplasează în interes de serviciu.

Pentru calcularea acestor drepturi în cazul experților angajați ai unor unități socialiste, se va avea în vedere salariul tarifar de la locul de muncă, iar pentru experții pensionari, calcularea acestor drepturi se va face pe baza cuantumului pensiei pe care o primesc.

Biroul local pentru expertize contabile poate avansa, la cererea expertului, sumele necesare pentru suportarea cheltuielilor arătate în primul alineat.

Art. 30. Expertul contabil sau tehnic primește de la biroul local pentru expertize contabile, după terminarea lucrării, drepturile ce i se cuvin pentru efectuarea expertizei.

Art. 31. Organul care a dispus efectuarea expertizei va putea, chiar și după dezinvestirea sa, să dispună măsurile necesare pentru a se asigura plata sumei cuvenită expertului.

Art. 32. Birourile locale pentru expertize contabile vor reține o cotă de 10% din sumele încasate drept remunerație pentru expertizele contabile și cele tehnice efectuate.

Sumele rezultate din reținerea cotei de 10% din remunerația pentru expertizele tehnice vor fi virate Biroului central pentru expertize tehnice, iar cele rezultate din remunerația pentru expertizele contabile vor fi reținute de birourile locale pentru expertize contabile.

Birourile locale pentru expertize contabile sau, după caz, Biroul central pentru expertize tehnice vor folosi sumele provenite din reținerea cotei de 10% pentru acoperirea unor cheltuieli ocazionate de îndrumarea și controlul activității de expertiză contabilă sau tehnică și pentru organizarea examenului în vederea atribuirii calității de expert contabil sau tehnic.

Sumele rămase disponibile la sfîrșitul anului se fac venit la bugetul statului.

Capitolul V

DISPOZIȚII TRANZISTORII ȘI FINALE

Art. 33. Experții contabili și experții tehnici pot cere, scoaterea lor din evidența experților.

Cererile vor fi adresate, în cazul experților contabili, Serviciului central pentru expertize contabile, iar în cazul experților tehnici, Biroului central pentru expertize tehnice.

Art. 34. Dispozițiile prezentului decret nu sînt aplicabile, cînd expertiza urmează a fi efectuată de un serviciu medico-legal, de un laborator de expertiză criminalistică sau de orice alt institut de specialitate.

Art. 35. Persoanele care la data intrării în vigoare a acestui decret au calitatea de expert contabil, potrivit Decretului nr. 434 din 14 septembrie 1957 pentru reglementarea efectuării expertizei contabile judiciare, își păstrează această calitate.

Art. 36. Prezentul decret intră în vigoare la 30 zile de la publicare. Pe aceeași dată, se abrogă Decretul nr. 434 din 14 septembrie 1957 pentru reglementarea efectuării expertizelor contabile judiciare, modificat prin Decretul nr. 321 din 31 iulie 1958 și republicat la 31 iulie 1958, precum și orice alte dispoziții contrare.

București, martie 1971
nr. 79. —

Președintele Consiliului de Stat
NICOLAE CEAUȘESCU